PENTAGON'UN İRAN OPERASYONU

Ortadoğu'nun Kaderini Değiştiren Darbe

Ömer ÖZKAYA

PEGASUS

PENTAGON'UN
İRAN OPERASYONU

PENTAGON'UN İRAN OPERASYONU
ÖMER ÖZKAYA

Yayın Yönetmeni: İbrahim Şener
Bilgisayar Uygulama: Semra Sever
Kapak Tasarımı: Nata Grafik
Film-Grafik: Seval Grafik
Baskı-Cilt: Kilim Matbaası

1. Baskı Eylül 2006

ISBN: 9944-326-23-2

ÖMER ÖZKAYA © PEGASUS YAYINLARI

PEGASUS YAYINLARI
Gümüşsuyu mah. Osmanlı sok. Alara Han
No: 27/9 Taksim / İstanbul
Tel: 0212 244 23 50 Faks: 0212 244 23 46
www.pegasusyayinlari.com

ÖMER ÖZKAYA

PENTAGON'UN İRAN OPERASYONU

PEGASUS YAYINLARI

Önsöz

Bir Asya ülkesi İran'ın, batılı sömürgecilere karşı onurlu duruşunu çeşitli hile ve entrikalarla kaybetmiş olması, insanlık tarihi açısından hem acı verici ve hem de utanç vericidir. Ancak Batı'da "utanma" ve "vicdan" duygusu olmadığı için bu ve benzeri entrikalar, yer, isim ve şekil değiştirerek bundan sonra da devam edecektir. İran'da bu darbeyi tezgaha koyan "Kravatlı gangasterler", bir kaç ay arayla önce Latin Amerika ülkelerinde sonra da başka ülkelerde benzer darberlere imza atmışlardır. Bu darbe aynı zamanda, İngiltere ile Amerika arasındaki nüfuz savaşının bir sonucudur. İki sömürgeci devlet arasındaki bu savaşı, İran halkı, kendisine böyle gösterildiği için, Komünist-İslamcı kavgası olarak bilmiş ve binlerce İranlı ölmüş, onbinlercesi de yaralanmıştır. Kazanan ABD olmuş, bu darbeden sonra İngiltere, sürekli kaybetmiştir. 1950'li yıllar, İran, Irak, Mısır, Tunus gibi ülkelerde, emperyalizme karşı bir "dik duruş" yılları olurken, ülkemiz açısından tam tersi olmuş, bu yıllarda Türkiye tamamen Amerikan güdümüne girmiş ve halen de bu durumdan kurtulamamıştır.

Bu darbe ya da benzer operasyonlarla ilgili ve belgelere dayalı bir araştırma, ülkemizde, 12 Eylül Askeri Darbesi'nden önce yayınlanmış olsaydı, sanırım, insanlarımız, yabancı istihbarat servislerinin oyununa gelmezlerdi. Sene 2006 ama 12 Eylül hadiselerinin içinde bizzat bulunmuş 50'li yaşlardaki kimi tanıdıklarım, hala, kaç okul işgal ettiğini, kaç karşı görüş öğrenciyi kovalayıp yaraladığını iftiharla anlatıyorlar. Oysa, bu dönemde, hangi okulu hangi grubun ele geçirdiğinin, hangi grubun kaç karşıt görüşlü öğrenciyi öldürdüğünün hiç bir önemi yoktu. Onlar sadece, Amerikan istihbaratının ülkemizde yakmış olduğu ateşe odun taşımaktaydılar.

Batı en son 1945 yılında savaştı. Viyana Meydanı'na bu tarihte döşenen taş, hala orada. Ancak Asya yüzyıllardır savaş içinde. Ve bu savaşlar, Asya insanının savaşı değil, sömürgeci ülkelerin savaşı. Ancak onlar, harp meydanı olarak Paris'i, Londra'yı, Washington'u değil, Asya ülkelerini seçtiler. Ezilen, yakılan, dökülen, ırzına geçilip tecavüz edilen hep Asya ve Afrika oldu. ABD ile Alman-

ya arasındaki savaşın, topraklarımız üzerinde yapılmasına müsaade etmeyip onları Berlin ya da Washington Meydanı'nda karşı karşıya getirmedikçe, ya da savaşı, Batı'nın modern silahlarının işe yaramayacağı bir sahaya taşımadıkça, savaşları bizim kazanmamız çok zor olacaktır. Üzerinde üç yıl çalıştığım bu araştırmanın, yapılmış darbeleri ve bundan sonra olacakları ve yabancı istihbarat örgütlerinin oyunlarını daha kolay anlamak açısından faydalı olacağını ümit etmekteyim.

Ömer Özkaya
Ağustos 2006, İstanbul

KİTABA GİRİŞ

ABD tarihinde aynı aileden gelen iki ünlü başkan vardır. Bunlardan birincisi, ABD'nin 26. başkanı olan Cumhuriyetçi Parti'den Theodore Roosevelt'tir (1858- 1919). Başkanlık yılları 1901-1909 olmuştur ve saldırgan bir emperyalist dışpolitika, dış pazarları hızla elegeçirme politikası izlemiştir. İkincisi ise ABD'nin 32'nci başkanı Franklin D. Roosevelt'tir (1882- 1945). Başkanlık yılları 1933-1945 olan Demokrat Parti'den Franklin D. Roosevelt'in eşi Anna Eleanor Rososvelt de aynı ailedendir ve Cumhuriyetçi başkan Theodore Roosevelt'in küçük erkek kardeşinin kızıdır. Kocası olan Franklin D. Roosevelt'in ise uzaktan kuzenidir.

Kitabın konusu olan ve Musaddık'a yönelik 1953-CIA darbesinde pratikte başrolü oynayan Kermit Kim Roosevelt (1916- 2000) ise, anılan ilk Roosevelt'in, 1901- 1909 yıllarında ABD başkanlığı yapan Theodore Roosevelt'in torunudur ve aynı zamanda 1933- 45 yıllarında ABD'yi yöneten Franklin D. Roosevelt'in ise uzaktan kuzenidir. Aslında bir Kermit Roosevelt (1889- 1943) daha vardır ve O'da konumuz olan Kermit "Kim" Roosevelt'in babası ve Cumhuriyetçi başkan Theodore Roosevelt'in ise oğludur. Bu son anılan Kermit Roosevelt 1939- 42 yıllarında İngiliz ordusunda ve 1942- 43 yıllarında ise ABD ordusunda subaylık yapmıştır ve intihar ederek yaşamına son vermiştir.

İran başbakanı Musaddık'a yönelik darbe gerçekleştiği sırada CIA'nın Ortadoğu masası şefi olan Kermit Kim Roosevelt, kariyerine, CIA'nın öncesi olan ve Franklin D. Roosevelt'in emri ile 1942 yılında kurulan istihbarat ve operasyon örgütü Office of Strategic Services (OSS) içinde başlamıştır. 12 bin kadar ajanı olan OSS, ordu, donanma ve FBI işbirliği ile şekillenmiştir ve 1947'de yerini CI-

A almıştır... Kod adı "Çizme" operasyonu olan Musaddık karşıtı darbenin merkez üssü Kıbrıs adası olmuştur. Entrika ustası Kermit Kim Roosevelt'in bizzat planlayıp yönettiği darbenin en büyük yardımcısı ise, 1991'de Irak'a yönelik "Çöl Fırtınası" adlı saldırı sırasında birleşik güce komuta eden general Norman Schwarzkoph'un babası Norman Schwarzkoph'dan başkası değildir. Kısacası, emperyalist saldırganlık ve entrikacılık sanki bir aile mesleği gibi sürüp gitmektedir. Kermit Kim Roosevelt 1958 yılında CIA'dan ayrılmıştır ve önce altı yıl kadar Gulf Oil için çalışmıştır. Ardından Ortadoğu'da iş yapan Amerikan şirketleri için aranan bir danışman olmuştur. Aynı zamanda Ortadoğu yönetimlerine de ABD içinde danışmanlık yapmıştır.

Musaddık ile İran Şahı arasındaki iktidar mücadelesi 1950'de başlamıştır. Muhammed Musaddık (1880- 1967) ve Ulusal Cephe Partisi 1951 yılında tamamen demokratik yöntemlerle, halk oyuyla ikidara gelmiştir... İran, zengin petrol yataklarına sahipti ama, bunları işleten İngiliz devlet şirketi Anglo- Iranian Oil Company (İngiliz- İran Petrol Kumpanyası, şimdiki özelleştirilmiş BP'nin başlangıç biçimi) olağanüstü büyük kazançlar sağlıyordu ve İran'ın yoksul halkı kendi petrolünden yararlanamıyordu. Halkı tarafından çok sevilen yaşlı ve hastalıklı Başbakan Muhammed Musaddık, kesinlikle komünist değildi ve ABD'nin önceki aşırı sağcı başkanı Truman ile de arası çok iyiydi. Buna karşın, ülkesini de seviyordu. Musaddık'ın en önemli özelliği, rüşvet yemeyen ender namuslu politikacılardan biri olmasıydı. Başbakan Musaddık, ülkeyi ve halkını içinde bulunduğu acıklı durumdan kurtarmak düşüncesiyle petrolleri millileştirdi ve güçlü İran komünist partisinin dışarıdan desteğini aldı. Musaddık'ın bir diğer "günahı" da, İran'da çok güçlü olan büyük toprak sahiplerini tasviyeye kalkışması, feodal beylerin elindeki geniş toprakları köylüye dağıtarak kooperatifler aracılığıyla kollektif tarıma geçmeye çalışması olmuştur... Petrol şirketinin millileştirilmesi karşısında İngiltere yönetimi çılgına dönmüştü ve İngiliz dış istihbaratı, İran'ı karıştırmak için hemen harekete geçti. Şüphesiz bu işi tekbaşına başaramazdı ve CIA'yı yardıma çağırdı...

Dönemin CIA Direktörü olan Allen Welsh Dulles, Dışişleri Baka-

nı olan küçük kardeşi John Foster Dulles ile birlikte, Anglo-Amerikan petrol şirketlerinin kârları için, halkın geniş desteği ile iktidara gelmiş ve petrolleri millileştirmiş olan İran Başbakanı Musaddık'ı 1953'de kanlı bir askeri darbe ile iktidardan indirdi ve Avrupa'ya kaçmış olan Şah Muhammed Rıza Pehlevi'yi Ağustos 1953' de tekrar eski yetkileriyle tahta oturttu. Sokak çatışmalarında binlerce insan ölmüştü. Başarılı darbenin bir bedeli olarak Anglo-Iranian Oil Company'nin petrol tekeli 1955'de kaldırılacak ve petrol gelirlerinin yüzde kırkı Gulf Oil, Standart of New Jersey, Standart of California, Texaco ve Socony- Mobil adlarındaki beş ABD şirketine devredilecekti. Kazancın yüzde 20'si de Royal Dutch Shell'e ve bir Fransız şirketine gidecekti...

Şah oturduğu yerde 1979 yılına dek kalabilecekti. Ülkeye yönelik bazı modernleştirme çabalarının yanında 1962'de sınırlı bir toprak reformu da yapacak olan Şah Pehlevi, 1979'da gerçekleşen ve Mussaddık'a yönelik darbenin bir rövanşı gibi olan İran İslam devrimi ile tahtını yitirecekti. İktidarda kaldığı süre içinde ülkesini, CIA'nın ve İsrail gizli servisi MOSSAD'ın yardımlarıyla 1953 yılında inşa edilen ve bu servislerle ortak çalışan İran gizli polisi SAVAK'ın kanlı yöntemleriyle elinde tutacaktı.

Çeşitli entrikalarla iktidarı elinden alınan İran Başbakanı Dr. Muhammed Musaddık, Türk kökenlidir. Araştırmacı-Yazar Ahmet Aydınlı'ya göre, Musaddık, darbeden sonra çıkarıldığı mahkemede, hakimin sorularına cevap vermemiş, bunun nedeni sorulduğunda da "Men Farisi (Farsça) bilmirem çünkü men Türk'em" demiş ve tercüman istemiştir. Milliyet gazetesinin 2 Mayıs 1953 tarihli sayısında yeralan bir haber de Musaddık'ın Türk asıllı olduğu hakkındadır. Buradaki bir yorumda şu cümle geçiyor: Tahran'dan bildirildiğine göre, Başvekil Musaddık'ın asıl hedefi oğlu Gulam Hüseyin'i tahta çıkarmaktır. Kendisi Kaçar hanedanına mensup olduğu için Pehlevi'leri basit bir aile addetmekte, bu fikri yaymağa çalışmaktadır...." Bilindiği üzere Kaçarlar, Türkmendir. Darbeden yaklaşık 2 ay sonra, İran ile İngiltere arasında kesik olan diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılabilmesi için, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 23 Ekim 1953 günü resmi bir açklamayla, uğruna darbe yaptığı petrol meselesinden önce, Tahran'dan şu iki hususu çözü-

me kavuşturmasını rica etmiştir:

1- İsfahan'da bir İngiliz dinî teşekkülüne ait olan hastahanenin tekrar açılması.

2- İngiliz misyoneri Norman Sharp'in Şiraz'a dönerek çalışmalarına devam etmesine müsaade olunması..

Rahip Sharp, Musaddık hükümeti sırasında Şiraz'ı terketmeye mecbur bırakılmış ve sınırdışı edilmesine karar verilmişti. Fakat bu son karar tatbik edilmemişti. İngiltere'nin darbeden sonra normale giren ilişkilerin hemen başında bu taleplerde bulunması son derece önemlidir.

Musaddık, Petrol meselesinde İngiltere ile anlaşmak isteyen İran eski Başbakanı Razmara'nın öldürülmesi üzerine meydana gelen buhran içinde 1951 yılı ilkbaharında iktidara geçmişti. Yaptığı ilk işlerden biri petrol en düstrisini devletleştirmek oldu. Bu hareketi İran milleti tarafından tasvip edildi. Fakat Musaddık'ın İngiltere ile arası açıldı. İngiltere ile giriştiği mücadelede Musaddık her İranlı tarafından destekleniyordu. Çok kuvvetli bulunduğu zamanlar oldu. Bu arada satış ambargosu nedeniyle petrol gelirlerinden mahrum kalan İranın malî vaziyeti zorlaştı. İran Şah'ı 1952 yılı Temmuzunda Musaddık'ı görevinden alarak yerine Gavamussaltanayı tayi ayin etmeye teşebbüs etti. Şii dini lider Kâşhani'nin de yardımiyle Musaddık bu teşebbüsü suya düşürdü. Bu hâdise Şahın otoritesini sarstı.

Bundan sonra Musaddık önüne geçen her mukavemeti yıktı. Meclis'ten geniş yetkiler istedi. Bu tartışmalar sırasın da Kâşhani ile arası açıldı. İstediği yetkileri sağlayınca orduyu kendi nüfuzu altına alan tedbirler aldı. Nihayet Ayanı ve Meclisi kaldırdı. Şah şimdi ikinci planda kalmış, Kâşhani'yi kırmış, Ayanı ve Meclisi feshetmiş, Musaddık yalnız kalmıştı. İşte bu sırada Amerikan-İngiliz planı devreye sokuldu.

Bu kitap, kod adı **ÇİZME OPERASYONU** olan Musaddık'ı devirme operasyonuna ve öncesine ait Amerikan istihbarat servislerinin arşivlerindeki belgelerden ve özellikle operasyonda önemli görevler üstlenen ABD'li ajan Donald Wilber'in darbeye ilişkin notlarından hazırlanmıştır.

1. BÖLÜM
ABD İSTİHBARATININ GELİŞİMİ

ABD'de, dış politika alanında istihbarat faaliyetleri, İngiltere'ye karşı yürütülen Bağımsızlık Savaşı (1775-1783) zamanında başlamıştır. Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikan ordularının başkomutanı ve sonra Birleşik Devletlerin ilk Başkanı olan George Washington, İngiltere'ye karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde istihbarat faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Amerika'da isitihbarat fonksiyonunun yerine getirilmesi amacıyla ilk olarak bir örgüt kurulması da Bağımsızlık Savaşı yıllarına rastlar. İngiltere'ye karşı yürütülen savaşın en önemli karar merkezi olan "Kıta Kongresi", daha mücadelenin en başında 29 Kasım 1775 tarihinde kabul ettiği bir kararla, "Gizli Haberleşme Komitesi" adıyla Amerikan devletinin ilk istihbarat örgütünü kurmuştur. Gizli Haberleşme Komitesi'nin yöneticileri arasında Benjamin Franklin de yer almıştır. Söz konusu teşkilat, Büyük Britanya, Fransa ve diğer önemli devletlerdeki, Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi'ni destekleyen kişi ve kurumlarla haberleşme ve görüşme faaliyetini yürütmüş, bu ülkelerde, Amerikan bağımsızlığı lehinde bir kamuoyu yaratmak için propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Ayrıca söz konusu Komite, gizli yazışma ve kriptoloji teknikleri geliştirmiş ve kullanmış, ülke dışına da çok sayıda ajan göndermiştir.

ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın tüm elemanlarına örnek bir kahraman olarak gösterdiği Nathan Hale de, söz konusu teşkilatta İngilizler'e karşı faaliyette bulunmuş ilk ABD istihbarat elemanlarındandır. Söz konusu faaliyeti sırasında yakalanmış ve İngilizler tarafından asılmış olan Hale'in heykeli ile asılmadan önce söylediği kabul edilen "ülkem için kaybedecek sadece tek bir canım olduğu için üzülüyorum" sözleri, bugün Merkezi İstihbarat

Teşkilatı'nın, Virginia-Langley'de bulunan Merkez binasının önünde yer almaktadır.

ABD Anayasası'nın kabulü sonrasında, 1789 yılında yapılan seçimlerle oluşan ilk Kongre, devletin varlığını sürdürebilmesi için, istihbarat faaliyetlerinin etkili bir şekilde kullanılmasının önemini vurgulamış ve bu dönemde, ABD Başkanı'nın, istihbarat faaliyetleri için gizli fonlar kullanmasına imkan sağlayan bir yasayı kabul etmiştir. 1861 yılında başlayan Amerikan İç Savaşı sırasında da istihbarat faaliyetleri önemli rol oynamıştır. Savaş'ın son dönemlerinde Başkan Lincoln tarafından istihbarat faaliyetlerini yerine getirmek amacıyla kurulan "Gizli Servis" özellikle 1898 Amerikan-İspanyol Savaşı sırasında büyük önemli görevler ifa etmiştir. Yine bu dönem içinde Gizli Servis, İspanyol istihbaratına karşı ABD'de kontr-espiyonaj (istihbarata karşı korunma-Karşı istihbarat) faaliyetlerini de yürütmüştür.

ABD'de doğrudan askeri birimlere bağlı olarak faaliyet gösteren askeri istihbarat teşkilatlarının kurulması da oldukça erken dönemlere rastlar. ABD'nin bu anlamda kurduğu ilk askeri istihbarat dairesi, 1882 yılında Deniz Kuvvetlerine bağlı olarak kurulan "Deniz İstihbarat Dairesi"dir (Office of Naval Intelligence - ONI). Deniz İstihbarat Dairesi, buhar gücüyle çalışan gemilerin çıkması ile, özellikle yabancı güçlerin bu konudaki deniz gücünü tespit amacıyla faaliyet göstermiştir. Daha sonraki yıllarda ise, büyük deniz gücüne sahip ülkelerin gemi sayısı, bu gemilerin türü, silahları, bir başka deyişle deniz gücü ve savaş kapasitesinin araştırılması, bu bilgilerin düzenlenip kullanıma hazır duruma getirilmesi ONI'nin başlıca görevleri arasında yer almıştır. Söz konusu askeri istihbarat birimleri ağırlıklı olarak askeri ataşe sistemiyle faaliyet göstermişlerdir. Askeri ataşeler aracılığıyla faaliyet gösteren ONI de hiçbir zaman çok sayıda elemanın çalıştığı geniş bir istihbarat birimi olmamıştır. Örneğin 1931 yılında ONI'de, ülke dışında on ataşe, merkezde de 18'i subay, 38'i sivil olmak üzere 56 kişi, toplam 66 personel faaliyet göstermiştir.

Askeri istihbarat alanında Deniz Kuvvetleri'nin ONI deneyimini örnek alan Kara Kuvvetleri, 1885 yılında "Askeri Enformasyon Bölümü"nü (Military Information Division - MID)kurmuştur. Söz ko-

nusu birim 1918 yılında adını "Askeri İstihbarat Bölümü" (Military Intelligence Division) şeklinde değiştirmiştir. MID, ONI'nin ataşe sistemine dayalı bilgi toplama yönteminden ayrılarak, gizli, istihbarat, gizli operasyonlar ve kontrespiyonaj faaliyetlerini de yürütmüştür. Söz konusu iki birim, sahip oldukları istihbarat analiz merkezleri ile, ABD istihbaratı içinde analiz ve değerlendirme merkezlerinin kurulması konusunda da öncülük yapmışlardır.

1908 yılına gelindiğinde Federal Başsavcı Charles Bonaparte "Federal Araştırma Bürosu"nun (Federal Bureau of Investigation - FBI) kurulmasını sağlamıştır. Federal Araştırma Bürosu, Gizli Servis'in hem gizli istihbarat, hem de kontr-espiyonaj fonksiyonlarını üstlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında da istihbarat faaliyetlerinin yönetimi ve koordinasyonu, Dışişleri Bakanlığı içinde "U-I" adıyla kurulan bir istihbarat dairesi tarafından yerine getirilmiştir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı istihbarat koordinasyon birimi (U-I) 1927 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 1927 yılında bu birim kapatılmış ve bunun sonucu olarak, dış istihbarat faaliyetleri üzerindeki merkezi koordinasyon da ortadan kalkmıştır. Bu dönem içinde ABD'nin sadece askeri istihbarat faaliyetleri devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk işaretleri gelmeye başlayınca, istihbarat konusunda merkezi bir yapılanmanın önemi ABD'de tekrar ortaya çıkmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak çalışmış ve etkili şekilde faaliyet göstermiş olan U-I deneyimi, bu yöndeki çabaları cesaretlendirici bir örnek oluşturmuştur. Özetleyecek olursak, ABD'de dış politika alanında faaliyet gösteren istihbarat örgütlenmesi, daha Bağımsızlık Savaşı yıllarında başlamıştır. Söz konusu birimler gizli istihbarat, kontr-espiyonaj ve gizli operasyonlar (örtülü eylem) olmak üzere her türlü istihbarat fonksiyonunu etkili şekilde kullanmıştır. ABD'nin kuruluşundan İkinci Dünya savaşı'na kadar, çeşitli birimler ve adlar altında varolan istihbarat faaliyeti, savaş dönemleri başta olmak üzere kriz anlarında merkezi koordinasyon altına alınmış ve daha büyük imkanlarla donatılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki İstihbarat Örgütlenmesi

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD'nin özellikle

Japonya'da istihbarat altyapısının bulunmadığı belirginlik kazanmıştır. Ayrıca yukarıda değinildiği gibi, ABD istihbaratı, bu dönemde merkezi koordinasyondan da yoksun bulunmaktadır. Roosevelt, başta ONI, MID ve FBI olmak üzere devletin istihbarat örgütlerinin aynı alanda faaliyet gösterdiği, aynı bilgileri topladığı ve dolayısıyla üst üste gelen aynı yöndeki çalışmaların yarattığı gereksiz tekrarlar nedeniyle de zaman ve para kaybına uğranıldığı saptamasını yapmış ve bu düşünceler ışığında söz konusu sorunu gidermek için yeni bir yapılanmaya gitme kararına varmıştır. Bu amaçla İngiliz İstihbaratı'ndan da destek sağlanmıştır.

Koordinasyon ve merkezi kontrol eksikliğini gidermek amacıyla yapılan söz konusu çalışmalar sonrasında, ilk olarak 1939 yılı sonlarında FBI, ONI ve MID başkanlarını bir araya getiren "Bölümlerarası İstihbarat Komitesi" (Interdepartmental Intelligence Committee - IIC) kurulmuştur. Komite'nin amacı istihbarat alanında devlet organları arasında koordinasyon ve işbölümünü sağlamaktır. Bölümlerarası İstihbarat Komitesi'nin kurulmasıyla başlanan çalışmalara, bir başka merkezi koordinasyon ve ayrıca analiz birimi olan "Enformasyon Koordinasyon Ofisi"nin (Office of Coordinator of Information - COI) kurulmasıyla devam edilmiştir. Enformasyon Koordinasyon Ofisi, Amerikan istihbaratında bizzat Başkan tarafından saptanan dağınıklığı gidermek amacıyla, bir üst istihbarat koordinasyon ve analiz birimi olarak kurulmuştur.

Roosevelt 11 Temmuz 1941'de yayınladığı bir başkanlık emriyle, ulusal güvenlik konusunda çeşitli Amerikan birimlerince toplanan istihbaratın bir araya getirilmesi, analizi ve Başkan'ın bilgilendirilmesi amacıyla Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin kurulmasını karara bağlamıştır. Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin başına, Birinci Dünya Savaşı'nda Albay rütbesiyle büyük başarılar elde etmiş ve savaş sonrasında da ünlü bir avukat olarak başarılı kariyerini devam ettirmiş olan William J. Donovan getirilmiştir

Enformasyon Koordinasyon Ofisi, etkili bir merkezi haberalma teşkilatı olmaktan çok, dış politika alanında faaliyet gösteren çeşitli ABD istihbarat birimlerinin elde ettiği bilgilerin toplandığı ve değerlendirildiği bir koordinasyon ve analiz birimi olarak faaliyet göstermiştir. Enformasyon Koordinasyon Ofisi'ne, yukarıda değ-

nilen başkanlık emriyle, ulusal güvenlik ve savunma ile ilgili elde edilen bilgileri biraraya getirme, değerlendirme, yorumlama ve Başkan'ın bilgisine sunma fonksiyonu verilmiştir. Ayrıca tüm askeri-sivil istihbarat birimlerinin koordinasyonundan da sorumlu olan Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin başkanı da, bu fonksiyonuna uygun olarak Stratejik Enformasyon Koordinatörü unvanını taşımıştır. Enformasyon Koordinasyon Ofisi, analiz ve yorum faaliyetine katkıda bulunmak üzere istihbarat yapısı içine üniversite hocaları ve uzman akademisyenleri de dahil eden ilk ABD istihbarat örgütü olmuştur.

Bu amaçla Enformasyon Koordinasyon Ofisi içinde bir büro kurulmuş ve başına da bir üniversitede faaliyet gösteren bir profesör getirilmiştir. Bu birimde, tarih, siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji hocaları görev yapmışlardır. Donovan'ın başkanlığında hızla gelişen Enformasyon Koordinasyon Ofisi kısa sürede 670 kişilik bir çalışan sayısına ulaşmıştır. Enformasyon Koordinasyon Ofisi, zaman içinde koordinasyon ve analiz işlevinin yanısıra, özellikle Avrupa'da, radyo yayınları, basın ve basılı malzemeler kullanmak yoluyla örtülü propaganda faaliyetlerine de girişmiştir. Ancak söz konusu faaliyetleri yerine getirmesi ve bu amaçla oluşturduğu teşkilatlanmasıyla Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin, koordinasyon ve analiz çalışmaları yanısıra operasyonel özellik de kazanması, bu alanda faaliyet gösteren askeri istihbarat birimlerini ve bizzat Amerikan Genel Kurmayı'nı rahatsız etmiştir. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na hızla yaklaştığı bir dönemde Amerikan Genel Kurmayı ile Deniz, Kara Kuvvetleri ve Savaş bakanlıkları, operasyonel çalışmaların kendi denetimleri dışına çıkmasını istememişlerdir. 7 Aralık 1941'de Japonlar'ın Pearl Harbor saldırısının gerçekleşmesi ve Amerikan istihbaratının bu saldırıyı önceden haber alamamış olması, mevcut istihbarat yapısının bir kez daha sorgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Pearl Harbor ile savaşa dahil olan Amerika Birleşik Devletleri'nin söz konusu istihbarat zaafiyetinin giderilmesi gereği, ABD'nin istihbarat alanında yepyeni bir aşamaya geçmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu gelişmeler sonrasında Enformasyon Koordinasyon Ofisi kapatılmıştır. Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin örtülü propa-

ganda faaliyetleri, 1942 Haziran'ında çıkarılan başkanlık kararnamesi ile kurulan ve ABD'nin tüm enformasyon birimlerini denetimi altına alan "Savaş Enformasyon Ofisi"ne (Office of War Information - OWI) devredilmiştir. Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin propaganda faaliyetleri dışında kalan fonksiyonlarını yürüten 815 personeli ise, tüm dosyalar ile birlikte, Savaş Enformasyon Dairesi ile aynı zamanda, Roosevelt'in yayımladığı bir askeri emir ile, Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan "Stratejik Hizmetler Ofisi"ne (Offic of Strategic Services - OSS) geçirilmiştir. Stratejik Hizmetler Ofisi başkanlığına, Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nin de başkanlığını yürüten William J. Donovan general rütbesi verilerek getirilmiştir. 13 Haziran 1942 tarihinde Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan Stratejik Hizmetler Ofisi'ne "stratejik istihbarat" toplama ve analiz yetkisi ile birlikte, Genel Kurmayın talep edeceği "stratejik hizmetleri" de planlama ve yerine getirme görevi verilmiştir. Genel Kurmay Başkanlığı Stratejik Hizmetler Ofisi'nin görev tanımını, söz konusu teşkilatın kuruluşunun hemen sonrasında 23 Haziran 1942'de çıkardığı bir yönetmelikle ayrıntılı olarak belirlemiştir. Özetle söz konusu yönetmelik Stratejik Hizmetler Ofisi'nin, Genel Kurmay Başkanlığı'nın ihtiyaçları ve emirleri doğrultusunda gizli istihbarat toplama, bunları değerlendirme ve yorumlama, yıkıcı eylem planları hazırlama ve uygulama ve başka özel operasyonları gerçekleştirme görevlerini yerine getireceğini karara bağlamıştır. Stratejik Hizmetler Ofisi, Enformasyon Koordinasyon Ofisi'nden farklı olarak, özel operasyonlar (sabotaj, gerilla faaliyetleri, direniş hareketlerinin desteklenmesi ve diğer özel savaş teknikleri) da dahil olmak üzere istihbaratın tüm alanlarında doğrudan faaliyette bulunmuştur. Bu özelliğiyle Stratejik Hizmetler Ofisi, bugünkü Merkezi Haberalma Teşkilatı CIA'nın gerçek anlamda öncüsüdür. Hatta İkin-

William J. Donovan

ci Dünya Savaşı süresince Stratejik Hizmetler Ofisi içinde yetişen pek çok istihbarat elemanı, daha sonra Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın kuruluşunda görev almış ve bu teşkilatın üst düzey yöneticiliklerine kadar yükselmiştir.

ABD'nin en iyi okullarını en iyi derecelerle bitiren gençlerin istihdam edildiği Stratejik Hizmetler Ofisi, İkinci Dünya Savaşı boyunca çok önemli faaliyetleri yerine getirmiştir. Örneğin ABD'nin çok ünlü üniversitelerinden biri olan Yale'in 1943 mezunlarından 42 kişi, mezuniyetleri sonrasında hemen Stratejik Hizmetler Ofisi'nde görev almıştır. Amerikan Genel Kurmayı'nın denetimi ve yönlendirmesi altındaki Stratejik Hizmetler Ofisi elemanları, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman kontrolü altındaki Fransa ve Norveç'e sızmışlar ve buralarda direniş hareketlerini örgütlemişlerdir. Merkezi Haberalma teşkilatı'nda (CIA) daha sonra başkanlık mevkine gelen Allen Dulles, Richard Helms, William Colby, William Casey eski birer Stratejik Hizmetler Ofisi elemanıdır ve bu kişiler İkinci Dünya Savaşı boyunca çok önemli görevlerde bulunmuşlardır.Yine söz konusu teşkilat, İtalya'da Partizanlar'ın Milliyetçi yönetime karşı mücadelesinde, Burma kabilelerine de Japon yayılmacılığına karşı direnmeleri konusunda yardımda bulunmuştur. Savaşın sonlarında Başkan Roosevelt'in ölmesi sonucunda onun yerine geçen Harry S. Truman'ın, Stratejik Hizmetler Ofisi konusunda önemli çekinceleri bulunması, Amerikan ulusal güvenlik örgütlenmesinde yeni bir aşamaya geçilmesine neden olmuştur. Truman özellikle Stratejik Hizmetler Ofisi'nin Genel Kurmay Başkanlığı'na bağlı olmasından ve bu örgütün savaş sırasında kazandığı büyük örtülü operasyon ve istihbarat kapasitesinden rahatsız olmuştur. Başkan Truman'ın Stratejik Hizmetler Ofisi hakkındaki söz konusu çekinceleri, bu istihbarat teşkilatının 20 Eylül 1945'te çıkarılan bir Başkanlık Kararnamesi ile kapatılması sonucunu doğurmuştur. Başkan Truman barış dönemi içinde faaliyet gösterecek kendine bağlı başka bir örtülü örgütlenmeyi hayata geçirmeyi planlamıştır. Söz konusu örtülü örgütlenme, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni Soğuk Savaş koşullarında, liberal demokrasileri korumak için başlatılan dış ekonomik yardım programlarıyla (özellikle Marshall Planı) paralel şekilde yapılandırılmıştır. Savaş Enformas-

yon Ofisi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte 1947 yılında Stratejik Hizmetler Ofisi ile birlikte kapatılacaktır. Savaş sonrasında Stratejik Hizmetler Ofisi'nin yerine Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın kurulması gibi, Savaş Enformasyon Dairesi'nin yerine de "Birleşik devletler Enformasyon Ajansı" (United States Information Agency - USIA) kurulacaktır. Savaş sonrası kurulan her iki daire de bugüne kadar hem varlıklarını hem de fonksiyonlarını korumuşlardır. **(Dr. Çınar Özen)**

CIA 1947 yılında National Security Act (Ulusal Güvenlik Aktı) altında kurulmuştur. Birim ekseriyetle Stratejik Servis Ofisi (Office Strategic Services) örnek alınarak oluşturuldu.

Bu adı geçen servis, 2. Dünya Savaşı süresince ana istihbarat organizasyonu olarak hizmet verdi ve istihbarat toplamada, analizlerde ve gizli faaliyetlerde etkin rol oynadı. Ve CIA kısa bir süre içinde ayrıca yabancı ülkelerdeki faaliyetlere etkide bulunmak amacıyla propaganda, ekonomik, politik ve askeri nitelikli yollarla gizli faaliyetlerde bulunmaya başladı.

Amerikan Bilimsel İstihbarat Ofisi'nin Kuruluşu

Federal Hükümet için yapılan bilimsel istihbaratın üretimini ve koordinasyonunu yetersiz bulan Amerika, bu noksanlığı gidermek maksadıyla, 1949 yılının Ocak ayında ofis statüsünde küçük bir bilimsel istihbarat birimi kurdu ve adına da Bilimsel İstihbarat Ofisi denildi. Bu ofisin personel ve organizasyon ihtiyacı da diğer Amerikan istihbarat birimleri gibi karşılandı. Bilimsel İstihbarat Ofisi en az riskle en çok bilgi toplamak istiyor ve bunun için özel, yüksek irtifalı uçakların gelişimini talep ediyordu. Binlerce hava fotoğrafı geniş Komünist Sovyet yapılanmasının kritik analizini verecekti. Sovyetlerin yolunu kesmek için operasyonların bir an evvel yapılması gerekiyordu. Amerika, Sovyet savaş düzeni hakkında fazla bilgi ve kurulacak erken uyarı sistemlerinin, ani saldırılara karşı savunma gücünü artıracağını düşünüyordu.

CIA Başkanı'na gönderilen 5 Kasım 1954 tarihli bir yazıda şunlar yazıyordu: "Büyük güçlerden biri büyük ekonomiyi, askeriyeyi, bir başka büyük gücün iç bölgesindeki politik faaliyetleri önemsemezse, barış her zaman tehlikededir. Bu önemsememe, hem saldı-

rı hem de savunma için bazı operasyonlara sebep olabilir ve bu bir ulusun tansiyonunu artırabilir. Ne yazık ki, daha olgun, daha medeni ve daha sorumlu olması gereken ve Rusya'da ne olup bittiğini bilmesi gereken ABD'dir. Eğer Rusya'nın faaliyetlerini önemsemezsek barışı sürdürme sorumluluğunu yerine getiremeyiz."

Bilimsel İstihbarat Ofisi'nin projelerinden birisi de AQUATONE Projesi idi. Proje Müdürü'ne gönderilen 17 Temmuz 1956 tarihli yazıda şunlar yazıyordu:

"4 Temmuz 1956 yılında ilk kez şunu söyleyebiliriz ki Rusya'da neler olduğunu anlayabiliyoruz. Neler olup bittiğini anlayışımız da yeteneksiz bir insanın bile foto-yorumlardan çıkarabileceği bilgi ve gözlemden geliyor. Artık bir 'kanaate', 'tahmine' bağlı değiliz. Şimdi tüm Sovyetlerdeki insanların yaşam tarzını biliyoruz. Askeri birliklerini, fabrika işleten insanların ev düzenlerini, demiryollarını, trafiklerinin işleyişini, elektronik alandaki başarılarını, Leningrad'daki sivil ve askeri görevlilerin liman faaliyetlerini, Baltık Denizi'ndeki diğer faaliyetlerinin hepsini biliyoruz. Hatta sayısız radar sinyalleri, görevdeki elektronik sistemler tarafından tespit edilse de, en önemli beş sığınaktaki Rus savaş uçaklarının resmi uçuştaymış gibi gösterildiğini biliyoruz. Sığınaklara yerleştirilmiş orta jet bombalarındaki silahların 'hazır' durumda bekletilmesinden ziyade dikey konumda konuşlandırıldığını biliyoruz. -Şaşırtmak maksadıyla- küçük çim biçer makinalarının çalıştırıldığını biliyoruz. Biz de eğer dünya için barışın hakim olmasını istiyorsak, Sovyetlerin gerçek niyetlerinin ne olduğunu anlamalıyız."

12 Ocak 1961 tarihli bir başka belgeye göre ise Amerikan Fotoğraf Analiz Merkezi, 140 CIA yetkilisi, 100 Kara Subayı, 10 Deniz Kuvvetleri Subayı ve 7 ile 15 arası Hava Kuvvetleri subayından oluşuyordu. Merkez, CIA idaresi altında operasyon faaliyeti sürdürüyor ve daha çok U-2 Casus Uçağı fotoğrafcılığıyla uğraşıyordu. Fotoğraf istihbaratı büyük politik öneme sahipti . Beş yıllık operasyon boyunca, CIA, hayatları boyunca fotoğraf istihbaratı yapmaya niyetli bir grup uzman yetiştirdi. Merkez beş yıl boyunca tek bir açık vermeden sayısız operasyon yaptı. Bu operasyonlar sonucu elde edilen bilgilerin bir kısmı Dışişleri Bakanlığı için hayati derecede önemliydi. Bilimsel istihbarat çalışmalarının önemli başarılarından

biri 1972 Anti Balistik Füze anlaşmaları esnasında yaşandı. Amerikan İstihbaratı adına çalışan Gene Poteat, kariyerinin büyük kısmını CIA'ya bağlı Bilim ve Teknoloji Başkanlığı'nda geçirdi. O günlerde bilgisayar yoktu. Fizibilite çalışmaları ve mühendislik hesapları, sürgülü hesap cetveli kullanarak alansal trigonometri eşitliklerini, logaritma tablosunu, elle yapılan mekanik hesapları içeriyordu. Poteat, Mountain View'deki Elektronik Savunma Laboratuarı'nda görevli Dr. William Perry ve Los Angeles'taki TRW'den Dr. Albert (Bud) Whelan'la beraber MELODY sistemini ortaya çıkardı. Bu sistem daha sonra CIA'nın ELINT ve COMINT sitelerine yerleştirildi. ELINT ve COMINT, Kuzey İran'daki Hazar Denizi kıyılarında bulunuyor, Rusların her türlü füze denemelerini takip ediyordu. Anti Balistik Füze görüşmelerinini devam ettiği bir gün, Rus Sary Shagon füze test sitesinden sinyaller alındı. Ruslar, SA-5 füzesini test etmişti.Cenova'da Anti Balistik Füze müzakereleri esnasında, dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, MELODY alıcılarından elde edilmiş bu istihbaratı kullanarak, Sovyet meslektaşlarının gözüne baktı ve Sovyetlerin Anti Balistik Füze Anlaşması'nı ihlal ettiğini açıkladı. Ruslar şaşkına dönmüştü, aldatma hemen durdu.

Türkiye Aldatıldı

Bilimsel İstihbarat Ofisi, U-2 Casus uçaklarını istihbarat toplamada çok sık kullandı. 7 Temmuz 1960 tarihli ve "U-2 Sığınakları" başlıklı bir belgede şunlar yazıyor: "Adana-Türkiye'deki U-2'nin gelecek bir kaç ayda, en önemli görevi sadece hava keşif uçuşları olacak. Faaliyetler, Türkiye'ye NASA sivil programının son bölümü olarak açıklanacak. Türkiye'de şu anda bulunan U-2'ların beş tanesinden ikisi hemen ABD'ye dönecektir."

Buradaki ifadeden anlaşıldığına göre, Adana'daki U-2 Casus uçakları, Türk resmi makamlarına, NASA'nın bir sivil proğramında görevli oldukları bildirilmişti, oysa İncirlik'ten havalanan bu uçaklar, Sovyet Rusya'yı ve diğer ülkeleri gözetliyor, bol bol istihbarat resimleri çekiyordu. Daha sonra "Sovyet Rusya'nın Sonunu Getiren Uçak" olarak adlandırılan U-2 casus uçaklarının Adana-İncirlik'te yuvalandığını Ruslar o dönemde haber almış olsalardı, Tür-

U-2 Casus uçağı ve pilotu

be submitted in due course.

7. Proposal:

a. The CIA will maintain a greatly reduced and redeployed U-2 capability.

b. Of the five U-2's now in Turkey, two will immediately be returned to the U.S. The remaining three will stay in Adana under their present cover ostensibly completing a NASA program for approximately four months. Thereafter they will be returned to the U.S. and two or three will be redeployed under new cover to a different European or Near Eastern base.

"Ajansın U-2 Kapasitesi'nin Geleceği" başlıklı,7 Temmuz 1960 tarihli raporun 10. sayfasında (üstte) "Faaliyetler, Türkiye'ye NASA sivil programının son bölümü olarak açıklanacak." deniyor.

kiye'ye savaş açabilirlerdi. Bu belge, Amerika'nın Türk topraklarını ve Türk idarecilerini, kendi çıkarları için nasıl kullandığını ortaya koyuyor.

İlk üs İncirlik'ti

U-2 tipi casus uçaklar çok yüksek irtifada seyredebilen, yani yaklaşık 27 kilometreye kadar çıkabilen tek kişilik uçaklar. Bu nedenle çoğu zaman pilotların astronotlarınkini andıran giysiler kullanması gerekiyor. Daha çok keşif görevlerinde ve istihbarat toplama amacıyla fotoğraflar çekmek üzere kullanılıyorlar. Bu uçakların faaliyetleri ise genellikle gizli tutuluyor. Uzmanlar, çok ileri savunma sistemleri de bulunan bu uçakları vurabilecek kapasitede pek az ülke olabileceğini vurguluyor. 1955'te CIA'in hazırladığı bir proje kapsamında geliştirilen bu uçaklar askeri açıdan hala kritik önemde görülüyor. Bu nedenle hakkındaki teknik bilgiler başka tarafların eline geçmeden düşmüş bir U-2 uçağının enkazına ulaşılması büyük önem taşıyor. Şimdi kimileri 50 yıllık olsa da U-2'ler dünyanın en gelişmiş keşif ve haberleşme teknolojisi ile donatılmış durumdalar. U-2'ler geliştirildikleri dönemde, uzun zaman İncirlik Üssü'nden havalanarak Sovyetler Birliği'ni gözledi. Bu süre içinde kullanılan bir diğer üs de Pakistan'ın Peşaver kenti yakınlarındaydı. 1962'de Sovyetlerin Küba'ya füze yerleştirdiklerini ortaya çıkaran da yine U-2'ler oldu. İnce uzun bir gövdesi olan uçakların yaklaşık 30 metre uzunluğunda planörü andıran kanatları var. Halihazırda ABD, Fransa, Kıbrıs, Suudi Arabistan ve Kuzey Kore'de üslenmiş durumda 31 adet U-2 uçağı olduğu tahmin ediliyor. Şimdiye kadar yedi uçağın da düştüğü ya da kazaya karıştığı biliniyor.

Düşen U-2 kriz yarattı

1960 yılında henüz uçakların varlığı teyit edilmemişken, bir U-2 uçağının Sovyetler tarafından düşürülmesi uluslararası bir kriz yarattı. 1 Mayıs'ta Türkiye'den havalanıp, Peşaver üzerinden Sovyetler Birliği'ni geçerek Norveç'e inmesi öngörülen uçak düşürüldü. Sağ kurtulan pilot Gary Powers ise Sovyet yetkililerin eline geçti. ABD, önce U-2 uçaklarının varlığını yalanladı ve sadece Türk-Sovyet sınırında meteoroloji araştırmaları yapan bir uçağı olduğunu

bildirdi. Ancak Başkan Eisenhower, pilotun ve uçuş haritalarının ortaya çıkması ve Sovyet lideri Nikita Kruşçev'in sert tepkisi ardından zor durumda kaldı. ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasında tam da o günlerde yapılacak bir zirve, kriz nedeniyle iptal edildi. Pilot Francis Gary Powers, 1962 yılında Sovyet ajanı Rudolph Abel ile takas edildi.

7 Temmuz 1960 tarihli ve "U-2 Sığınakları" başlıklı belgenin ülkemizle ilgili bölüünün tam metni şöyle: "U-2'nun, Sovyetlerin yakınındaki müttefiklerin topraklarında yer alan sığınaklardan SSCB'ye karşı görülebilir gelecek içerisinde operasyon yapılmasına izin verilmeyeceği tahmin ediliyor. Hatta Türk Hükümeti karşı çıkmasa da ve herhangi bir itiraz ortaya koymasa da,Türkiye gibi müttefikleri, Sovyetlerin karşı harekat risklerine maruz bırakmanın ABD'nin çıkarlarına uygun olmayacağına dair düşünce var. Ama Sovyet hava alanına nüfuz etmeyen çevresel misyonların ya da Komünist Çin üzerindeki uçuşlarının sınırlandırılması düşünülmüyor. Adana-Türkiye'deki U-2'nin gelecek bir kaç ayda, en önemli görevi sadece hava keşif uçuşları olacak. Faaliyetler, Türkiye'ye NASA sivil programının son bölümü olarak açıklanacak. Türkiye'de şu anda bulunan U-2'lerin beş tanesinden ikisi hemen ABD'ye dönecektir. Geri kalan üç tanesi aşağı yukarı 4 ay boyunca şu anki gizlilik altında NASA programını tamamlamak için Adana'da kalacaktır. Bu işlerden sonra onlar da ABD'ye dönecek; iki ya da üç tanesi farklı bir Avrupa ya da Yakın Doğu sığınağına yeni gizlilik altında yeniden konuşlandırılacaktır. Modifikasyonlar yapılır yapılmaz CIA'nın şu anki 12 U-2 demirbaş uçağının yarısı eskimiş olacak. Mümkün olan azami hızla, bunlar ve ilgili cihazlar SAC ve ARDC'nin kullanımı için Hava Kuvvetlerine bırakılacaktır."

Bundan tam 45 yıl öncesine ait, 12 Ocak 1961 tarihli bir başka belgeye göre; U-2 Casus uçakları ve diğer yollarla elde edilen fotoğrafları incelemek üzere kurulan ABD Fotoğraf Analiz Merkezi, 140 CIA yetkilisi, 100 Kara Subayı, 10 Deniz Kuvvetleri Subayı ve 7 ile 15 arası Hava Kuvvetleri subayından olusan müsterek bir girisimdi. Merkez, CIA idaresi altında müsterek operasyon faaliyeti sürdürüyor ve daha çok U-2 casus uçak fotoğrafçılığıyla uğraşıyordu. Fotoğraf istihbaratı büyük politik öneme sahipti ve Washing-

ton teşkilatlarının ortak ilgisinin bir sonucuydu. Beş yıllık operasyon boyunca, Merkez, hayatları boyunca fotoğraf istihbaratı yapmaya niyetli bir grup uzman yetiştirdi. Merkez beş yıl boyunca tek bir açık vermeden sayısız operasyon yaptı. Bu operasyonlar sonucu elde edilen bilgilerin bir kısmı Dışisleri Bakanlığı için hayati derecede önemliydi. Belge şöyle devam ediyor:

" 2. Dünya Savaşı esnasında en iyi keşif uçağından elde ettiğimiz bilgilerden bu yana, dünyadan 200 mil yukarıdan çekilmiş fotoğraflardan en fazla bilgi elde ettiğimiz bir yıldayız"

Amerika 43 yıl önce, 7 Kasım 1963 tarihinde de CIA Bilim ve Teknoloji İkinci Baskanlığı'nın koordinasyonu altında "Yabancı Füze ve Uzay Analiz Merkezini (EMSAC)" kurdu, baskanlığına da Carl Duckett atandı.

Amerikan İstihbaratının Uzay Araştırmaları

Amerikan istihbaratı en az riskle en çok bilgi toplamak istiyor ve bunun için özel, yüksek irtifalı uçakların gelisimini talep ediyordu. Gizlice çekilmiş binlerce hava fotoğrafı genis Sovyet yapılanmasının kritik analizini verecekti. Sovyetlerin yolunu kesmek için operasyonların zamanında yapılması gerekiyordu. Projenin amacı gerekli bilgilere ulasmak ve yeni kesfedilen Rus hedeflerinin analizini kapsamaktaydı. Amerika, Sovyet savas düzeni hakkında fazla bilgi ve erken uyarı sistemlerinin, ani saldırılara kars? savunma gücünü artıracağını düsünüyordu. Bu isleri basarmak, teknolojik ve bilimsel alanda en iyisini elde etmek için üniversitelerden, ordu kuvvetlerinden, devlet kuruluslarından seçilmis uzmanları görev gücüne dahil etmek, projenin ayrıntılarında detaylarıyla ele alındı. CIA Baskanı'na gönderilen 5 Kasım 1954 tarihli konuyla ilgili bir yazıda sunlar yazıyordu:

"Büyük güçlerden biri büyük ekonomiyi, askeriyeyi, bir baska büyük gücün iç bölgesindeki politik faaliyetleri önemsemezse, barış her zaman tehlikededir. Bu önemsememe, hem saldırı hem de savunma için bazı operasyonlara sebep olabilir ve bu, bir ulusun tansiyonunu artırabilir. Ne yazık ki, daha olgun, daha medeni ve daha sorumlu olması gereken ve Rusya'da ne olup bittiğini bilmesi gereken ABD'dir. Eğer Rusya'nın faaliyetlerini önemsemezsek ba-

rışı sürdürme sorumluluğunu yerine getiremeyiz."

Hava fotoğrafları bilgi elde etmek için en güçlü araç olsa da Rusya üzerinde uçmak çok tehlikeliydi. 1954 yılına kadar olmadı ama Amerikan casus uçakları radarlara yakalanabilir, belki uçaklara saldırı olabilir ve de yok edilebilirlerdi. Dolayısıyla yoğun hava uçuslarının ortaya çıkaracağı riski ve savas ihtimalini hiçbir devlet adamı üstüne alamazdı. Uzun bir zamandır Amerikan Hava Kuvvetleri bir kesif programı olarak uçus programları üzerinde çalışıyor ve bu amaçla dizayn edilmis uçaklar için çesitli teklifler düsünülüyordu.

Diğer taraftan, endüstriyel gelisme, stratejik hedefler konusunda belli bilgiler elde edildiğinde, C IA'ya bir sivil kurulus olarak (Hava Kuvvetlerinin de yardımıyla) seçilmis uçus programları yapmaları tavsiye edildi. Lockheed hava sirketi bu tip uçuslar için jet gücünde planör gelistirdi. Bu aracın dizaynını, binasını, maketini, gizli testlerini, olağanüstü durumlardaki bakımlarını ve CIA'ın önemli faaliyetleri için hazır hale getirme sorumluluğunu Lockheed firması üzerine aldı. Lockheed süper planörü 70.000 feet de uçabilecek kapasiteye sahipti. Bu Rusya'nın yolunu kesebilir ve yakalanma riskini sıfıra indirirdi. Uçağın kendisi çok hafif, silahsız ve askeri faydadan uzaktı.

Eğer Ruslar bir sekilde bunu yakalayıp, kimliğini belirleseler bile bu durum, Rusları asağılamış olacaktı. Uçağın birinci görevi fotoğraf, ikinci görevi elektronik istihbarat yapmaktı. Rusya üzerinde yapılacak ABD casus uçusları belirli bir proğram dahilinde ve bir disiplin içinde yapılmalıydı. Çünkü güvenlik içinde uçus fırsatı sadece bir kaç yıl sürebilirdi. Zira istihbarat kaynaklarından gelen bilgilere göre, Ruslar, 70 bin feet yüksekten uçan bu jet planörü tespit edecek radarları geliştirmek üzereydi.

AQUATONE operasyonları sayesinde, taranması kararlastırılan 643.600 km2'lik detaylı alanın 24.133 km2'lik kısmı Temmuz 1956'da bitirildi ve daha önce Amerika tarafından bilinmeyen havaalanları, askeri eğitim kampları, süpheli görünmeyen endüstri kompleksleri açığa çıkarıldı. Faaliyetleri süpheli önemli tesislerin listesi de yapıldı. Sovyetler Birliği içinde 130 havaalanı kesfedildi ve AQUATONE sayesinde fotoğraflar aracılığıyla 60 kırsal alan incelendi. Proje müdürü'ne yazılan yazıda yer alan su cümleler ol-

dukça önemli: "Beş operasyon görevi gösterdi ki önemli konular üzerine bugüne kadar yürüttüğümüz tahminler ciddi manada yanlış olabilir ve bizim ulusal güvenlik politikalarımızın özünü oluşturan tahminler yanlış varsayımların projeksiyonu olabilir. Sonuç olarak ulusal güvenlik politikamız iflas edebilir. Bu açıdan bakınca, AQUATONE planını uygularsak, uluslararası ilişkilerimize yöneltilen tehditleri azalabiliriz"

Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi hava fotoğrafçılığı sayesinde Amerika, Sovyetler hakkında, çok ciddi bilgiler elde etti. CIA'da su bir kuraldı adeta: "Tahmin etmek, bilmediğinizde ve öğrenemediğinizde yaptığınız seydir."

2. BÖLÜM
İRAN'DA DARBEYE NASIL GELİNDİ?

İran, 1949 yılını yaşamaya, provakatif bir suikastle başladı. 4 Şubat 1949 günü, İran Şahı, Hukuk Fakültesi'nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle yapılan törende hazır bulunmak üzere üniversitenin kapısında otomobilinden indiği sırada Komünist Tudeh Partisi mensubu olduğu iddia edilen "Fahir" adında birinin tabanca ile hücumuna uğradı ve suikastçının iki el ateş etmesiyle çıkan kurşunlardan hafifçe yaralandı. Şehinşah ilk tedavisi yapıldıktan sonra, derhal Saray'a götürüldü. O gün akşamdan itibaren başkent Tahran'da sıkıyönetim ilân edildi ve sokağa çıkma yasağı konuldu.

Ertesi gün Askerî İdare; Hükümet ve Parlamento'nun da onayı ile Komünist Tudeh Partisi'ni yasadışı ilân etti. Tudeh üyeleri "ihtilâlci komünist ideolojisini öğrenciler ve gençlik arasında yaymakla" itham edildiler. Rusya destekli bu partinin ileri gelen üyeleri, polis tarafından tevkif edildi. Tevkif edilmemiş olan Tudeh üyeleri panik halinde kaçtılar. Şah'a ateş ettikten sonra kendisine muhafızlar tarafından fena halde işkence yapılan suikastçi, aldığı yaralardan öldü. Suikat sebebiyle, dini ihtilâlci mahiyet taşıyan hareketin başkanı Molla Kasım Kâşhani de tevkif edildi. Tahran'da 20 gazete kapatıldı, 10 gazeteci hapse atıldı. Suikast, muhalefetin susturulması için iyi bir gerekçe olmuştu.

Şah, suikastin arkasında Rusya'nın bulunduğundan şüpheleniyordu. Şah'ın adamlarından Dr. Hegbal'ın Rusya'yı suçlayan açıklamaları Moskova'yı çıldırttı. Ancak Kremlin'in baskısı üzerine Şah geri adım attı ve Iran Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan resmi bir tebliğde şu ifadeler aynen yer aldı: "Dr. Hegbal tarafından parlamento'da verilen izahat, Sovyet Rusya'nın Tahran Elçisi tara-

fından yanlış yorumlanmıştır. Dr. Hegbal, bu beyanatta Şah'a yapılan suikast hakkında parlamento üyelerine sadece izahat vermek istemiştir." Dışişleri'nin açıklamasının devamında, İran'ın Rusya ile iyi ilişkiler kurma arzusunda olduğu da bildiriliyordu.

Rusya, İran'da faaliyet gösteren Amerikalılardan son derece rahatsızdı ve bunların sınırdışı edilmesi için hem Şah'a baskı yapıyor ve hem de basın yayın yoluyla bu Amerikalıların, Rusya'ya karşı ajanlık yaptığını yayıyordu. Moskova'nın bu çabaları Amerika'nın canını sıkıyordu. Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson, "Moskova propagandasının bu konudaki imaları doğru değildir. Amerika, hiç kimseye karşı bir harp plânı hazırlamamıştır. Bu memleket harpten nefret etmektedir" diyordu.

1949 yılının Mart ayı itibariyle, İran'da bulunan, General Evens'in komutasındaki 40-50 kişilik Amerikalı askeri bir heyet, resmi belgelerde ifade edildiğine göre, "muharip kuvvetlerle hiç bir alakası olmayan ve yalnız İran Askeri Levazım işleriyle meşgul" olan bir heyetti. Albay Pierce'in idaresinde 12 subaydan oluşan diğer grup ise İran jandarmasının eğitimiyle ilgileniyordu. Amerikalılara göre, bu faaliyetler gayet "masum"du. Ancak Ruslar böyle düşünmüyordu.

Hem Amerikalıların faaliyetleri hem de suikast sonrası Komünist Tudeh Partisi ileri gelenlerinin tutuklanması ve bu partiye ait bazı yayın organlarının kapatılması üzerine, Moskova harekete geçti. Önce bir kaç tane Rus savaş uçağı, İran topraklarına girip Azerbaycan vilayeti istikametinden Irak'ın Kuzeydoğu hududu ve Banen adındaki Irak hudud köyü üzerinden geçerek Güneybatı istikametine doğru uçup gözden kayboldular. İran ordusu uçak savar bataryaları, Sovyet uçaklarına ateş açtı ama isabet ettiremedi.

Kremlin daha sonra da, İran'daki Büyükelçisi İvan Sadchikov'u Moskova'ya çağırdı. İran da buna misilleme yaptı, Sovyetler Birliği'ndeki Büyük Elçisi Sayah'ı Tahran'a çekti. Kremlin'in kızgın yöneticileri bir türlü sakinleşemiyordu. Büyükelçi'den sonra Kuzey İran'ın petrol eyaleti Güney Azerbaycan'ın Başkenti Tebriz'deki Sovyet Başkonsolosluğu da kapatıldı ve memurları da Rusya'ya çağrıldı. Bu da yetmedi Kuzey İran'daki diğer üç Sovyet Konsolosluğu da kapatıldı. Yaklaşık üç yıl önce, Rusya'da yalnız bir tek Konsolos-

İran Başbakanı Musaddık, Rus Büyükelçisi Sadchikov'la tokalaşırken

luğu olan İran Hükümeti, Sovyet Hükümeti'nden İran'daki 12 konsolosluğunun ekserisini karşılıklı anlaşma gereğince kapatması talebinde bulunmuştu.

Tam da bu günlerde, 1949 yılının 31 Mayıs sabahı saat 4:30'da Sovyet Dışişleri Protokol Müdürü, Moskova'daki Türk Büyükelçiliğine telefon ederek, Moskova'dan Ankara'ya dönmek üzere yolda bulunan Türk diplomatik kurye Kurmay Yüzbaşı Fuad Güzaltan'ın 30 Mayıs günü saat 14:00 ile 14:15 arasında tek başına bulunduğu tren kompartımanında sağ şakağına bir kurşun sıkmak suretiyle intihara teşebbüs ettiğini ve kendisinin ağır yaralı olarak Soçi civarında bir hastahaneye kaldırıldığını söyledi. Yapılan ameliyata rağmen Kurye kurtarılamayarak öldü ya da öldürüldü. Böylece Kremlin, Ankara'ya da bir uyarı sinyali göndermişti.

Rus uçaklarının İran hava sahasına bir uçtan girip diğer uçtan çıkmasında iki ay sonra, 19 Haziran 1949 günü, Washington "Düşman uçaklarının gelişini 500 kilometre masafeden haber verebilecek özel bir radarla teçhiz edilmiş bulunan bir Lockheed-Constellation uçağının tecrübe uçuşu başarı ile neticelenmiştir." açıklamasını yaptı. Bu günlerden tam iki yıl sonra bile, Türkiye, Amerika'dan gelecek katırları bekliyordu. Amerikanın Sesi Radyosu, 9 Ağustos 1951 günü şu haberi yayınladı dünyaya: "Amerika Birleşik Devletleri ordusu, Türk ordusuna yardım olarak gönderilmek üzere 3500 binek atı ile 2300 katır satın almaktadır. Satın alma muamelesine yakında başlanacaktır."

Kremlin'in baskılarından bunalan İran Şahı'nın imdadına ABD Başkanı Truman yetişti. Şah, Tahran'dan Truman'ın özel uçağına bindi ve Amerika'da yaklaşık 1 ay sürecek bir geziye çıktı. Şah daha önce de Türk toprakları üzerinden İngiltere, Fransa, İsviçre ve İtalya'ya gitmiş ama Türkiye'ye gelmemişti. Bu durum, İstanbul basınında "Sık sık topraklarımızın üzerinden uçarak gezintilere çıkan Şah Hazretlerinin henüz bizi ziyaret etmek akıllarına gelmedi. Bizi tahattur buyursalardı kendilerini seven bir millet olduğumuzu ve tepeden görmeğe alıştıkları komşularının, Avrupa'da Rus ya'dan sonra en kuvvetli orduya sahip bir devlet olduğunu görürlerdi." şeklinde yorumlara sebep oldu. İran, 1950 yılının 1 Mayıs günü, petrol tesislerini devletleştirdiğini tüm dünyaya ilan etti. Artık

hem İngiltere için, hem Amerika için ve en önemlisi İran için, etkileri 50-60 yıl sonrasına tesir edecek yeni bir dönem başlıyordu.

Daha önce, İran'daki Amerikalı askeri heyetten rahatsız olan Kremlin, 1950 yılının Mayıs ayında, hedefine İran-Amerikan Petrol Şirketi memurlarını koydu. Radyo ile yayınlanan Sovyet notası Iran Hükümetine tevdi edildi. İran Kabinesi derhal toplantıya çağırıldı. Sovyet notasında şunlar bildiriliyordu: "Sovyet Hükümeti, İran-Amerikan Petrol Kumpanyası'na mensup memurlar tarafından çekilen resimlerin askerî kıymetlerinin büyük mikyası dolayısıyla endişeye düşmekte ve bunu Sovyet hududu İçin bir tehlike olarak telâkki etmektedir."

Rusya'nın baskıları, Tahran'da arzuladığı etkiyi yapmıştı. 7 Ekim 1950 günü, Ayan Meclisi'nin ikinci oturumunu merasimle açan İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi "Allah bizi harpten korusun" diyordu. Bu arada 7 haftadan beri Rusya ile devam eden gizli görüşmelerin neticesi olarak İran-Rusya Ticaret Anlaşması imzaya hazırdı. Ayrıca İkinci Dünya Harbi'nden beri Moskova Devlet Bankası'nda bulunan İran altın ve dolarları meselesini ele alacak karma bir komisyon kurulması da kabul edilmişti. Rusya'dan İran'a tren yolu ile gönderilen şekerlerin ilk partisi de gelmiş ve boşaltma işlemine başlanmıştı. Bu sırada Amerika da harekete geçti. Bu gelişmelerden üç gün sonra, 10 Ekim 1950 günü, İran Başbakanı Razmara, parlamentoda verdiği beyanatta Amerikan İmport-Export Bankası'nın, İran'a, yollarını ve tarımını ıslâh etmesi için 20 milyon dolar borç vereceğini söyledi. Başbakanın ilâve ettiğine göre, Sovyet Hükümeti ile yapılan ticaret görüşmeleri de tatmin edici surette devam etmekte ydi.

1951 yılının Ocak ve Şubat aylarını sakin geçiren İran, 7 Mart günü yeni bir suikastle sarsıldı. Bu kez hedef, İran Başbakanı General Razmara'ydı. Tetikçi ise Komünist değil bir İslamcıydı. General Razmara, camiye gitmeden önce kendisine suikast tertip edildiğinden haberdar edilmişti ancak konuyla ilgili elde daha fazla bilgi yoktu. 48 yaşında öldürülen General Razmara, Iran Genelkurmay Başkanı idi ve 10 ay önce Başbakanlığa getirilmişti. General Razmara Fransa'da Saint Cyr. Askerî Akademisi'nde okumuştu.Tetikçi, suikast hâdisesinin vukubulduğu camide hafızlık yapan ve aynı

zamanda marangoz olan Abdullah Rastedai isimli bir şahıstı. Razmara ve İran Şah'ı ülkede "İngilizlerin Köleleri" olarak tarif ediliyorlardı. Tetikçi, generalin üzerine üç mermi boşaltmış, mermilerden ikisi Başbakanın başına isabet etmişti.

İran'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran-İngiliz petrol anlaşmasının feshedilmesi yolunda bir cereyan belirdi. İran petrollerinin İran'a verilmesini talep edenler çoğaldı. Başbakan General Razmara, Anglo-İranian tesislerini İran'ın tek başına işletemiyeceğini belirterek, anlaşmanın iptaline karşı çıktı ama bu tavrı, öldürülmesine sebep oldu. Razmara'nın öldürülmesi üzerine Fedayanı İslâm Cemiyeti Başkanı Navaf Safavi olayla ilgisi olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Ayrıca bu suikastin faili olduğu gerekçeyle Halil Tamassibi adlı bir kişi daha tutuklandı.

Şah, Rusya ile Amerika arasında denge kurmaya çalışıyordu. Bir taraftan Ruslarla önemli anlaşmalara imza atarken bir taraftan da, General Razmara'nın öldürülmesinden sonra, Hükümeti kurma görevini İran'ın eski Washington Büyükelçisi Hüseyin Âla'ya vererek, Amerika'ya "selam" yolluyordu. İran, 1951 yılının Mart ayını ekonomik açıdan da sıkıntı içinde geçirdi, hükümet; askerlerin ve memurların maaşını ödemekte üç hafta gecikti. 21 Mart günü, Nevruz münasebetiyle Mermer Saray'dan, radyo ile memleketine hitap eden Iran Şah'ı "Öyle ümit ediyorum ki, bütün dünyaya yayılmış olan karışıklığa rağmen stratejik bir mevkide bulunan İran milleti bağımsızlığını muhafaza edecektir." diyordu. İran Şahı'nı bu şekilde bir açıklama yapmaya iten, Iran hududu boyunca Sovyet ordularının harekâtının tesbit edilmesiydi. Ayrıca Sovyetler Birliği, İran'dan kaçan komünist firarileri yetiştirip tekrar İran'a gönderiyordu. Sovyet-İran Ticaret Andlaşması'nın im zalanmasını müteakip Moskova Radyosu, İran'a karşı daha yumuşak bir lisan kullanmaya başlamıştı. Fakat son iki haftadan beri Sovyetlerin İran'a karşı takındıkları tavır sertleşmişti. Bunun sebebi, 7 Mart'ta cereyan eden Başbakan Ali Ramzara'nın katli hâdisesini müteakıp İran'ın eski Washington Büyükelçisi Hüseyin Alâ'nın Şah tarafından Başbakanlığa tâyin edilmesiydi. 1951 yılının Mart ayında, İran Senatosu, Meclisin, "petrolün devlet leştirilmesi" yolundaki kararını oy birliği kabul etti. İran'ın bu tavrı Irak'a da örnek oldu ve

1951 yılının 13 Nisan günü, Irak hükümeti ilk kez bir beyanname neşrederek hükümete ait hisse miktarının arttırılmasını Irak Petrol Kumpanyası'ndan istedi. İngiltere bu beyannemeyle bir de Irak'la krize giriyordu. Bu arada İran'da kararın kabul edilmesinden sonra Hüseyin Ala hükümeti hemen istifa etti ve yeni hükümet Dr. Muhammed Musaddık tarafından kuruldu. İşte şimdi İran'da yeni bir dönem başlıyordu.

İngiliz-İran Petrol Kumpanyası'nın devletleştirilmesi hususunda İran'la çıkan ihtilâfı görüşmek üzere, Amerika ile İngiltere arasındaki "açık" resmi ilk görüşme, 1951 yılının 13 Nisan günü yapıldı. Birleşik Amerika'nın Londra Büyükelçisi Walter Gifford, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gitti ve "petrolün devletleştirilmesi" üzerine alınan kararla ilgili olarak İngiltere'nin İran'a vereceği nota, birlikte kaleme alındı. Tahran'a tevdi edilen İngiliz notası, nota tevdi edildikten sonra hemen kamuya açıklanmakla, İngiliz diplomasi tarihinde bir "ilk" gerçekleşiyordu.

Londra'nın bu şekilde davranmaktaki amacı, bu notanın tüm dünya basınında yayınlanması vasıtasıyla, İran'ın anlaşmadan "kaçan" taraf olduğunu yaymaktı. İran Senatosu'nun, Meclisin, "petrolün devletleştirilmesi" yolundaki kararını oy birliğiyle kabul etmesinden 2 ay sonra, 23 Mayıs 1951 günü, İngiliz-İran gerginliği arttığı zaman hazırol emri alan İngiliz 16'ncı Paraşüt Tugayı askerlerine üç günlük izin verildi. Bu üç günlük izin, genellikle denizaşırı memleketlere göreve gidecek askerlere "vedalaşmaları" için verilmekteydi. Tugay mensupları hâki el biseler giymişlerdi ve bu renk elbiseler de umumiyetle Orta Doğu'ya giden askerlere verilirdi. Londra, Tahran'a karşı bir kart daha açtı ve büyük İngiliz petrol şirketleri, petrol yatakları aramak üzere Kenya'nın kuzey hududuna uzmanlar gönderdi. Shell şirketine mensup jeologlar ise çoktan Nairobi'ye varmışlardı.

İngiliz Eski Dışişleri Bakanı Eden "Sovyet Rusya saldırganlığını lâyıkiyle önlemek için Birleşik Amerika ile olan samimî ve dostane münasebetlerimizi acil surette yeniden ihya etmeliyiz" dedi. Amerika ve İngiltere, "millileştirme" kararının Kremlin'de alındığını ve Tahran'a uygulatıldığını, karar üzerine İngiliz mühendislerinin petrol tesislerinden çekilmesiyle, İranlıların bu tesisleri işletemeye-

ceklerini, bunun sonucunda İran devletinin ekonomik zarara uğrayacağı, bunun da ülkeye Komünistlerin sahip olmasının yolunu açacağı iddiasını tüm dünyaya kabul ettirmişlerdi.

Oysa, "millileştirme" kararı, İran'ın, emperyalizme karşı "onurlu" bir duruşuydu ve "Komünizmle" hiç bir ilgisi yoktu. Ancak, günümüzde "terörizmle mücadele" ifadesi, bazı emperyalist ülkelere, uluslararası hukuku hiçe sayma ve gönüllü işbirlikçi bulmada nasıl ki yardımcı oluyorsa, o dönemde de "komünizmle mücadele" ifadesi, bazı ülkelere haksız müdahaleye ve işbirlikçi bulmaya öyle yardımcı oluyordu. Hatta bu yalanı, yani "onurlu duruşu" Komünist hareketi olarak gösterme yalanını, sadece İngiliz ve Amerikan gazeteleri değil, mesela İstanbul basını da yutmuştu. Aşağıda bu konuyu bulacak ve "bu yazılar acaba Londra'da ya da Pentagon'da mı yazıldı?" diye şaşıracaksınız!

İstanbul Basınından İbretlik Yazılar

Hikmet Bayur, 20 Mart 1951- Kudret Gazetesi

"İran'ın durumu... İran'ın yavaş yavaş Rus nüfuzu altına girmekte olduğunda şüphe kalmamıştır. Petrol kuyuları ve sanayiinin millileştirilmesi Rus nüfuzunun kesinleşmesine doğru atılmış ilk adım değil, ancak yeni bir adımdır. Bunun, son adım olacağını da kimse temin edemez. Geçen Kasım ayında İran, Rusya ile olan ticaretini geliştirecek bir anlaşma yapmıştı. Bunun Tahran Radyosu'nun artık Amerikanın Sesi'ni ve İngiliz programlarını yaymakdan vazgeçmesiyle aynı zamana tesadüf etmesi dikkate değer bir yöndü. Bu hareket Rusya'yı memnun etmek amacı güdüyordu ve sebebi besbelli idi. Petroller, İngiliz elinde iken tabiatiyle demirperde dışındaki Komünist olmayan ülkelere götürülüyorlardı. Millileştirmeden sonra nereye satılacaklarını kimse kestiremez. Unutmamalıdır ki var olan anlaşmaya göre İngilizlere ta 1993 yılına kadar kuyuları işletmek hakkı verilmiş iken bu hak, kendi rızaları olmadan ellerinden alınmıştır."

Sedat Simavi, 5 Ekim 1951- Hürriyet

"İran'ın protestosu...İngiltere'yi tutan bir tavır takındığımız için, sefiri vasıtasiyle İran, bizi protesto etmiş. Burnumuzun dibinde İn-

gilizlerin sermayesiyle vücuda gelen Abadan petrollerini, senelerce istismar ettikten sonra Rusların teşvikiyle İran Hükümeti, İngilizleri kapı dışarı ediyor. Bu hareket, dört aydanberi yalnız İran'ı değil, yalnız Asya'yı değil, yalnız Avrupa'yı da değil, fakat bütün dünyayı harp tehlikesiyle telâşa düşürdükten sonra, nihayet Güvenlik Konseyi'ne intikal etti. Bolşevikleşme yoluna giren İran'ın en yakın komşusu olmak itibariyle Türkiye bu durumdan son derece müteessirdir. Bu teessürünü gayet tabiî olarak, müttefiki İngiltere'yi desteklemekle izhar etmektedir. İran Hükümeti, Güvenlik Konseyi'nde âza olduğumuzu ve İngiltere ile yalnız müttefik değil, dost bulunduğumuzu da hesaba katmadan bizi protesto etmiştir. Aklın, mantığın ve iz'anın kabul edemiyeceği bir şekilde bir türlü anlaşmaya yanaşmayan komşumuz İran'ın, haline ağlamalı mı, gülmeli mi bilemiyoruz? Bence Demokrat Parti iktidara geleliden beri haricî siyasette bu mesele ile ilk defa aktif bir rol oynanmıştır. Adnan Menderes'in zekâsını ve dış politikadaki uzun gö rüşünü bu vesileyle belirtmek isterim."

(Sedat Simavi'nin bu yazısından, petrol ihtilafı Güvenlik Konseyi'nde görüşülürken, Türkiye'nin İran'ı değil İngiltere'yi desteklediğini anlıyoruz.Simavi'nin Menderes'i alkışlaması da ilginç-*yazar*)

5 Ocak 1952, Milliyet

"Molla Kaşani Konusu... İran'ın meşhur **Tiraji-Komik** şahsiyeti Molla Ebülkasım Kâşhani İslâm memleketlerinin siyasî ricaliyle tanınmış din adamlarına birer davetiye göndererek Tahran'da toplanacak İslâm Kongresine iştiraklerini istemiştir. *Molla bugün Hasan Sabbah rolü oynamakta, emrinde sözünü dinleyen, ona inanan katiller kafilesi bulunmaktadır. ..* Molla Kâhşani bugün kendini İran'ın taçsız hükümdarı addedecek kadar megalomaniye tutulmuştur. ..bu gibi din câzıminin asrımızda yaşaması kadar, belki ondan fazla böyle adamları dinlemek zaafında bulunanların mevcudiyeti hazindir."

Sedat Simavi, 13 Mart 1952 - Hürriyet

"Yazıklar olsun... Bugünkü İran, hemen hemen bir Sovyet müstemlekesi olmuş ve demirperdenin arkasına sinmeğe başlamıştır. İ-

ran Başbakanı Dr. Musaddık'ın politikasının günün birinde böyle sarpa saracağını bundan birkaç ay evvel tahmin etmiş ve bu sütunlarda belirtmeğe çalışmıştım. Vukuat beni tekzip etmedi ve bilâkis İran Başbakanı Dr. Musaddık'ın memleketini ve kendini nasıl felâkete sürüklediğini gösterdi. Tarih bir tekerrürden ibarettir ve bize hiç ısınamayan İranlıların ilk fırsatta *kalbimize hançerlerini saplamaları* bunun bir delilidir. Yazıklar olsun rahmetli Şah Rıza Pehlevi'nin tesis etmeğe çalıştığı dostluğa. Yazıklar olsun bu dostluğa bir an için inananlara..."

(Bu yazı, İran'daki bir gazetede Türkiye karşıtı bir karikatürün yayınlanması bahanesiyle kaleme alınmış, yazar İran'a ve Musaddık'a, karikatürü bahane ederek kinini kusmuştur - *yazar*)

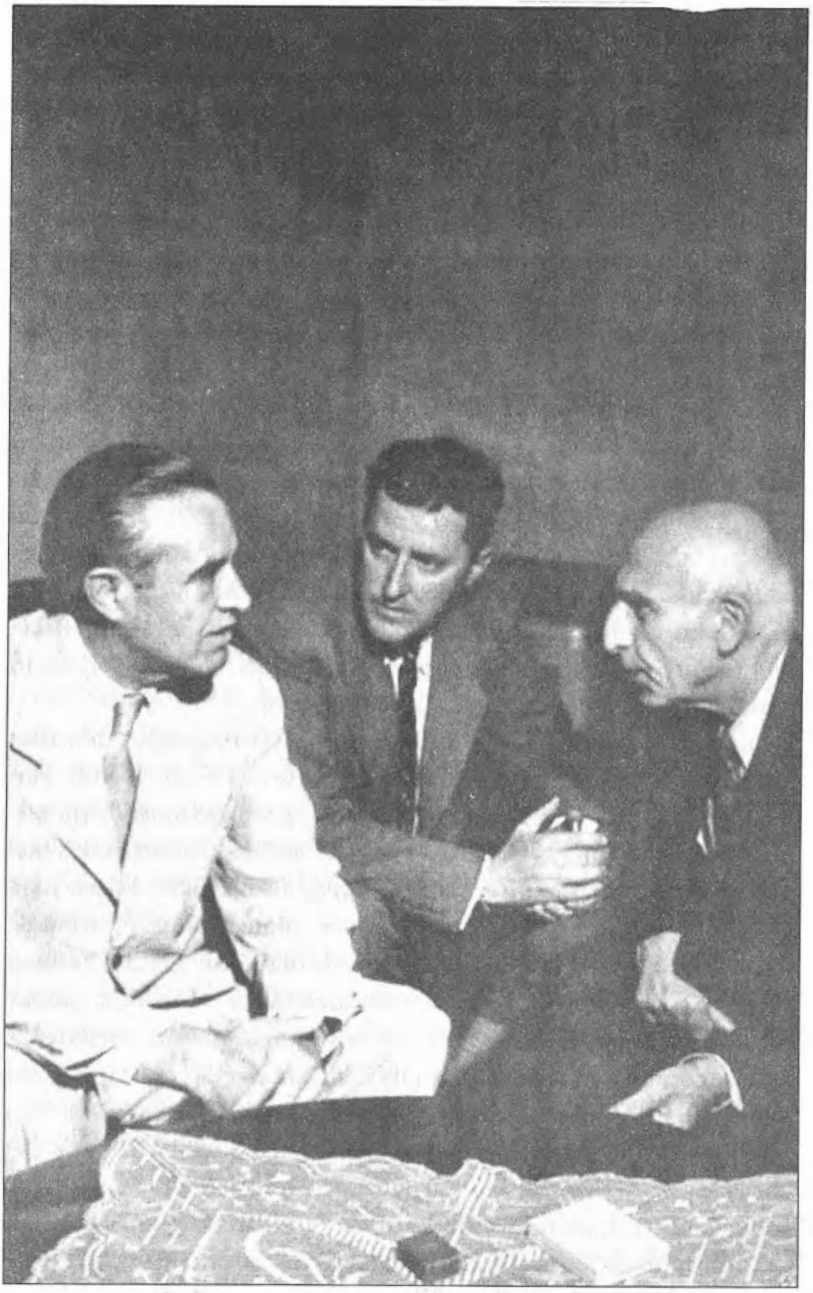
Ali Naci Karacan, 31 Temmuz 1952 - Milliyet

"İran hâdiselerine bir bakış...Komünistler, emellerinin tahakkukuna mâni olan olan kimseleri hiç bir zaman affetmedikleri için İran'da iki mühim şahsiyetin, Şehinşah ile eski Başbakan Gavam'm amansız düşmanıdırlar. Bugün Fedaïyan-ı İslâm ile Komünistler, ellerinde âciz bir oyuncak haline gelen, hattâ emirlerine uyarak *memleketi Rus-istilâsından koruyacak yegâne kuvvet olan Amerikalıları bile* İran'dan tarda muvafakat eyliyen Başbakan Musaddık'ı hanedana karşı cephe alması için tazyike başlamışlardır. *Çapulcu güruhunun* tazyiki altında yaşayamayacaklarını anlayan Ana Kraliçe ile Şahın kardeşi Prens Ali Rıza, Prenses Eşref ve zevci de İran'dan hareket etmek üzere hazırlanmışlardır...

Esasen İran hükümetini Amerikalılara karşı cephe almaya mecbur etmeleri, şimdilik Şahı, ilerde tertip edecekleri ihtilâl hareketlerinde de bütün memleketi onların *(Amerikalıların)* yardımından mahrum bırakmak içindir.

Ahmet Emin Yalman, 28 Ocak 1952 -Vatan

"Niçin döğüşüyorlar...Süveyş civarında İngilizlerle Mısırlılar çarpışma halindedir. Bir taraftan şu kadar, diğer taraftan şu miktar adamın öldüğü veya yaralandığı hakkında her gün haberler geliyor. Gözleri dönen Mısırlı müfritler, mücadeleyi Kahire'nin göbeğine götürmüşler, İngilizlere ve Amerikalılara ait binaları ve eşyaları

Truman'ın özel temsilcisi Averell Harriman, Başbakan Musaddık'la..

yakmışlar, canlara kıymışlardır."

(İnsanın kanını donduran bir yazı daha... Yalman, sömürgeci İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Mısırlılara "Gözleri dönmüş müfritler" diyor- *yazar*)

Kaldığımız yere dönersek, İngiliz Eski Dışişleri Bakanı Eden'in "Sovyet Rusya saldırganlığını lâyıkiyle önlemek" şeklindeki ifadesi, Londra'nın İran'ı yola getirmede başarısız olduğu ve bu meselesinin halli için ABD'nin desteğine muhtaç olduğu manasına geliyordu ve bu aciziyet, eski de olsa bir İngiliz resmi şahsiyeti tarafından ilkkez dile getiriliyordu. 25 Mayıs 1951 günü, Şirket hisse senedlerinin büyük kısmına sahip olan İngiliz Hükümetiyle Anglo-İranian Petrol Şirketi, Lahey Milletlerarası Adalet Divanı'na müracaat ederek, şirketin büyük kıymetteki emvalinin İran Hükümeti tarafından devletleştirilmesi işinde hakemlik etmesini istediler. Şirket tarafından Lahey'e gönderilen dilekçede 1933 Andlaşması'nın 22. maddesine istinad olunmaktaydı. Bu madde Kumpanya'nın Hükümet'e ve Hükümet'in de Kumpanya'ya karşı her türlü şikâyetinin tahkim usulü ile çözümünü kabul etmekteydi.

İngiltere Dışişleri Bakanı M. Momson, Avam Kamarasında İran hakkında şu açıklamayı yaptı: "Durum şudur: 25 Nisan'da İran Parlâmentosu Petrol Komisyonu bazı tekliflerde bulunmuştur. Bu teklifler Meclis ve Senato tarafından tasdik edildiklerinden muhtemel olarak kanun şekline girecektir. Gayeleri İran Hükümetine, İngiliz-İran Petrol Kumpanyası'nın bütün emlâkini kontrol etmek hakkını vermektir. Bu değişiklik tek taraflı olacaktır. Çünkü İmtiyaz Anlaşması gereğince *değişikliklerin kanunlarla dahi değil*, ancak Kumpanya ile bir andlaşmadan sonra yapılması kararlaştırılmıştır. Avam Kamarası'nın da bildiği gibi, bu teklifler Meclis tarafından kabul edilir edilmez, Hüseyin Âlâ Hükümeti istifa etmiştir. Yeni Hükümet "Millî Cephe" ismiyle tanınan Sağcı Saylav Grupu Li deri Dr. Musaddık tarafından kurulmuştur. İran Hükümeti tek taraflı olarak petrolü kendi istihsal etmek kararını aldığı takdirde büyük müşküllerle karşılaşacaktır. İran Hükümetinin de farkına varacağı gibi *bu memleketin itisadî hayatı bizimkine bağlıdır.*"

Petrollerin dev letleştirilmesi işiyle vazifeli Parlâmento Petrol Ko-

misyonu Raportörü Hüseyin Mekki'nin şu açıklaması, gelecek yıllarda neler olacağını 2 yıl önceden haber veriyordu:

"Belki de tehlikeli anlar yaşayacağız. Fakat 18 milyon İranlının İngilizlere karşı kan dökmeye bir an tereddüt etmeyeceklerine inanıyorum. İngilizler notalarının tesiri hakkında fazla hayale kapılmasınlar, icab ederse mukaddes bir harp açarız. Petrol sanayii bütün safhalarda devletleştirilecektir"

Bu açıklama son derece önemliydi. İngiliz tehditleri İran'ın daha fazla uzlaşma kabul etmez tavır takınmasına da sebep olmuştu. Ancak bunun da haklı sebepleri vardı. ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un 18 Mayısta yaptığı beyanatta, "İran'a karşı müşterek bir İngiliz-Amerikan cephesinin mevcut olduğunu" belirtmesi, bu tavrın alınmasında büyük ölçüde etkili olmuştu. Birleşik Amerika'nın takındığı bu tavır, Başbakan Dr. Musaddık'i o derece tahrik etmişti ki, Başbakan, İran Dışişleri Bakanını, İngiliz notasına cevap vermeden önce, Birleşik Amerika Hükümeti'ne verilecek cevap tasarısını hazırlamakla vazifelendirdiğini söylemişti.

Bu gergin hava içinde Hükümet çevreleri azimli görünmekte, Saray/Şah çevreleri ise endişelerini gizlememekteydiler. Şah, Tahran'daki İngiliz Büyükelçisi ile Başbakanı kabul ettikten sonra, her iki tarafın da taleplerinden vazgeçmemeye azimli olduğu kanaatine varmıştı. Bundan böyle İran'da İngiltere'ye karşı sinir harbi açılmış bulunmaktaydı. İngiliz-İran Petrol Kumpanyası'nın yapacağı ithalât üzerinden Hükümetin gümrük resmi alma kararından başka, Hükümet, İran'da oturan İngiliz tebeasının ikamet müddetlerini yenilememeye karar vermişti. Artık açıkça görüldüğü üzere, Londra Hükümeti, hâdiselerin gösterdiği gibi, tehditkâr tavrının İranlıları endişeye düşüreceğini hesaplamakla, yanlış hareket etmişti. Bu arada, İran dinî çevreleri, petrol bölgelerinin bulunduğu Güney'deki Türk asıllı aşiretleri, bu vilâyetlerde bulunan İngilizlere karşı uyanık olmaya çağırıyordu.

Amerika Petrol Şirketleri, İngiltere ile İran arasında ortaya çıkan derin anlaşmazlık neticesinde, İrandaki tasfiyehanelerin faaliyetlerini tatil etmeleri halinde Batı Avrupanın ihtiyacı olan petrolü temin için plânlar hazırlamaktaydılar. Plânların, Hükümetin tasvibi üzerine Amerikalı 16 Petrol Şirketi tarafından hazırlanıyor, fakat

açığı kapatıp kapatamıyacaklan hususunda şüphe bulunuyordu. Batı Avrupa'ya verilecek petrol, Suudî Arabistan, Kuveyt ve Venezüella'dan temin edilecek fakat Birleşik Amerikadan hiç bir petrol ihracatı yapılmayacaktı. Bu arada büyük Amerikan Petrol Şirketleri yöneticileri, İngiliz Reuters muhabirine, İrandaki İngiliz şirketi idarecilerinin vazifelerinden zorla uzaklaştırılması halinde, devletleştirilmiş petrol sahalarında faaliyet hususunda İran Hükümetiyle işbirliği içinde olmayacaklarını bildirdiler.

Tahran'daki İngiliz Büyükelçisi, İranlıları, petrol işlerinde elbirliği yapmamak ve İngiliz vatandaşlarının petrol sahalarından ayrılmalarına engel olmakla itham etti. İran gümrük memurları, eşya muayenelerini yavaş almakta, İran Bankaları da Anglo-İranian Petrol Şirketi'nin çeklerini ödememekteydiler. Abadan tasfiyehanelerinde 2.800 İngiliz bulunmakta, İranlı memurlar bunları göz hapsinde tutmaktaydılar. Hürremşehir'deki İngiliz Başkonsolosu Francis Capper, gazetecilere verdiği bir beyanatta "İran memurlarından bazıları Petrol sahalarından defedilmelidir" dedi. İran hükümeti, İngiltereye müracaat ederek, Abadan petrol sahası bölgesindeki Başkonsolosunu geri çekmesini ve İran memurları hakkında sarfetmiş olduğu ağır sözleri reddetmesini istedi. Bu sorun daha sonra tatlıya bağlandı. İran, ihtilafı ele almak üzere Milletlerarası Adalet Divanı'nın yapacağı toplantıya temsilcisini yollamayacağını açıkladı. Birleşik Amerika Hükümeti, İran'ın bu kararını "esefle" karşıladığını bildirdi. Başbakan Musaddık, Birleşik Amerika CumhurbaşkanıTruman'a bir mektup gönderdi ve mektuba, İran'daki "İngiliz mal ve canlarının tehlikede olmadığı ve Hükümetin duruma hâkim olduğu"nu yazdı.

Darbeden tam iki yıl önce, Amerika, İngiliz-İran ihtilafına tam manasıyla müdahil oldu. İngiliz petrol heyeti başkanı Richard Sto kes ile Birleşik Amerika Başkanı Truman'ın hususi temsilcisi Averell Harriman, dünyanın en büyük petrol tasfiyehanesinin bulunduğu İran petrol bölgelerini gezdi. Bu esnada başlıca kavşaklarda silâhlı polis ve askerî kıtalar nöbet bekledi, hiçbir hâdise olmadı. Richard Stokes, Abadan'da bulundu ğu sırada oradaki İngiliz mühendislerine, "Esas mesele, İranı komünist olmaktan korumaktır" dedi. Stokes ayrıca "Dr. Musaddık ile iki defa buluştuk. Görüşme-

lerimiz çok samimî oldu. Onu kolay geçinilecek bir insan buldum" dedi. Richard Stokes'in başkanlığındaki İngiliz heyeti ayrıca, Kralın yazlık sarayının bahçesinde İran temsilcileri ile ikinci bir top lantı yaptı. Diğer taraftan Truman'ın özel temsilcisi Harriman, Güney Azerbaycan'dan ayrılmadan evvel Meçhul Asker Âbidesi'ne bir çelenk koydu ve radyoda verdiği beyanatta Amerikalıların, "İranın inkişafı ve Azerbeycan'ın ziraî kalkınmasıyla" alâkadar olduğunu söyledi. Harriman'ın "Zirai Kalkınma" ve "İnsani Yardım" sözleri, ABD'nin, 1950 yılından 2000 yılına kadar, geri bırakılmış ülkelere sızmak için kullandığı sihirli cümlelerdendi. Düzmece 11 Eylül Olayları'ndan sonra bu sihirli kelimelerin yerini *"terörle mücadele"* ifadesi alacaktı.

Petrol ihtilafı üzerine yapılan bir gezi sonrası, ihtilafın çözümüne dair sözler yerine Harriman'ın bu sözleri sarfetmesinin bir başka manası daha vardı: Amerika, İngiliz-İran ihtilafının ilk yıllarında olduğu gibi şimdi de gizlice İran'ı destekliyordu. Ancak ABD' nin amacı, ihtilafı İran'ın kazanması değil, İran'a gizlice destek vererek bu ülkenin İngilizlere karşı olan tavrının kemikleşmesini sağlamaktı. İran-İngiliz petrol ihtilafına önce "arabulucu" olarak giren Amerika'nın daha sonra İran petrollerini ve İran'ı nasıl ele geçirdiğini kitabın ilerleyen bölümlerinde okuyacaksınız.

23 Ağustos 1951 günü veda için gece geç saatlerde Başbakan Musaddık'ı ziyaret eden Averell Harriman, Başbakan'la petrol meseleleri üzerinde 1 saat 45 dakika süren bir görüşme yaptı. Daha sonra görüşmede hazır bulunan İran resmî şahsiyetlerinin açıkladıklarına göre, İngilizlere verilecek tazminat üzerinde görüşen Başbakan Musaddık, tedavüldeki mevcut hisse senetlerine istinaden Anglo-İranian Petrol Şirketi emvalinin İngilizlerin hesapladığı gibi 3 milyar değil, 200 milyon Sterlin olarak tesbit edildiğini Harriman'a bildirdi. Harriman, Londrayı ziyareti sırasında İngiliz Başbakan Attlee ile müzakere etmek üzere bu hususu not etti. Musaddık, Harriman'a ayrıca İngilizlerin, petrollerin devletleştirilmesinin Senato'dan geçtiği 1951 yılının 20 Mart'ından beri İran'dan 150 milyon sterlin kıymetinde petrol çektiklerini ve bunu İran'a öde meleri icâpettiğini de söyledi..Harriman ise, İran Başbakanına bir ayaklanma esnasında (İran işgali altındaki Türk bölgesi) Güney

Azerbaycan'a yegâne geçit vasıtası olan Tahran-Tebriz demiryolunun bitirilmesi için lüzumlu malzemenin satın alınması için Birleşik Amerika hükümetinden 25 milyon dolarlık yardım temin maksadiyle her türlü gayreti sarfedeceğini vaad etti. Amerikan uzmanları raporlarında bu demiryolunun inşası lüzumunu ittifakla belirtmişlerdi.

Averell Harriman, Başbakan Musaddık'la yaptığı görüşmede neleri ele aldıklarını 18 Eylül günü yazılı bir açıklamayla yayınladı: Açıklamaya göre Dr. Musaddık'ın ileri sürdüğü şartlar şunlardı:

1-Devletleştirilmiş olan Petrol Kumpanyası'nın idarî ve teknik kısmını idare edecek muhtelit bir mütehassıslar idare heyeti kurulması,

2- Bugünkü değeriyle kıymetlendirilecek İngiliz emlâkine ve Anglo-İranian petrol kumpanyası stoklarına, milletlerarasında tanınmış devletleştirme usul ve nizam ve tarafların rızasiyle kabul edilecek diğer usuller dairesinde âdil bir tazminat tahsisi,

3- İran'ın İngiltere'ye senede 10 milyon ton petrol satmayı tekeffül etmesi,

4- İngiltere'nin bu 10 milyon ton petrolü dilediği şekilde nakledebileceğini İran'ın kabulü, fakat İngiltere'nin artık başka memleketlere petrol satmaması.

Harriman, açıklamasında Amerika'nı bu taleplerin tümüne karşı çıktığını açıkladı. Petrol Komisyonu, iki oturumdan sonra vardığı neticeleri 24 Eylül 1951 günü akşamı Başbakan Musaddık'a verdi. Komisyon, Abadan'da kalan İngiliz teknisyenlerine iş verilmesine de itiraz etmekteydi. Yalnız iki mesele vardı: 1-Amerika kuvvet kullanılmasına razı olacak mı? 2- Rusya'nın bu harekete karşı mukabelesi ne olacak?

Amerika şimdiye kadar İngiltere tarafından petrol anlaşmazlığında kuvvet kullanılmasına razı olmamıştı. Fakat İngiltere'nin görüşü şuydu ki, Harriman'ın aracılığı da neticesiz kaldıktan sonra Amerika eski görüşünde ısrar etmemelidir. Esasen Abadan'a elkoymak teşebbüsüne geçmekle kuvveti önce İran kullanacağından, İngiltere ancak bu kuvvete kuvvetle mukabele etmiş olacaktı. Fakat Washington'un bu İngiliz görüşünü kabul ettiğine dair henüz ortada bir delil yoktu. Rusya'nın mukabelesine gelince: Gariptir ki

İngiltere buna Amerika'nın itirazından daha az önem vermek teydi. Tabiî ortada, Demokles'in kılıcı gibi asılı duran 1921 andlaşması vardı ki bu andlaşma, bu gibi hallerde Rusya'ya asker yollamak ve Kuzey İran'ı işgali altına almak yetkisini vermekteydi. Fakat İngilizler Rusya'nın böyle bir harekete teşebbüs edeceğini şüpheli saymakta ve geçse ve İran ikiye bölünse bile Abadan'ı terketmektense, bu taksime katlanmayı tercih etmekteydiler. Bu gelişmelerden 1 gün sonra, 26 Eylül 1951 günü, ABD Başkanı Truman, İngiliz Başbakan Attlee'ye gönderdiği hususî bir mesajda, İran'a asker gönderilmesine karşı olduğunu resmen bildirdi.

İngiliz Mühendislerin Kovulması

27 Eylül günü, İran, petrol tesislerindeki İngiliz mühendislere, ülke toprakları dışına çıkmaları için bir hafta süre verdi. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti petrol ihtilâfını Güvenlik Konseyi'ne sunmağa karar verdiğini yayınladığı 500 kelimelik bir tebliğle resmen bildirdi. Tebliğde şöyle denilmekteydi: "İran Hükümetinin 27 Eylül 1951 tarihinden itibaren bir haftalık müddet zarfında İngiliz-İran Petrol Şirketindeki İngiliz memurlarının İran'ı terk etmeleri yolunda almış olduğu karar neticesi ortaya çıkan vaziyeti İngiliz Hükümeti derhal tetkik etmek zorunda kalmıştır."

1 Ekim günü Abadan'daki İngiliz teknisyenleri de, Petrol Kumpanyası'nın Londra merkezine sert ifadeli bir telgraf çekerek: "Hareketimizin petrol ihtilâfını halle yarayacağına dair ortada bir delil yoksa, siyasî rehine olarak Abadân'da kalmayı istemiyor, İran polisi tarafından huduttan öteye atılmaktansa buradan nazikâne çekilmeyi tercih ediyoruz" dediler. Aynı gün İran Başbakan Yardımcısı Hüseyin Fatımî, yaptığı bir basın açıklamasında "Son günlerde birçok Alman petrol mütehassısları bize müracaatla iş iste mişlerdir. İran bu müracaatları tedkik etmektedir." dedi.

Abadan'daki Petrol tasfiyehanelerinin tahliyesi, hiçbir hâdise cereyan etmeden 2 Ekim günü sona erdi. İran makamları büyük bir nezaket ve doğrulukla hareket ettiler. 17 kişiden ibaret olan İngiliz kadınları, 8.50'de kalkan İngiliz hava servisi uçaklarıyla ilk olarak hareket ettiler. İran makamları, formaliteleri asgarî hadde indirmişlerdi ve büyük bir hüsnüniyet misali verdiler. Şirketin 300'ü

bulan erkek memurları kısa süren bir gümrük muayenesine tâbi tutulmuşlar ve daha sonra limana hareketle orada kendilerini bekleyen İran Petrol Kumpanyası motorlarına bindiler. Tasfiyehanenin direktörü Kenneth Ross, limana gelerek her memurun ayrı ayrı ellerini sıktı. Sivil ve askerî İran makamları da İngilizleri uğurlamak üzere limana gelmiş bulunuyorlardı.

7 Ekim 1951 günü, İran Başbakanı Dr. Musaddık, New York'ta yanında oğlu ve kızı olduğu halde, gazetecilere üç dakika süren Fransızca beyanatında Amerikan tarih ve halkını öğdükten sonra şöyle dedi: "Küçük milletlerin ıstırap ve sefaletlerini arttıracak her tedbire muhalefet edeceğinize emin bulunuyoruz."

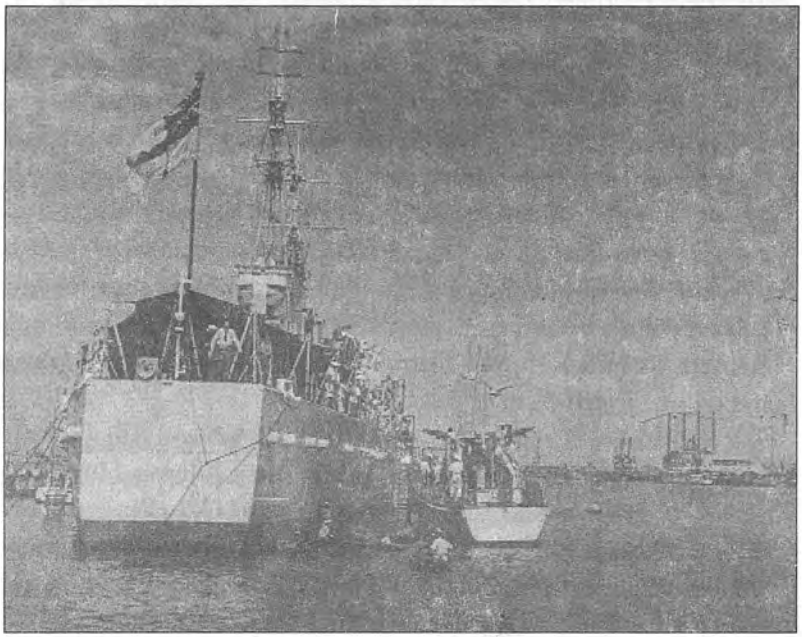
Bu açıklamasından da anlaşılacağı gibi Başbakan Musaddık, İngiltere'ye karşı Amerikan desteğini alma peşindeydi.

2. Dünya Savaşı, İngiltere'ye çok pahalıya maloldu, imparatorluğun sonunu getirdi. Savaş sonrasında İsrail kuruldu ama bu devleti İngiltere'ye kurdurtan dev ekonomik güce sahip Siyonistler, tüm varlıklarıyla beraber, Londra'yı terkedip Washington'a yerleşti. Siyonistlerin, İngiltere'yi terkedip ABD'ye yerleşmelerinin bir çok sebebebi var ancak önemli sebeplerden biri de, bu ülkeye yani İngiltere'ye karşı tüm dünya çapında gelişen ve biriken nefret ve kindi. Siyonistler, artık Londra üzerinden hiç bir şey yapamayacaklarını görüp, "at" değiştirdiler.

İngiltere'nin can havliyle çırpınması, 1947'de başladı. İç sorunların dışında, yurtdışındaki İngiliz karşıtı hareketler, sömürge yapılan topraklarda gün geçtikçe arttı. İran ve Irak'tan sonra Mısır da, İngilizler'e cephe açtı. Takvimler 8 Ekim 1951'i gösterirken, İngiliz Muhafazakâr Parti lideri Winston Churchill, seçim nutkunu verdiği sırada İngiliz-Mısır Andlaşmasının iptali haberini öğrenmek için mikrofondan çekildi ve sonra tarihi şu cümleler döküldü ağzından: "Şimdi öğrendiğim haber, eğer doğru ise, İran Abadan'da bizi vuran darbeden daha vahim ve daha ıstıraplı diğer bir darbenin üzerimize indirilmiş olduğunu göstermektedir."

İran Başbakanı Musaddık, Güvenlik Konseyi'nde İran'ın haklı davasını izah etmeye çalışırken, binlerce kilometre uzakta bir destekçisini kaybetti. 16 Ekim günü Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han öldürüldü. Şüpheler İngiliz istihbaratı üzerinde toplandı.

İngiliz petrol mühendisleri kibarca kovuldukları İran'ı terkediyorlar.

Çünkü petrol ihtilâfı başladığı günden beri Pakistan, kat'î olarak İngilizlere karşı İran'ın tarafını tutmuş, buna karşılık İran Hükümeti de Keşmir meselesinde Pakistan'ın görüşünü destekle mişti.

Güvenlik Konseyi, kendi petrol sanayiinin devletleştirilmesini tamamiyle bir iç mesele sayan İran'ı, milletlerarası bir teşkilâtın nüfuzuna girmemek kararından vazgeçiremediği için, müzakerelerden de hiç bir sonuç elde edilemedi.

Ekim 1951'de İngiltere'de yapılan seçimleri Winston Churchil kazandı. Başbakan Churchill 28 Kasım günü Avam Kamarası'nda verdiği beyanatta ciddî malî ve iktisadî buhranı önleyecek zorunlu tedbirler alınmadığı takdirde, İngiltere'nin iflâsa doğru sürükleneceğini bildirdi. İngiltere gün geçtikçe Amerika'nın kontrolüne giriyordu. Bu sırada Mısır'da İngiliz karşıtı bağımsızlık hareketi gittikçe güçleniyordu. 28 Ocak 1952 günü, Süveyş Kanal bölgesinde demiryolu üzerine yerleştirilmiş mayınlar yüzünden bir İngiliz askerî treni devrildi ve 4 İngiliz askeri öldü. İngiliz aleyhtarı halk kitleleri Kahire sokaklarında adetâ çılgına dönmüş bir halde gösterilerde bulunarak İngilizlere ait her rastladıkları şeyi tahrip etti veya yaktılar. Göstericiler kısmen İngilizlere ait olan Rivoli sinemasına zorla girerek, mobilyalarını parçaladı, burayı ateş verdiler. Diğer bir grup gösterici de Metro Goldwyn Mayer sinemasına dalarak bütün pencerelerini kırdı ve binayı yakmaya kalkıştı. Kahire'nin en meşhur ve ekseriye İngiliz Emperyalizminin âbidesi diye anılan Shepherd oteli de göstericilerin hücumuna uğramıştı. Sahibi İngiliz olan Tonny Barı da yakılmış, buradan sıçrayan alevler bitişiğindeki İsveç Konsolosluğuna sirayet ederek, orasını da tutuşturmuştu, İsveç Konsolosluğu da yanmaktaydı. Yine İngilizlere ait Pigaile sineması, Regent lokantası ve İngiliz Uçak Şirketi'nin bulunduğu bina da ateşe verilmişti.

Bu gelişmeler üzerine iki İngiliz paraşüt taburu İsmailiye'nin merkezini işgal etti. Buna sebep Mısır'lı direnişçilerin Müslüman mezarlığında meydana gelen bir çarpışmada bir İngiliz paraşütçü subayını öldürmeleriydi. Diğer taraftan 6 bin uçaksavar merrmisi bulunan bir depo ile cephane, dinamit ve yerli el bombaları ile dolu kabirler meydana çıkarıldı. Bu, şimdiye kadar meydana çıkarılan İngiliz karşıtı direnişçilere ait en büyük depoydu. İngiliz İstih-

barat subayları bu bölgede daha birçok silâh ve cephane saklı olduğuna inanmaktaydı. Mısır Dışişleri Bakanlığı, Kanal Bölgesi'n de esir edilen Mısırlı direnişçilere karşı İngilizlerin giriştiği "Nazilerinkine benzer gayri insanî ve vahşî hücumları", İngiliz Büyükelçiliği nezdinde şiddetle protesto eden bir nota verdi. Notada, bazı esir vatandaşların İngiliz kamplarında Hitler'in Nazi rejimini tebarüz ettiren temerküz kamplarındaki işkencelerden daha fecî gayri insanî muamelelere maruz bırakıldıklarından Mısır'lı makamların malûmat sahibi olduğu belirtilmekte ve 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin 4'cü maddesi zikredilerek sözü geçen Mısır'lı vatandaşların harp esiri telâkki edilmesine işaret ve insanî muameleye tâbi tutulmaları icap ettiği bildirilmekteydi.

İngiliz-Amerikan Basın Birliği'nin verdiği bir yemekte de, Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa, Mısır'daki hareketin zannedildiğinden daha büyük olduğunu söyledi ve özlerine şunları ilâve etti: "Bütün Ortadoğu'da yayılan bu İngiliz karşıtı umumî harekette Mısır başlıca rolü oynamaktadır. Yabancı kuvvetler Mısır'ı terketmelidirler.Müzakere teklifi bir cevap değildir.Mısır 70 senedenberî müzakere etmektedir ve artık bunu istememektedir, İngilizler Mısır'ı dünya adına koruduklarını söylemektedirler. Harpten evvel ise bizi İtalyan'lara karşı koruduklarını iddia etmekteydiler. Ne den bir komünist tecavüzünden endişe duyalım. Şimdiki düşmanımız Mısır'daki İngiliz kuvvetleri komutanı General Erskine'dir. Siyasetimiz bir sulh siyasetidir ve komünizme yakınlık duymuyoruz."

Gazetecilerin Mısırlıların kendilerini geçen harpte Alman'lara ve İtalyan'lara karşı koruyan İngiliz'lere borçlu hissedip etmedik lerini sormaları üzerine Azzam Paşa "Hiç kimseye bir şükran borcumuz yoktur" diyerek cevap verdi.

İngiliz İmparatorluğu'nun Sonu: Süveyş Krizi

Bundan tam 50 yıl önce, Orta Doğu bir başka krizle sarsılıyordu. Mısır'ın o zamanki lideri, Cemal Abdul Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirme kararı, ülkesini İsrail, İngiltere ve Fransa'nın hedefi haline getirmişti. Süveyş Kanalı, dünyanın stratejik bakımdan en önemli güzergahlarından. Kanalın kontrolünü yeniden ele geçirmek isteyen Fransızlar ve İngilizler, İsrail'i de yanlarına alarak, Mı-

sır'a karşı savaş açmışlardı. Sonunda kaybettiler, ama sonuçları hem Orta Doğu'yu hem de savaşın şiddetli savunucusu İngiltere'yi derinden sarstı. 1869 yılında inşaası tamamlandığında Süveyş Kanalı'nın dünya ekonomisi için önemi konusunda hiçkimsenin tereddütü yoktu. Kanal, Asya'dan ticari mallarla petrolün, Afrika kıtasını dolaşmaya gerek kalmadan, Avrupa'ya daha kısa sürede ve daha az maliyete taşınmasına olanak sağlamasının yanı sıra İngiltere'nin Hindistan başta olmak üzere sömürgeleriyle arasındaki bağlantısının can damarıydı. Gerçi kanalın bulunduğu bölge Mısır'ın egemenliğindeydi, ancak işletme hakkı Fransız ve İngiliz yatırımcıların sahibi olduğu Süveyş şirketine aitti. Ama 26 Temmuz 1956'da her şey değişti. 1950'lerin başında Kral Faruk'u devirerek işbaşına gelen Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdul Nasır'ın, Süveyş kanalını millileştirdiğini açıklaması, Arap dünyasında coşku, Batı'da ise büyük şaşkınlık yarattı.

Millileştirme hareketi ise, bir gecede alınmış bir karar değildi. İktidara geldiğinde iki büyük iddiası vardı Nasır'ın. Birincisi Arap milliyetçiliğini canlandırmak; ikincisi de, bölgenin yeni devleti İsrail'e karşı bir güç haline gelmek. Ülkenin güneyinde, Nil nehri üzerinde büyük bir baraj inşa ederek, Mısır'da başlatmayı umduğu sanayileşme hamlesi için gereken enerjiyi sağlamak istiyordu.

Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin desteğiyle Dünya Bankası ve IMF'den kredi buldu. Bir diğer arzusu da, bölgede giderek güçlenen ve tehdit olarak gördüğü İsrail'e karşı silahlanmaktı, bunun için yöneldiği ilk adres Batı oldu.

Amerikalılar silah satmayı kabul etmeyince, bu kez yönünü Sovyetler'e çevirdi ve Orta Doğu'da söz sahibi olmak isteyen Moskova'dan istediğini aldı. Ancak bu adım Amerikalıları ve İngilizleri öfkelendirdi.Tepkileri ise alımında yardımcı oldukları baraj kredisini durdurmak oldu. Bu gelişme üzerine Nasır da ülkesinin özkaynaklarına döndü. En cazip seçenek de Süveyş kanalıydı. O da kanalın işletmesini millileştirdi.

Nasır'ın kararı üzerine öfkelenen İngiltere Başbakanı Anthony Eden, söylemini sertleştirirken, tepkisini de gizlemedi: "Bizim kavgamız Mısır'la ya da Arap dünyasıyla değil, Albay Nasır'ladır. İktidara geldiğinde kendisine karşı hiçbir düşmanlık beslemedik, ter-

Süveyş Kanalı, dünyanın stratejik bakımdan en önemli güzergahlarından biri. Kanalın kontrolünü ele geçirmek isteyen Fransızlar ve İngilizler, İsrail'i de yanlarına alarak, Mısır'a karşı savaş açtılar.

sine anlaşmalar yaptık. Halkının yaşam koşullarını iyileştireceğini umut ediyorduk. Ama bize dostça yaklaşmak yerine, ülkemize karşı saldırgan bir propaganda yürüttü. Anlaşmalara sadakatine güvenilmeyecek bir adam olduğunu gösterdi."

Anthony Eden, Fransızlarla birlikte, Nasır'ın Süveyş'i kontrol etmesine karşı gerekirse silahla da olsa karşı çıkmakta kararlıydı.

Gizli plan

Ama bunun için bir bahane gerekiyordu ve Paris yönetimiyle birlikte bu bahaneyi kendileri yaratmaya karar verdiler. Gizli plan şuydu: İsrail, Sina yarımadasını işgal edecek. Fransa ve İngiltere de, Mısır ve İsrail'den Süveyş kanalının çevresinden çekilmelerini isteyecek; Nasır bu talebi reddedince de, ki reddedeceği konusunda en ufak bir tereddüt bile yoktu, Mısır, İngiltere ve Fransa tarafından bombalanacaktı. Nitekim beklendiği gibi de oldu. Ekim 1956'da İsrail Süveyş kanalına doğru harekete geçti, Fransız ve İngilizler planlandığı gibi ultimatom verdi, Nasır da beklendiği gibi ultimatomu reddetti ve İngilizlerle Fransızlar Mısır'a saldırdı.

Mısırlılar teslim olmayıp savaş uzadıkça, İngiltere iç kamuoyunda ve parlamentoda hatta kendi partisi içinde Eden'e muhalefet giderek şiddetlendi. Ama asıl önemlisi Atlas Okyanusu'nun öte yakasından gelen tepkilerdi. Gelişmelerden hiç haberdar edilmeyen Washington yönetimi, ama özellikle de Başkan Eisenhower, İngiltere'nin kendilerini devredışı bırakmasına çok öfkelenmişti.

Hem İngiltere'de hem de Amerika'nın gözünde desteğini kaybeden İngiliz Başbakan, savaştan üç ay sonra 1957'nin hemen başında istifa etti. İki ay sonra İngiltere Mısır'da kalan son askerlerini geri çekti. Süveyş tarihçisi Keith Kyle'a göre, bundan 50 yıl önce yaşanan kriz İngiliz İmparatorluğu için sonun başlangıcıydı: "Süveyş, İngiltere İmparatorluğu mitolojisinde çok önemli bir yer tutuyor. Hindistan'a ulaşmada kilit nokta Süveyş idi. Süveyş'i elinde tuttuğu sürece, kendi etki alanlarındaki nüfuzunu da devam ettireceğine inanılıyordu. Ancak bu görüştekilere söylenmesi gereken, üzerinde güneş batmayan imparatorluk günlerinin artık geçmişte kaldığıydı."

İngiliz politikacı Tonny Benn de, Süveyş'te 50 yıl önce yaşananlarla Irak'ın işgali arasındaki benzerliklerinin altını çiziyor: "Sad-

dam Hüseyin rejimine karşı savaşın gerekçeleri de tamamen sahte iddialara dayanıyordu. Kitle imha silahları savları yani...

Süveyş olayında da, İngiltere'nin her iki tarafı durdurmak amacıyla müdahale ettiğini söylediği bir başka savaş var. Hem o dönemde hem de bu dönemde başvurulan kirli oyunlarda parlamento yanlış yönlendirilmişti. Ancak aradaki fark, o dönemde muhalefetteki İşçi Partisi liderinin Birleşmiş Milletler sözleşmesine dayanan ilkeli tutumuydu."

Mısır'la İngiltere arasında Süveyş Krizi sürerken İran'da en mühim hâdise Şah ile Başbakan arasındaki ihtilâftı. Bu ihtilâf Şah'ın annesi yüzünden çıkmıştı. Şah'ın annesi, Musaddık'ın gerek iç gerek dış siyasetini tasvip etmiyor ve bunu her vesile île gösteriyordu. Anne Kraliçe, son zamanlarda Meclis binasına sığınan, orada yatıp kalkan muhalif mebuslara ve gazetecilere yiyecek paketleri göndermek suretiyle onlara olan temayülünü bir kere daha açığa vurmuştu. Musaddık buna son derece kızmış, Şah'a bir ültimatom vermişti. Ültimatomda Şah ailesi mensuplarından bir kısmını "hıyanetle" itham ederek, eğer Şah, annesini siyasi işlere karışmaktan menetmezse istifa edeceğini ve hanedana karşı şiddetli bîr mücadeleye girişeceğini bildirmişti.

Şah, İngiltere ile ihtilâfın aldığı şekilden şahsen memnun değildi, bu itibarla annesiyle aynı fikirdeydi. Fakat şu güç devirde Başbakana karşı mücadele açmak istememekteydi. Bu itibarla annesi nezdinde teşebbüste bulundu, bir elçisini Musaddık'a göndererek bütün Kral hanedanının Başbakanın çalışmalarını takdir ettiğini, ve anne Kraliçenin, uzun müddet kalmak için Avrupa'ya gideceğini bildirdi. Bu günlerde Musaddık'ın işbaşından uzaklaştırılacağı, Başbakanlığa Gavamussaltana'nın getirileceği söylentisi İran'ı sarmıştı. Ancak bu şayia tahakkuk etmemiş, Gavamussaltana da İsviçreye hareket etmişti. Bu suretle hanedan ile Musaddık arasında adeta bir mütareke akdedilmişti. Sosyal ve ve iktisadi karışıklıkların artması, mali ve iktisadî güçlükler yüzündendi. Bunun uzun müddet devam edemiyeceği tahmin olunuyordu. Amerika bu vaziyet karşısında daha vahim hâdiselere meydan vermemek için İran'a maḷî yardımda bulunulmasına taraftardı. İngiltereye gelince, bu hükümetin kanaati şuydu: "İran'da vaziyete hâkim olan ordudur,

Ordu ise Şah'a sadıktır. Bu itibarla eninde sonunda Şah'ın görüşü galebe çalacaktır. Bu sebeple hükümete destek mânasına gelecek yardımdan çekinmek lâzımdır."

Tam da bu günlerde İngiltere'nin Tahrandaki maslahatgüzarı Middleten, Şah'la uzun süren bir görüşme yaptı ve kendisini Musaddık'a karşı koymaya çağırdı. Bu görüşmeden birkaç gün sonra, 3 Ocak 1952 günü, Saray çevrelerinin açıkladığına göre İran Şahı, Başbakan'ın kendisini ziyareti için taleb edilen randevuyu iki defa reddetti. Bir gün sonra Musaddık bir kötü haber daha aldı: Sovyetler Birliği diktatörü Stalin, tehlikeli günler geçiriyordu. Uzun zamandanberi resmi hiç bir toplantıda görülmeyen, sesi Sovyet radyolarında işitilmez olan Stalin, Karadeniz sahillerindeki nekahat odasından ayrılamamaktaydı. Son zamanlarda Berlin'den ve Viyana'dan kalb doktorlarının Soçi şehrine götürüldükleri ve orada Kızıl diktatörü muayene ettikleri de öğrenilmişti. Musaddık'ın Stalin'le bir teması yoktu ancak Stalin'in varlığı, İngiltere ve Amerika'ya karşı İran için bir denge unsuruydu. Musaddık Hükümeti bir karar daha aldı ve İngiltere'ye, İran'daki bütün konsolosluklarını kapatması için bir hafta süre verdi. İran, İngilizleri tamamen ülkesinden kovmak istiyordu. Başbakan Musaddık, İran Şahı'ndan görüşme için randevu alamıyordu ama Tahran'daki İngiliz elçisi randevu almadan da Saray'ın kapısına dayanıyordu. 16 Ocak günü İngiliz elçisi Şah tarafından kabul edildi ve görüşme konsoloslukların kapatılması meselesi üzerinde cereyan etti.

İngiltere'nin İflasının İlanı

İngiltere Başbakanı Churchill 16 Ocak 1952 günü Amerikan Kongresi huzurunda söz alarak şunları söyledi: "Müşterek dâva uğrunda karşılıklı anlayış ve işbirliğine varabilmek İçin Amerika'lılarla aramızda görüşülecek çok şey vardır. Ben buraya sizden para istemek için gelmedim. Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu ahkâmınca harp yıllarında İngiltere'ye verilenleri asla unutacak değiliz. Amerika'nın 1946'da yaptığı ikrazın parasını da kendimiz için değil başkaları için sarfettik."

Şiddetli alkışlar ve tezahürat içinde sözlerine devam eden Churchill, Amerika'ya "İngilizlerin rahatı için altın değil, Komünistlere

karşı bir kudret yaratmak için çelik almağa geldiğini" söyledi. Churchill sözlerine şunları da ilâve etti: "İngiltere muazzam bir dâva ile karşı karşıya bulunmaktadır. Silâhlı kuvvetlerinin teşkilinde ve silâhlanma sahasında güçlük çeken İngiltere bu hususda Amerika'nın vardımına güvenmelidir."

Churchill'in bu son cümlesi, İngiltere'nin, İran, Irak, Mısır ve diğer alanlarda Londra'nın iflas etttiğinin ve Amerika'nın yardımına muhtaç olduğunun resmi itirafıydı.

İngiliz petrol mühendislerinin İran'dan kibarca kovulmalarından sonra, Tahran yönetimi, Dünya Bankası'ndan kendilerine bu konuda yardımcı olunmasını istedi. Dünya Bankası İran'ın bu talebine olumlu yanıt verdi ancak daha sonra olayın seyri değişti. Bu durumu, petrol müzakerelerinde İran heyetine başkanlık eden Kâzım Hasibî, 5 Mart 1952 günü şöyle açıkladı: "Müzakereler, Dünya Bankası'nın, İngiliz teknisyenlerinin petrol sahalarında tekrar is tihdamında ısrarı yüzünden kesintiye uğramıştır. İran, İngilizlerin petrol sahalarına tekrar dönmelerine asla razı olmayacaktır. Böyle bir durum geçmişteki bütün mücadelelerimizi tesirsiz bırakacak Millî Birliğimizi parçalayacaktır. Banka, kalkınmamızı ve tekrar petrol ihracına başlamamızı hakikaten istiyorsa, İran petrol sahalarına Amerikan mühendisler almalıdır. Amerikan tasefiyehanelerindeki petrol mühendislerinin yerlerini bu işe elverişli İngilizler pekâlâ doldurabilirler. İran'ın en çok 700 yabancı mühendise ihtiyacı vardır. Milletlerarası banka, İngiliz teknisyenlerinin tekrar işe alınmaları meselesini ısrarla öne sürmekte devam ederse, İranlılar Banka ile Anglo-İranian Kum panyası arasında bir münasebet bulun masından şüpheleneceklerdir."

Banka temsilcisi Prudhomme ise, Kâzım Hasibî'nin, Amerikan teknisyenlerinin kullanılması hususundaki fikirlerinin pratiğinin mümkün olmadığını söyledi.

Musaddık, tüm bu zor şartlar altında bulunmasına rağmen, tarihi ve onurlu bir karar daha verdi. Bu günlerde Tunus da Fransız boyunduruğundan kurtulma çabası içindeydi. Mısırda olduğu gibi Tunusda da bağımsızlık maksatlı şiddetli olaylar meydana geliyordu. 29 Mart 1952 günü, İran Hükümeti, Birleşmiş Millet ler Kurulu'ndaki kendi temsilci heyetine talimat vererek, Tunus davasının,

Güvenlik Konseyi'nde savunulması için diğer Müslüman heyetlerle sıkı işbirliği yapmasını bildirdi.

Başbakan Musaddık oldukça sıkıntılıydı. Petrolün millileştirilmesi kararı karşısında adeta bir "HAÇLI" kuşatması altındaydı. Amerika, İngiltere ve Almanya gibi ülkeler; her biri şahsi çıkarlarının hesabını yapmakla birlikte, bir İslam ülkesinin Hristiyan dünyaya karşı "onurlu" bir duruş yapma çabası içinde olduğunu görüyor, bu tavrın diğer İslam ülkelerine örnek olmasından korkuyor ve bunu engellemeye çalışıyor ama İslam ülkeleri bunu bir türlü göremiyordu.

Musaddık'ın İtirafı

İran Başbakanı Doktor Muhammed Musaddık 11 Nisan 1952 günü evinde toplanan 61 milltevekiline verdiği beyanatta, İran petrollerinin devletleştirilmesini müteakip, İngiltere' nin yarattığı iktisadi "bataklıktan" başarıyla çıkabilmek için İran'ın ke merini sıkması gerektiğini söyledi ve şunları ilâve etti:

"Anglo-İranian Petrol Kumpanyası'nın tesislerini aldıktan sonra, İran'ın kolaylıkla petrol satabileceğini sanmak hatasına düştüğümü kabul ve itiraf ederim. Dolar elde etmek için İngiltere'nin İran petrollerine ihtiyacı olacağına güvenmiştim. Fakat Amerika'nın İngiltere'ye yardımda bulunmasi bu ümidimizi boşa çıkardı. Üstelik İngiltere, yabancı devletlerle yapılan mukavelelerin yürür lüğe girmelerine de mani oldu."

Doktor Musaddık, mebuslardan bütçeyi desteklemek ve lüzumsuz masrafları kısmak yolunda Hükümetle işbirliği et melerini istedi. Dr. Musaddık'ın bu açıklamasından, kendisinin gelişmelerin tümüne vakıf olduğunu anlayan Amerika, hemen harekete geçti. Çünkü Musaddık, Amerika'yı kendi yanında görmeli ve buna göre davranarak, İngilizlere karşı daha da sertleşmeliydi.

Bunun üzerine 25 Nisan günü Amerikan Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yaptı: "24 Nisan'da İran Başbakanı ve Tahran'daki Birleşik Amerika Büyükelçisi arasında teati edilen notalardan sonra, Birleşik Amerika'nın İran'a yaptığı eskerî yardımın ödenmesine karar verilmiştir. Birleşik Amerika Hükümeti tarafından yapılmakta olan askerî malzeme sevkiyatına mümkün oiduğu kadar süratle

yeniden başlanacaktır."

Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamasında konu edilen ve Başbakan Musaddık tarafından Birleşik Amerika'nın Tahran Büyükelçisi Loy Henderson'a gönderilen mektupta şunlar yazmaktaydı: "İran'daki mali ve iktisadi durumu nazarı dikkate alarak, Birleşik Amerika' nın ameli ve iktisadi sahada yapacağı yardımı kabule hazır olduğunu bildiririm.İran Hükümetinin, Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerini destekleyip müdafaa edeceğini, savunma vasıtalarını kuvvetilendirmk için elinden geleni yapacağını, hürriyet ve bağımsızlığını mü dafaa edeceğini de ayrıca belirtmek isterim."

Amerikan Büyük elçisi Henderson, aynı gün içinde Başbakan Musaddık'a gönderdiği mektupta, teşekkürlerini bildirmekte ve mektubu hükümetine sunduğuna işaret etmekteydi.

İran petrol endüstrisinin devletleşitirilmesinden beri, yani 1950 yılının Mayıs ayından tam 2 yıl sonra, 3 Mayıs 1952 günü, ilk defa olarak bir yabancı gemi Abadan'a geldi. Bu gemi 40 ton mazot yükleyen "Savico" adlı İtalyan gemisiydi. Daha önce bazı petrol şirketlerine ait gemiler İran limanlarına yanaşıp petrol almak istemiş ancak İngilizler buna engel olmuştu.

İran'da Kargaşa ve Terör Dönemi

Tarih 7 Temmuz 1952... İran Ayan Meclisi bugünkü toplantısın da, Doktor Musaddık'a, yeni hükümeti kurmak için şart koştuğu çoğunluk reyini vermedi, 36 üyeden 14'ü lehte, üçü diğer adaylara reylerini kullandılar, 19 üye de çekimser kaldı. 19 Kişinin diğer adaylara oy vermeyip çekimser kalması, Musaddık'ı destekledikleri şeklinde mana çıkarılabilirdi ancak bu durum üzerine Başbakan Muhammed Musaddık görevinden istifa etti. Dr. Musaddık'ın istifası, İngiltere ile İran arasındaki petrol anlaşmazlığının halli hususunda Londra'da ve yerli işbirlikçiler arasında bir ümid belirtisi meydana getirdi. Bu çevrelere göre Musaddık, Tahran hükümetinin başında bulunduğu müddetçe petrol meselesi hakkındaki görüşmelerin muhakkak bir akamete uğraması mukadder idi. Yeni Başbakan Gavamussaltana, İngiliz dostu sayılmaktaydı. Yeni İran Başbakanı Ahmed Gavamussaltana, yayınladığı bir beyannamede, Musaddık'ın millileştirme dâvasında, neticeyi, kullandığı usullere

feda ettiğini belirtti. Petrol meselesine temas eden yeni Başbakan, yabancı bir şirkete karşı yapılan isteklerden ibaret bulunan bu dâvanın dejenere bir hale getirilerek iki millet arasında bir düşmanlığa dönüştürülmesine müsaade olunduğundan da şikâyet etti. Ahmed Gavam şöyle dedi: "Bu meseleye bir hal çaresi bulmak için bütün gayretimi harcayacak ve muvaffak olamazsam istifa edeceğim. Hasta olmama rağmen, senelerdir sıkıntı çeken İran'ı bu sefer karışıklıklarla tehdit edilmiş görünce, Başbakanlığı kabul ettim. Bütün tahrikçileri ciddi surette cezalandıracak ve hattâ bu hususta Parlâmento'nun tasvibini de alarak hususi mahkemeler ihdas edeceğim. Bu itibarla lüzum hasıl olduğu takdirde bu kabil tahrikçilerden yüzlercesini mahkeme huzuruna göndertecek ve cezalandıracağım. Politika sahasında olduğu kadar din mevzuunda da demagojiye karşı koyacağım ve bilhassa riyakârlıktan nefret ederim. Kızıllarla mücadele maskesi altında çalışan ve kara mürteci kuvvetleri geliştiren kimseler, hürriyet ve istiklâlimizi tehlikeye sokmaktadırlar. Dine ben de hürmet ederim. Fakat din ile devlet işlerini birbirinden ayıracağım."

Yukarıdaki ifadelerin içindeki" gizli manalara bakıldığında, görülecektir ki; böyle bir açıklamayı ancak İngiltere'nin İran büyükelçisi kaleme alabilirdi. Ahmed Gavam'ın bu açıklamasından bir gün sonra, Dr. Muhammed Musaddık'ın liderliğindeki Millî Cephe, eski Başbakan Musaddık'ın dolaylı olarak iktidardan uzaklaştırılmasını protesto maksadıyla Tahran'da genel grev ilân etti. Tahran'da ve Abadan'da, Başbakanlıktan ayrılmış olan Dr. Musaddık'ın taraftarları ile polis arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Göstericiler Tahran'da yayınlanmakta olan ve Yeni Başbakan Ahmed Gavam'ı müdafaa eden Ateş gezetesi idarehanesine hücum ettiler ve binayı ateşe vermeye çalıştılar. Polis derhal harekete geçti ve ordu birlikleri de yardıma koştu. Askerler dipçik kullandılar ve polis de göz yaşartıcı bombalar attı, göstericiler dağıtıldı, 7 kişi ağır yaralandı.

Gösterilerin gizli planlamacısı, Musaddık'm dostu olan dînî lider Molla Kaşani idi. Kaşani ile daha bazı göstericiler tutuklandı. Bu arada, yeni Başbakan Ahmed Gavam da ölümle tehdit edildi. Bu ölüm tehdidi, İngiliz işbirlikçisi eski başbakan General Razmara'yı

daha önce öldürenlerden gelmekteydi. Tahran'da hükümet gayet şiddetli tedbirler aldı. Ordu birlikleri stratejik noktalarda mitralyözlerle nöbet beklemekte ve tanklar da sokaklarda dolaşmaktaydı. İran başkentinde gece sokağa çıkma yasağı konuldu. Diğer taraftan Başbakan Gavam bütün valilere gönderdiği acele bir emirde, karışıklık çıkaranlara karşı çok sert davranılmasını, göstericilere fırsat verilmemesini istedi.

Eski Polis Müdürü General Safari, Tahran Belediye Başkanlığı'na tayin edildi. Tutuklananların sayısı 95'e çıktı. Parlâmento, çarşı, başlıca gazete idarehaneleri muhafaza altında bulunduru lan yerler arasındaydı. Parlâmento 18 Temmuz sabahı toplanamadı. Ayetullah Kaşani orduya bir beyanname yayınlayarak, Gavamussaltana tarafından memleket aleyhine tertip edildiğini ileri sürdüğü suikaste iştirak etmemesini istedi. Gavamussaltanaya gelince, yeni Başbakan büyük bir faaliyet göstermekteydi. Eski Başbakan Musaddık tarafından işbaşına getirilen bürokrat ve memurlar hızla tasfiye edilmekteydi. Ülkesini seven Molla Kaşani taraftarları "Gavamussaltana'nın iş başına yeniden geçmesi İngilizlerin geri dönmesi demektir" şeklinde ülke çapında propaganda yapmakta ve bu da son derece etkili olmaktaydı. Şah ve İngiliz destekli başbakanın şiddete başvurmaktan başka yapabileceği bir şey yoktu.

Başbakan Ahmet Gavam'ın davranışlarından, İngilizleri petrol tesislerine geri çağıracağından şüphelenen Millî Cephe'ye mensup milletvekilleri, İngiliz petrol teknisyenlerinin yeniden getirilmelerini yasaklayan bir kanun projesi hazırladılar. Tüm bu kargaşalıklar içinde, meydana gelen olaylara Komünist Partisi Tudeh çok isabetli teşhisler koyuyordu. Rus Gizli Servisi'nden enforme edilen İran Komünistleri, resmî gazeteleri Şahbaz'da yayınladıkları uzun bir makalede Musaddık taraftarları ile kendi yandaşlarını, Başbakan Ahmed Gavam'ı iktidardan düşürmeye ve İran'daki Amerikan görevlilerini memleketten kovmaya davet ediyordu. Bu makalenin yayınlandığı Temmuz 1952, Amerikan istihbaratının İran üzerine iyice yoğunlaşmaya başladığı bir dönemdi.

Türklerin Tahran'a Yürüyüşü

Gerek İran Şahı'nın ve gerekse İngilizlerin, Dr. Musaddık'ı baş-

bakan olarak görmek istememelerinin bir diğer sebebi de O'nun Türk asıllı olmasıydı. Musaddık'ın başbakanlıktan istifaya zorlanması, İran'daki Türkler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Abadan askerî komutanı, Musaddık taraftarı Türk aşiretlerinin Abadan'a yaklaşmakta oldukları haberleri üzerine merkezden takviye istedi. Dört adet Sherman tankı ile takviye edilen muhafız kıtaları, Meclis Meydanı'nda nöbet beklemekteydi. Askere, mukavemet halinde ateş etme emri verildi. Demiryolu işçileri greve gitti ve tren seferleri aksadı. Tahran Çarşısı'ndaki olaylarda silâhlı polis kıtaları tarafından çarpışmalarda süngülenip ağır surette yaralanan Türk asıllı göstericiler hastahanelere kaldırıldı.

Petrol merkezlerinden Kirmanşah'da, Musaddık taraftarlarının kefenlere bürünüp "Musaddık için canımızı vereceğiz ama hainleri öldüreceğiz" diye gösteri yapmalarından sonra, bu şehirde sıkı yönetim ilân edildi. Kazvin şehrinde de vaziyet ciddiydi. Başbakan Ahmed Gavam, karışıklıklar hakkında malûmat ve bu bölgede güvenlik tedbirleri almak üzere Abadan askerî komutanını merkeze çağırdı. Ahmed Gavam, eski Londra, halen de Paris Büyükelçisi olan Ali Süheyli'yi Tahran'a davet etti. Ali Süheyili'nin yeni kabinede Dışişleri Bakanı olması muhtemeldi.

Musaddık taraftarı bir gazetede yayınlanan yazıda da "Musaddık uğruna kanımızı vereceğiz ama kurşunları da Gavam'a hediye edeceğiz. Ona atılacak kurşun yoldadır." diye yazmaktaydı.

İran din büyüklerinden Molla Ebülkasım Kâşhanî evinde yaptığı basın toplantısında, milletin Ahmed Gavam'ı iki gün içinde iktidardan düşüreceğini söyledi ve sözlerinin devamında "Gavam, koltuğunda kalmaya teşebbüs ettiği takdirde, yok edilecektir. Eğer tek bir İngiliz petrol mühendisi, Abadan'a dönecek olursa, millet, Abadan petrol tasfiyehaneleriyle tesisleri havaya uçuracaktır." dedi. Matem işareti olarak göğsüne siyah bir kurdela iliştirmiş bulunan Kâşhanî sözlerine şunları ilâve etti: "İngilizler Mısır'da Nahas Paşa aleyhine tatbik ettikleri aynı taktiği kullanarak hileli tertiplerle Gavam'ı getirtmişlerdir. Şah Ahmed Gavam'ı anayasaya aykırı olarak tayin etmiştir. Musaddık istifa isteği ile istifasını vermiş değildir. Şah, Gavam canisini iş başına getirmekle hata işlemiştir. Gavam'ın yegâne programı İngilizlerin emperyalist gayelerine hizmet etmektir."

Bütün vilâyetlerden akın eden, Gavam'ın Başbakanlığını protesto maksadıyla ve kefenlere bürünmüş muhtelif mesleki temsilciler heyetlerinin Tahran'a girmeleri yasaklandı. İran komünistlerinin birlik davetini memnuniyetle karşılayan Molla Kâşhani, "Hepimiz, emperyalizme karşı tek bir bayrak altında birleşeceğiz, hedefimiz birdir. Ve Tudeh'in bizimle işbirliği teklifini bütün kalbimizle kabul ediyoruz" dedi. Kâşhani, Amerikan Büyükelçisi Loy Henderson'un Ahmed Gavam'ı ziyareti hakkında da şunları söyledi: "Amerikalılar çocukturlar. İngilizler onlara güdecekleri politikayı daima emreder ve onları kulaklarından tutarak yürütürler. Amerikalılar Gavam'ı destekleyecek kadar budalalık edecek olurlarsa, Iran milletinin tamamiyle nefretine maruz kalacaklardır."

Ahmed Gavam'a aleyhtar bulunan Türk asıllı Kaşkai aşiretine mensup kimseler, 40 kamyon dolusu silâhlı bir kuvvet halinde Tahran'a akın etmekteydiler. Orduya, Kaşkailerin başşehre varmadan evvel durdurulmaları hakkında talimat verilmişti. Bu arada Musaddık'ın istifasının üzerinden 2 hafta geçmiş ama Ahmed Gavam hala kabinesini kuramamıştı.

Tahran'ın en büyük caddesi olan "İstanbul Caddesi" ve Parlâmento binası askerî kuvvetler tarafından araç ve insan trafiğine kapatıldı. Tahran'da çıkan kargaşalıklarda 20 ölü vardı. Şah'ın kardeşinin yaralandığı haberi verilmekteydi. Gavamussaltana'nın istifa ettiği söylentisi dolaşmaktaydı. Hükümet kuvvetleriyle Millî Cephe'nin taraftarları arasındaki kanlı çarpışmalar yeniden ve müthiş bir şekilde başlamıştı. 19 Temmuz günü itibariyle bir kaç gün içinde ölenlerin sayısı 20'ye çıkmıştı.Yaralıların sayısı bilinmemekteydi. Şah'ın kardeşi Ali Riza, başlıca kargaşalıklara sahne olan Parlâmento binası önünde yaralanmıştı.

Grev, umumi bir mahiyet almış, bütün mağazalar kapalıydı. Şehirde tanklar, zırhlı otomobiller, dolaşmaktaydı. Her tarafta askerler mitralyözlerini kurmuşlardı. Her köşe başında konuşmacılar halka hitabederek Gavammussaltana'yı tel'in etmekteydi. En mühim ve çetin çarpışmalar Parlamento ve merkez telgraf binası önünde cereyan etmişti. En fazla ölü miktarına da buralarda rastlanmıştı. Başbakan'ın istifasına dair şayialar ortalıkta dolaşmaktaydı. Fakat bu iddia teyid edilememişti. Başbakanın ikametgâhı ö-

nünde aleyhte gösteriler yapılmış, Başbakan, bunun üzerine Tahran'ın dış mahallelerindeki bir konuta çekilmişti. Musaddık'ı destekleyen Türk aşiretler Tahran'a doğru inmekteydiler.

Ahmed Gavam İstifa Ediyor

Tarih 20 Temmuz 1952... İran Başbakanı Ahmed Gavam, ayaklanmalarla başa çıkamadığından bugün istifasını verdi. Musaddık'a taraftar olan milletvekilleri, Musaddık'ı tekrar Başbakanlığa kabule iknaya çalışmaktaydı. Hükümet kaynaklarına göre, Ahmed Gavam istifasını vermeden evvel Şah ile görüştü ve kendisine, içinde kuvvetli bir Musaddık taraftarı blokun bulundu ğu Meclisi fesih salâhiyetinin verilmesini istedi ancak Şah, gelişmelerden korkup buna karşı çıktı ve Gavam'ın istifasını kabul etti.

İran Meclisi hususi surette toplandı ve milletvekilleri yeni Başbakan seçimine başladı. Mecliste Musaddık taraftarlarının çoğunluğu birdenbire arttığından Musaddık'ın tekrar seçilmesinin ihtimali vardı. Millî Cephe'ye mensup milletvekilleri, Tahran Radyosu'nda konuşarak, Ahmed Gavam'ın mağlûp edildiğini bildirdi ve Musaddık'ı tekrar işbaşına getirmek için ellerinden geleni yapmak vadinde bulundular. Musaddık'ın galibiyeti haberi üzerine, bütün gün kapalı kalmış bulunan dükkânlar akşam üzeri derhal açıldı. Bütün umumi binalarda bayraklar dalgalanmaktaydı. Musaddık taraftarları bugün, ellerinde İran bayrakları, "Millet galebe çaldı... Musaddık'ı tekrar Başbakan görmek istiyoruz... Hainlerin de muhakeme edilmelerini istiyoruz..." diye haykırarak şehirde dolaştı.

Musaddık taraftarları evinin önünde toplanarak, kendisinden Başbakanlığı kabul etmesini istedi. Eski Başbakan ağlayarak balkona çıktı ve "Milletimi tebrik ederim. Sizlerin bugün göstermiş olduğu fedakârlıklar memleketi kurtardı. Canlarını kaybeden bu kadar masum yerine keşke ben ölseydim" dedikten sonra bayıldı ve ev halkı tarafından içeriye taşındı.

Tarih 21 Temmuz 1952... Musaddık kabineyi kumayı kabul etti. Musaddık, İran milletine hitaben yayınladığı mesajda, yeni kabineyi kurmayı kabul ettiğini ve milletten soğukkanlılığını muhafaza etmesini istediğini bildirdi. Hükümet makamları eski başbakan Gavamussaltana'nın hususi bir müsaade almadan memleket dışına

çıkamıyacağını kararlaştırdı.

Aynı gün Milletlerarası Adalet Divanı, İran'ın İngilizlere ait petrol sanayiini devletleştirmesi hususunda İngiltere tarafının şikayetini reddetti ve İran'ın, 500 milyon sterlin tutarındaki Anglo-İranian petrol kumpanyasını devletleştirmekle devletler hukukunu ihlâl ettiği iddiası ile İngiltere'nin açmış olduğu davaya bakmaya yetkisi olmadığına beşe karşı dokuz reyle karar verdi.

Tarih 22 Temmuz 1952... Musaddık'ın Başbakan tayin edildiği hakkında Şah'ın emirnamesi bu sabah neşredildi. Dinî Lider Molla Kâşhanî, La Haye Adalet Divanı'nın verdiği karar münasebetiyle bu gece şenlikler yapılmasını emretti. İran hükümeti, Tahran Askeri Valisi ile Polis Müdürünü azletti. Tahran Askerî Valiliğine General Papur ve Polis Müdürlüğüne General Sebani getirildi. Eski başbakan Gavamussaltana, yeniden Başbakanlığa gelen Musaddık'ın emriyle tutuklandı. Gavamussaltana Tahran'ın seksen kilo metre Güneyinde bulunan Kum şehrinde arka daşı Hoşsi'nin evinde yakalanarak tevkif edildi.

Tarih 23 Temmuz 1952... Tahran radyosunun dün gece bildir diğine göre Ayan Meclisi yaptığı gizli toplantıda, doktor Musaddık'ın Başbakanlığını 41 mevcudun 33'ü ile kabul etti, 8 üye çekimser kaldı. Bugün komünistler bir Amerikan subayını dövdü ve Amerikan yardım heyetinin bulunduğu binayı taşladı.

Bunun üzerine Amerikan Büyükelçisi Loy Anderson, İran'daki bütün Ameri kan 4'üncü Madde Yardım Daireleri'nin kapanmasını emretti ve Amerikan vatandaşlarının selâmetleri bakımından sokağa çıkmamalarını istedi. Komünist ve milliyetçi önderler, gözden düşen müstafi Başbakan Ahmed Gavam'ı desteklediği iddiası ve Milletler arası Adalet Divanı'nda Amerikan hakiminin reyini İran aleyhinde kullandığı gerekçesiyle Amerika aleyhine gösteriler tertip etti. Halk bir yandan Amerikan subayını kıyasıya döverken bir yandan da "Kahrolsun Amerikalı Müşavirler" diye bağırmışlardı. Tudeh mensubu halk, bütün İran'daki, aslında casusluk merkezi faaliyeti gösteren **"iktisadi ve zirai yardım"** kılıflı Amerikan teşkilâtlarının yerleşmiş bulunduğu binalar önünde gösteriler düzenledi. 20 Milletvekili, eski Başbakan Ahmed Gavam'ın mallarına el konulmasını isteyen takriri Meclis'e sundu. Musaddık Parlâmen-

to'nun 69 mevcudu üzerinden 68 güven oyu aldı.

Tarih 29 Temmuz 1952... Millî Cephe yayın organı Bahter-'i Emruz gazetesinin bugün haber verdiğine göre, İran Başbakanı Doktor Musaddık tekrar petrol ihracatına başlamak şartıyla, petrol sanayiinin Dünya Bankası tarafından işletilmesi hususunda İran'ın müzakerelere girişebileceğini ima etti. Gazeteye göre, Doktor Musaddık bu teklifini Birleşik Amerika Büyükelçisi Loy Henderson'la yaptığı görüşme esnasında ileri sürdü. Müstakil Keyhan gazetesi de, Amerika Büyükelçisinin, Musaddık'tan son ayaklanmalardan sonra Amerika'lıların mal ve canlarının, hassaten Dördüncü Madde İktisadî Teşkilâtı memurlarının hayatlarının emniyet altına alınmasını talep et tiğini, Musaddık'ın da bu hususta teminat verdiğini yazmaktaydı.

İran'ın içinde bu lunduğu zorluklar petrol işletmelerini devletleştirdikten sonra kendi millî vasıtaları ile ürettiği ham petrolleri satamamaktan ileri geliyordu. İngiltere hükümeti İranlıların çıkardıkları petrolleri İngiliz-İran Petrol Şirketi'nin malı sayarak her vasıta ile bunun satılmasına engel oluyordu. Rose-Mary petrol nakliye gemisi ile İran hükümeti tarafından İsviçre'ye satılan petrollerin Aden'de İngilizler tarafından zapt ve müsadere edilmesi bundan ileri geliyordu. İtalyanlara ait bulunan Rose Mary petrol gemisi Honduras bayrağını taşıyor du. İtalya'ya gitmek için Süveyş Ka nalı'na doğru yol almakta olduğu sırada İngilizler tarafından yakalandı ve petrole el kondu. Lahey Mahkemesi'nin kararı bu müsaderenin haksız olduğu manâsına yorumlanabilirdi. Bu bakımdan Lahey Mahkemesi'nin kararı ile İran Petrol meselesi yepyeni bir safhaya girmiş oluyordu. İran hükümeti Abadan'da devletleştirilen petrol tasfiyehaneleri üzerinde İngiliz şirketine tazminat vermek için müzakereye hazır olduğunu söylemekteydi. Fakat verilecek tazminat ancak İran'ın istihsal edip satacağı petrol bedelleri üzerinden ödenebilirdi. Bu halde İran'Ilların olduğu gibi İngiltere'nin de menfaati Abadan petrollerinin işletilmesindeydi.

Son günlerdeki gelişmeleri özetleyecek olursak, Parlâmen to seçiminden sonra Dr. Musaddık isti fasını vermiş ve gerek yeni Meclis ve gerek Ayan tarafından, tekrar Başba kanlığa seçilmişti. İki meclisin bu seçi mi, inha mahiyetindeydi. Tâyini yapan Şah'tı. İki

meclisin inhası üzerine Musaddık'ın tâyini beklenirken, Şah, Musaddık yerine Gavamussaltana'yı tâyin etmişti. İşte halk bunun üzerine ayaklanmıştı. Bu ağır şartlar arasında Şah, Başbakan lığı tekrar Musaddık'a vermişti. Olay ların bu şekilde gelişmesi bir taraftan Şah, öte taraftan da İngiltere için bir yenilgiydi. Şah'ın Gavam'a itimad ettiği ve onu Başbakanlığa getirmek istediği meydan daydı. Fakat halkın ayaklanması karşı sında tahtından bile düşürüleceğinden korkmuş ve istemiyerek Musaddık'ı ik tidara geri çağırmıştı. Bu şartlar altında ik tidara geçen Musaddık ile Şah arasında ki münasebetlerin ne olacağı tahmin edi lebilirdi. İngiltere'ye gelince, İngi liz politikası Musaddık'ı düşürmek nok tasında toplanmıştı, İngilizlere göre Musaddık ile anlaşmak mümkün değil di, iktisadi baskı ile Musaddık düsürülecek olursa, yerine geçecek başka bir politika adamı ile anlaşmak kolay ola caktı.

Musaddık'ın yerine Gavam geçince bu İngiliz politikası başarı kazanmış gibi görüldü. Fakat bu ümid gerçekleşmedi. Gavam'ın akıbeti, İran'da petrolü dev letleştirmek meselesinin Musaddık'a mahsus şahsi bir politika olmadığını İn giltere'ye anlatmalıydı. Çünkü halk Musaddık'ı kara gözleri için değil, Petrol meselesinde takip ettiği politika için desteklemekteydi. Görülüyor ki bu me selede ondan başka bir yol takip edecek politika adamının iktidara getirilmesi mümkün değildi. İngiltere, şirketle İran hükü meti arasında 1933 yılında imza edilmiş olan sözleşmenin bir milletlerarası andlaşma mahiyetini taşıdığını ve Lahey Mahkemesi'nin dâvayı görmeye yetkili olduğunu iddia etmişti. Bundan başka İngiltere' ye göre İran, İngiliz vatandaşlarına ait malların korunacağı hakkında imza lanmış olan sözleşmeye aykırı hareket etmişti. Ancak Mahkeme beşe karşı dokuz oy la, bu dâvayı görmeye yetkisi olmadığı na karar vermişti. Yani mahkeme İran petrol kaynaklarını devletleştirmekte İran'a hak vermektey di. Bu muamele "dahili bir meseledir" demek istiyordu.

İran'da darbe yılı: 1953

Şimdi de gün gün, İran bir darbeye nasıl götürüldü, özet olarak buna bakalım... **3 Ocak 1953:** İran başkenti Tahran'ın 140 kilometre güneyindeki Kum şehrinde, Komünist Tudeh Partisi ile Medre-

se mensupları arasında başlayan ve devam eden çatış malar yüzünden 3'ü ağır olmak üzere 100 kadar kişi yaralandı. Dükkânların talan ve yağma edildiği ve polis kuvvetlerinin silâh kullanmak zo runda kaldığı kanlı hâdiseler, Vivana'da toplanan Barış Kongresi'nden Kum şehrine gelen Tudeh Partisi men suplarından birini karşılamak maksadiyle bu parti taraftarlarının yapmak is tedikleri gösterilerden ileri geldi ve bu yüzden medreselilerle çarpışmalar başladı. Bu arada Rusların elinde bir koz daha bulunmak taydı. O da harb seneleri içinde Sovyet hükümetinin muhafazasına terkedilen ve İran'a iade edilmeyen 12 ton İran altınıydı. Bu altının tamamının veya bir kısmının İran'a iadesi, bu memleketteki Moskova prestjini fazlasiyle arttırabilir ve Musaddık'ı batıya karşı kuvvetlendirebilirdi. Amerika, İran'a iktisadî yardım yapmıyacağını ilân ettiğinden beri Tahran idarecilerinin gözleri Moskova'day dı. Tahran, Malenkov hükümetinden 12 ton altını istemekteydi. Bu altınlar İran'a aitti ve İkinci Cihan Harbi sonlarında Kuzey İran'ı işgal et miş olan Rus kuvvetleri tarafından götürülmüştü. Bu tarihlerde Iran hükümeti çalıştırmakta olduğu memurlara da, işçilere de maaş ve yevmiye veremiyecek hale gelmişti ve bu sebeple de grevler birbirini takip etmekte, dış güçlerin faydalanabilecekleri bir durum husule gelmekteydi. **İran bu altınlarını 2006 yılı itibariyle hala alamamıştır.**

16 Ocak 1953: Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson, bakanlığına mensup binlerce memura veda etti. Acheson, yaptığı kısa konuşmada, bakanlık memurlarının sadakatleri olmadığına dair herhangi bir ithamdan uzak çalışmaya hakları olduğunu söyledi. Acheson, 25 Ocakta yerini Foster Dulles'a bırakacak.

14 Mart 1953: Hükümete karşı bir suikast tertipledikleri iddiasıyla tevkif edilmiş olan bazı kimseler dün akşam serbest bırakıldı. Bunlar arasında eski Maliye Vekili Gulam Hüseyin Furuha, eski haberalma şubesi Başkanı General Glanşah, General Amir Aslami, General Sari ve diğer bazı yüksek rütbeli emekli subay var.

16 Mart 1953: Miriella petrol gemisi Abadan'a geldiği zaman yüzlerce kişi rıhtıma birikmişti. Abadan'a yirmi kilometre mesafe den İran motörleri gemiye refakat etti. Tasfiyehane müdürü Miriella'nın kaptanına çiçekler hediye etti ve Anglo-İranian petrol kum-

panyasının ablu kasını kırdığı için kendisini tebrik ettik ten sonra İran lehindeki kararından do layı İtalyan adaletinden sitayişle bahset ti. Kaptan "Uaşasın İran. Petrol almağa tek rar geleceğiz" diye cevap verdı. "Alba" isimli diğer bir İtalyan gemisi de Abadan'dan bu akşam veya yarın ayrıla cak.

31 Mart 1953,Venedik: Miriella gemisinin Abadan'dan getir miş olduğu 4.600 ton petrole el konması için Anglo-İranian kumpanyası tarafın dan ileri sürülen talebin Venedik mahkemesince reddolunması ilgili çevrelerde hayret uyandırdı. Zira mahkeme bu hu sustaki kararını on gün sonraya atmak la kumpanya lehinde bir karar vermiyeceğini belli etmiş bulunuyordu. Anglo-İranian kumpanyası, Venedik mahkeme sinden müspet bir karar almış olsaydı Abadan'dan gelen bu petrolleri iktisap edenler aleyhinde dâva açacak ve petro lün çalıntı mal olduğunu iddia edecekti.

3 Mayıs 1953: Tahran askerî valisi, Tümgeneral Fazullah Zahidî'ye "ifadesi alınmak üze re" 48 saat içinde resmî makamlara, müracaat etmesini bildirdi. Bilin diği gibi muhalefetin güvendiği bir şa hıs olan general Zahidî'nin oğlu ile kardeşi, Tahran polis müdürünün kat li hakkında yapılan tahkikat sırasında tevkif edilmişlerdi. Generalin hâlen nerede olduğu bilinmemekte.

4 Mayıs 1953: Tümgeneral Fazullah Zahidi bu sabah parlâmentoya iltica etti. Bilindiği gibi generale iki gün önce resmî makamlara müracaat etmesi lüzumu bildirilmişti. Halen generalin iki yakını polis müdürü Afşar ·Tus'un katline iştirak etmek suçundan mevkuf bulunmakta. İran'da parlâmento binası, camiler gibi, kutsal bir melce telâkki edilmekte.

5 Mayıs 1953: Tahran polis müdürü general Afşar Tus'a yapılan suikastla ilgili olmakla itham edilen İran millî meclisi üyelerin den Dr. M. Baghai bugün yaptığı bir basın toplantısında, meseleye kendisini de dahil etmek üzere komünistlerin bu yalanı ortaya attıklarını söyledi ve İran gizli polis teşkilâtı şefi binbaşı Nadiri'nin bir komünist olduğunu iddia etti.

22 Temmuz 1953: Tudeh Partisi bugün Dr. Musaddık'a gönderdiği açık mektupta, Amerika'ya ve Başbakan'ı devirmek için komplo kurmuş olmakla suçladığı İmparatorluk Sarayı'na şiddetli hücumlarda bulunmakta. Mesajda, Amerika, İran'ın zenginlik kay-

naklarına göz dikmek ve memleketi harbe doğru sürüklemekle itham olunmakta. Parti, mektubunda Dr. Musaddık'ı Amerikan siyaseti önünde boyun eğerek Sovyetler Birliği'ne stratejik malzeme satmayı reddettiğinden ve askerî yardım teşkilâtlarını kabul etmekle memlekete binlerce Amerikan casusunu sokmuş olmakla muaheze etmekte ve Dr. Musaddık'tan referanduma başvurmak suretiyle Saray ve Parlâmento'nun kurduğu komployu ortadan kaldırmasını, Amerikan sivil ve askerlerinin memlekete girmelerine yol açan bütün anlaşmaları feshederek petrol satışı işin Ruslarla müzakereye girmesini, sıkı yönetime son vermesini, mahpus bulunan Tudeh Partisi mensuplarını serbest bırakmasını ve nihayet partilerine kanunilik hakkı tanımasını talep etmekte.

26 Temmuz 1953: Bugün bildirildiğine göre "kara gözlü" Prenses Eşref, sarayda memur 50 polisin nezaret ve muhafazası altında bulunmakta. Gazeteler, Şah Pehlevi'nin, kız kardeşini tekrar sürgüne göndereceğini yazmakta, Prenses Eşrefin bir sarayda hapsedildiğini, gece gündüz elli muhafızın nezareti altında tutulduğunu, muhafızlardan başka hiç kimse ile temasta bulunmaması için telefon hatlarının kesildiğini ilâve etmekte. Bahter-i Emruz gazetesi bu konuda şöyle demektedir: "Prenses, İngilizlerin müsamahası ile, entrikalar çevirmek için İran'a dönmüştür. Fakat bu mızrak hedefine varmadan kırılacaktır."

27 Temmuz 1953: Saraydan verilen bir emir üzerine dün ani olarak Tahran'a gelmiş bulunan Iran Şahı'nın kız kardeşi Prenses, Roma'ya gitmek üzere İran'dan ayrılacaktır. Prenses Eşref vizesiz geldiği için ancak Başbakanın hususi müsaadesiyle hava meydanından ayrılabilmiştir.

30 Temmuz 1953: Dün akşam dini lider Ayetullah Kâşhani'nin ya pacağı bir konuşmayı dinlemek üzere gelen Kâşhani taraftarlarıyla eve zorla girmeye muvaffak olan muha lifler arasında vukua gelen büyük bir kavga sonunda üçü ağır olmak üzere elli kişi yaralanmıştır. Dövüş sopa ve bıçak radbeleri arasında "Yaşasın Musaddık ve Kahrolsun Musaddık" sesleri arasında cereyan etmiştir. Vaka mahalline getirilen askerî birlik, kavgacıları dağıtmak için havaya ateş etmek zorunda kalmıştır.

3 Ağustos 1953: Bugün bir basın toplantısı tertip eden Ayetullah

Kâşhanî, Musaddık hüküme tinin gayrî meşru olduğunu, bu itibar la yabancı memleketlerle yapacağı bütün anlaşmaların ve bunlardan doğacak vecibelerin İran milleti nazarında hiçbir kıymet ifade edemiyeceğini söylemiştir.

Son günlerde evinin önünde cereyan eden hâdiseleri yorumlayan siyasî ve dinî lider, hükümeti, kendisini öldürtmek istemekle itham etmiştir. *(Oysa Kaşani'nin evine karşı yapılan tüm saldırılar CIA organizasyonudur-Yazar)* Kâşanî, evinin asker tarafından sarılması suretiyle taraftarlarını toplamak imkânından mahrum bırakıldığını belirt miş ve Musaddık'ı bütün hürriyetleri ortadan kaldırmakla suçlandırmıştır. Kâşanî sözlerine şunları ilâve etmiş tir: "Referandum bir baskı havası için de cereyan edecektir. Halkın buna katılmaıktan çekinmesi gerekir."

5 Ağustos 1953: İran Başbakanı Doktor Musaddık, dün akşam anayasa bayramı münasebetiy le radyo ile yayınlanan bir nutuk söy lemiştir. Musaddık "yabancı menfaatlerin hizmetinde" olmakla itham ettiği son Meclis hakkındaki fikirlerini tekrarladıktan sonra, İran milletinin yakında millet hizmetinde çalışacak hakikî bir Meclise kavuşacağını söylemiş ve hür riyete bağlılığını, aynı zamanda İran milletine, istiklâlini elde edebilmesi için bir fırsat verdiğinden ötürü duydu ğu memnunluğu ifade etmiştir. Başbakandan evvel kısa bir hitabede bulunan Şah ise, "Anayasaya daima ri ayet edileceği" ümidini açıklamıştır.

6 Ağustos 1953: Newsweek mecmuasında çıkan bir yazı Batı'nın mühim meselelerle uğraştığı şu sırada İran'ın yavaş, yavaş komünizme doğru gittiğini tasrih etmektedir. Komünist Tudeh Partisi'nin geçen ay yaptığı teşkilât gösterileri nazarı itibara alan makalede Başvekil Musaddık'ın ya komünistlerle işbirliğini kabul edeceği yahut da bir mağlûbiyeti kabule mecbur olacağı ileri sürülerek şöyle denilmektedir: "İran hükümetindeki Adliye, Maliye ye Çalışma Vekilleri gibi yarım düzüne kadar vekil, Tudeh Partisine sempatisi olan kimselerdir. Askerî mektepler de dahil olmak üzere yüzlerce Tudeh Partisi mensubu orduda mühim mevkiler işgal etmektedirler. Musaddık, Tudeh Partisi'ne kanunî bir hayat vermemek için ısrarda devam etse bile önüne geçilmez bir kuvvetin gelişmekte olduğu da muhakkaktır." *(CIA'ye ait ilgili belgelerde, Newsweek der-*

gisinin darbe öncesi yaptığı bazı yayınların, ABD açısından olumlu sonuçlar alınmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Yukarıdaki makale, bu yayınlardan biri olabilir- Yazar)

11 Ağustos 1953: Londra akşam gazetelerinden "Evening News" gazetesi Bağdat'tan Londra'ya gelen haberlere atfen, İran Şah'ı nın, gayri muayyen bir müddet kalmak üzere meçhul bir semte gitmeğe karar vermiş olduğunu bildirmektedir. Gazetenin mütalâasına göre, Şah'ın, memleketten ayrılmasına, komünizm taraftarı halk teşekküllerinin yardımı ile şahsî bir diktatörlük kurmak eme linde bulunan Başvekil Doktor Musaddık'ın faaliyetleri sebep olmuştur. (*Bu haber gazeteye büyük ihtimalle İngiliz gizli servisi tarafından sızdırılmış, Şah'ın tahtını terkederek bilinmeyen bir yere gitmesinden Musaddık sorumlu tutularak, uluslararası camiada Musaddık hükmeti baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Gerçekten de Şah bu haberin yayınlanmasından bir gün sonra yani 12 Ağustos günü gizlice İran'ın yazlık kenti Ramsar'a gitmiş, CIA ajanlarıyla ilişkilerini de buradan yürütmüştür. Gazetenin haberi doğrudur, ancak gazete, bilerek veya bilmeyerek, bu haberi yayınlamakla, CIA-SIS operasyonuna destek sağlamış, uluslararası bir entrikada kullanılmıştır- Yazar)*

14 Ağustos 1953: Doktor Musaddık hükümeti tarafından Parlâmentonun feshi için tertiplenen referandum, Musaddık'ın zaferiyle neticelenmiştir. Başvekil Musaddık bugün radyoda bir konuşma yaparak Iran halkına, Meclisin feshi lehinde karar vermesinden ve bu suretle hükümetin durumunu kuvvetlendirmiş olmasından dolayı teşekkür etmiştir. Başvekil, yeni seçilecek Meclisin halkın iradesine uygun hareket edeceği ve millî hareketin gayesine erişmesine müsaade eyliyeceği ümidini belirtmiştir. Bunu müteakip dünya efkârına hitabeden Başvekil, İran milletinin memleketteki bütün yabancı nüfuzunu ebediyen yoketmek için mücadele ettiğini bazı yabancı unsurların anlamamakta ısrar etmesinden şikâyet etmiştir. Başvekil sözlerini bitirirken hür milletlerin hiçbir zaman bu yoldaki propagandalara kapılmıyacakları, İran'a manevî destekte bulunmaya devam edecekleri ümidini açıklamıştır.

16 Ağustos 1953: Saray Nazırı Ebülhüseyin Amini tevkif edilmiştir. Şah'a sadık olan bazı askerî şahısların dün gece askerî mahiyette bir hükümet darbesine teşebbüs etmiş oldukları bu sabah Tah-

ran'da yayınlanan resmî bir tebliğ ile açıklanmıştır. Tebliğde belirtildiğine göre, gece yarısından az önce Tahran banliyösinde Çemiran' da Saadabat yazlık sarayında bulunan Şah'ın muhafız alayına mensup birlikler, Dışişleri Vekili Hüseyin Fatımî'nin bu civardaki evine gitmişler ve Dışişleri Bakanı'nı ele geçirerek saraya hap setmişlerdir. Bu askerler Çalışma Vekili Alemi ile Millî Cephe mebuslarından Zirak Zadeyi de yakalamışlardır. Ayaklanmanın ele başısı Albay Nimetullah Nasırî bunu müteakip asker dolu dört kamyon ve iki zırhlı arabayla Tahran'a inmiş ve Genel Kurmay Başkan'ı General Riahi'yi tutuklamaya teşebbüs etmiştir. Fakat Genel Kurmay Başkanı bulunamadığından İkinci Başkan yakalanmıştır.

Bu arada Albay Nasırı, Başvekil Musaddık'in evine de gitmiş ve Başvekil'e verilecek bir mektubu olduğunu iddia ederek içeriye girmeğe teşebbüs etmiştir. Fakat Başvekilin muhafızları durumdan şüphelenerek Nasırî'yi ya kalamışlardır. Bu sırada Genel Kurmay Başkanlığının işgal edildiğini zanneden âsilerin geri kalan kısmı da sabahın beşinde esir almış oldukları üç şahısla beraber Çemiran'dan Tahran'a gelmişlerdir. Fakat hükümet darbesi teşebbüsü Albay Nasırî'nın tevkifi ile açığa çıkmış olduğundan bu ikinci gruptakiler de tevkif edilmiş ve yakaladıkları şahıslar serbest bırakılmıştır. Tahran sokaklarında nümayişler başlamış bulunmaktadır. Millî cepheye mensup şahıslar her dakika artan gruplar halinde toplanarak Başvekil Musaddık'ın evine doğru gitmekte ve bu arada Başvekilin "Yeni zaferini" ilân etmektedirler. Gösterilere katılan Tudeh'ciler ise Şah aleyhinde haykırmaktadırlar.

Büyük sayıda askerî birlikler Başvekilin evine giden yolları kesmiş bulunmaktadır. Hükümet duruma tamamiyle hâkimdir.

İran Genel Kurmay Başkanı General Riahi, Fransız AFP muhabirine verdiği beyanatta hükümetin dün saat 17'den beri âsilerin niyetlerinden haberdar olduğunu bildirmiştir. Başvekil Musaddık dün akşam General'den gelip kendisini görmesini rica etmiştir. General, bu davete icabet ederken yolda kendisini tevkif için Genel Kurmay'a gitmekte olan âsilerle karşılaşmıştır. General Riahi, Başvekil'le görüştükten sonra yardımcısı General Kâni'yi Saadabad Sarayı'na göndermiş fakat bu General oraya varır varmaz tevkif edilmiştir. Bu ara da Genel Kurmay Başkanı hükümetin en sadık

unsurlarından dağ alayı komutanı Albay Mumtaz'ı bütün gerekli tedbirleri almak ve Şahın muhafız alayını nezaret altında bulundurmakla vazifelendirmiştir. Bu emir üzerine Başvekil Musaddık'ın evine giden ana caddeye birliklerini yerleştiren Albay, Genel Kurmay'ı işgale giden âsilerin bulunduğu dört kamyonu tevkifle içindekileri silahtan tecrit etmiştir. Bu sı rada bir jeeple Musaddık'ın evine gelerek Başvekili tevkif teşebbüsünde bulunan Albay Nasırı de tevkif edilmiştir. Bunu müteakip bu dağ alayına mensup birlikler Saadabad Sarayı'na giderek oradaki askerî birliğin geri kalan kısmını silâhtan tecrit etmiş ve saraya kapatmıştır. Diğer taraftan çarşıdaki telefon hatlarını kestirmiş olan Albay Azmudeh de tevkif edilmiştir. Dün gece akim kalan hükümet darbesi teşebbüsü Tahran'da hayret uyandırmamıştır. Filhakika müşahitler Şah'a sadık askerî unsurların iktidarı ele geçirmeğe teşebbüs etmelerini birkaç haftadanberi beklemekteydiler. Hattâ komünist gazetelerinden "Şaabast" dün akşam bu hükümet darbesinin bü tün teferruatını yayınlamış, ele başının Albay Nasırı olduğunu bildirmiş ve darbenin Cumartesi gecesi yapılacağını da haber vermiştir. Yalnız gazete bu darbenin teknik sebeplerle tehir edildiğini ilâve etmişti. Siyasî müşahitlerin kanaatince şimdi Şah'ın durumu nazikleşmiş olup Tahran'da daha mühim hâdiselerin husule gelmesi beklenebilir. Henüz teyid edilmeyen haberlere göre; İran Şahı, refakatinde Kraliçe olduğu halde, dört motorlu şahsî uçağı ile İran'dan ayrılmıştır. Bu arada yayınla nan bir tebliğde parlâmentonun lağvedildiği bildirilmektedir.

Bağdat : İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî ve Kraliçe Süreyya buraya geldiklerinden beri "Beyaz Saray" ismiyle anılan ve Irak hükümetinin daima misafirlerine tahsis etmekte olduğu Küçük Köşk'te bulunmaktadırlar. Köşkün etrafında bulunan polisler hal kın toplanmasına mani olmakta ve köşke girenlerin vesikalarını dikkatle incelemektedirler.Öğleden sonra İrak'taki İran maslahatgüzarı M. Abdülahad Dara köşke gelmiştir. Maslahatgüzar köşkten çıkışında hiç bir beyanatta bulunmamış tır.

İrak'taki İsviçre Maslahatgüzarı, kendisine şimdiye kadar İran Şahı tarafından İsviçre'ye giriş vizesi talebinde bulunulmadığını bildirmiştir. Bununla beraber Ortaelçi böyle bir talep vuku bulduğu

takdirde nasıl hareket edilmesi icabettiği hakkında Bern' den talimat istemiştir.

17 Ağustos 1953: Bağdat: İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî, beraberinde eşi olduğa halde hususî uçağı ile buraya vardıktan birkaç saat sonra, genç Irak Kralı Faysal ile görüşmüştür. Şah hususî tayyaresinden inince evvelâ kendisini tanıtmamış, meydanda bulunanlara kendisini iyi bir otele götürmelerini söylemiştir.

Amman'a yaptığı resmî ziyaretten dönmekte olan Kral Faysal'ı karşılamak üzere Irak'ın ileri gelen resmî şahsiyetleri tesadüfen bu esnada tayvare meydanında beklemekte idiler. İçlerinden biri Şahı tanımış ve derhal Dışişleri Vekiline vekâlet etmekte olan Hilâl Kank'a bildirmiştir. Hilâl derhal Şah'a tazimde bulunmuş ve gereken emri vererek, onu Kraliçe ile birlikte Beyaz Saray'a misafir etmiştir. Şahın üzerinde koyu kurşunî bir elbise vardı. Güneş gözlükleri takmıştı. Yüzü güneşten yanmış ve sıhhatli görünmekteydi.

Kraliçe pembe bir rob giymişti.O da güneş gözlükleri takmıştı. Şah ile Kraliçe misafir edildikleri Beyaz Saray'da akşama kadar dinlendikten sonra, saat 6 sularında otomobille saraya giderek Kral Faysal'ı ziyaret etmiş ve birlikte çay içmişlerdir.

Tahran: İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatımî, Bahter-i Emruz gazetesinde yayınladığı bir makalede Şah'a şiddetle hücum etmekte ve Dr. Musaddık'ı İran'ı Şah'tan kurtarmıya davet eylemektedir. Fatımî makalesinde şöyle demektedir: "Saray, İran'da hürriyet dâvasına hizmet edenlere daima karşı koymuştur. Ben Şah'tan ecnebî tazyiki karşısında cesur davranmasını beklemezdim. Fakat onun bu derece korkak ve karakterden mahrum olduğunu da tahmin etmezdim. Şah'ın, milletimizin girişmiş olduğu mücadelenin prensiplerini yıkacağını ve yabancılarla anlaşarak milletin gösterdiği fedakârlıkları ayak altına alacağını zannetmezdim. Babası ve ailesi 30 yıl boyunca İran milletini soyduktan sonra Şah'ın artık ne istediğini anlıyamıyorum."

Fatımî yazısına şöyle devam etmektedir: İ"ran'ın varını yoğunu çaldınız, yağma ettiniz. 30 yıl boyunca İran'da hiç bir aile masun kalmadı. Özel malları da çaldınız. Yol kesen eşkiyalar gibi hareket ettiniz. Ve sanki tertiplediğiniz darbeden uzak kalmak istiyormuş gibi Hazer denizi kıyılarına çekildiniz. Bu cinayetlere daha ne za-

mana kadar göz yumacaksınız. On iki yıllık entrika ve suîkastlere bir son vermek lâzımdır.»

Tahran: Başşehir tanklar tarafından zırhtan bir çember içine alındığı bir sırada dün öğleden sonra binlerce nümayişçi, "Şaha ölüm? Hanedana son verin..." diye bağırarak sokak ve caddelerde dolaşmışlardır. Başvekil Musaddık'ı tutan gençler, süngü takmış birliklerin tutmuş oldukları caddeler boyunca "Musaddık zaferi kazandı" nidalarıyla geçmişlerdir. İran Dışişleri Vekili Hüseyin Fatımî, verdiği beyanatta, "Şah memleketine ihanet ettiğini anladı ve onun için kaçtı" demiştir.

Bağdat: Buradaki İran Büyükelçiliği sözcüsünün dün akşam bildirdiğine göre, İran Büyükelçiliği, Irak Dışişleri Bakanlığına şifahî bir nota vererek İran Şahı' nın Bağdat'ta ikameti ile ilgili malûmat talep etmiştir. Aynı sözcünün ilâve ettiğine göre, Şahın Bağdad'a gelişi hiç beklenmemekte idi.

Bu geliş bir firar telâkki edilebilir. Büyükelçilik personeli Şah ile te masa geçmemişlerdir. Şah da İran Büyükelcisini görmek arzusunu izhar etmemiştir. Şimdi Irak hükümetinin İran Büyükelçiliğinin şifahî notasına cevap vermesi beklenmektedir. Bu sabah Irak Bakanlar Kurulu olağaüstü bir toplantı yapmıştır.

Şah'ın firarından sonra Tahran'da durum nispeten sakindir. Sokaklarda zırhlı vasıtalar devriye gezmektedir. Dün akşam birçok gençler şehrin sinemalarını dolaşarak film başlamadan evvel mutaden çalınmakta olan Kraliyet Marşı'nın katiyen olmamamasını ve kralla kraliçenin resimlerinin indirilmesini sinema sahiplerine tenbih etmişlerdir. Bugün hükümdarların resimlerinin resmî binalardan da indirilmesi beklenmektedir

Parlâmento meydanında bu sabah yeni hâdiseler vukua gelmiş ve polis, müteveffa Şah Rıza Pehlevî'nin heykelini yerinden söktükten sonra yere atıp parçalamak isteyen nümayişçileri dağıtmak maksadiyle havaya ateş etmek ve taarruza geçmek mecburiye tinde kalmıştır. Bu arada 10 kişi yaralanmıştır. Ekserisi milliyetçi partilere mensup olan ve sayıları birkaç yüzü aşan bu nümayişçiler yeniden civar sokaklarda toplanmaya başlamışlardır. Şimdiki Şahın şehir bahçelerinden birinde bulunan heykeli halk tarafından, indirilerek parçalanmıştır. Tahran Radyosu bu sabah General Zahidi'ye

hitap ederek 24 saat zarfında askerî makamlara müracaata davet et miştir. Radyo bundan başka hudut karakollarına General Zahidî'yi, memleketi terke teşebbüs ettiği taktirde, tevkif etmelerini emretmiştir. Diğer taraftan öğrenildiğine göre, General Zahidi, kendisini Başbakanlığa getirecek olan hükümet darbesi teşebbüsünün akim kaldığını öğrenince, Irak'a kaçmak maksadiyle, Tahran'ın 40 kilometre uzağında bulunduğu mahalden Vamadan istikametine gitmiştir. General Zahidi bu hudut bölgesini gayet iyi bildiğinden, alınan bütün sıkı tedbirlere rağmen hududu kolayca aşması mümkündür. Bu arada Tahran'da yeni tevkifler icra edilmiştir. Tevkif edilen şahıslar şun lardır: Eski Genelkurmay Başkanı Yardımcısı General Geriç, Eski Polis Müdürü Ge neral Keyhanî, Süvari Komutanı Al bay Mansur ve Ramsar'da Şahı nezaret altında bulundurmakla görevli Albay Kasra...

17 Ağustos 1953-Bağdat: İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ile Irak Kralı Faysal dün misafir köşkün de bir saatten fazla görüşmüşlerdir. Şah tarafından kabul edilen siyasî ve dinî büyüklerin bildirdiklerine göre, Muhammed Rıza Pehlevî, Başvekil Doktor Musaddık'ı azil ve yerine General Feyzullah Zahidi'yi nasbettikten sonra kendi arzu ve iradesiyle Tahran'dan ayrılmıştır. Bu çevreler Şah'ın fikirlerini su şekilde izah ettiğini kaydetmişlerdir: "Doktor Musaddık, istifası hususunda benim ve İran halkının arzusunu yerine getirmediği için esef ediyorum. General Zahidi askerî bir hükümet darbesi hazırlamamış, sadece Doktor Musaddık'a kararımı iblâğa çalışmıştır.Ben halâ Musaddık'ı değil de, General Zahidi'yi İran'ın meşru Başvekili ad dediyorum."

Aynı çevreler, Şah'ın şu mütalâayı da sözlerine ilave ettiğini bildirmişlerdir. "İranlıların millî menfaatlerini korumak yolundaki salâhiyetlerimi kullanmak ve anayasamıza hürmetkar kalmak daima hedef ve gayem olacaktır. Doktor Musaddık'a, memleketi yegâne diktatör olarak idareye müsaade edilmiyecektir."

19 Ağustos 1953-Roma: Dün gece buraya gelen İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin bugün bir basın toplantısı yaparak memleketinden âni surette ayrılışının sebeplerini izah edeceği sanılmaktadır. Şah'ın buraya gelmesi münasebetiyle beyanatta bulunan İran Büyük Elçiliği sözcülerinden biri, "Şahın Roma'ya gelece-

ğinden Büyük Elçiliğin haberi yoktu, binaenaleyh bu hususda herhangi bir karşılama hazırlığı yapılmamıştır" demiştir

Şahın kâtibi Ebulfetih Atabey, Şah ile Kraliçe'nin Roma'da iki veya üç gün kalacaklarını söylemiş, fakat Muhammed Riza Pehlevinin, bundan iki ay evvel İran'dan ayrıldığından beri İsviçre'de yaşamakta olan kız kardeşi Eşrefin yanına gitmek üzere İsviçre'ye hareket edip etmiyeceği hususunda herhangi bir malümat vermekten imtina etmiştir. Şah'ın maiyetinde bulunan dördüncü şahıs, hususî pilotu Binbaşı Muhammed Kahatmi'dir.

19 Ağustos 1953: Dr. Musaddık Hükümeti, darbeyle devrildi.

3. BÖLÜM
DARBE ÖNCESİ İRAN'IN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

İran 1950'lerde batı karşıtıydı ama bu sadece İngilizlere karşı şiddetliydi. Çünkü onların İran'daki varlığı diğer batılıların varlığından çok daha fazla göze çarpıyordu. Örneğin, Anglo-İran Petrol Şirketi, İngiliz bankası ve şirketleri, İran'daki İngiliz çıkarlarının uzun geçmişini yansıtıyordu. İran'daki İngilizler, halkı, "çenesi düşük ve terbiye edilmesi gereken garip kılıklı insanlar" olarak görüyorlar ve onlara çok kaba davranıyorlardı. Musaddık bir yabancı düşmanlığı rüzgarı içinde güçlendi. Kendisi ve önde gelen yardımcıları, Razmara ve Saray karşıtıydılar. Razmara ve İran Şah'ı, "İngilizlerin Köleleri" olarak tarif ediliyorlardı.

Musaddık Hükümeti "sokaklar"ın mahkumuydu. "Sokaklar" dini lider Molla Kaşani ve Komünist Tudeh Partisi yandaşlarının kontrolündeydi. Her ikisi de halkın üst orta sınıfının büyük bir bölümünün içten gelen milli duygularını amaçları yönünde kullanmaktaydılar. Dini Lider Molla Kaşani yandaşlarının sayısı Tudeh'inkinden daha fazla olmasına rağmen; Kaşhan'i, Tudeh'in ne organizyasyonuna, disipline ne de devrimci ve komplocu eğitimine ve tecrübesine sahipti. Bu nedenle sokakları kontrol eden iki ana grup içinde en güçlüsü şüphesiz Komünist Tudeh Partisi'ydi. Geleneksel İran politikası, Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya (İngiltere) arasındaki güç dengesini korumaktı. Fakat İran'ın politik eğilimi tehlikeli bir şekilde Sovyetler Birliği'ne doğru kaymaktaydı.

Meclis'teki muhalefet 30 Eylül 1951'de çöktü. Bir zamanlar Molla Kaşani yandaşları olan ancak daha sonra Musaddık yandaşları tarafından çengellenen bazı İslamcı dini gruplar şimdi Musaddık'ın

Milli Cephesi'ne karşı harekete geçmişlerdi. Mesela, İslam Fedaileri -Fedayen–ı İslam- Örgütü'nün lideri Navab Safavi, Eylül 1951 tarihli bir mektupla Molla Kaşani ile barıştı.

İran Şahı, Musaddık'ın yanında yer almaktaydı. Şah en azından 17 Eylül'den beri Seyyid Ziya Tabatabai'nin lehine muhalefete karşı harekete geçmesi yolundaki İngiliz ikna çalışmalarını dinlemeyi bile reddetmekteydi. Musaddık'in ricasıyla Şah, Kızkardeşi Prenses Eşref'e ülkeyi terk etmesini emretti. **Prenses Eşref**, 1951 yılının Eylül ayının sonlarında İran'ı terk etti. Komünist Tudeh Partisi ve barış cephesi organizasyonları, sadece belirli konularda da olsa, Musaddık'a arka çıkmaktaydılar. Musaddık'ın politikası, İngilizlere karşı uzlaşmaz olduğu sürece, Tudeh, Musaddık'ın arkasında kalacaktı. Tudeh'in, partinin 10. kuruluş yıldönümünü halka açık bir şekilde kutlamaması yönündeki polis yasağını açıkça kabul etmesi gerçeğiyle kanıtlandığı gibi, Tudeh Partisi artık hükümete yaşamı zor edecek bir hal içinde ortaya çıkmayacaktı.

Kara Gözlü Prenses Eşref

İngiltere, İran'da Çöktü

İran'daki İngiliz elçiliğinin Şah ve maiyeti üzerindeki etkisi hemen hemen yok oldu. Çünkü Şah giderek "Sokaklar"dan İngilizlerden korktuğundan daha fazla korkuyordu. Musaddık'tan önce hiçbir başbakan böyle bir destek sağlayamamıştı. Şah aleyhte konuşmaya yada çizginin dışına çıkmaya cesaret edemiyordu. Şah, Musaddık'ı iktidara getiren politik rüzgarın aslında büyük ölçüde bir hükümdarlık karşıtı bir hava olduğunun farkına şimdi tam olarak varıyordu.

Milli Cephe'nin bazı kesimlerinin desteklediği ve Molla Kaşani'nin göz yumduğu -ama Musaddık'ın göz yummadığı-gözdağı verme kampanyası, İngiliz destekli İran muhalefetinin yok oluşuna katkıda bulunmuştu. Komünist Tudeh Partisi'nin halk içinde büyük bir potansiyeli vardı. Aşağıdaki gelişmeler, Tudeh'in dolayı-

sıyla da Sovyetler'in İran'daki gücüne dair ipuçları vermekteydi: 1946 yılının başlarında Tudeh, Abadan şehrinde, işçilere başarılı bir genel grev yaptırdı.1950 yılının Aralık'ında, Tudeh, hareketin liderlerinden 10'unu Tahran hapishanesinden kaçıracak durumdaydı.1951 Temmuz'unda Tudeh, 10 bin göstericiyi Tahran sokaklarında bir araya getirmeyi ve onları yarı askeri düzenle yönetmeyi başardı. 1951 Eylül'ünde Başkent Tahran bölgesinde Tudeh ve cephe gruplarının tahmini sayısı azami 35 bin idi. Bu, bir yıl öncesine göre hatırı sayılır bir artışı ortaya çıkarıyordu. İran'da ekonomik durum daha da kötüye gitmekteydi. Fakirlik, Komünist Tudeh Partisi'nin gücünde daha fazla artışa yol açabilirdi.

Musaddık Rejimi'nin İran'da Yaşama Olasılıkları

Ekim 1952'de, Amerikan istihbaratının hazırladığı raporlara göre, hastalık ya da ölüm Musaddık'ı İran politik sahnesinden silmezse, Musaddık Hükümeti'nin en azından gelecek altı ay daha devam edeceği yönündeydi. İngiltere ile yakın bir zamanda petrol sorununun çözüme bağlanması da mümkün gözükmüyordu. Geçmişte Musaddık'ın cesaretlendirdiği politik güçler, ondan, İngilizlerin kabul edilebilir bulduğundan daha büyük imtiyazlar almasını istemekteydiler. Öte yandan, Musaddık'ın prestiji, İngiliz boykotuna rağmen petrol satışını gerçekleştirmede başarılı olursa, büyük ölçüde artacaktı. Fiyat artışları, kentteki ticaret aktivitelerinin kesilmesi ve ithalatın düşmesine rağmen mükemmel hasat nedeniyle petrol gelirlerinin kaybı İran ekonomisine ciddi bir zarar vermemişti. Ancak hükümetin finansal pozisyonu, petrol sorunundan oldukça fazla etkilenmişti.

İran'da meydana gelen bazı olaylar, politik gücün geleneksel faktörlerinde çok şeyi etkileyen değişimlere yol açtı. Şah bağımsız hareket yetisini tamamen kaybetmişti ama Musaddık için hala bir araçtı. Eskiden egemen olan toprak sahibi sınıf da politik insiyatifini kaybetmişti. Doğru bir şekilde yönetilirlerse, İran Silahlı Kuvvetler'i şimdiden, örgütlenebilecek herhangi bir türde yurtiçi karışıkla baş edebilecek güce sahipti.Ayrıca Musaddık'ın popüler prestiji onu İran'da hala egemen bir politik güç yapıyordu.

Musaddık'ın, heterejon yapıdaki Milli Cephe üzerinde devam e-

den kontrolüne başlıca tehdit, hırslı Müslüman lider Molla Kaşani'nin faaliyetlerinden gelmekteydi. Kaşani'nin petrol meselesi üzerine uç görüşleri ve İran'daki tüm yabancı müdahalelere son verilmesine yönelik sert açıklamaları, Musaddık'ın hareket özgürlüğünü kısıtlamaktaydı. Molla Kaşani, birçok Milli Cephe üyesini Musaddık'tan başarıyla ayırdı. Tudeh partisi son aylarda daha güçlü hale gelmesine karşın, Musaddık Hükümeti'ni güçle deviremezdi. Tudeh Partisi, organizasyona, kayde değer derecede bir kamuoyuna ve Sovyetler Birliği'nin yardımlarına sahip olmasına rağmen, yasal bir duruştan, Meclis'te güçten ve hükümeti anayasal yollarla ele geçirmesi için gerekli olan önemli kabine pozisyonlarının kontrolünden yoksundu. Ancak Tudeh Partisi, "Kaşani iktidarda olursa partinin ülkeyi ele geçirme fırsatları artar" inancıyla, Molla Kaşani'ye desteğini sürdürdü.

Musaddık'ı Devirme Girişiminin Olasılığı

Musaddık'in 1952 Temmuzunda iktidara dönüşünden beri, Onu devirme planlarından bahsediliyor ve bu plan içinde Şii dini lider Molla Kaşani ve bazı ordu subaylarından sözediliyordu. Ancak Kaşani-Musaddık arasında çok açık anlaşmazlıklar olmadığı ve Kaşani'nin Musaddık üzerindeki etkisinin güçlü olduğu ve Musaddık sorumluluk almaya istekli olduğu için, Kaşani'nin Musaddık'ın yerini alma yollarını araması pek kayda değer bulunmuyordu. CIA'e göre; Başbakan Musaddık'ı koltuğundan düşürmek için yapılacak bir girişimde, aşağıdaki araçlar gerekli olacaktı:

-Askeri darbe: 1952 yılı itibariyle Musaddık'a karşı askeri bir darbenin başarılı olması mümkün değildi. Çünkü Musaddık ordu içinde kendisine düşman olan unsurları yok etmek için geniş fırsatlara sahipti ve Musaddık'a karşı gizli planlara katılan hiçbir ordu mensubunun, Silahlı Kuvvetler'den gerekli desteği sağlayacak prestiji yada etkisi olduğuna inanılmamaktaydı.

-Ayaktakımı Şiddeti: Başbakan Musaddık'ı koltuğundan düşürmek için yapılacak bir girişimde, sokaklarda Musaddık'ı ve Kaşani'yi destekleyen güçler arasındaki mücadele yıkıcı ve çok acı

olabilirdi. Musaddık ve Kaşani arasında derin bir anlaşmazlık olursa, Musaddık'ın Kaşani'den daha fazla gücü etrafına toplayacağına inanılıyordu. Sıralama muhtemelen aşağıdaki gibi olacaktı:

(a)Musaddık: Çoğunluğu şehirlerde milli cephe erlerleri; sokak dövüşçüsü kuvvetleriyle birlikte organize edilmiş Dr.Baghai'nin İran İşçi Partisi; Komünist Tudeh'in Kaşani'yi desteklemesi şartıyla (Irkçı) Somka Partisi; ve özel direk emirler verilmesi koşuluyla ordu ve polis gücünün bir bölümü.

(b)Kaşani: Milli Cephe'deki destekçileri; oğlu tarafından organize edilen Pazar mafyaları ve çeteleri; Radikal İslamcı İslam Fedaileri örgütü, Tudeh ve onun çeşitli yan kuruluşları ve eğer ordu Musaddık'ın tarafını tutarsa aşiretlerden gelecek destek...

-Suikast: Musaddık'ın suikaste uğraması gücünün Kasşhani'ye geçmesi ile sonuçlanacaktı. Kaşani, Musaddık emekli olur yada eceliyle ölürse, yine iktidara gelirdi. Eğer Molla Kaşani iktidara gelseydi, sonuçlar, ele geçirme koşullarına ve o zamanda onu destekleyen grup yada gruplara bağlı olurdu. Kaşani iktidara şu yollarla gelebilirdi:

a) Musaddık'ı makamından alacak meclis oylaması

b) Musaddık politik sahneden silinirse Milli Cephe rejimi üzerinde kontrolü üstlenmesi.

c) Tudeh partisine hükümette temsil verilirse Tudeh'le yapılacak bir anlaşma.

d) Çeşitli hoşnutsuz ordu lideriyle ve dinci öğelerle yapılacak bir koalisyon.

Kaşani iktidara gelseydi, İran'da muhtemel sonuç batı çıkarları için o günkünden çok daha kötü olabilirdi. Rejimin petrol sorunuyla baş etmesi o günkünden daha zor olacaktı ve rejim batılı etkilere karşı daha dirençli olacaktı. Ekonomik durum gibi hükümetin ve güvenlik güçlerinin etkinliği düşecekti.

1953 yılının Ocak ayı itibariyle İran'ın durumu, o kadar fazla istikrarsızlık öğesi taşıyordu ki, bir ay ötesini güvenle tahmin edebilmek imkansızdı. Ancak o andaki gösterilerin ışığında, Milli Cephe hükümetinin, bir kargaşa çıksa bile 1953 yılı boyunca iktidarda kalacağı olası gözükmekteydi. Hükümet sokak çetelerinin yaratacağı

şiddeti ve Tudeh'in ajitasyonunu kontrol edecek kapasiteye sahipti. Hükümetin Şah'ın desteğini ve güvenlik güçleri üzerindeki kontrolünü yeniden kazanması olasıydı. Petrol gelirleri ve yabancı ekonomik yardımların yokluğunda bile, ciddi bir rekolte kaybı ve elverişsiz bir ihracat pazarı olmazsa, İran 1953 yılı boyunca zaruri ithalatları karşılayacak kadar yeterli ihracatı muhtemelen yapacaktı. Hükümet işleyişi için gerekli parayı muhtemelen bulabilecekti. Biraz enflasyon ortaya çıkacak, sermaye büyümesi kesilecekti ve kentsel yaşam standartları düşecekti. Ancak, ekonomik faktörlerin 1953'te Milli Cephe'nin devrilmesine yol açacağına inanılmıyordu. Bu koşullar altında, Komünist Tudeh partisinin anayasal yollarla ya da güç kullanarak Milli Cepheyi devirecek güce sahip olması bu tarihlerde mümkün değildi. Tudeh'in ciddi bir şekilde Milli Cephe'ye sızması ve bu yollarla iktidara gelmesi de olası değildi. Ancak, ciddi rekolte düşüşü yada Milli Cephe'de liderler arasındaki rekabetten dolayı ortaya çıkacak bir bölünme gibi beklenmeyen olaylar, Tudeh'in yeteneklerini ciddi bir şekilde artırabilirdi. İran,1953 yılı boyunca Sovyet Bloğunda ve batıda, petrolü diğer alıcılara satmayı deneyecekti. Tanker eksikliği Sovyet Bloğuna satışları belli oranlarda sınırlayacaktı. Küçük bağımsız batılı petrol şirketleri kayda değer miktarda petrol alamayacaktı. O andaki yasal, ekonomik ve politik engeller var olduğu sürece başlıca batılı petrol şirketlerinin İran'la bir anlaşma yapmada istekli olmayacakları tahmin ediliyordu.

Musaddık rejimi, ABD desteğini Sovyetler Birliği'ne karşı koz olarak kullanmak istemekte ve ABD'nin ekonomik ve askeri yardımını istiyor gözükmekteydi.SSCB, İran'ın durumunun, hedeflerine elverişli bir şekilde ulaştığına inanır gibi gözükmekteydi.

1951'de petrolün millileştirilmesinden beri olaylar İran'da politik iklimi değiştirmişti. Musaddık'ı ve Milli Cephe'yi iktidara getiren politik güçler nüfuzlu ve dayanıklıydı. Şah ve eskiden egemen olan toprak sahibi sınıf, politik insiyatifi kaybetmişti. Ancak Musaddık'ın başını çektiği kent milliyetçileri ile dini fanatiklerin koalisyonu, ülkeyi yabancı etkiden arındırma ve geleneksel yönetim gruplarının yerini alma yaygın isteğiyle birleşmişti ve gelecek için hiçbir ortak proğramları yoktu. İran'daki huzursuzluk İngiltere'yle

olan petrol sorunun çok ötesine geçen kompleks faktörlerden kaynaklansa da, bu sorun, politik hareketlenmenin odak noktası haline gelmişti. Musaddık iktidara petrolün millileştirilmesi meselesi ile gelmişti ve o andaki politik gücü, İngiltere'ye karşı devamlı meydan okumasından kaynaklanmaktaydı.

Millileştirme kendi başına bir sorun olmasına rağmen, İran, İngiliz Anglo-İran petrol şirketinin, mallarının haczinde tazminat miktarının tarafsız arabuluculukla çözümlenmesi için ısrar etmeye devam edecekti. İngiltere önce İran'ın sağlam taahütlerini almadan İranlıların iddalarına ödeme yapmaya direnmeyi sürdürecekti. Gelenekçi İngiliz hükümeti, Musaddık'ın o günkü dayatmalarını kabul ederse ülkesinde güçlü bir politik muhalefetle karşı karşıya kalacaktı. Daha önemlisi İngilizler İran'a verilen tavizlerin, kendi ve batılı petrol pozisyonlarını, genel olarak Orta Doğu'nun diğer bölgelerinde de tehdit edeceğini hissetmekteydiler. Bu arada İngilizler Musaddık'la anlaşma yapmak istemekteydiler. Öte yandan Milli cephedeki diğer öğelerle birlikte Musaddık'ın gücü, İran halkını, petrol gelirlerini geri getirmek için elinden geleni yaptığına ama İngilizlerin aç gözlülüğü ve adaletsizliği tarafından bloke edildiğine inandırmasındaki başarısına bağlıydı. Milli Cephe, petrol millileştirmesini milli bağısızlığın güçlü bir sembolü haline getirmişti ki bu, İran halkına, İngiltere üzerinde açık bir politik zafer olarak gösterilmezse hiçbir anlaşma kabul edilebilir olmayacaktı. Hükümet, İran'ın petrol kaynaklarının bir nimetten daha çok küfür olduğunu ve petrol gelirlerine bağımlılığı önlemek için ekonomisini yeniden düzenlemesi gerektiğini iddia eden Molla Kaşani gibi görüşlerin büyüyen baskısı altındaydı.

İran'da o günkü trendler 1953 yılının sonuna doğru önü kesilmemiş bir şekilde devam ederse, yükselen iç tansiyonlar ve ekonomi ile hükümetin bütçesel pozisyonundaki devamlı kötüye gidiş, hükümetin otoritesinin çöküşüne yol açacağı ve en azından Tudah'in iktidarına giden yolu açacağı muhtemeldi. Musaddık rejimi İngiltere'yi petrol sorununda İran'ın taleplerini kabul etmeye ikna etmek için ABD üzerinde baskı kurmaya devam etti. ABD yardımının verilmemesinin Tudeh iktidarı tehlikesini artırdığı iddiasıyla finansal yardım istemeye devam etti. Musaddık ABD desteğini

SSCB'ye karşı koz olarak istemekteydi. SSCB ise İran'daki hedeflerine elverişli bir şekilde ulaşacağına inanıyor gözükmekteydi. Ancak CIA'e göre aşağıdaki nedenlerden ötürü Tudeh'in İran'da bir devrim yapması yakın bir gelecekte mümkün olmayacaktı.

Tudeh'in farkedilebilecek bir şekilde silahlı kuvvetlere etki ettiğine dair bir kanıt yoktu. O ana kadar anahtar bakanlıklar olan - savunma telekomininasyon ve iç güvenlik -bakanlıklara etkili bir şekilde nufüz edememişti.Tudeh ve Milli cephe arasında hala süren güçlü bir rekabet vardı ve bu rekabet bu dönem boyunca sürecekti. **CIA'e göre; Şah, Musaddık'in devrilmesi için girişilecek bir adımın onun suikestine yada tahtına yönelik bir devrime yol açacağı korkusu içindeydi..**

Washington'u Bir Askeri Darbeye İkna İçin Hazırlanan Rapor

20 Kasım 1952 yılında, Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından, Konsey'e sunulan şu rapor son derece önemliydi. Rapor aynen şöyleydi:

İran'ın bağımsız ve egemen bir devlet olması, İran'a SSCB tarafından hükmedilmemesi, Amerika için kritik bir önem taşıyor. Stratejik konumu, petrol kaynakları ve Sovyetler'in silahlı saldırılarına ve politik yıkımına açık olması nedeniyle İran, SSCB'nin yayılmacılığının hedefi olmayı sürdürüyor. İran'ı Sovyetler'in müdahalesi veya başka bir şekilde kaybetmek:

a - Pakistan ve Hindistan dahil bütün Ortadoğu'ya büyük tehdit oluşturur.

b - Komünistler, İran petrol kaynaklarına girer ve bu da diğer Ortadoğu petrollerini ciddi anlamda tehdit eder.

c - Sovyetler Birliği'nin Amerika-İngiltere arasındaki iletişim hatlarını tehdit etme kapasitesi artar.

d - Türkiye ve muhtemelen Pakistan hariç, Amerika'nın bölge ülkelerindeki prestiji azalır, komünist baskıya direnç darbe alır.

e - Askeri, siyasi ve ekonomik gelişmeler dengelenir, bunun sonuçları Amerika'nın güvenlik çıkarlarını tehlikeye atar...

Şu anda İran'daki trend, kontrolü komünist olmayan rejimin uzun süre tutunmasına uygun değil. Siyasi inisiyatif, Şah, toprak ağaları ve geleneksel güç odaklarından alınmasıyla, Ulusal Cephe

NSC 136/1

TOP SECRET
SECURITY INFORMATION

November 20, 1952

NOTE BY THE EXECUTIVE SECRETARY

to the

NATIONAL SECURITY COUNCIL

on

UNITED STATES POLICY REGARDING THE PRESENT SITUATION IN IRAN

References: A. NSC 136
B. NSC Action No. 680
C. Memos for NSC from Executive Secretary, same subject, dated November 18 and November 19, 1952
D. NSC 107/2
E. NSC 117
F. SR-33
G. NIE-75
H. NSC 129/
I. Memo [illegible] from Executive Secretary, subject, "Documents Resulting From Conversations With the British in Regard to the Eastern Mediterranean and Middle East", dated November 19, 1947

RECORD COPY

At the 125th Council meeting with the President presiding the National Security Council and Mr. Emmerglick for the Attorney General considered and adopted NSC 136, subject to the revisions recommended thereto by the Senior NSC Staff in the enclosure to the reference memorandum of November 19 (NSC Action No. 680). The Director of Defense Mobilization was unable to attend the Council meeting, but his office has indicated concurrence with NSC 136, as amended.

The views of the Joint Chiefs of Staff on this subject transmitted by the reference memorandum of November 18, including the reference to the Treaty of Friendship Between Persia and the Russian Socialist Federal Soviet Republic signed at Moscow on February 26, 1921, were noted by the Council and Mr. Emmerglick for the Attorney General in connection with their action on this report. The Council also noted that Mr. Emmerglick for the Attorney General, while concurring in principle with subparagraph (4) on page 4 of NSC 136, reserved the position of the Department of Justice on specific plans which might be submitted to it pursuant thereto.

Authority NLE 96-285 By [illegible] NARS, Date 7/29/99

Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı tarafından, Konsey'e sunulan bu raporda İran'da Komünislerin gittikçe güç kazandığı, bu nedenle Amerika'nın harekete geçmesi gerektiği ifade ediliyor

politikacıların elinde. Ulusal Cephe, komünist Tudeh Partisi hariç bütün alternatiflerini bertaraf etti. Bununla birlikte Ulusal Cephe'nin kontrolü süresiz elde tutması belirsiz. Milliyetçileri iktidara taşıyan siyasi karışıklık, ekonomik ve sosyal iyileştirme yönünde verilen sözlerin gerçekleştirilmesi yönündeki toplumsal arzuyu ve toplumsal huzursuzluğu artırdı.

Komünist güçlerin İran'da iktidara gelmesi 1953 yılında beklenmiyor. Bununla beraber İran, istikrarsızlığın unsurlarını taşıyor. İran'la ilgili her Amerikan politikası, komünistlerin, milliyetçilerin arasından sızarak iktidarı paylaşması hesaba katılmalı. İngiltere'nin bölgede istikrarı sağlayacak kapasiteye artık sahip olmadığı açık. Mevcut trend bu şekilde sürerse İran, Komünistlerin eline düşebilir bu da Amerika'nın ulusal güvenliğini riske atar.

Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Amerika'nın İran'a yönelik politikası, komünist rejimin gelmesini engellemek olacaktır. Mevcut durum ışığında Amerikan politikası şunlara uygun olmalıdır: Petrol ihtilafını bertaraf edecek her pratik yola destek çıkmayı sürdürmek, İran'ın kendi petrol sanayiini ve pazarını oluşturma konusunda atılacak adımlara hazırlıklı olmak. Böylece İran petrol gelirlerinden yararlanmış olsun. İran'ın kendi petrol sanayii ve pazarını kurması için mali yardımda bulunmaya hazır olmak. Böylece İran'da siyasi ve ekonomik bozulmayı önlemek...

Amerika tüm bunları yaparken; İngiltere ile tam konsültasyon sağlamalı, İngiltere'nin meşru haklarını kurban etmekten veya Amerika-İngiltere ilişkilerini zedelemekten kaçınmalı, İzlenen politikaya başarı sağlayacak hamleleri İngiltere'nin veto etmesine izin vermemeli...Mevcut durum ışığında Amerikan'ın İran politikası ayrıca şunlara uygun olmalıdır:

İran'ın milliyetçi duygusunun gücünü tanımak; yapıcı kanallardan bu duyguyu yönetmeye çalışmak. Komünist baskıya dayanabilmesi için İran halkının arzusunu ve kabiliyetini artırmak. İran'ın komünist baskıya direnişine destek olmak için mevcut askeri, ekonomik ve teknik yardımı sürdürmek.İran hükümetini, gerekli finansal, adli, idari ve diğer reformları yapması için cesaretlendirmek. Yukarıda değinilen hedefleri gerçekleştirmeye yardımcı olacak özel siyasi tedbirlere devam etmek.Ortadoğu'da geliştirilebile-

cek yeni bölgesel savunma düzenlemesine İran'ın dahil edilmesi için planlama yapmak.... Komünistlerin İran'da bir veya birden fazla eyalette veya Tahran'da gücü ele geçirmesi ya da buna kalkışması durumunda Amerika komünist olmayan İran Hükümetini desteklemeli. Gerekli ve yararlı olması durumunda bu hükümete askeri destek sağlamalı. Böyle bir durumda hazırlıklar şunları içermeli: İran'ın tamamı ya da bir parçasının komünist hakimiyete geçmesini önlemek için komünist olmayan İran Hükümetine, özel askeri, ekonomik, diplomatik ve psikolojik destek vermek. İngiliz Hükümeti ve uygun olan diğer hükümetlerle, izlenecek yolu belirlemek için politik-askeri görüşmeler yapmak.

İran ve geriye kalan Ortadoğu bölgelerinde özel siyasi operasyonlar için ön hazırlık yapmak. Bu tip operasyonlar çerçevesinde İngiltere ile etkili ilişki kurmak. Gerekli olması durumunda konuyu BM'nin ele almasını sağlayacak kusursuz planlar yapmak... Komünist rejimin İran'ın tamamını hızla ele geçirmesi ve yardım talep edecek komünist olmayan İran hükümetinin bulunmaması durumunda *Amerika, özel siyasi operasyonlarla azami çabayı göstererek komünist hükümeti devirmeye çalışmalıdır.*

Sovyetler'in İran'a saldırması halinde Amerika, global bir savaşın muhtemelen yakın olduğunu varsaymalı ve şunları yapmalıdır: O günkü şartların ışığında, olayı lokalize etmeye çalışmak veya bunu savaş nedeni saymak.Her ikisinde de gereken önlemler doğrudan diplomatik hamle ve BM'ye başvuruyla şu amaçlarla yapılmalı: Dünyaya Sovyet faaliyetinin saldırgan yüzünü göstermek, Amerika'nın diğer BM üyeleriyle barışçı bir çözümden yana olduğunu dünyaya göstermek, BM'ye üye ülkeler adına İran'a yardım etmesini sağlamak üzere yetki verilmesi, En yüksek mevkideki Sovyet liderleriyle direk temasa geçmeyi değerlendirmek, Küresel savaşın yükselen tehdidi karşısında mümkün olan en iyi pozisyonu almak, Koordineli planlar için seçilmiş müttefiklerle iştişare etmek, Amerika'nın güvenliğini korumak için saldırgana karşı gereken hamleyi yapmak, Gerekli olması durumunda, sürgünde İran hükümetini sürdürmeye hazır olmak..."

Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı'nın, ABD'yi konunun içine çekmek için yazdığı ve hayali "komünist telikesinin" ele

alındığı bu rapordan yaklaşık 4 ay sonrasının tarihini taşıyan, dönemin ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Walter B.Smith'in şu raporu da son derece önemliydi. Belgenin çevirisi şöyle:

ABD DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
Washington, D.C

20 Mart 1953

ULUSAL GÜVENLİK KONSEYİ BAŞKANI JAMES S.LAY JR. İÇİN MEMORANDUM
KONU: MGK'nın "İran'daki mevcut duruma ilişkin politika" konulu 136/1 metninin 5a paragrafının ilerleme raporu

MGK 136/1 20 Kasım 1952'de hükümet politikası olarak onaylanmıştı. Bu raporun bilgilerine sunulmak üzere konsey üyelerine dağıtılması tavsiye edildi.

Giriş

1) MGK 136/1'in 5a paragrafı şöyle der:

"Komünist gücün İran'ın bir ya da birden fazla eyaletini veya Tahran'ı ele geçirmeye kalkışması ya da geçirmesi durumunda Amerika, komünist olmayan İran hükümetini desteklemeli, gerektiğinde askeri destek vermeli. Bu yöndeki hazırlıklar şunlar olmalı:
"a.Komünist olmayan hükümeti desteklemek, İran'ın tamamının komünist hakimiyete geçmesine önlemek için, özel askeri, ekonomik,diplomatik ve psikolojik tedbirlerin planlanması.Gerekirse bölgeye askeri güç de sevkedilmeli.
2) Özel tedbirler almak üzere, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı, CIA ve JCS temsilcilerinden oluşan bir Çalışma Grubu oluşturuldu.
3) Gerekli özel planların hazırlık aşamasında olmasına rağmen, Çalışma Grubu, 11 Mart 1953 tarihli ilerleme raporunu Konsey üyelerinin bilgisine sunuyor.
4)Çalışma Grubu NSC 136/1'in 5a paragrafında altı çizilen şart-

COPY

TOP SECRET
SECURITY INFORMATION

DEPARTMENT OF STATE
Washington, D. C.

March 20, 1953

MEMORANDUM FOR MR. JAMES S. LAY, JR.
EXECUTIVE SECRETARY, NATIONAL SECURITY COUNCIL

SUBJECT: First Progress Report on Paragraph 5-a of NSC 136/1, "U.S. Policy Regarding the Present Situation in Iran"

RECORD COPY

NSC 136/1 was approved as governmental policy on November 20, 1952. It is requested that this progress report as of March 11, 1953, be circulated to the members of the Council for their information.

Introduction

1. Paragraph 5-a of NSC 136/1 reads as follows:

"In the event of either an attempted or an actual communist seizure of power in one or more of the provinces of Iran or in Tehran, the United States should support a non-communist Iranian Government, including participation in the military support of such a government if necessary and useful.* Preparations for such an eventuality should include:

"a. Plans for the specific military, economic, diplomatic, and psychological measures which should be taken to support a non-communist Iranian Government or to prevent all or part of Iran or adjacent areas from falling under communist domination.

* * * * *

"*If it is found necessary for the United States to provide military forces in this area, implementation will require either a substantial augmentation of over-all United States forces or a reduction of present United States military commitments elsewhere."

2. In accordance with the foregoing, a Working Group consisting of representatives from the Departments of State and Defense, CIA and the JCS was formed to develop plans for the specific measures indicated.

Declassified/Released 2/29/00 by NARA, Date: 95-2826

ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Walter B.Smith'in "İran'daki mevcut duruma ilişkin politika" konulu, son derece önemli raporu.

lara şöyle bir ilave yapmak ister. Komünist güç, hatırı sayılır bir sürede görünmez şekilde İran'da gücü ele geçirebilir.Bu durumda müttefiklerimize komünist sızmayı engellemek için alınacak önlemleri tanımlamak ve göstermek aşırı zor olacaktır.Bu şartlar altında, tanımlanabilir komünist güç yönünde planların uygulanması arzulanmaktadır.

5) Bu İlerleme Raporu'ndaki bilgiler hassas olduğu için dağıtımında sıkı önlemler alınması tavsiye edilir.

NSC 136/1'in 5a paragrafını uygulamak için alınmakta olan tedbirler

ŞART 1

1) Komünist gücün İran'da iktidarı ele geçirmeye kalkışması durumunda komünist olmayan İran hükümetini desteklemek üzere alınan önlemler

a.Askeri: İran Hükümeti'nin Amerika'dan direk olarak askeri yardım isteme ihtimali ışığında JCS, 3 askeri eylem planı tanımladı:

1-Kilit noktalarda gövde gösterisi için İran dışındaki üslerden kalkan savaş uçaklarının periyodik uçuş yapması

2-Meşru olan İran ordusuna lojistik destek sağlamak

3-Ortadoğu'daki uygun ülkelere, sınırlarını etkili komünist sızmaya kapatmaları için ilave silah tedarik etmek.

b.Ekonomik: Eğer İran ekonomisi, hükümetin istikrarsızlığı ve petrol pazarı üzerindeki yetersizliği sonucu kötüleşmeyi sürdürürse, Milli Cephe Hükümeti'ne doğrudan mali yardım yapmak, Amerika'nın çıkarınadır.Bu amaçla Dışişleri Bakanlığı 45 milyon dolar fon ayrılmasını tavsiye etmiştir.Konu Maliye Bakanlığı'nca değerlendirilmektedir.

c.Diplomatik: Komünist güç, iktidarı ele geçirme planını muhtemelen İran'ın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi güçlüklerden faydalanma üzerine kurmuştur.Böyle bir durumda Amerika'nın diplomatik planlaması, Tahran'daki büyükelçimizin Musaddık ve İngiltere arasındaki petrol tartışmasına uzlaşma zemini bulunması yönünde çaba göstermesini ve darbe girişimi durumunda komünist gücün başa gelmesini önleme yönünde güç kullanımı

çağrısı yapmasını gerektirir.

d.Psikolojik: PSB, 15 ocak 1953'te İran'da geniş çerçeveli psikolojik operasyonları içeren "Ortadoğu için psikolojik strateji programı"nı onayladı.İran'da komünist darbe girişimi durumunda uygulanacak olan bu psikolojik özel tedbirler hazırlandığında hem bu programla hem de "NSC 10/5 altında soğuk savaş operasyonlarına özel referans ile uluslal psikolojik programı için stratejik konsept"in içerdiği onaylanmış PSB politikalarıyla uyumlu olacaktır.

e.Özel Politik Operasyonlar: Tudeh etkisini azaltmak için İran'da yapılan mevcut özel politik operasyonlar sürecek ve şartlar izin verirse komünist darbe girişimi durumunda yoğunlaştırılacak.Bu operasyonlar aşağıdaki noktalar için yapılacak:

1) Tudeh tehdidi aleyhine güçlü bir ses yükseltmeleri için özel politik, askeri ve dini liderleri etkilemek.

2) Tudeh faaliyetlerini kısıtlaması için (gösteriler, grevler, vs.)belli siyasi ve askeri liderleri idari ve güvenliğe yönelik önlemler almalarını noktasında ikna etmek

3) Anti-Tudah propagandayı desteklemek

4) Tudeh binaları ve gösterilerine fiziki saldırıları kışkırtmak

5) Basında, broşürlerde, kitaplarda, posterlerde vb. basılmış anti-Tudeh malzemeleri elde etmek

6) Ölümü ve istifası halinde Musaddık'in halef tercihini etkilemek.

7) İran'ın güneyinde potansiyel direniş gruplarıyla, özellikle güçlü aşiret unsurlarıyla işbirliği sağlamak

(Not: a) CIA'nın 1953'te İran'da örtülü faaliyetlerinin detayı planı PSB tarafından 8 Ocak 1953'te onaylanmıştı ve

b)Aşağıda Şart 2 başlığı altında sıralananlar, şartlar elverirse Şart 1'in altında uygulanabilir.

ŞART 2

2. İran'ın bir ya da birden fazla eyaletinin veya Tahran'ın komünist gücün eline geçmesini önlemek üzere alınacak tedbirler

a.Askeri: İran'da Tudeh'in darbe yapması durumunda, JCS olası üç Amerikan askeri eylemini tanımladı:

1)Ortadoğu'daki uygun ülkelere, sınırlarını komünist sızmaya

karşı korumaları için ilave silahlar temin edilmesi.Genelkurmay Başkanı bu konuyu sürekli gözden geçiriyor.

2)Uygun Hava Kuvvetleri birimlerini Türkiye'nin güneyine, Ortadoğu hükümetlerine komünist sızmadan korunmalarına yardım amacıyla yerleştirtirmek.Genelkurmay Başkanlığı ve Hava Kuvvetleri'nden Türkiye'nin güneyine yapılacak konuşlandırma yönünde tavsiye istendi.

3)Ortadoğu ülkelerin komünist etkiden korunmalarına yardım amacıyla kara birlikleri ve Basra'ya deniz kuvvetleri yerleştirmek.Bu yerleştirme ortalama 60 gün sürecektir.Lojistik desteği ise Kore'ye tahsis edilen malzemelerin aynısıyla sağlanabilir.

b.Ekonomik: Amerikan hükümeti, komünist darbenin ardından komünist olmayan hükümeti güçlendirmek için ekonomik destek sağlayabilir.

c.Diplomatik: 1)Amerikan yönetimi, İran'daki komünist yönetimi tanımayacak, İran'da veya dışındaki komünist unsurları açıkça destekleyecektir.Bu destek sürgünde İran hükümetini tanımayı içerebilir.Şah, bu tip hükümete uygun olacağı için acil durumda onun Tahran'dan kaçırılması için gereken düzenlemeler değerlendirilmektedir.Buna ilaveten, bu hükümete arka çıkacak, İran dışında muhtemelen her zaman öne çıkan İranlı isimler olacaktır. (İran'ın Amerikan Büyükelçisi gibi).Siyasi gerekçeler ve güvenlik nedeniyle bu bağlamda Şah dahil İranlı liderlerle ilerisi için daha gelişmiş planlara kalkışılamaz.

2)Komünist karşıtı İran hükümeti bu şartlar altında şüphesiz diplomatik ve askeri destek için BM'ye başvuracaktır.Bu başvuru, BM'de Sovyet komünizminin saldırgan yüzünü göstermek için istismar edilmelidir.Bununla birlikte, BM'den askeri destek verilmeden önce büyük politik kararlar almak gereklidir.

3)Şartlar ve düzenlemeler, onu engellemezse, Amerika'nın gizli operasyonlarını yürütmesi için Suudi Arabistan hükümetinden **Dahran'ı** bağlantı noktası olarak kullanmak için izin istenecek.

4)Türkiye, Irak ve Pakistan'ın İran'daki komünist hükümetin tehdidini hissederek İran'daki komünist karşıtı unsurlara sempati duyacağı tahmin ediliyor.İran'daki komünist olmayan hükümete destek bağlamında bu ülkelerle işbirliği için diplomatik planlama

yapılacak.

5) Herhangi bir planda İngiliz hükümetiyle aktif işbirliği büyük öneme sahip.Bu işbirliğini korumak için diplomatik anlamda her çaba sarf edilecek ancak İngiltere'nin desteğinin kaybedilmesi halinde Amerika milli hedefleri doğrultusunda yolunda ilerlemeye devam edecek.

d. Psikolojik: Henüz herhangi bir psikolojik tedbir planlanmadı.

e. Özel siyasi operasyonlar:

1) CIA halen Trablus, Wheelus Field'ta USAF adı/**örtüsü** altında hafif silah, cephane ve yıkım malzemelerine sahip. Stok, tedarike ihtiyaç duymadan 6 ay boyunca 10 bin kişilik gerilla gücüne yetebilecek seviyede. Diğer stoklar ise (New Jersey, İsmailiye Süveyş Kanal Bölgesi ve Trablus) 4 bin kişilik gerilla gücüne yetecek malzeme var. CIA şimdi mevcut stoka ilave olarak gıda ve giyim malzemelerini değerlendirmekte.Bu ihtiyaçlar hazırlanma aşamasında.

2) Bu malzemeler 3 ya da 4 hafta içinde hava ve denizyoluyla, Tudeh komünist darbesine direnecek İran'ın güneyindeki güçlü aşiret unsurlarına (Kaşkai aşireti) nakledilebilir.

3) CIA, gerilla operasyonları ve istihbarı operasyonlar için gizli güvenlik koridoru oluşturulması konusunda İran'ın güneyindeki Kaşkai aşiretiyle anlaşma yaptı. Bu grubun 4 üyesine CIA tarafından telsiz iletişim eğitimi verildi. Bugüne kadar CIA, İran'a dağıtılmak üzere toplam 10 telsiz operartörü yetiştirdi. Diğerlerinin eğitimi sürüyor.

4) Tahran, Tebriz ve İran'ın güneyinde, personelin ve malzemenin İran'a dağıtılacağı telsiz sinyal alım noktaları kurulmakta. *Bir miktar iletişim cihazı, para ve altın İran'ın farklı noktalarına gizlendi, ayrıca kayda değer miktarda para Tahran'da mevcut.*

5) CIA'nın planlamaları arasında, İran direniş unsurlarına erzak, eğitim ve operasyonda yardımcı olmak üzere 3'er kişilik 8 ekip oluşturulması var.

6) CIA ve İngiliz Gizli Servisi, Tudeh darbesi halinde İran'daki ortak faaliyetleri değerlendirmek üzere Şubat ayının sonlarında görüştü.Görüşmenin raporu henüz yayınlanmasa da ana hatları şöyleydi:

a) Potansiyel direniş grupları

b) Sunulacak yardımın koşulları
c) Yardımın alanı ve içeriği
d) Direniş gruplarına takviye kanalları
e) İşbirliği ve iletişimin sağlanması
f) İran'ın dışında ileri malzeme üslerinin kurulması

GELECEK İÇİN YAPILACAK PLANLAMANIN SORUMLULUKLARI

3.NSC 136/1'in 5 a paragrafında belirtilen özel askeri, ekonomik, diplomatik ve psikolojik tedbir planlarının hazırlık aşamasında Çalışma Grubu gelecekteki faaliyetlere ilişkin şu sorumluluklar üzerinde anlaştı:

a. Devlet: 1)Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran'da doğrudan mali yardım konusunda her seviyeden teklifler

2) Acil durumda Şah'ın Tahran'dan kaçırılması

3) İran'ın diplomatik ve askeri destek başvurusu halinde BM'nin ipleri eline alması planları

4) Amerikan malzemelerinin İran'a gönderilmesinde Dahran'ın transit geçiş noktası olması için Suudi Arabistan hükümetiyle görüşmeler

5) Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran hükümetine yardım konusunda ortak eylem için, uygun zamanda Türkiye, Irak ve Pakistan ile görüşme planları

6) Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran hükümetine yardım konusunda ortak eylem için İngiliz hükümetiyle, JCS'nin işbirliğiyle erken politik-askeri görüşme planları.

b. Savunma(JCS'nin desteğinde): 1) Şart 1 uyarınca, gövde gösterisi için İran'daki kilit merkezlerde, periyodik uçuş planları

2) Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran'a silah yardımıyla lojistik destek sağlama planları.

3) Şartlar 1 ve 2 uyarınca Ortadoğu'daki uygun ülkelere mümkün seviyede ilave silah yardımı teklifleri

4) Şart 2 uyarınca, Ortadoğu hükümetlerini komünist etkiden korumak üzere Türkiye'nin güneyine 1-1/2 Hava Kuvvetleri gücünü konuşlandırma planları.

5) Ortadoğu ülkelerini Komünist etkiden korumak üzere Basra

TOP SECRET
SECURITY INFORMATION

elements in southern Iran (in particular the Qashqai tribe) who might, in the event of a Tudeh coup, be prepared to conduct resistance activity against such a Communist government. However, for political and security reasons, no attempt has been made to conduct advanced planning of this sort with Iranian officials.

(3) CIA has an agreement with the Qashqai tribal leaders in southern Iran to establish a clandestine safe haven base from which guerrilla and intelligence operations could be conducted utilizing the manpower of these elements (estimated 20,000). Four members of one group have been given radio communications training by CIA. Conditions in South Iran, attitude of the Iranian Army and neighboring tribes, status of an Iranian rump government or government in exile, the political attitudes of the tribe in question, and degree of our support in time of Tudeh control have a bearing, however, on the tribal will and ability to conduct resistance activity. To date CIA has trained and equipped a total of approximately 10 indigenous clandestine radio operators to be located throughout Iran and who can be called upon to maintain communications with CIA when desired. Others are being trained.

(4) Reception points in the Tehran and Tabriz area and in South Iran where supplies and personnel can be clandestinely introduced into Iran are in the process of being established. A certain quantity of communications equipment, cash and gold has been cached within Iran, and a considerable amount of cash is available in Tehran.

(5) CIA planning includes the creation of eight 3-men teams to assist in supply, training and operation of Iranian resistance elements.

(6) Representatives of CIA and the British Intelligence Service met during the latter part of February to consider joint activities in Iran in the event of a Tudeh coup. The report of this meeting has not yet been received, but the discussions included the following topics:

(a) Potential resistance groups.

(b) Conditions under which assistance will be offered.

(c) Extent and nature of assistance.

(d) Supply channels to resistance groups.

- 7 -

Dışişleri Bakan yardımcısı Walter B.Smith'in raporunun 4. maddesinde "Tahran, Tebriz ve İran'ın güneyinde, personelin ve malzemenin İran'a dağıtılacağı telsiz sinyal alım noktaları kurulmakta. Bir miktar iletişim cihazı, para ve altın İran'ın farklı noktalarına gizlendi, ayrıca kayda değer miktarda para Tahran'da mevcut." deniyor

çevresine hava ve deniz kuvvetleri takviyesi yapma planları

6) Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran hükümetine yardım konusunda ortak eylem için İngiliz hükümetiyle, erken askeri görüşme planları.

c.CIA: 1) İran'daki Tudeh etkisini azaltmaya yönelik olarak halihazırdaki özel politik operasyonlarını yoğunlaştırıp mümkünse genişletmek

2)İran'a mümkün olduğunca yakın üslere uygun miktarda paramiliter malzeme kaydırma yönünde adımlar atmak

3)Şart 2 uyarınca İran'daki paramiliter operasyonlar kapasitesini artırmaya devam etmek

4) Şart 2 uyarınca paramiliter operasyonlar için İran'daki **MAAG** misyonuyla ortak planlama yapmak.

5)Amerika'nın İran'daki çıkarları ışığında, Şart 2 uyarınca İngiliz gizli servisleriyle koordineli eylem için ortak plan yapmak.

6)Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran'a silah ve materyal nakletme planları yapmak.

d.PSB: Şartlar 1 ve 2 uyarınca İran ve Ortadoğu'da özel psikolojik tedbirlerin planlaması PSB'den talep edilecek.

İmza
Walter B.Smith
(ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı)

4. BÖLÜM
DARBE ÖNCESİ CIA'NIN İRAN'DAKİ GİZLİ FAALİYETLERİ

İstanbul'da Bir Gizli Toplantı

Takvimler 14 Şubat 1951'i gösteriyordu. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'ndan; Yakın Doğu-Güney Asya ve Afrika'yla ilişkilerden sorumlu bakan yardımcısı George C. Mc Ghee, Türk-Yunan-İran İlişkileri Daire Başkanı William M.Rountree, Yakın Doğu İlişkileri Daire Başkanı Lewis Jones, Orduyu temsilen; Hava Kuvvetleri Sekreteri Thomas K.Finletter, Amerikan Doğu Atlantik ve Akdeniz Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Robert B.Carney ve Atina Büyükelçisi John E.Peurifoy, Ankara Büyükelçisi George Wadsworth, Tahran Büyükelçisi Henry F.Grady, Bağdat Büyükelçisi Edward S.Crocker ve diğer bölge ülkelerindeki bazı Amerikan diplomatları, ABD'nin İstanbul Konsolosluğu binasındaydılar.

Burada, bir hafta süren toplantıda onlarca kararlar alındı. Ancak şu karar son derece önemliydi: *"...Yunanistan, Türkiye, İran ve Yakın doğu ülkelerinde halklarına liderlik yapabilecek kapasiteye sahip bireylere özel önem vermeliyiz"*

Son derece önemli ve ortaya çıkması durumunda yukarıda adı geçen ülkelerde siyasi olaylara neden olacak ve bu ülkelerde ABD'yi sıkıntıya sokacak bu karara ev sahipliği yapan Amerikan konsolosluk binası, o yıllarda Amerikalılar açısından son derece "güvenli" idi. Ancak yaklaşık 50 yıl sonra, Amerika, konsolosluğunun, Türk istihbarat birimleri tarafından rahatça dinlendiğini-izlendiğini anladı. Belki İstanbul-Tepebaşı gibi bir yerde, konsolosluğu gören bir binanın uzun yıllar boş kalması Amerikalıların "dikkatini" çekti, belki de bir hain durumdan haberdar etti, onları...

Türk güvenlik birimlerinin özverili çalışmaları ve teknik kapasitesi, ABD'yi çok korkutmuş olacak ki, Amerikalılar çareyi İstanbul-İstinye'nin Kaplıcalar Mevkii'ne kaçmakta buldu.

ABD'nin İstanbul Konsolosluğu binasında alınan kararların diğer önemli maddeleri ise şunlardı: "Amerika, kapsamlı büyük ekonomik yardımda bulunduğu ülkelerde büyük sorumluluk ve siyasi role sahip. Sadece yardımlarımızın akıllıca ve etkili kullanılmasını güvenceye alacak değil, yardım yapılan hükümetlerin genel ekonomi politikalarının kamu yararına olmasını, gerekirse bu politikaları gerçekleştirmek için siyasi ve idari reformlar yapılmasını sağlayacak açık müdahale teknikleri geliştirmemiz lazım... Halkla ilişkiler avantajının doğrudan kazanılacağı Orta Doğu'ya gazete kağıdı teminini kolaylaştırmaya çalışmalıyız."

Konsolosluk binasında yapılan toplantıya ilişkin 43 sayfalık tutanağın kitabımızla ilgili kısımlarının çevirisi şöyle:

ORTA DOĞU HEYETİ TOPLANTISI
DEĞERLENDİRMELER VE TAVSİYELER
Çok Gizli
(İstanbul, 14-21 Şubat 1951)

1.Konferans Amerika'nın soğuk savaşta Orta Doğu'da askeri-siyasi şu gayeleri olduğu sonucuna vardı:

Komünizmi zaptetmek için gücü harekete geçirmek, Orta Doğu ülkeleri üzerinde Batı'ya güveni yeniden oluşturmak ve/veya güçlendirmek, Her ülkede yeterli askeri gücün oluşturulması, böylece bu güç hem iç güvenliği sağlayabilir hem de genel bölge savunmasına katkıda bulunabilir, Müttefik hava, deniz ve kara üslerinin elverişliliğini temin etmek, Bölgenin bir bütün olarak veya bazı kısımlarının savunmasını planlamak için ortak ekip oluşturmak...

Bölgedeki bütün ülkeler Türkiye'nin konumunu ve Orta Doğu savunmasındaki önemini kabul ediyor. Türkiye'ye daha fazla yardım ve desteği onaylayabilirler. Orta Doğu devletlerinin veya en azından Türkiye'ye komşu olanların, Türkiye'ye, çevresinde yakın bölgesel askeri işbirliğinin kurulabileceği "çekim merkezi" rolünün verilmesi ilkesini çabuk kavraması muhtemel.

Yunanistan ve Türkiye hususunda Konferans şu sonuçlara vardı:

Türkiye'de şu anki siyasi durum güçlü olduğu kadar teklif edilen anlaşmada maksimum esneklik ve gereken minimum anlaşmalar konusunda Amerika'yı temin etmek üzere güvenlik anlaşması için resmi arzu taşıdığını gösteriyor.

Türkiye'nin bir savaş durumunda derhal katkısını garanti etmek, Türkiye'nin oluşturduğu askeri potansiyelin müşterek güvenlik faaliyetini kullanmak, Amerika'nın savaşa girmesi durumunda Türkiye'deki üslerin Amerika ve müttefiklere hemen açılması için Ankara tarafından taahhüt gerekiyor.

Eğer Türkiye'ye bir güvenlik anlaşması teklif edilirse aynı zamanda Yunanistan'a da edilmeli.

Amerika'nın Yunanistan ve Türkiye ile yaptığı moral anlaşmaların -her ikisi de Amerikan yardım programları ve Birleşmiş Milletler vasıtasıyla- Amerika'ya kazandırdığı avantajlar artıyor. *(Her iki ülke de)* Yasal anlaşma olsun olmasın saldırı anında Amerika'yı desteklemeyi muhtemelen kabul edecektir. Bu durumda Yunanistan ve Türkiye'nin gözünde itibar kazanmak için harekete geçilmelidir ve *(Amerika)* Sovyetler Birliğine karşı her ikisine de açık destek vermelidir.

Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya girişi Amerika'nın İran'la ilişkilerine zarar verecek etki yapmayacaktır. Mısır'a şu anda NATO'yla birleşme çağrısı yapılmamalı çünkü bu, diğer güneybatı Akdeniz ülkelerinin birleşmesi konusunu gündeme getirebilir. Böylece Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak büyük bir anlaşma teklifi ertelenebilir.

Yapılacak her anlaşmada Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan'ın gözündeki liderlik konumunun korunması arzu edilmektedir. İngiltere'yle Suudi Arabistan'la ilgili yapılacak her anlaşma, Amerika'nın Suudi Arabistan'daki çıkar ve konumunu gözetmelidir.

Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 1937'de imzalanan Sadabat Anlaşması'nın imzacı ülkelere sağladığı çıkar önemsiz.

Konferans, Amerika'nın Türkiye, Yunanistan ve Ortadoğu'nun geri kalan bölgelerinde siyasi ve askeri amaçlarına ulaşması için Türkiye ve Yunanistan'la karşılıklı güvenlik anlaşmalarının mümkün olan en kısa sürede yapılması gerektiği sonucuna vardı.Dışiş-

leri Bakanlığı'na acilen gözden geçirmesi için, böyle bir anlaşmayı sağlayacak aşağıdaki şu alternatif metotları tavsiye etti:

a)Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya

(1) Ayrı bölgesel gruplaşmayla veya

(2) Doğrudan kabul edilmesiyle.

b)Amerika ile Türkiye, Amerika ile Yunanistan arasında ikili anlaşmalarla

c)Amerika, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında taraflı anlaşmayla

d)Siyasi, askeri ve idari problemleri hesaba katarak başka bir planla Amerika, Yunanistan ve Türkiye'yle ikili güvenlik teşebbüslerini, her zaman aciliyet faktörünü hafızada tutarak gerçekleştirmelidir. Dahası, Amerika'nın güvenliği için,Türkiye'nin NATO'ya giriş süreci öncesi askeri bir sözleşme, hayati öneme sahip olarak değerlendiriliyorsa, Dışişleri ve Savunma bakanlıklarının bu adımları göz önünde tutması tavsiye edildi.

Mısır'ın stratejik önemi kabul edilirken, konferans, Mısırın NATO'yla muhtemel birleşmesinden çok diğer şekillerde genel savunma planına taşınmasını tavsiye etti.

Askeri yardımın Yunanistan,Türkiye ve İran arasında bölünmesiyle ilgili olarak konferans şunları önerdi: a) Yunanistan'ın askeri savunma potansiyeline bağlı olarak Amerikan askeri yardımı... Amerikanın saldırıya karşı tahmin edilen makul savunma planları...

b)Türkiye'ye en kapsamlı askeri yardım yapılmalı, tahminlere göre Türkiye tarafsız kalmayacaktır, bu yüzden yardımlar şu şekilde tertiplenmeli:

1.Türkiye'nin doğrudan saldırıya karşı koyacak mevcut kapasitesinin arttırılmasıyla mevcut güçlerin eğitimlerinin güçlendirilmesi ve hız kazandırılması.

2.Ofansit güç meydana getirmek.

c) Şimdilik, İran'a yapılan askeri yardım esasen soğuk savaş önlemi olarak değerlendirilmeli ve eğer İran "overrun" olursa düşmana maddi çıkar sağlayacak miktarda olmamalı, ama güçlü savunma ordusu kurmak ve etkili şekilde absorbe edilecek malzemeyi hızla sağlamak için adımlar sistematik şekilde atılmaya devam etmeli. Amerika'nın nakit ve askeri yardımlarına gelince; bunların

Amerika ve müttefiklerin çıkarları ve karşılıklı çıkarların daima gözetilerek yapılması tavsiye edildi. İltiması önlemek için bundan böyle silah yardımı İsrail ve Suudi Arabistan dahil olmak üzere Arap ülkelerine aynı şartlarla genişletilmelidir. Suudi programının yardım temeline dönüştürülmesi, Amerika'nın Suudi Arabistan-Dahran'da uzun dönem hava üssü elde etmesini kolaylaştırabilir. Arap ülkeleri ve İsrail'e silah verilmesi de yardım esasına dayanmalı. Nakit yardımı ise askeri yardıma yararlı ilave olarak değerlendirilmeli. Amerika, Ortadoğu'da uzun vadeli ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmak için Birleşmiş Milletler denetimindeki çalışmaları desteklemeli. Bununla birlikte, Amerika'nın büyük mali taahhütlerde bulunduğu programlarla ilgili olarak, bu tip programların icrasında Amerika'ya büyük elastikiyet sağlamak için tercih, ikili anlaşmaların konseptine göre yapılmalı.

Türkiye ve İran arasındaki işbirliği daha çok ekonomik alanda görülüyor.Özellikle İran Türkiye'nin taşımacılık imkanlarını kullanıyor. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasındaki bölgesel siyasi anlaşma olan Sadabat Paktı görmezden gelinecek derecede bir öneme sahip.

Olumsuz siyasi hedeflere tamamen yoğunlaşması nedeniyle Arap Birliği 10 yıllık hüsran dolu geçmişe sahip. Yapıcı ekonomik ve sosyal konularda samimi olunmadı ve bu yönde ilerleme için çok az umut var. Arap Birliği'nin tecrübesizliği ve zayıflığı göz önünde bulundurularak yapıcı sosyal ve ekonomik çalışmalar yapması için Arap Birliği cesaretlendirilmeli ve ona yardım edilmelidir. Amerika, karşı çıkmamakla birlikte Arap Birliği önerilerine meydan vermemelidir ve bu sorunun her değerlendirilmesinde dikkatli olmalıdır. Pakistan'ın Ortadoğu'da oynadığı rolün içeriği hala belirsiz bir aşamada olsa da, ekonomik, sosyal ve politik açıdan olduğu kadar, cesaretlendirilmesi gereken bölgesel güvenlik açısından olanaklar sunuyor.

Ortadoğu ve Güney Asya ülkeleri arasındaki işbirliği Pakistan hükümetinin girişiminden doğuyor. Pakistan, Türkiye, Arap ülkeleri ve Afganistan'ı kapsayan bölgesel bir düzenleme oluşturmayla ilgileniyor. Ancak Hindistan ile olan sorunları ve Mısır'ın potansiyel kıskançlığı ona mani oluyor. Büyük oranda Pakistan maliye baka-

nının kişisel çabalarıyla oluşturulmuş Uluslararası İslâm Ekonomi Örgütü, ekonomi ve sosyal reform alanında Ortadoğu-Güney Asya işbirliği için sınırlı da olsa bir kanal açtı. Pakistan, İran'la yakın kültürel bağlar geliştirmeye çalışırken bir yandan da Pan-İslam kültür konferansları konusunda fırsatları kaçırmıyor. Bununla birlikte Pakistan'ın yüzü esasen Batıya dönük.

Yunanistan,Türkiye ve İran'la ekonomik ilişkilerinde Amerika bu ülkelerle grup halinde değil ayrı ayrı ilgilenmelidir. Ortadoğu da herhangi bir yeni Birleşmiş Milletler bölgesel işbirliği örgütü kurulmasına Amerika karşı çıkmalıdır.

Yunan-Türk-İran ve Yakındoğu bölgelerinde İngiltere'nin gücü zayıfladı. Ortadoğu'da İngiltere'nin pozisyonunun korunması ve güçlendirilmesi çıkarımızadır. Bilhassa bu Mısır için geçerli. Amerika'nın çıkarlarına en etkili biçimde hizmet edecek şekilde, Amerika, Ortadoğu'da İngiltere'nin konumuna destek vermeye çabalamalıdır. Ortadoğu'da Amerika ve İngiltere arasındaki politik ve ekonomik alanlardaki işbirliği, Anglo-İran petrol şirketiyle ilgili sorunlar hariç memnuniyet vericidir.

Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımı, bu ülkelerin komünist etkisiyle mücadeleye girişmesinde tesirli oldu.

Amerika, kapsamlı büyük ekonomik yardımda bulunduğu ülkelerde büyük sorumluluk ve siyasi role sahip. Sadece yardımlarımızın akıllıca ve etkili kullanılmasını güvenceye alacak değil, yardım yapılan hükümetlerin genel ekonomi politikalarının kamu yararına olmasını ,gerekirse bu politikaları gerçekleştirmek için siyasi ve idari reformlar yapılmasını sağlayacak açık müdahale teknikleri geliştirmemiz lazım. Konferans bu gibi müdahalenin büyük tehlikelerine dikkat çekti:

- Programlarımız milli onuru incitebilir.
- Amerikan müdahalesinin kızgınlık doğuracağı açık, çünkü çıkarlara saldırıp, alıcı hükümetin otoritesini ihlal ediyor.

Yardım programlarımızı uygularken orta bir yol izlememiz gerekiyor, mükemmeliyetçilikte ısrar etmemeliyiz, isteklerimizi empoze etmeye çalışmamalıyız, eğer halka işleri demokratik yoldan halledebilecekleri kapasitesini işleyeceksek sadece kalıcı değerlerin başarıları yönünde tavsiyede bulunabiliriz. Ek olarak, yaklaşımımız

sadece uygun tutuma değil personelin dikkatli seçimi, ustaca ve sabırlı adaptasyona dayanır. En büyük mal varlığımız moral gücümüz olduğu için mümkün olan maksimum çapta tesirimizi arttırmalıyız. Eyyamcı olamayız. Moral gücümüzle ikna etmeli veya caydırmaya çalışmalıyız. Yardım programlarımızda, alıcı ülkelerin vatandaşlarıyla yan yana çalışan Amerikalılarla "serricio" ilkesini uygulamanın mümkün olduğu durumda ruhumuzu halka telkin etme fırsatı vardır.

Özel Amerikan vatandaşları, kendi topraklarına dönen yabancı asıllılar dahil, eğer uygun şekilde yönlendirilirse, Amerika'nın lehine fikirlerin gelişiminde etkili olabilir. *Bazı ülkelerde, üfusu Amerikalılardan oluşan gayri resmi komiteler kurmak programın bu yönüne rehberlik etme açısından avantajlı olabilir.*

Amerikanın nüfuzunun kaynaklarının organize edilmesi yönündeki bilinçli çabaların yerel halklar ve hükümetler tarafından bilinmesi program üzerinde ters etki yapabilir.

Yapılan deniz-gemi ziyaretlerinin özellikle Yunanistan ve Türkiye'de büyük 'halk' değeri var ve bu daha büyük kapsamda kullanılabilir.

Bir ülkede işe yarayan metotlar bir başka ülkede uygulanamayacağı için, 'halk ' programlarını her ülkede egemen olan durum ışığında gelişmesini özel milli hassasiyetler gerekli kılıyor.

"Chiefs of mission" üyelerini ve kilit personeli belirlerken, maksadını empoze ettiğini belli etmeyen, *Yunanistan,Türkiye,İran ve Yakın doğu ülkelerinde, halklarına liderlik yapabilecek kapasiteye sahip bireylere özel önem verilmeli.* Zamanlama faktörü, etki-yaptırım gücümüzü nasıl ve ne zaman kullanacağımızı belirlemede büyük öneme sahip.

Irak'ta da durum memnuniyet vermeyici olarak değerlendiriliyor.Geçmişte Irak petrol şirketi tarafından ödenen telif o kadar düşük ki *Irak hükümeti* dev petrol kaynaklarına karşılık -ki bu kaynaklar İran ve Suudi Arabistan'ın üretimini katlayabilecek nitelikte- *yıllık 10 milyon dolardan fazla telif hiç almamış*.Ülke, bu kadar petrole karşılık az kazanması nedeniyle kızgın.

1.Orta Doğu'daki USIE yeterli personelle yapılmaktadır,örgütün kadroları doludur. Başarı dereceleri ülkeden ülkeye değişse de, U-

SIE programları genel olarak Amerika'nın konferans bölgesindeki dış politikalarını destekliyor. İran bu anlamda, nüfuzun duruşu, İran hükümetinin çıkardığı zorluklar ve İran'ın kuzeyinde Sovyetlerin propaganda tekeli nedeniyle özel bir sorun sunuyor. Mısırda USIE programının başarısızlığı büyük ölçüde personel yetersizliği yüzünden.Medyanın etki gücü ülkeden ülkeye değişiyor. Kırsal bölgeler ile okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu ülkelerde mobil birimler en etkili projelerden biri. Okumaya ilginin yoğun olduğu ve okuma yazma oranının yüksek olduğu Yunanistan, Lübnan, Pakistan hariç yazılı medyanın etkisi az. Kişi değiş tokuş programlarının büyük önemi var. Yakın Doğu'da Amerika'nın Sesi Radyosu, tecrübesizlik, isabetsiz veya kötü programlar, yüksek baskı taktikleri ve orta dalga yayın araçlarının bulunmayışı yüzünden tatmin edici başarıya henüz ulaşmadı. Amerika'nın Sesi yerel radyo istasyonlarında daha fazla yayın süresi almaya çabalamalıdır. Okuma yazma oranının yüksek olduğu bölgelerde çok etkili olan posterlerden daha fazla yararlanma imkanı araştırılmalıdır.

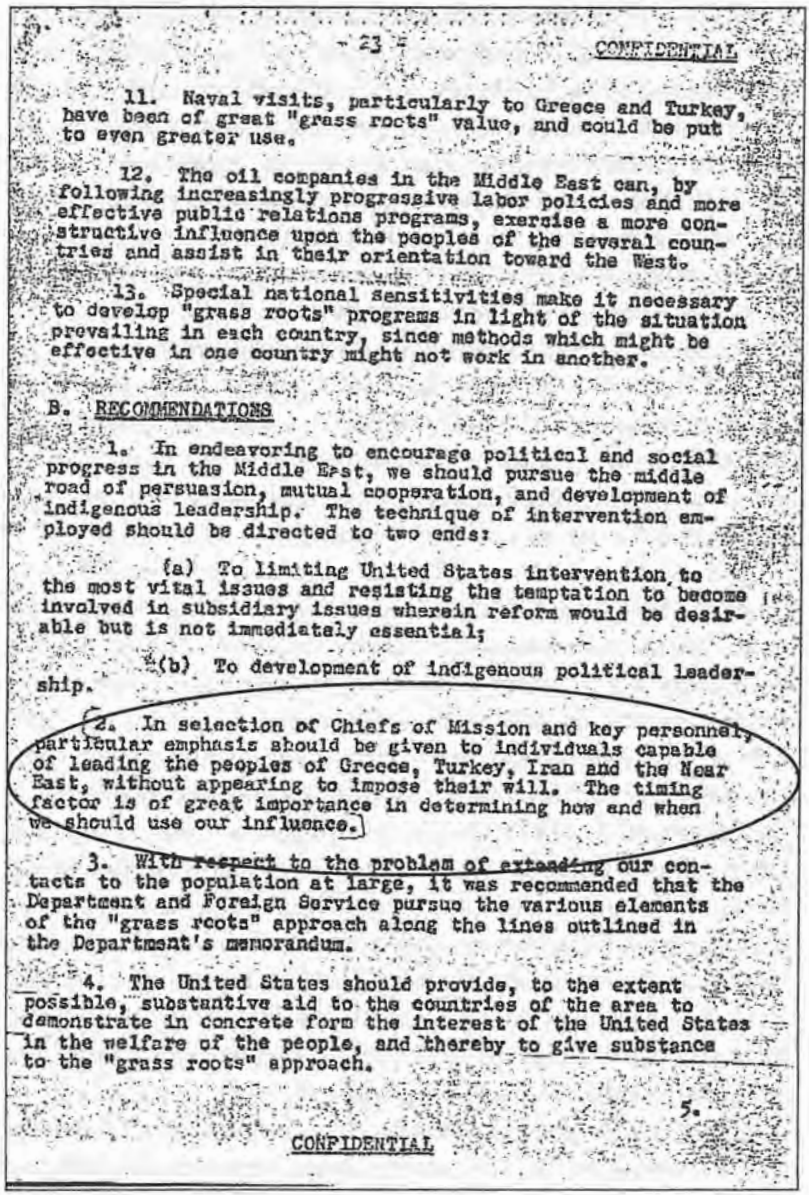
Halkla ilişkiler avantajının doğrudan kazanılacağı Orta Doğu'ya gazete kağıdı teminini kolaylaştırmaya çalışmalıyız."

İnsani Yardım Kılıflı USIE, Aslında Bir Casusluk Programı

Yıl: Nisan 1950

Amerika'nın İran'da uygulamaya koyduğu USIE programının öncelikli hedefleri, İran'da ekonomik ve siyasi istikrara önayak olacak her katkıyı mümkün olduğunca sağlamaktı. Çünkü, ABD açısından, ideolojik trafiğin artması, herhangi bir saldırgan ülke karşısında İran'ı kolay av haline getirebilirdi.

USIE programının diğer hedefi; endüstriyel ve askeri gücün gösterilmesi vasıtasıyla İran'da Amerika'nın prestijini arttırmaktı. Bunun uzun vadeli önemi, Doğu'da herhangi bir yerde, büyük saygı ve prestijin güçle sağlanması faktörü üzerine kuruluydu. USIE programının bir diğer hedefi ise; medya vasıtasıyla komünist sistemin zayıflık ve yanlışlarını göstermekti. Şah'ın Amerika ziyaretiyle oluşan Amerika'ya yönelik ilgi ve coşku dalgası azalmaya başlamıştı. Amerika'nın, İran'ın geleceğiyle ciddi olarak ilgilenmediği görünüşünün giderek yaygınlaşması bunu yansıtıyordu. Ameri-

- 23 - CONFIDENTIAL

11. Naval visits, particularly to Greece and Turkey, have been of great "grass roots" value, and could be put to even greater use.

12. The oil companies in the Middle East can, by following increasingly progressive labor policies and more effective public relations programs, exercise a more constructive influence upon the peoples of the several countries and assist in their orientation toward the West.

13. Special national sensitivities make it necessary to develop "grass roots" programs in light of the situation prevailing in each country, since methods which might be effective in one country might not work in another.

B. RECOMMENDATIONS

1. In endeavoring to encourage political and social progress in the Middle East, we should pursue the middle road of persuasion, mutual cooperation, and development of indigenous leadership. The technique of intervention employed should be directed to two ends:

(a) To limiting United States intervention to the most vital issues and resisting the temptation to become involved in subsidiary issues wherein reform would be desirable but is not immediately essential;

(b) To development of indigenous political leadership.

2. In selection of Chiefs of Mission and key personnel, particular emphasis should be given to individuals capable of leading the peoples of Greece, Turkey, Iran and the Near East, without appearing to impose their will. The timing factor is of great importance in determining how and when we should use our influence.

3. With respect to the problem of extending our contacts to the population at large, it was recommended that the Department and Foreign Service pursue the various elements of the "grass roots" approach along the lines outlined in the Department's memorandum.

4. The United States should provide, to the extent possible, substantive aid to the countries of the area to demonstrate in concrete form the interest of the United States in the welfare of the people, and thereby to give substance to the "grass roots" approach.

5.

CONFIDENTIAL

14 Şubat 1951'de İstanbul'da Amerikan Başkonsolosluğu binasında yapılan geniş kapsamlı toplantıda, 2.maddede "Yunanistan, Türkiye, İran ve Yakın doğu ülkelerinde, halklarına liderlik yapabilecek kapasiteye sahip bireylere özel önem vermeliyiz" kararı alındı.

ka'nın İran'ı bozulmuş ve yetersiz bulduğu, bu yüzden yardım yapmaya değmeyeceğini düşündüğü sanılıyordu. Bu fikirlere, toplumun her sınıfında büyüyen bozgunculuk eşlik ediyordu. USIE, İran'ın ilgi gösterildiği yönde Amerika'dan yapılan açıklamaları ve Amerika'nın himayesinde İran'da yapılan çalışmaları (Smith-Munddh, Halk Sağlığı Topluluğu, Yakın Doğu Derneği, Rockefeller Derneği, Fulbrigth Komisyonu faaliyetleri vb) yayınlayarak ve bütün imkanlarıyla durumu telafi etmeye çalışıyordu. Bütün bunlar İran halkını Amerika'ya yöneltip Sovyetler Birliği'nden uzaklaştırma gayretiyle "hatta kalın" amacına dayanıyordu.

Amerikanın Sesi Radyosu, İran'da Amerikan propagandasının yayılması açısından en önemli kitle iletişim aracıydı.Yaklaşık 75 bin kişilik büyük ve ilgili dinleyiciye ulaşıyordu. Bu dinleyiciler toplumun her kesimini kucaklıyor ve dolayısıyla CIA tarafından belirlenmiş tüm "hedef grupları"nı içeriyordu.

USIE, İran basınında en büyük ve tek dış haber kaynağı olmayı sürdürüyordu. İran basınında çıkan haberlerin %45'i USIE imzalıydı. Amerikan istihbarat birimlerinin özenle hazırldığı bültenin Farsça, Rusça ve İngilizce olanlarının günlük dağıtımı şu miktarlara ulaşmıştı: Farsça 2100, Rusça 1090, İngilizce 1100

Film dairesi faaliyetleri büyük ölçüde Tahran'la sınırlanmış durumdaydı. Meşhed'te konsolosluk bir projektör temin etmiş ve film gösterimi yapmaktaydı.Tebriz'deki konsolosluk daha küçük çapta çalışmaktaydı. Karedj, Parehin ve Goryon'un köylerinde USIE filmlerinin gösterimi yapılıyordu. Günlük olağan program akışına ek olarak, Film Dairesi; Yedi Yıllık Planlama Örgütü, İran bakanlıkları, Dünya Sağlık Örgütü, UNESCO, Yakın Doğu Derneği, Rockefeller Derneği, İran-Amerika İlişkileri Derneği vb. ile işbirliği içindeydi. Bir seyyar film birimi de Azerbaycan'da ve İran'ın diğer bölgelerinde faaliyet gösteriyordu.

Amerikan kütüphanesi, İran'da ödünç kitap veren tek kütüphaneydi. "Bedava" ve "kibar" hizmet ilkesiyle işleyen demokratik müessesenin pratik göstergesi işlevini üstleniyordu. Sadece 1 yıllık olmasına rağmen kütüphaneye aylık giriş yapanların sayısı ortalama 4.500'dü. Kütüphaneye kayıtlı 3 bin kişi, entellektüeller, profesyoneller, işadamları, gençler, askerler, dinadamları ve orta sınıf in-

sanlardan oluşuyordu. Esasen kütüphane üyeliğine sadece İngilizce bilenler kabul ediliyordu ancak tıbbi ve teknik kitaplardan faydalanmak üzere profesyonellerden gelen yoğun talep nedeniyle, tercümanları olanlara imkan tanındı. Amerikan kütüphanesi, güncel, tıbbi ve teknik kitaplar için İran'ın tek kaynağıydı.

Amerikan Kütüphanesi'nin, Amerikan Hükümeti'nin "siyasi olmayan" tek kuruluşu olarak görüldüğü kanısına zaman zaman şahit olunuyordu. Bundan dolayı, daha fazla askeri yetkili ve molla, kütüphaneden yararlanmaya geliyordu. *İngilizce bilmeyenler, tasavvur ettiklerinin ötesinde bir hayal dünyası canlandıran dergi reklamlarına bakmaktan hoşlanıyordu.* Alborz Vakfı Anglo-Farsi Enstitüsü dil sınıfları öğrencileri ile özel enstitülerden çoğunun öğrencileri bu nedenle kütüphanenin gençler için oluşturulan bölümünden yararlanıyordu. Günlük referans servisi, son derece popüler olan Basın Bölümü yazıları için İran gazete ve radyolarına materyal sağlıyordu.

Takvimler Aralık 1950'yi gösteriyordu.Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği, Tahran sinemalarında, Sovyet yapımı film Faal of Berlin (Berlin'in Düşüşü) 'in gösteriminin yapıldığı konusunda Dışişleri Bakanlığı'nı uyardı. Bu film, Amerikan hükümetinin isteği üzerine gösterimden kaldırıldı ve yerine Amerikan yapımı ama Rus yanlısı film NORTH STAR gündeme geldi. Sadece 1 hafta oynamasına rağmen, Amerikan büyükelçiliği filmin tekrarını engellemeye çalıştı.

Büyükelçilik, Dışişleri Bakanlığı'na, filmin Amerika'daki dağıtıcısıyla temasa geçerek, kopyalarının piyasadan çekilmesini talep etmesini istedi.Sovyetler Birliği'ni öven Amerikan yapımı bir filmin kamuya gösterimi Amerika'ya epey zarar verebilirdi.

Bu nedenle, resmi yazışmalarda "Büyükelçilik Halkla İlişkiler Yetkilisi" gerçekte ise bir CIA'nı olan C. Edward Wells, Dışişleri Bakanlığı'na şunları yazdı:

"Two Cities(İki Şehir) filmi alındı ve konsolosluk sorumluları tarafından gösterimi yapıldı.Two Cities'in konuyu işleyiş biçimi beceriksizce ve propagandanın içeriği oldukça belli. Film İngilizce versiyonuyla elbette ki az değere sahip olacaktır. Eğer film İran'da kullanılacaksa bir şekilde Farsça'ya çevrilmiş kopyasının sağlanma-

sı gerekli olabilecektir. Buradan yola çıkarak, Büyükelçilik, Dışişleri'nin filmin İngilizce metnini yollamasını taktirle karşılayacaktır.

Dışişleri, daha açık propaganda yapan filmler üretmeyi düşünüyorsa eğer, Büyükelçilik adını vermeden, komünizmle dalga geçen, kısa-muhtemelen10 dakikalık olmasını öneriyor ki bu tür film İranlı seyircilerin beğenisini kazanacaktır. Dahası, eğer film Disney'in Mickey Mouse, Donald Duck, Pluto vb teknikleri kullanılarak yapılırsa, memnuniyet daha da artacaktır. Soğuk savaşın temposunun yükselmesi ışığında Büyükelçilik, komünist sistem çığırtkanlığının yapıldığı yerlerde demokrasiyi savunmak için böyle bir filmi hazırlamaya vatanseverlik görevi gereği Bay Disney'in ilgi gösterip göstermeyeceğini Büyükelçilik merak ediyor. İran halkı ustaca hicivleri sever, Disney'in sitili burada biliniyor ve beğeniliyor. Öyleyse bu ikisinin kombinasyonu, mesajımızı iletmek için bize çok güçlü bir destek sağlayacaktır. Komünist sistemi, adını anmadan yerme tekniği, Two Cities'deki beceriksiz teknikten daha iyi algılanacaktır.

Büyükelçilik, anti-komünist sinema filmi materyaliyle bağlantılı olarak başka öneride bulunmak istiyor. Sovyetlerin demokratik olmayan faaliyetlerini gösteren ve Sovyet sisteminin moral bozucu yönlerini ifade eden, yaklaşık 35mm'lik haber kliplerinden çok iyi fayda sağlanabilir.Haber klipleri yorumsuz ve tamamen gerçek haberlerden oluşacaktır. Örneğin uydu ülkelerinden Almanya'nın batı kesimlerine giren mültecilerin görüntüleri, BM'den Sovyet delegasyonunun çıkış görüntüsü, Amerika'ya koşan Rus pilotların Amerikan tarzını neden tercih ettiğini anlatması görüntüsü, Baltık'ta düşen uçağın enkaz görüntüleri, Almanya'nın Sovyet sınırında kamyonculara ablukası...."

İran sinemalarında oynayan filimlerin dışında, en küçük İran gazeteleri dahi Amerikan istihbaratının takibi altındaydı. İşte bir örnek: "Büyük Elçilik, Tahran'da yayınlanan Ferman gazetesinin 12 Ocak 1952 tarihli sayısında yer alan bir habere dikkat çekmek ister.Haberde mealen şöyle deniyor: "Başbakanın Amerika dönüşünden bu yana, Basın ve propaganda Bakanlığı tarafından Amerikan Büyükelçiliği denetiminde 13:15'te yapılan *(radyo)* programlarının metinleri bile Büyükelçilik personeli tarafından hazırlanıp

okunuyor. Radyo Tahran'da yayınlanan bütün dış haberler Amerikan elçiliğince seçiliyor....."

İran basınından alınıp Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Ocak 1950 tarihli bir yazı ile gönderilen bir başka küpür ise şöyle: "Büyükelçilik USIE'nin Radyo Tahran'a sağladığı radyo metinleriyle ilgili Tahran basınının yaptığı yorumlara bir başka örnek sunuyor. Aşağıdaki kupür henüz bir aylık olan sol eğilimli gazete Kiam Derakşan'a ait. Makalenin ilk bölümünde şöyle deniyor:

"Bugünlerde kendi tepkimizin sözcülüğünü yapan örneğin Radyo Tahran'ı dinlemek çok ilginç.Radyo Tahran en ağzı bozuk haberlerle en utanç verici yorumların yayınını yapıyor.Bu haber ve yorumlar halka sundukları pislik karşılığında maaş alan sözde milli yazarlarca hazırlanıyor. Buna ilaveten,VOA'in bir şubesi haline gelen Radyo Tahran, USIE'de hazırlanan program ve haberleri yayınlıyor. Amerikanın Büyükelçiliği bu yazıları,makaleleri ve haberleri yayımlanan gazetelere genellikle cömert ödemeler yapıyor.Ama şaşırtıcı olan nokta şu ki Radyo Tahran yaptığı iş karşılığı bir cent bile almıyor. Radyo Tahran, Yankee dünyasına hizmet ediyor, USIE kaynaklı saçmalıkları yayınlıyor ve yoksul hazinemizin fonlarında büyük harcamalar yapılıyor...."

5 BÖLÜM
GİZLİ BELGELER

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BİLDİRİSİ
Bildiri No:1139 28 Nisan 1952
Havayoluyla
KİMDEN: Amerika Büyükelçiliği,Tahran
KİME: Dışişleri Bakanlığı,Washington
REF: Bakanlık Talimat No:61,4 Şubat 1952
KONU: Ülke planı

İlişikte ülke planının düzeltilmiş bir kopyası yer almaktadır.Değişiklikler, Halkla ilişkiler yetkilisi, Büyükelçi, Büyükelçilik danışmanı ve siyasi birim başkanı arasında geçen yoğun tartışmalardan çıkan sonuç üzerine kuruludur.Cevaplamadaki ertelemeden üzüntü duymaktayız. Gecikme, önerilen bazı değişikliklerin tartışmalı olması ve nihai sonuca ulaşana dek yapılan tartışmalardan kaynaklandı. 1'den 9. bölüme kadar sadece küçük değişiklikler önerildi. Bölüm 10-öncelikli hedef grupları-teklif edilen revizyon aşağıdaki esaslara dayalıdır:

Hedef Grup 1- Şah, Kraliyet mahkemesi ve varlıklı toprak sahipleri, İran'ın bütünlüğünün korunmasına önem veren muhafazakar grubu temsil ediyor ki, bunlar daha fazla faaliyete yönlendirilirse bütün anti-komünist unsurların en güçlü toplanma noktası olabilirler. Konumlarından aldıkları güçle ülkeyi bizim istediğimiz noktaya yönlendirebilmelidirler. Bununla birlikte Büyükelçiyle beraber çalışılırsa büyük bir iş başarılabilir.

Hedef Grup 2- Üniversite profesörleri ve öğrencileri, ortaokul

öğretmenleri ve öğrencileri, kamu işçileri dahil profesyoneller...Kamuoyunun nabzını oluşturan bu önemli grup İran'da cereyan eden birçok harekete öncülük ediyor. Bu grup arasındaki Sovyet ajanları diğer ülkelerde bulunanlardan daha fazla.Bereket versin ki bu gruba kolayca ulaşılabilir ve USIE projesine hizmet edebilir.

Hedef Grup 3- Okur yazar olmayan kitleler, mollalar, köy ağaları, aşiret reisleri vs... Bu grubun önemi şurada yatıyor: Halen kırsal nüfus hareketsiz olsa da, Point IV faaliyetlerinin ülke geneline yayılmasıyla, kırsal kesimde hoşnutsuzluk ve huzursuzluğun oluşmasında Tudeh güçlerinin giderek aktif olacağı yönünde belirtiler var. Kırsal kesimde kamuoyunun bir noktaya yoğunlaştırılmasıyla bu sızmanın telafi edilmesinde çok şey başarabilir. Bu grup, grup2'den daha az ulaşılabilir konumda.Bununla birlikte onlara seyyar birim operasyonları ve Point IV vasıtasıyla proje aracının dağıtımı aracılığıyla ulaşılmakta.

Not: Proje aracının Point IV dağıtımı, Amerikan tekniğini gösteren ve prestijini geliştiren şekle mahsus olacaktır.Ortalıkta olan propaganda malzemesinin Point IV'ün kırsal kesim faaliyetlerine ters tepki yapabileceği değerlendirilmektedir.

Hedef grup 4- İşçiler ve ordu mensupları.. Bu grupta Sovyet ajanları ara sıra ancak yavaş ama hissedilir tempoda çalışmakta. Kötü çalışma şartlarıyla orduda haksızlıklar ve düşük ücret nedeniyle burası onlar için verimli bir alan.Bu alandaki varlığımızı kamuoyunun nabzını oluşturan liderlerle sınırlı bırakmamız tasarlanıyor.

Büyükelçi adına

İmza
C. EDWARD WELLS
Halkla İlişkiler Yetkilisi

ABD DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

KİMDEN:Tahran - 6 Eylül 1952
KİME: Dışişleri Bakanı
NO:1016, Eylül 6,10pm

REF: Bakanlığın 25 Ağustos tarihli 210 no'lu bildirisi

1) İran'da enformasyonel hedefler:

(A) Milli birlik bilinci içinde komünizm ve Kremlin'in sızmalarına karşı dirilişi teşvik etmek;

(B) Batı ile yakın ilişkiler kurmasının İran için en karlı olacağı konusunda ikna yöntemi geliştirmek

(C) İranlı sıradan vatandaşın daha yüksek yaşam standartlarına ulaşmasına Amerikanın ilgi gösterdiği yönünde propaganda yaymak

(D) İran'ın güvenlik ve bağımsızlığına Amerika'nın destek verdiği güvenini aşılamak

(E) Özgür dünyada İran'ın geleceğini oluşturma noktasında güven geliştirmek.

2) Amerika'nın enformasyon araçları bu amaçlar doğrultusunda biraz başarı sağladı.Haber bülteni ve gazetelere haber dağıtımı, bir değiş tokuş programı, eğitim bakanlığıyla işbirliği içinde eğitim alanında faaliyetler, kırsal kesimde film program etkisi Amerika'nın hedefleriyle bağlantılı olarak USIE amaçlarına büyük katkılar sağladı.

3) Program çok iyi dengelenmiş görünüyor, bununla birlikte son siyasi gelişmeler ışığında bütün program dikkatli inceleme altında.Bu incelemenin belirli tavsiyelerde bulunabileceği süre olan 10 gün ila 2 hafta içinde tamamlanması umuluyor.

4) Personel işleyiş çapında bir bütün olarak çok iyi.

5) USIS ve diğer Amerikan misyon personeli arsında iyi ilişki ve işbirliği var.

Sovyet programı ekseriyetle radyo ve basılmış eserlerle uygulanıyor.Birçok frekanstan çıkış yapması, sinyallerin iyi olması, program çeşitleri güzel olduğu için İranlı dinleyiciler üzerinde radyo prog-

ramı oldukça etkili. 6 Sovyet istasyonu haftada 38.5 saat haber, yorum ve müzik yayını yapıyor.

Sovyet basılmış eserler programı ise büyük miktarda Sovyet yanlısı kitaplar ve çeşitli popüler magazin dergilerinden oluşuyor.Tudeh partisi gazetesinin tirajı giderek artıyor. Özellikle son dönemde kırsal kesimdeki dağıtımını genişleten önde gelen Tudeh gazetesi Besuy-Ayandeh. Bunun yanı sıra Tudeh partisi çeşitli broşürler, posterler, resimler basıp dağıtmakta.

İran Hükümeti himayesinde olan USIS film programı, İran'da benzerlerinin en büyüğü. Petrol anlaşmazlığını müteakiben İngiliz Enformasyonal Faaliyetleri haber bültenlerinin dağıtımı kısıtlandı ve Tahran'da İngiliz Konsey çalışmaları sınırlandırıldı.

HENDERSON
(ABD'nin İran Büyükelçisi)

BAŞKANA BİLDİRGE

9 Ağustos 1951

KONU: General Graham'ın hizmetleri için Kral İbn Suud'un sizden acil talebi.

Suudi Arabistan Büyükelçi yardımcısı dün *(ABD Dışişleri)* Bakanlığa acil telefon açtı ve Kral İbn Suud'un şiddetli karın ağrıları çektiği haberini verdi.Bundan dolayı Kral, kendini incelemek üzere General Graham öncülüğündeki Amerikalı uzmanları Suudi Arabistan'a göndermenizi büyük takdirle karşılayacaktır.Büyükelçi yardımcısı, Kralın güvendiği tek kişi olan General Graham denetiminde ki tıbbi bakımın aciliyetine vurgu yaptı.Büyükelçi yardımcısı ayrıca Yakın Doğuda ki siyasi durum çerçevesinde Kralın sağlığı konusunda gizliliğin arzu edildiğini belirtti. İbn Saud, Orta Doğu'da Amerikanın en iyi dostu. Size sık sık "kardeşim" diye hitap eder ve önceki sefer General Graham'ı görevlendirmeniz sadece kişisel jest olarak derin taktir kazanmadı, Dahran hava sahasının kullanımı için Amerika –Suudi Arabistan arasında yapılan antlaşmanın yolunu açtı.

General Graham'a bu gezi için izin vermenizi kuvvetle tavsiye ediyorum.Generalin uzun süre kalması gerekmiyor ancak Kralı incelemek üzere onun çabucak gönderilmesi Suudi Arabistan'la ilişkilerimize önemli katkı sağlayacaktır.

İmza
Dean ACHESON

NOT: Yukarıdaki belgede bahsedilen doktor talebine ABD'nin olumlu cevap vermesi üzerine, Suudi Kralı bir jest yapmış ve Arabistan'ın Dahran kentindeki havaalanını Amerikalıların kullanımına açmıştır. 2 yıl sonra İran'da yapılacak darbede, Amerikalılar, bu havaalanını lojistik merkezi olarak kullanmıştır- Yazar-

CIA'NIN KÜRDİSTAN HAZIRLIKLARI AMERİKA'NIN KÜRT ÇIKARLARINA YÖNELİK ÇALIŞMALARI

GİZLİ / HAVAYOLUYLA

KİMDEN: BAĞDAT 381 / 10 Nisan 1950
KONU: KÜRTÇE HABER BÜLTENİYLE İLGİLİ SON GELİŞMELER

Bağdat'ta USIS tarafından haftalık olarak hazırlanan **Kürtçe** bültenle ilgili gelişmeleri bildirmekten onur duyuyorum.

1) Halen 820 kopya basılan bülten şu yerlere gönderiliyor:
Bağdat-115
İran-116
Kuzey Irak-476
Suriye-102
Diğer-11

2) Bültenin Tahran'a zamanında ulaştırılması, Bağdat'tan Tahran'a haftalık Büyükelçilik postasında yaşanan zaman değişiklikleri nedeniyle sıkıntılı oluyor. Her Pazartesi ayrı postayla Tahran'a bülten gönderilmesi sorunu çözecektir.

3) Halkla ilişkiler yetkilisi Şubat'ta Tahran ve Tebriz'i ziyaret etti.Her iki yerde de Kürt bültenini ilgili olan kişilerle ele alma fırsatını buldu.Tebriz'de,*(ABD) konsolosluğun bağlantılı olduğu Habib Ameri ve Amir Han Şikak*'la görüştü. Bay Ameri, Şikak(Shikkak) liderinin Kürtçe bültene İlgisinin devam ettiği yönünde teminat verdi. Konsolosluk, Tahran'da İran Propaganda ve Yayın Direktörü Behram Şahroh'la bir görüşme ayarladı. Şahroh, bültene duyduğu büyük ilgiden bahsetti ve Irak sınırındaki aşiret liderlerine dağıtılmak üzere kendisine her hafta 100 kopya gönderilmesini istedi. Bay Şahroh, Tahran, Tebriz ve diğer noktalardaki Kürt dinleyicilere ulaşabileçek radyo yayınları ayarlamış durumda, ayrıca İran'ın Kürt lehçelerinde hazırlanacak haftalık Kürtçe gazetenin planlarını da tamamladı. Gazete, çıkmak için kendine ayrılacak fonu bekliyor. Halkla ilişkiler yetkilisi ziyareti sırasında, Bağdat'taki Kürtçe tercümanlar için Kürtçe yayınlardan örnekler aldı.Böylece tercü-

manlara, Süleymaniye'nin Babani Kürtçe'siyle İran sınırında kullanılan Kürtçe'yi karşılaştırma imkanı sağladı.

4) Irak Hükümet yetkilisinin bültene karşı tutumu dostça ve yapıcı. Halkla ilişkiler yetkilisi, Irak propaganda ve yayın direktörü Hüseyin Rahhal'la bülten hakkında yakın zamanda görüşme fırsatı bulmuştu.Görüşmede Rahhal, bültenin her açıdan tatmin edici olduğunu söyledi.Aslında görüşmede, Kürtçe konusuyla bağlantılı olarak USIS–Irak hükümeti işbirliğine yönelik düzenlemeler yapıldı. Bağdat Devlet Radyosu Direktörü Raşit Necib'in davetinde, Enformasyon yetkilisi, Devlet Radyosunda Babani Kürtçe'siyle yapılan sağlık ve eğitim söyleşisini ve Kürtçe müzik ile şarkıların kaydını yaptı.Bu teyp kaydı, *Kürdistan*'da Mobile Films Unit tarafından yapılacak film gösterimi öncesinde çalınacak. Unit genişletilmiş tur kapsamında 7 Nisan'da Kuzey'e hareket edecek.Tur sırasında, *Radyo direktörü, köylerdeki ünlü Kürt müzisyen ve şarkıcıların, Unit'in teyplerine kendi müziklerini kaydetmeleri için düzenlemeler yapmakta.* Bağdat'a dönüşte teyp kayıtları yayın stüdyolarında çalınacak. Radyonun Kürtçe müzik koleksiyonunun bir parçasını oluşturacak olan kayıt, Kuzey Irak'taki Kürtçe dinleyiciler için yeniden çalınacak.

5) Kürtçe bültene yönelik ilk eleştiri 14 Mart 1950'de geldi. Al-Alem Al-Arabi gazetesine gönderilen ve gazetede yayınlanan bir mektubun yazarı, Amerika'nın çabalarını **"Büyük Kürdistan"** projesini canlandırma olarak tanımlıyor:

"Politik emellerini gerçekleştirmek ve modern emperyalizmin bastığı yeri sağlamlaştırmak için, yakın zamanda bir grup düzenbaz ve serserinin çıkarlarına sponsor olup Arabia'nın kalbinde onlara bir ülke kuran Amerikan Hükümeti'nin Kürt çıkarlarını desteklemesi sürpriz değil.Amerika'nın Kürt halkının çıkarları için derin endişe duyması sürpriz değil çünkü onun emperyalist politikası, bu tip devletlerin kurulmasını gerekli kılıyor, özellikle stratejik bölgelerde... Amerikalı politikacıların Kürtçe'yi kendi bültenlerine, BM bültenlerine vs. sokma çabaları bu temayülü açıkça ortaya koyuyor. Ancak biz, bu politikanın anlamını gayet iyi bilenler olarak şunu söylüyoruz: Bu ezgiler bütün Irak'ı eğlendirmediği sürece, ne kadar melodik olursa olsunlar bizi keyiflendir-

meyecektir.

Bu makalenin Al-Arabi gazetesinde yayınlanmasından rahatsızlık duymaya gerek yok gibi görünüyor. Bu, küçük tirajlı, yalancılığı ve eyyamcılığıyla nam salmış aptal editöre sahip bir gazete.

6) Kürtçe bültenle ilgili rahatsızlık yakın zamanda bir başka kaynaktan da geldi. Türkiye'nin Irak Büyükelçisi Rahmi Apak, USIS'in Kürtçe bülten basmasından duyduğu endişeyi bir kokteyl partisinde Halkla ilişkiler yetkilisine iletti. Apak şunları söyledi: "Daha önce Kürtlerden ağzımız yandı.Aynı şeyi yaşamak istemiyoruz." Apak'a, bültenin esas olarak Irak Kürtlerine yönelik olduğu ayrıca Kürtlere yönelik Sovyet propagandasıyla mücadelede oluşan demokratik bilgi faaliyeti boşluğunu doldurmayı amaçladığı anlatıldığı. USIS'ın bu küçük gayretinde bile Bağdat önemli çünkü böylece Kürtçe'den başka bir şey bilmeyen çok sayıda Kürt'e ulaşıyor.Türk elçinin talebi üzerine her bültenden bir kopya da ona gönderilmekte. Bültende yer alan materyali görünce Apak'ın korkularının yatışması umuluyor, özellikle Türk-Amerikan dostluğuna ne kadar değinildiğini görünce...

7) Bağdat'taki İngiliz büyükelçiliği yeniden Kürtçe bir şeyler basmayı uzun zamandır değerlendirmekte. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve hemen sonrası, İngiliz istihbarat birimi tarafından Kürtçe dergi basıldığı hafızalarda. İngilizler, Amerikan Büyükelçiliği ve özellikle USIS'le istişarelerde bulundu.Sonunda,Musul'da hazırlanıp basılacak aylık kültürel dergi yayınlanmaya karar verdi. İngilizler, Kürtçe yayınlar hazırlamada İngiliz ve Amerikan Hükümetleri arasında rekabet olmadığını üzerine basarak söylüyor. İngiliz baskısı çıkar çıkmaz kopyaları *(Amerikan)* Dışişlerine gönderilecek.

8) Çıktığı günden bu yana aradan geçen 8 ayda Kürtçe bültenle ilgili dobra dobra bir değerlendirme yapmak gerekirse, verilen zahmete ve harcanan zamana değdi.Bültene sahip olmak isteyen okurların talepleri düzenli olarak gelmeye devam ediyor; dahası Irak ve İran hükümetleri söz ve hareketleriyle bültene yeşil ışık yakıyor, hem basımı hem dolaşımı hem de içeriğine...Bültende yapı ve dil açısından birçok değişiklik yapılabilir. Mimeograf yerine basım yapılsa daha çekici hale gelebilir. Bülteni hazırlayan iki tercümanın akıcı İngilizce'si yok bu yüzden birçok materyal Arapça bül-

tenden tercüme ediliyor. Böylece materyal, berraklık ve ilginçlik sıkıntısı yaşıyor. Birinci sınıf Kürtçe tercüman arayışlarımızı sürdürüyoruz. Bu kişiyi bulana kadar, mevcut tercümanlar çalışmaya devam etmeli. Dışişleri, bülteni sonuna dek desteklediğini belirtti ve alanının genişletilmesini istedi ancak bülten için özel fonlar ayırmadı. USIS Bağdat Kürtçe çalışmasının, yayılımı, hazırlanışı ve gelişimine Dışişleri'nin mali destek sağlama konusunda Bağdat'ı bilgilendirmesi tavsiye ediliyor.Halen Kürtçe bülten yayınlıyoruz ve ayrıca "Amerika'da Sağlık"çizgi filmleri için Babani Kürtçe'sinde ses kayıtları hazırladık. Bunun yanı sıra küçük teyp Kürtçe müzik koleksiyonuna başlıyoruz. Bültenin görünümü ve içeriğini geliştirmek, müzik koleksiyonumuzu büyütmek (VOA'nın-*Amerikanın Sesi Radyosu'nun*- olası Kürtçe yayını için) ve Bağdat'ta Kürtçe sağlık afişleri hazırlamak istiyoruz. Son kısımda belirttiğimizin maliyeti 40 bin Irak dinarı (yaklaşık 112 dolar) 3 renkli posterden 500 adet hazırlanacak. Buna posterde yer alacak sanatçının ücreti ve bütün baskı masrafları dahil.

İmza
EDWARD S.CROCKER

AMERİKAN DIŞ TEMSİLCİLİĞİ MESAJI

TELGRAF BİRİMİ
KİMDEN:TAHRAN / GİZLİ / KONTROL:2640
KİME: DIŞİŞLERİ BAKANI
KAYIT TARİHİ: 08/06/1951
NO: 509 6 Ağustos,10 a.m. 6:26 a.m

Dışlanmış insanlara ulaşmak ve Kürtçe gizli istasyonlardan yapılan Sovyet yayınlarıyla mücadele için Amerika'nın Sesi Radyosu'nun Kürtçe yayınlara başlamasının faydalı olacağını düşünüyoruz. Biz deneme yayınlarını planlarken, Dışişleri Bakanlığı bunun ne kadar yerinde bir faaliyet olduğunu aklından çıkarmamalı. Şu sebeplerden dolayı:

1) Yayınların Anti -Sovyet olduğunu açıkça belirtmemekle birlikte Komünizmin yanlışlarını ve kusurlarını ortaya koymak.

2) Kürt Siyasi milliyetçiliğinin cesaretlenmesinin önüne geçmek.

3) Merkezi İran hükümetine destek vermeyi cesaretlendirmek. İran'daki USIE faaliyetlerinde devam eden iş birliği hayati olduğu için Merkezi İran Hükümeti'ni gücendirmemek amacıyla yukarıdaki noktalar tavsiye ediliyor.

NOT: Ankara ve Moskova'ya iletildi, 6 Ağustos 1951- 7A.m

BAKANLIK BİLDİRGESİ-AMERİKAN HÜKÜMETİ

KİME: MR.Jones Tarih:14 EYLÜL 1951
KİMDEN: MR. Berry
KONU: Kürtçe VOA yayınları

Uzun süredir bekleyen Kürtçe VOA yayınlarına değiniyorum. Hatırlayacağınız üzere, yakın zamanda, konuyla ilgisi olanların fikirlerini talep ettik ve dikkatlice planlanırsa programın avantajlı olacağı konusunda genel bir sonuca vardık.Bununla birlikte Ankara'dan gelen (telgraf no 212, 4 Eylül) ters tepki, Türk hükümetinin Amerikan desteğindeki Kürt programına kesinlikle karşı çıkacağını gösteriyor.

Elbette bu meseleyle bağlantılı olarak yabancı Hükümetlere doğrudan yaklaşım beklenmiyor. Bununla beraber, Ankara'daki Büyükelçilik, konuyu Türk Dışişleriyle birlikte görüştüğü, böyle bir programa Türkiye'nin itiraz etmesi şüphesiz olduğu için, herhangi bir zamanda böyle bir programı başlatmak, yakın gelecekte Türkiye ile ilişkilerimize zarar verebilir.Türkiye'nin bu konuya verdiği ciddi önemi, hükümetinden aldığı talimatlar doğrultusunda, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın ilgili telgrafında ortaya koyduğu görüşleri Türk Büyükelçiliği danışmanının bana telefon açarak aktarması gösteriyor. Yukarıda ki görüş doğrultusunda, Irak ve İran yayın servislerinin kullanılarak bu ülkedeki Kürtlere ulaşma metotlarının değerlendirilebilirliğine rağmen NEA'nın Kürtçe yayınlarına izin veremeyeceği noktasında IBD'yi bilgilendirmek isteyebileceğiniz tavsiye ediliyor.

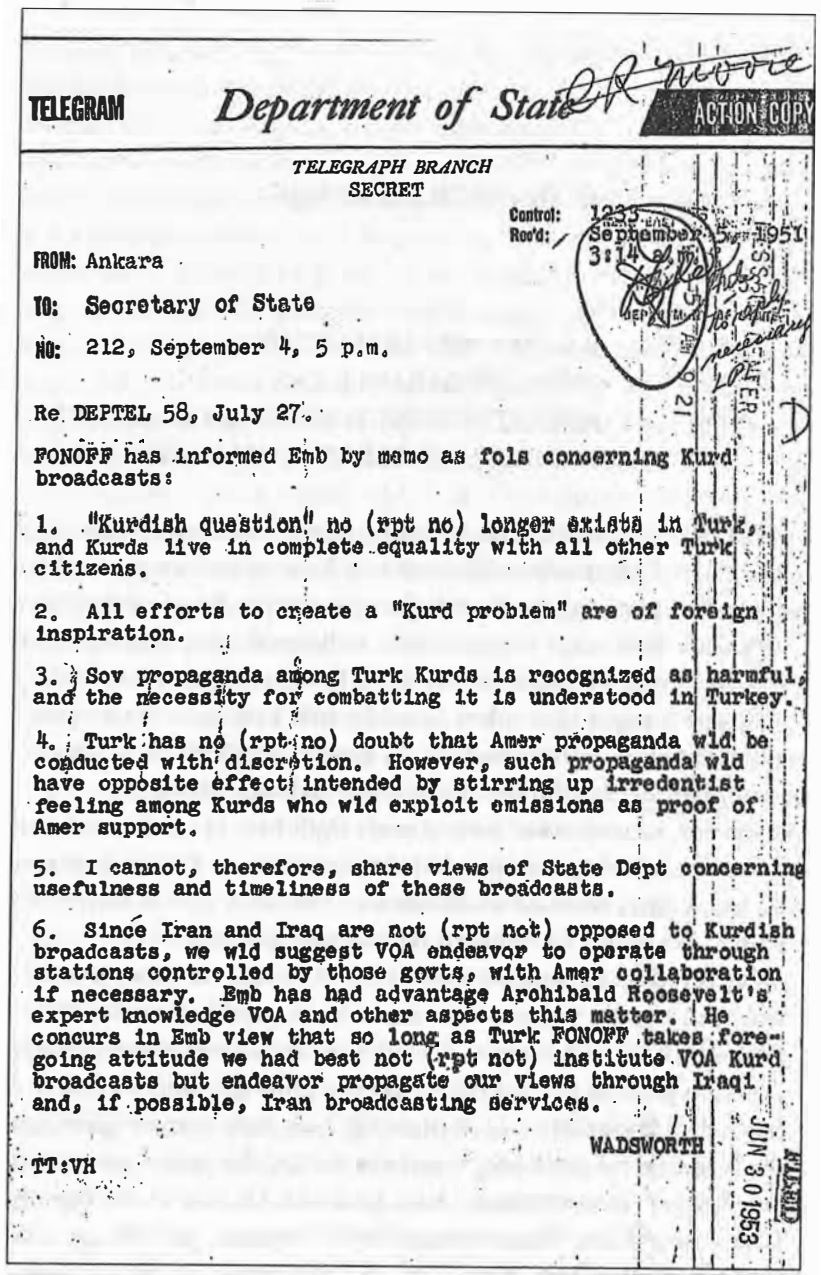
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

TELGRAF BİRİMİ
Kimden: Ankara
KONTROL:1233
Kime: Dışişleri Bakanı
Kayıt Tarihi: 5 Eylül 1951
NO:212, 4 Eylül, 5p.m
3:14A.m

RE:27 Temmuz tarihli Bakanlık telgrafı
FONNOFF'un Kürtçe yayınlarla ilgili Büyükelçiliği bilgilendirdiği notlar:

1. Türkiye de "Kürt sorunu"artık yok, Kürtler diğer Türk vatandaşları ile eşit şekilde yaşıyor.
2. "Kürt sorunu"yaratmak için gösterilen bütün çabalar dış kaynaklıdır.
3. Sovyet propagandası Türk Kürtleri arasında zararlı kabul edilmekte ve Sovyet propagandasıyla mücadelenin gerekliliği Türkiye de anlaşılmış durumda.
4. Amerikan propagandasının kimseye rahatsızlık vermeden yürütüleceği konusunda Türkiye'nin şüphesi yok.
5. Bu yayınların faydası ile zamanlaması konusunda Dışişleri Bakanlığının görüşlerini paylaşamam.
6. İran ve Irak'ın Kürtçe yayınlara karşı olmamasından dolayı VOA yayınlarının bu Hükümetler tarafından, gerekirse Amerikan işbirliğiyle kontrol edilen istasyonlar vasıtasıyla yapılmasını tavsiye ederiz.Büyükelçilik, VOA ve diğer konularda Archibald Roosvelt'in uzmanlık bilgisi avantajına sahip. Roosvelt Türk FONOFF'un VOA Kürtçe yayınlarının tesis edilmemesi yönünde yukarıdaki tutumun sergilenmesi, Irak ve mümkünse İran yayın hizmetleri vasıtasıyla fikirlerimizin yayılması çabaları noktasında Büyükelçiliğin görüşlerine katılıyor.

İmza
George WADSWORTH (ABD Türkiye Büyükelçisi)

TELEGRAM Department of State ACTION COPY

TELEGRAPH BRANCH
SECRET

Control: 1233
Rec'd: September 5, 1951
3:14 p.m.

FROM: Ankara

TO: Secretary of State

NO: 212, September 4, 5 p.m.

Re DEPTEL 58, July 27.

FONOFF has informed Emb by memo as fols concerning Kurd broadcasts:

1. "Kurdish question" no (rpt no) longer exists in Turk, and Kurds live in complete equality with all other Turk citizens.

2. All efforts to create a "Kurd problem" are of foreign inspiration.

3. Sov propaganda among Turk Kurds is recognized as harmful, and the necessity for combatting it is understood in Turkey.

4. Turk has no (rpt no) doubt that Amer propaganda wld be conducted with discretion. However, such propaganda wld have opposite effect intended by stirring up irredentist feeling among Kurds who wld exploit omissions as proof of Amer support.

5. I cannot, therefore, share views of State Dept concerning usefulness and timeliness of these broadcasts.

6. Since Iran and Iraq are not (rpt not) opposed to Kurdish broadcasts, we wld suggest VOA endeavor to operate through stations controlled by those govts, with Amer collaboration if necessary. Emb has had advantage Archibald Roosevelt's expert knowledge VOA and other aspects this matter. He concurs in Emb view that so long as Turk FONOFF takes foregoing attitude we had best not (rpt not) institute VOA Kurd broadcasts but endeavor propagate our views through Iraqi and, if possible, Iran broadcasting services.

WADSWORTH

TT:VH

JUN 30 1953

ABD'nin Ankara Büyükelçisi George Wadsworth, Türkiye'de "Kürt sorunu" yaratmak için gösterilen bütün çabalar dış kaynaklıdır."

AMERİKAN DIŞ TEMSİLCİLİĞİ MESAJI

GİZLİ

KİMDEN: BAĞDAT 933 - 10 MART 1951
KİME: DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
KONU: ANTİ KOMÜNİST POSTER MALZEMELERİ BAĞDAT USIS TARAFINDAN HAZIRLANDI

Büyükelçilik, anti komünist enformasyon çalışması çerçevesinde, Amerikan Enformasyon Merkezi'nce hazırlanan her posterden 4 kopya halindeki fotoğrafları ilişikte gönderiyor.Bu posterleri büronun önündeki sergi penceresinde kullanmaktayız, anti komünist ve anti Sovyet propagandasını daha fazla açığa çıkarmaya çabalamaktayız. Sergiyi izleyenlere bakıldığında kamuoyunun sergiye ilgili olduğu anlaşılıyor. Sadece iki gazete, sergilerle ilgili olumsuz yorumlarda bulundu, her ikisinde de yaklaşım şuydu:

"Neden Amerikalılar komünizmle ilgili bize bir şeyler anlatsın? Zaten biz komünizmin fenalıklarını biliyoruz ve Filistin konusunda bize ihanet eden Amerikalılardan bunları duymayı önemsemiyoruz." Yorumun da bulunan iki gazetede önemsiz.

Penceredeki ilk sergide esas olarak Amerika ile "komünist devlet" arasında din yaşantısı karşılaştırılması yapıldı.Amerika da tam din özgürlüğü ile komünist devletlerde dinin baskı altında olduğu, dini liderlerin hapse atıldığı ve işkence gördüğü, dini vazifelere ve hatta dini kıyafetlere izin verilmediği karşılaştırmasına işaret edildi. Sergideki A1 posterde, Komünist devlet, din yazarı adama kötü davranırken resmedilmiştir.Aynı zamanda A2 posterinde Kremlin elinde megafonla "beyaz siyahtır, siyah beyazdır, gündüz gecedir" derken görülüyordu. Şans eseri ve IMP sayesinde Massachusetts bulvarındaki yeni Washington Camisi'nin inşaatının fotoğraflarını göstererek, Amerika da dinle ilgili iddialarımıza somut destek ve-

rebildik. Sonraki sergi, Irak Times'da yer alan habere dayanan büyük bir posterdi. Haberde, Radyo Bükreş'in, Romanyalı petrol işçilerinin "işe devamsızlık, sabotaj, disiplinsizlik vb." nedenlerden ötürü 1950'de üretim kotalarını karşılamakta yetersiz kalmasından şikayet ettiği anlatılıyordu. Poster, komünist kabadayıyı küçük işçiyi hırpalarken gösteriyordu ve posterin alt bölümünde açıklayıcı notlar vardı. Üçüncü sergi ise halen pencerede büyük kalabalıklara gösterilmekte. Bu posterde **kızıl domuz**un kötü sonla biten hikayesi anlatılıyor. Domuzun pazı bandında kızıl yıldız var, ayrıca kıvrık kuyruk yerine orak çekiç şeklinde kuyruğu bulunması izleyenlerin gözünden kaçmıyor. Eğer bizi sıradan bir Arap'a, Sovyet komünist devleti gülünç ve ürkütücü gösterilebilirsek, o zaman onu muhalefete teşvik ederiz. C-1, 2, 3, 4 ve 5 poster serisi hikayeyi anlatıyor. İzleyenlerin yorumları simgeleri çok iyi anladıklarını ortaya koyuyor. Birisi şöyle dedi: "Stalin çok nefis bir iri domuz, umarım onu kesip etini her yana dağıtırlar." Diğerleri ise domuzun Müslümanlar için itici olmasından dolayı Komünisti domuza benzetmenin uygunluğuna vurgu yaptı. Eğer "Kızıl Domuz" yeteri derecede başarı sağlarsa, ülkenin tamamına dağıtılmak üzere, altında Arapça ve Kürtçe açıklama olan çift renkli postere onu koymayı planlıyoruz. Bakanlığın yapacağı her türlü teklif memnunlukla karşılanacaktır. Posterlerdeki çizimler Iraklı bir ressam tarafından yapılmakta.Yazılar ve fikirlerse halkla ilişkiler görevlisine ait. Posterlerin bütün serilerinin ana tema "Kızıl Domuz" kullanılarak geliştirebileceğini düşünüyoruz.

İmza
Edward S. Crocker

Kahire, Beyrut, Şam, Cidde, Basra, Tahran, Büyük Gagarin (Major Gagarine) ve Amman'a birer kopya gönderilecek. İlişikte 32 resim var.

AMERİKAN DIŞ TEMSİLCİLİĞİ MESAJI

Havayoluyla / Gizli
KİME: Dışişleri Bakanlığı
KİMDEN: Bağdat 999, 26 Mart 1951
REF: Bakanlığın 12 Mart 1951 tarihli airgram'ı

Büyükelçilik, bakanlığın, Amerika'yla yakın ilişkiler içindeki liderlerden ziyade, geniş siyasi düşünce yelpazesine sahip liderlereki bu liderler batıyla potansiyel işbirliğinin gerisinde-ulaşmaya çalışmak noktasında hem fikir. Bununla birlikte, böyle bir harekete giden yolda ciddi anlamda pratik zorluklar bulunuyor ve bu zorlukların nedenleri belirli örnekler verilerek ortaya konabilir.Lider yardımından bize en fazla çıkar sağlayacak Iraklılar şunlar:

Al-Shaab Gazetesinin liberal editörü Yahya Kasım, eski adalet bakanı Zeki Hüseyin Cemil, solcu ekonomist gazeteci Muhammed Hadid. Geçmişteki Komünist derneklerle ilgili Irak polisindeki dosyaları, Irak'ın Sovyet işgaline uğraması halinde, yeni gelenlerle anlaşma yapabilecekleri ihtimali nedeniyle güvenlik açısından güvenli sayılmaz. Bu nedenle geçmişte veya şimdi ılımlı Sosyalist bile olsalar solcuları davet etmek için niyet az. Çünkü, muhtemelen Amerika'dan vize alma yeterliliğine sahip değiller.

Değinmenin faydalı olabileceği diğer bir başka grup Nasyonalistler... Büyükelçiliğin 24 mart 1951 tarihli ve 558 no'lu telgrafında belirttiği gibi, aralarında lider yardımına en uygun isim parlamentonun gazeteci milletvekili Faik Al –Samerrai... Bununla birlikte Samerrai böyle bir yardım başvurusu için asla ikna edilemez. Büyükelçiliğe ona yardımı teklif etmesi için yetki verilse bile onun uygulamalarını eleştirdiği ve sözlü sataşmada bulunduğu bir hükümetten yardım kabul etmesi aşırı şüpheli. İşte bu nedenle TWA'nın planladığı gibi özel olarak desteklenen bir gezi çok uygun olur. Nasyonalist Parti'de Samerrai'nin meslektaşlarından birinin İngiliz hükümeti tarafından Iraklı gazeteciler için düzenlendiği ve masraflarını karşılayacağı, İngiliz festivalinin Adalar turunu kapsayan geziye katılmayı kabul etmesi not etmeye değer.

İmza, Edward S. Croker

AMERİKAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI BİLDİRİSİ

Bildiri No:269 7 EKİM 1952
KİMDEN: Amerikan Büyükelçiliği, Bağdat
KİME: Dışişleri Bakanlığı,Washington
REF: Büyükelçiliğin 9 Eylül 1952 tarihli 199 no'lu bildirisi,
Bakanlığın 19 Eylül 1952 tarihli sirküler mesajı
KONU: Arapça anti-Komünist broşür programı

Yukarıda değinilen bildiride Büyükelçilik aylık Arapça anti-komünist broşür yayınlama programına yoğunlaşmayı planladığını belirtmişti. Bildirinin amacı bu programın ilk altı ayının detaylarını anlatmak, yerel tercüme ve baskı için fon talep etme ve bölgesel baskı merkezlerinden farklı haberleşmeyle sipariş edilecek broşürleri göstermektedir. Kürtçe broşürler programı ayrı bir bildirinin konusu olacak.

AMAÇ: Bu programın amacı Irak'taki komünist emperyalizmin mahiyetine dikkatleri arttırmaktır. Sınırlı ve sempatik olmayan basın, radyolara ulaşımda yetersizlik, kitap basım sektöründe geri kalmışlık ve oldukça az sayıdaki anti –komünist filimler nedeniyle USIS'e uygun en etkili aracın broşür olduğuna karar verildi.

HEDEF GRUPLAR: Broşürler esas olarak eğitimli ve yarı eğitimli, şehirli orta sınıfa ait siyasetle ilgili gruplara hitap edecek şekilde hazırlanacak. Bu gruplar, hükümet yetkili ve çalışanlarını, öğretmenleri, avukatları, ordu mensuplarını, dini liderleri, diğer profesyonelleri ve kentteki işadamlarını kapsıyor.

DAĞITIM: Broşürler üç yoldan dağıtılacak:

1-On sekiz bin ismi bulması beklenen mektup listesiyle (Büyükelçiliğin 26 Eylül 1952 tarihli özel listesine bakın)

2-Gezici film üniteleriyle

3-Önde gelen anti-komünist dini liderlerle

Irak hükümetinin anti-komünist materyalin dağıtımına itirazı olmadığı konusunda Büyükelçilik özel ve ayrı resmi olarak bilgilendirdi.

ATFETME: Broşürlerde hiç kimseye atıfta bulunulmayacak ancak USIS tarafından basıldıklarını gizleme noktasında da çaba sar-

fedilmeyecek.

KOMÜNİZME KARŞI MEVCUT DURUŞLAR:

1.Olumlu- Arapça basılacak olan broşürler Irak'ta komünizme karşı mevcut duruş esas alınarak seçildi.Batılı gözüyle bu duruşun olumlu taraflarından bazıları şunlar:

a) Tepedeki sınırlı sayıdaki lider komünist emperyalizm tehdidini kabul ediyor ancak konuyu açıkça takip etmeyi siyaseten akıllıca bulmuyor.

b) Halkın büyük bölümü komünizmi iç tehdit olarak kabul ediyor ancak bundan daha geniş uluslararası komplo faaliyeti bağlantısını kuramıyor.

c) Dini liderler, din karşıtı temelinden dolayı komünizmi kınıyor fakat bu, siyasi düşünceye sahip entellektüeller arasında etkili değil.

2.Olumsuz- Batılı gözüyle bu duruşun olumsuz taraflarından bazıları şunlar:

a) Komünizm toplum için tehlikeli ve zayıf bir sistem olabilir ancak bozuk yönetim ile İngiliz, Fransız emperyalizminin devam eden etkisi altında inleyen Irak ve Arap dünyasından daha kötü olamaz.

b) Komünist emperyalizm, Irak'ın bağımsızlığına tehdit olabilir fakat giderek genişleyen İsrail veya İngiliz ve Fransız etkisi kadar yakın tehdit olamaz.

c) "Soğuk Savaş" sadece iki aç gözlü güç arasındaki kontrol mücadelesidir, Irak tarafsız kalabilir ve "üçüncü gücün" bir parçası olabilir.

d) Sovyetler Birliği, Batı'ya kadar ilerlemiş değilken gelişmemiş milletlere, daha yüksek yaşam standartlarına ulaşabilmeleri için daha makul yolları işaret ediyor.

e) Komünizmden korkmamıza gerek yok çünkü Batıya sırtımızı dönersek pozisyonumuzu koruyacak bir komünist rejimle her zaman anlaşma yapabiliriz.

TEMALAR: Bu olumsuz duruşları bertaraf etmek üzere Büyükelçilik, eğer uygun şekilde sunulur ve tekrarlanırsa, aşağıdaki temaların etkili olabileceğine inanıyor:

1. Komünizm, Sovyetler Birliği ile Komünist partiler ve örgütler-

ce her ülkede o ülkeyi Rus imparatorluğunun bir parçası yapmak üzere çalışan uluslararası bir komplodur.

2. Sovyet topraklarında şartlar o kadar kötü ki yüz binlerce insan savaş esiri olmayı veya mülteci kamplarında kalmayı Sovyet topraklarında yaşamaya tercih ediyor.

3.Sovyetler Birliği'nde devlete karşı çıkanların hayatı. kölelik kabusuna dönüşüyor. (Bu temayı işlerken, düşük derecede bile olsa polis devletinin var olduğu unutulmamalıdır. Irak'ta, özellikle aydınlar arasındaki politik faaliyetlerin cesareti sık sık polis mücadelesiyle kırılmakta. Bu tema Sovyetler Birliği'ndeki durumun ne kadar daha kötü olduğunu vurgulamalıdır.)

4. Ülkelerini komünistlere satanlar, komünistler gerçek kontrolü ele geçirdikten sonra temizlenecek ilk kişilerdir.

5. Komünist yayılmacılık, bireysel özgürlük, milli emeller ve yerli ekonomilere baskıyı temsil etmektedir.Komünist bir rejimden kurtuluş, Batılı bir gücün hakimiyetinden kurtulmaktan çok farklı bir meseledir.

6. Komünist yayılmacılık,Irak dahil Sovyet sınırları ve yakınlarında yer alan özgür uluslara doğrudan tehdidi temsil etmektedir.

BROŞÜRLER: Büyükelçilik bu temalar çerçevesinde şu broşür programını planlamaktadır:

USIS personeli düzenli olarak ayda bir broşür hazırlayabilir.İlave broşürler Büyükelçiliğe ait baskı makinesi faaliyete geçer geçmez basılacaktır-levhalar ve mürekkep henüz ulaşmadı. Broşürler aşağıda verilen aylarda yayınlanacak:

1) Ekim- Halen hazırlanma aşamasında olan Büyükelçiliğin seçim broşürü (11 Ağustos 1952 tarihli, 134 nolu bildiri) seçimler arifesinde Amerikalı seçmenin başlıca endişesinin Sovyet yayılmacılığı olduğunu vurguluyor.

2) Kasım- Büyükelçilik, Kore'deki savaş esirlerinin Komünist topraklara dönme konusundaki isteksizliklerini içeren, "neden eve dönmeyecekler?" başlıklı 16 sayfalık broşür hazırlamayı planlıyor. Bu, henüz tam anlamıyla kullanılmayan etkili bir tema. Büyükelçilik, her biri 5 cente mal olacak broşürlerden 15 bin adet hazırlamak için 750 dolar talep ediyor.

3) Aralık-Büyükelçilik, birkaç ay önce Kahire'deki Büyükelçilik

tarafından hazırlanmış olan "Komünistler geldiğinde" başlıklı broşürün yeniden basılmasını planlıyor. Her bir broşürün 7 cente mal olacağı tahmin ediliyor. Dolayısıyla Büyükelçilik bu broşürden 15 bin kopya basımı için 1050 dolar talep ediyor.

4) Ocak-Büyükelçilik yakın zamanda bölgesel basım merkezinden "onlar şimdi nerede" başlıklı broşürden Arapça 20 bin kopya sipariş edecek.Bu, Irak'a ayrılan gelirden tahsil edilebilir.

5) Şubat-Büyükelçilik bu ay dağıtılmak üzere bölgesel basım merkezinden "Özgürlüğe Yolculuk"un Arapça tercümesinden 20 bin kopya isteyecek.

6) Mart-Büyükelçilik bu ay basılmak üzere bölgesel basım merkezinden daha önce yayınlanmış "Sovyetler Birliği'nde zorunlu emek"adlı İngilizce raporun Arapça uyarlamasından 20 bin kopya talep edecek.Broşürün ebatından dolayı tercüme, dış kontratla yapılmak zorunda olacak.

ÖZET: Büyükelçilik gelecek birkaç hafta içerisinde şunları talep edecek: 1."Neden Eve Dönmeyecekler" başlıklı broşüre özel önem verilmesi, 2.Ocak'ta Bağdat'a gönderilmek üzere "onlar şimdi nerede" başlıklı broşürden Arapça 20 bin kopyanın bölgesel basım merkezi tarafından hazırlanması, 3.Şubat'ta gönderilmek üzere "Özgürlüğe Yolculuk"un Arapça versiyonundan bölgesel basım merkezi tarafından 20 bin kopya hazırlanması, 4.Mart'ta gönderilmek üzere "Sovyetler Birliği'nde zorunlu emek"in Arapçasından 20 bin kopyanın bölgesel basım merkezince hazırlanması...

Büyükelçilik ayrıca iki broşürün basımı ve "Sovyetler birliğinde zorunlu emek"in tercüme kontratı için 1900 dolar ayrılmasını istiyor.Büyükelçilik, Londra'daki Bölgesel Basım Merkezi'nde Arapça baskı imkanının bulunmadığını biliyor,dolayısıyla bu imkanın sağlanması gerekiyor.Netice itibari ile bu düzenleme içinde tahsisat yapılması istenecek.

Lütfen Beyrut,Şam,Kahire ve Amman'a iletiniz.

Büyükelçi Adına
İmza
Harry L.Smith
Büyükelçilik birinci sekreteri

FİLM PROPAGANDASI

21 Mart 1945

A – M: Mr. Mcleish
NEA: Mr. Murray

Albay Harold B. Hoskins'ten mektup

Başkanla 3 Mart'ta yaptığı görüşmenin taslağını çıkarıp mektup olarak bize gönderen Albay Harold B. Hopkins'in mektubundan yapılan alıntının ilginizi çekeceğine inanıyorum.Alıntının Amerikan film propagandasına atıfta bulunduğu dikkatinizi çekecektir ve buna uluslararası enformasyon birimi özel ilgi gösterecektir.

YURTDIŞINDA AMERİKAN PROPAGANDASI

Başkan, Amerikan filmlerinin Yakın Doğu'da tedarik edilip edilemeyeceğini sordu ve çeşitli kentlerde Amerikan filmlerinin gösterilebileceği en az bir sinema salonu devralınmasını önerdi. Kendisine, beyaz perdede ilk yayınlandığı tarihten bir yada iki yıl sonra olağan olarak gösterimi yapılan Hollywood filmlerinin dışında Orta Doğu'da çok sayıda film görmediğimi söyledim.Ona, Bağdat'ta İngilizlerin bir binanın duvarına yansıtarak toplu gösterimini yaptığı belgesel ve eğitici filmler gördüğümü söyledim ve belki bizimde aynı şeyi yapabileceğimizi düşündüğümü söyledim. Böylece sinema salonu alınmasından vazgeçti ve bu yöntemin daha iyi olduğunu, kadınların da erkekler gibi film seyredebileceğini belirtti. Bayan Roosvelt ise gösterimi yapılacak yerlere özel filmler yapılmasını teklif etti. Ben de bunun Archie McLeish'in Dışişleri Bakanlığındaki yeni görevinin sorumluluğunda olduğunu düşündüğümü belirttim, Başkan ise bu teklifin bakanlığın ilgili bölümünde değerlendirilip değerlendirilmediğini takip etmeni istedi.Ben bunu yapamayacağıma göre, bu fikrin sinema biriminde bulunanlara ulaşıp ulaşmadığına bakar mısınız?

İmza
Wallace Murray

ARAP DÜNYASINDA AMERİKAN KARŞITLIĞI

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI / GİZLİ

1 Mayıs 1950

3:05 PM

BAZI AMERİKAN DİPLOMATİK VE KONSOLOSLUK BÜROLARINA GENELGE

Aşağıda, iki haftada bir yayınlanan ve NEA bölgesinde USIE memurlarına dağıtılan NEA News Guidance'ın 28 Nisan tarihli (cilt 1, No 11) sayısında yer alan "Arap Dünyasındaki Amerikan Karşıtlığı" başlıklı yazıdan yapılan alıntı bilginize sunulmuştur.

3-a) Arap Dünyasında Amerikan karşıtlığı: Amerikan karşıtlığı Arap dünyasında yeniden kabarmakta.Beyrut ve Şam'daki elçilik binalarımızın bombalanması, Suriye'de Dawalibi, Irak'ta Suwaidi ve diğer yüksek makamdaki kişilerin zehir zemberek açıklamaları, Suriye, Irak ve Mısır basınının çıkardığı hayali söylentiler, bütün bunlar Amerika'ya karşı Arap düşmanlığına şahitlik ediyor.İster komünistler veya aşırı Müslümanlar tarafından teşvik edilsin, ister sorumsuz gazeteciler ve kendi kifayetsizliklerini örtmek için dikkati başka yöne çekmek isteyen zayıf hükümet yetkilileri tarafından cesaretlendirilsin ve ister Filistin'deki gelişmelerde Amerika'nın aldığı role karşı çıkış olarak değerlendirilsin, mevcut hassasiyet, ne Amerikan ne de Arapların kendi çıkarları için hayra alamet görünmüyor. Amerikan karşıtlığı dalgasını durdurmak için bütün gayretimizi bu noktaya yönlendirmeliyiz. Bu kampanyada, bizim halkla ilişkiler medyamız yardımcı olabilir. Haber çıkışlarımızın şu hatlarda yoğunlaşması öneriliyor:

a) Suriye gazetesinde yer alan ve Suriye'deki 20 milyon dolarlık USIE programını anlatan makaleler gibi fantastik hikayelerin yazarlarına direk ve derhal düzeltilmiş versiyonları gönderilmeli.

Düzeltilmiş bu hikayeler tahsis edilip dağıtılmalı ki böylece yazar, iddialarındaki hata konusunda ikna edilebilir ve yaptığı yanlışları düzeltmek için işbirliğine gidebilir.

b) Ne kadar güç olursa olsun, Filistin anlaşmazlığı konusundaki tarafsızlık politikamızı her fırsatta dile getirmeliyiz; bütün bunların üzerinde, Filistin sorununa rağmen Amerika'nın Arap dünyasıyla sıkı dostluk kurmaya ve istenilen süreç ile gelişmeye katkı sağlamaya yakın ilgi gösterdiğini sürekli belirtmeliyiz.

c) Ne kadar güç olursa olsun, Arap halklarının dikkatini kendi iç sorunlarına yöneltmeli ve ülkelerinde uzun yıllardır ihmal edilen sosyal ve ekonomik gelişmeleri sağlamak için enerjilerini sarf etmeye cesaretlendirmeliyiz

d) Son olarak, Arap ülkelerinin kafalarına şu unsuru yerleştirmeliyiz: Enerjinizi Amerika veya İsrail'e karşı fanatikliğe harcarsanız kendi problemlerinize yönelik dikkatiniz azalır ve bu, şartları daha da kötüleştirir ki bu durum sadece düşmanlarınızın çıkarına olacaktır. "Yukarıda önerilenler agresif tutum, öfke ve kızgınlık ruhuyla değil candan ve dostça uygulanmalıdır.Örneğin Amerika karşıtı eleştirinin yazarı, bir halkla ilişkiler yetkilimizce özel olarak ziyaret edilebilir, gazetelerin yaklaşımı ele alınabilir ve görev başkanımızın gözetiminde hazırlanan doğru makalenin yayınlanması için girişim yapılabilir. Diğer daha iyi karşı-eylemler kendini belli edecektir.Bu programın ülke içinde faydalı sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır.Çalışma alanında etkinliğini kanıtlayabilir."

İmza
AL HESON

Beyrut, Şam, Amman'daki Amerikan elçilikleri, Bağdat, Tel Aviv, Kahire'deki Amerikan Büyük elçilikleri ve Kudüs'teki Amerikan konsolosluğuna gönderilecek.

6. BÖLÜM
İRAN'DA "ÇİZME" OPERASYONU

İngiliz İstihbaratının seçilmiş birkaç ajanı, 1952 yılının Kasım ve Aralık ayları içinde, İran'da, ABD ile "ortak operasyon" yapma planlarını tartışmak üzere Amerikalı meslektaşlarıyla Washington'da buluştu. Londra'dan gelen misafirler arasında İngiliz istihbaratının Tahran Masası Şefi Christopher Montague Woodhouse ile bir İngiliz istihbarat örgütü olan SIS'in Washington temsilcisi John Bruce Lockhart da bulunmaktaydı. Amerika'dan ise Yakın Doğu Operasyon Şefi Kermit Roosevelt, İran Masası Şefi John H. Leavitt, Operasyon Şefi Yardımcısı John W. Pendleton ve Yakın Doğu Paramiliter Birimler Şefi James A. Darling bulunmaktaydı.

İngiliz istihbarat temsilcileri, İran Başbakanı Musaddık'ın koltuktan devrilmesine yönelik ortak bir politik hareketi öneri olarak masaya sundular. Ancak Amerikan Yakın Doğu Operasyon Bölümü böyle bir öneriye hazırlıklı değildi. Bunun üzerine Yakın Doğu Operasyon Bölümü'nün, İngiliz istihabaratçıları tarafından ortaya atılan "İran'da ortak politik hareket" önerisi üzerinde detaylarıyla çalışmaları gerektiği kararına varıldı.

Bu toplantılardan yaklaşık 4 ay sonra, 1953 yılının Mart ayında, İngiliz istihbaratının Tahran biriminden bir telgraf geldi. Telgrafta, İranlı General Zahedi'nin Amerikalı yardımcı askeri ataşeyle irtibata geçtiği ve Amerikan Hükümeti'nin, İran Başbakanı Musaddık'ı devirmeye yönelik İran kaynaklı askeri çabaları gizlice destekleyip desteklemediği konusunda Tahran'daki Büyük Elçisi Henderson'un açıklamalarını talep ettiği yazmaktaydı.

Amerika'nın Tahran'daki Büyük Elçiliğinde, merkez personelle-

rinin, bölge ve yerel birim personellerinin katıldığı çok gizli bir toplantı yapıldı. Oldukça uzun bir cevap merkez bürolara ve General Zahedi'ye iletildi. Tüm bunlar dikkatle yapılıyordu. Verilen cevapta Amerika'yla ilgili hiç bir ifade yoktu; ancak yine de İngilizler açısından olumlu yönde, projeye yönelik Amerikan ilgisi anlaşılıyordu. Bu durum Londra'da sevinçle karşılandı.

Tam bu günlerde ABD dışişleri bakan yardımcısı Wlater Beedell Smith "Amerikan Hükümeti'nin Musaddık Hükümetini artık daha fazla destekleyemeyeceğini ve bunun yerine, içinde hiçbir ulusal "Ulusal Cepheci"nin bulunmayacağı ikinci bir hükümetin kurulmasını tercih ettiğini" basına açıkladı.

Amerika'nın bugüne kadar izlediği İran politikasında değişim başlamıştı ve bu değişiklik, Dışişleri Bakanlığı tarafından CIA'ye bildirildi. Yakın Doğu Operasyon Bölümü'ne, Musaddık Hükümeti'nin düşüşünde etkili olacak operasyonları yönetme yetkisi verildi. Dışişleri Bakanlığı ve CIA, işbirliği içinde çalışacaktı. İzlenecek yeni politika ve operasyon yetkisi Amerika'nın Tahran'daki Büyükelçisi Henderson'a ve CIA Tahran Şefi Roger Goiran'a iletildi (3)

Goiran'ın İran'da, Komünist Rusya'nın İran'daki imajını bozmaya kilitlenmiş, 100'den fazla ajanı ve yıllık 1 milyon dolar bütçesi olan, BEDAMN kod adlı bir istihbarat teşkilatı vardı. Ancak Goiran, İran'da bir darbe yapılmasına karşıydı.

"Herhangi bir şekildde Musaddık Hükümeti'nin devrilmesine yardımcı olacak her şey için" kullanılmak üzere, CIA'nın Tahran İstasyonu'na 1 milyon dolarlık bütçe verildi. Bütçeye ilişkin karar 4 Nisan 1953'te CIA Başkanı Allen Dulles tarafından imzalandı. Tahran'aki Büyükelçi Henderson'a ve CIA Tahran Merkez Şefi Goira'na operayonu yönetmek üzere tam yetki verildi. Yetkinin dahilinde bu bir milyon dolarlık bütçenin –Elçi ve CIA Tahran merkezi hemfikir olduğu müddetçe- başka yetkiye gerek duymaksızın kullanılması da yer alıyordu.

Amerika'nın İran ve çevre ülkelerdeki ajanlarından gelen raporların da analizlerinden sonra, 26 Nisan 1953'te "Musaddık'ın koltuktan indirilmesi planında kullanılacak faktörler" başlıklı kapsamlı bir rapor hazırlandı. Adı geçen rapor, CIA destekli Şah- General Zahedi ortaklığının Musaddık Hükümetini devirmede şansı-

nın yüksek olabileceğini gösteriyordu. Özellikle de sokaklardaki halkın büyük çoğunluğunun desteği alınabilirse, ya da Tahran Garnizonluğu, Başbakan Musaddık'ın emirlerini yerine getirmeyi reddederse...

Operasyona Karar Verme Süreci

1952 yılı sonuna gelindiğine, Musaddık Hükümeti'nin, İngiltere ile bir petrol anlaşmasına varamayacağı artık anlaşılmış durumdaydı. CIA'nın bu günlere dair analizi şöyleydi: "Bu hükümet, bütçe açığını tehlikeli ve ileri düzeyde bir illegal açık ile finanse etme yoluna gitmiş; Musaddık'ın görev süresini uzatmak için İran anayasasını göz ardı etmiş; temel olarak, Musaddık'ın kişisel gücünü artırma arzusu ile hareket eder hale gelmiş; duygusallığa dayalı sorumsuz politikalarla yönetilir olmuş; İran şahının ve ordusunun gücünü tehlikeli bir biçimde zayıflatmış; ve İran'ın (Komünist) Tudeh Partisi ile işbirliği yapma yoluna gitmişti. Bu faktörler göz önüne alınmış ve İran'ın Demir Perde gerisine düşme konusunda gerçek bir tehlike içerisinde olduğu, bunun gerçekleşmesi halinde Sovyetler'in Soğuk Savaş'ta bir zafer kazanacağı, Batı'nın büyük bir yenilgiye uğrayacağı öngörülmüştü. Aşağıda koşulları verilen gizli bir operasyondan başka halihazırdaki problemleri çözmenin hiçbir yolu yoktu. Çizme Operasyonu projesinin amacı Musaddık hükümetini devirmek; Şah'ın otoritesini ve saygınlığını yeniden kurmak; ve Musaddık hükümetini İran'ı daha olumlu bir biçimde yönetecek başka bir hükümetle değiştirmek idi. Amaç, bilhassa, adilane bir petrol anlaşmasını yürürlüğe koyabilecek; İran'ın ekonomik olarak makul ve mali olarak borçlarını ödeyebilir bir ülke olmasını sağlayacak; ve tehlikeli bir biçimde büyümekte olan Komünist Parti'yi takibe alacak bir hükümeti iktidara getirmekti."

Musaddık'ın iktidarda kalmasının Amerika'nın çıkarına olmadığı kesin olarak belirlenip Dışişleri Bakanlığı'nı CIA bu şekilde yönlendirince, teşkilat, üst yönetimlerce kabul gören amaçlara gizli operasyon ile ulaşılabilecek bir plan taslağı hazırlamaya başladı. "Musaddık'ın Devrilmesi ile İlgili Faktörler" başlıklı bir öngörü raporu 1953 Nisan'ında hazırlanmış bulunuyordu. Burada belirlendiğine göre, Musaddık'ın gizli bir operasyon ile devrilmesi müm-

kün gözüküyordu. Nisan ayında CIA'nin ve İngiliz Gizli İstihbarat Servisi'nin (SIS) planlanan operasyonu birlikte yürütmelerine karar verilmişti. Operasyonun adını İngilizler koydu: ÇİZME OPERASYONU.

Nisan sonlarında SIS ile birlikte CIA, Kıbrıs'ta bir plan hazırlayıp CIA'in Ve SIS'in merkezlerine ve son onay için dışişleri bakanlıklarına sunacaklardı. 1953 yılının 3 Haziran'ında ABD büyükelçisi Loy Wesley Henderson hedef ve amaçlarla ve CIA'in bu amaç ve hedeflere nasıl ulaşılacağı konusundaki planları ile ilgili kapsamlı bir fikir hazırlıkta bulunmak üzere ABD'ye geldi.

1953 Haziran'ında plan hazırlanmıştı. Bu sırada Yakın Doğu ve Afrika Bölümü şefi Mr. Kermit Roosevelt, CIA İran İstasyon Şefi Mr. Roger Goiran ve iki CIA planlama görevlisi planı gözden geçirmek üzere Beyrut'ta bir araya geldiler. 14 haziran 1953'te operasyon planı ufak değişiklerle Londra'ya-SIS'e gönderildi.

19 Haziran 1953'te operasyon planının son şekli, onay için, Mr. Roosevelt ve Londra'daki İngiliz istihbaratı tarafından, Washington'da Dışişleri Bakanlığına, CIA Direktörü Mr. Allen W. Dulles'a ve Büyükelçi Henderson'a, Londra'da ise dışişleri bakanlığına sunulmuştu. ABD Dışişleri Bakanlığı planı onaylamadan önce iki konuda güvence istedi: ABD Hükümeti'nin bir petrol anlaşması imzalanana dek işbaşına getirilecek olan yeni hükümete yeterli miktarda hibe yardımında bulunacağı; İngiliz Hükümetinin, yeni İran hükümetiyle imzalanacak olan petrol anlaşması ile ilgili niyetini, iyi niyet ve hakkaniyet ölçüleri içerisinde, ABD Dışişleri Bakanlığını tatmin edecek bir biçimde ve yazılı olarak bildirmesi.

Dışişleri Bakanlığı her iki konuda da tatmin olmuştu.

1953 Temmuz ayı ortalarında ABD ve İngiltere dışişleri bakanlıkları, Çizme Operasyonu'nun uygulanması için gerekli yetkiyi verdiler ve CIA Direktörü, ABD Başkanı'nın opetrasyon için onayını aldı. SIS, CIA ve Büyükelçi Henderson ile anlaşarak, operasyonun son aşamasında Tahran saha komutasının Mr. Roosevelt'e verilmesini önerdi. Yani Goiran, yavaş yavaş operasyon dışına itilecekti. Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçi Henderson'un istişare için bulunduğu Washington'dan Tahran'a dönüşünü operasyonun bitimine kada: ertelemesinin uygun olduğu yönünde bir karar aldı. Hazırlıklar

SIS ile birlikte yapıldı. SIS ile bağlantı bir CIA görevlisinin geçici olarak yerleştiği Kıbrıs üzerinden sağlanacaktı. Destek bağlantısı ise Washington üzerinden sağlanacaktı. CIA'nın elindeki olanaklarla Tahran-Kıbrıs-Washington arasında bir hızlı iletişim üçgeni kuruldu.Wilber ve Darbyshire, Washington ve Tahran'daki arkadaşları ile, Kıbrıs'ta kurulu bir radyo üzerinden haberleşeceklerdi. Operasyon için belirlenen zaman Ağustos ayı ortasıydı.

İran'da, CIA'nın ve SIS'ın propaganda birimleri basın, el ilanları ve Tahran'da bulunan bazı din adamları aracılığıyla gittikçe yoğunlaşan bir propaganda faaliyeti içerisine girdiler. Kampanyanın amacı Musaddık hükümetini mümkün olan her hangi bir yoldan nasıl olursa olsun zayıflatmaktı. ABD'de ise üst düzey Amerikan yetkililer, Musaddık'ın Amerika'dan beklediği ekonomik yardım umutlarını yok edecek türden açıklamalar yapacaklar ve İran kamuoyundaki Musaddık rejiminin ABD tarafından desteklendiği yönündeki mevcut yanlış inancı düzelteceklerdi.

CIA İşbirlikçisi Zahedi

İşbirliğine En Uygun İsim: General Zahedi

Mevcut Başbakan için en uygun halef olarak Musaddık kabinesinin eski üyelerinden General Fazlullah Zahidî düşünülmüştü. Çünkü Zahidî, Musaddık'ın inatçı bir muhalifi ve önemli taraftar kitlesine sahip olduğu düşünülen bir kişi olarak, bu iş için gerekli prestije sahip tek isimdi.

CIA tarafından Zahidî'ye ulaşılacak ve kendisine yapılacak operasyon ve bu operasyonun onu başbakanlığa getirmeyi amaçladığı ile ilgili bilgi verilecekti. Zahidî bir askeri kadro belirleyecek ve CIA bu kadro ile detaylı bir operasyon planına şon şeklini verecekti. General Zahedi, bir zamanlar Musaddık kabinesinin bir üyesi olan ve O'na karşı açıkça muhalefette bulunan tek önemli isim olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu nedenle, etrafına hatırı sayılır bir taraftar

kitlesi toplamıştı. 1953 Mayıs'ında Amerikan istihbaratının Tahran Merkezi, Komutan Eric Pollard vasıtasıyla General Zahedi ile gizli bir irtibat kurdu. Zahedi ile kurulan gizli irtibatı daha etkin ve güvenilir hale getirebilmek için – ayrıca güvenlik kaygılarından dolayı- Zahedi'nin oğlu Ardeşir Zahedi, 1953 Haziranında, General Zahedi ile irtibat kurmada bir araç olarak seçildi. 21 Temmuz 1953'ten sonra da General Zahediyle doğrudan irtibat kuruldu.

Planın Taslağının Hazırlanması

Amerikan Yakın Doğu Operasyon Bölümü, 1953 yılının Nisan ayınının sonlarına doğru, bir İngiliz istihbarat örgütü olan SIS ile ortak işbirliğine girerek Musaddık'ın devrilmesine yönelik planlar yapmak üzere Dr. Donald N. Wilber'i görevlendirildi. Ajanların buluşma yeri Kıbrıs'tı. Bu yıllarda CIA'nın Kıbrıs Temsilciliğini Bayan Helen E. Morgan yapmaktaydı. Bayan Morgan, Musaddık Hükümeti'nin devrilmesi operasyonunda görev alan CIA ajanlarına, operasyon boyunca çok güçlü destek verdi.

Kıbrıs'taki görüşmeler 13 Mayıs 1953'te CIA'den Donald N. Wilber ile İngiliz SIS ajanı Norman Matthew Darbyshire arasında başladı. Kıbrıs'taki İngiliz SIS biriminin başkanı H. John Collins da görüşmelere zaman zaman katıldı. SIS'in Iran Bölümü'nden sorumlu Norman Matthew Darbyshire, İran'da uzun yıllar yaşamıştı; bu nedenle konuşulan dili, Farsça'yı bir İranlı kadar akıcılıkla kullanabiliyordu. CIA'nın adamı olan Donald N. Wilber ise, bazı Ortadoğu ülkelerinde sözde mimar ve arkeolog olarak çalıştı, 2. Dünya Savaşı yıllarında da Amerikan İstihbarat örgütlerinden OSS'e İran'dan önemli raporlar yazdı. CIA'nın psikolojik operasyon uzmanı olan Wilber, 1952 yılında, CIA'nın Tahran İstasyonu'na bağlı "politik eylem" masasını yönetti.

Amerikan ve İngiliz istihbaratının usta bu iki ajanı, görüşmelerinde, İran siyasi hayatındaki tüm önemli isimleri tek tek yeniden ele aldılar. Bu toplantılarda en çok tartışılan konu, Musaddık'a muhalif olan en önemli politikacı General Zahedi'nin gerçekten desteklenmesi gereken bir isim olup olmadığı; eğer desteklenmesi gerekiyorsa, ona yardımcı olacak şahısların ve unsurların neler olduğunun belirlenmesi oldu.

Görüşmelerin sona erdiği Mayıs ayının sonlarına doğru, Ameri-

kan istihbaratı ile İngiliz istihbaratının, takipteki İranlı şahıslar ve İran siyasi sahnesinde yer alan faktörler hakkında aşağı yukarı aynı düşüncelere sahip oldukları netlik kazandı. Tartışma ve görüşmeler boyunca, sürtüşmeler yada ciddi fikir ayrılıkları meydana gelmedi. Bunun dışında, İngiliz istihbaratının, CIA'nın kendisini nereye yönlendirirse, onu memnuniyetle izlediği gözleniyordu.

CIA ajanı Donald W. Wilber'ın Washington'a geçtiği bir mesajda yaptığı yoruma göre; "İngilizler, CIA'yle aktif bir işbirliği içine girmekten epey memnun olmuşlar; Amerikan katılımını tehlikeye atabilecek hiçbir şey yapmamaları konusunda sanki karara varmışlar"dı. Ancak, "aynı zamanda CIA'nın , SIS'ten, ödenek, personel ve hizmetler yönüyle üstün olduğuna dair belli belirsiz bir kıskançlık tonu okunabiliyor"du.

CIA Ajanı Donald Wilber

Kıbrıs'taki görüşmelerde her iki taraf, kendilerine özel, ellerindeki gizli bilgileri de masaya getirdi. İngiliz istihbaratı, Musaddık Hükümeti'nin devrilmesinde, İranlı Raşidiyan Kardeşler'in, İran Silahlı Kuvvetleri'nin, Meclis'in, bazı dini liderlerin, örtülü ödenekten istifade ettirilen bazı İran basın organlarının, sokak çetelerinin ve bazı siyasetçilerin kullanılmasını öngörüyordu.

Donald W. Wilber bu bilgileri, Washington'a geçti ve analizinin yapılmasını istedi. Gelen cevap İngilizleri kızdırdı. CIA'nın Tahran Birimi, bu bilgilerin "abartılı" ve "yalnızca onların fikri" olduğu yorumunda bulundu. Bunun üzerine İngilizler, cevap olarak, SIS'ın Raşidiyan Kardeşlerin zayıflıklarını bildiğini söylediler. İngilizler buna ek olarak, Raşidiyan Kardeşler'in ellerindeki tüm imkanları ve hayatlarını Musaddık'a karşı olası bir teşebbüste seve seve riske atabileceklerini bildirdiler.Gerçekten de 1953 Ağustos'unun kritik günlerinde, Raşidiyan Kardeşler ve taraftarları bu işteki gönüllülüklerini gösterdiler. Kıbrıs'taki görüşmelerde, operas-

yon planlarının detaylarının şu temel varsayımlar çevçevesinde oluşturulmasına karar verildi: General Zahedi, potansiyel adayların desteği olmaksızın kendisine destek toplamasını sağlayacak cesarete ve güce sahipti. İran Şahı hakkındaki düşünce ise, "operasyona iştirak etmekte büyük isteksizlikle hareket edeceği, ancak, zorlandığı yada mecbur bırakıldığında istenilen şekilde hareket edeceği" yönündeydi.

CIA'den Donald W. Wilber ve İngiliz SIS'ten Norman Matthew Darbyshire, yukarıdaki iki ana başlığı şu şekilde detaylandırdılar: "İran Silahlı Kuvvetleri'nin Başbakan Musaddık yerine Şah'ın sözünü dinleyecekleri; operasyonun doğrudan bir darbe yerine yasal ya da en azından yasal görünümlü olması gerektiği; devirme operasyonunun hemen öncesinde kamuoyunun Musaddık'a karşı bilinçlendirilmesi ve halkta yönetime karşı bir öfke uyandırılması gerektiği,işin askeri yönünün, Birimin planının, ancak Zahedi'nin seçtiği İranlılarla birlikte gözden geçirilmesi durumunda başarıya ulaşabileceği; Tudeh partisince sergilenecek şiddetli muhalefet ve tepkileri karşılamak üzere yeni hükümet tarafından acil önlemler alınması gerektiği..."

Darbyshire ve Wilber'in Musaddık'ı devirmek ve yerine General Zahidi'ye getirmek içim ortaklaşa yaptıkları planın diğer detayları şöyleydi: Başbakan Musaddık, CIA tarafından karşılanan 150 bin dolar bütçeyle, rüşvetçi, gizli komünizm yandaşı, din (İslam) düşmanı ve İran Ordusu'nun yasal yetkilerini elinden almak isteyen bir kimse olarak tanıtılacaktı. CIA Tahran İstasyon Şefi Roger Goiran'ın kurduğu teşkilata bağlı yaklaşık 100 İranlı ajan, bu yalanı ortalığa yayacak, etkileri altındaki bazı gazetelerde de bunu haber yaptıracaklardı. Goiran'dan maaş alan İranlı ajanlar ayrıca, Musaddık taraftarı görüntüsü altında, İranlı dini liderlere saldırı düzenleyeceklerdi.

Tahran Biriminden ve Merkezi Bürolardan gelen tepkiler, planları yapanların görüşleriyle her zaman uyum içinde olmadı. Birim, Şah'ın, Musaddık'a karşı ciddi, kesin bir tavır almayacağını belirtirken, Merkezi Bürolar diğer isimleri destekleyip desteklememe ya da, İranlıların Musaddık'ı devirme planında öncülük edip etmeme konusunda tereddüt içine girdiler. Ancak CIA'nın Tahran

S E C R E T

back to Iran) were always present. P. (Paddy) J. Keen, whose post seem officer for several Middle East co Montague Woodhouse, clearly one of officers, attended a single meetin tribute.

From the moment the discussion bega it was clear that the SIS had no major comments of their own on the draft plan. Nor did they have much to say on the Beirut version beyond a certain close attention to phraseology. As at Nicosia it was apparent that the Americans were to be placated and allowed to run things as they pleased. They did, however, seem to have abundant confidence in the plan and in the successful outcome of the operation, and said that the Rashidians would be ordered to follow completely the orders of CIA's Tehran Station.

At the final meeting those present reviewed the future conduct of affairs. The SIS officers stated that they thought it would take some time to obtain a firm decision from their government as to the approval or non-approval of the plan.

Roosevelt and Wilber left London on 17 June, and Roosevelt was back in his office by noon of the 18th.

İngilizler, yıllardır besleyip büyüttükleri İranlı Raşidiyan Kardeşlere bundan böyle CIA ile çalışacaklarını "CIA'nın Tahran Birimi'nin emirlerine harfiyen uymaları"nın emredileceğini açıkladılar. Bu, Londra'nın, Washington'un liderliğini kabul etmesi anlamına geliyordu.

Birimi, "gri" propaganda yoluyla Musaddık Hükümeti'ne biran önce saldırılmasına karar verdi. Birim bu kararını kendi ajanları vasıtasıyla İngiliz SIS'in Raşidiyan Kardeşlerine bildirdi. Tahran Birimi, CIA'nın Sanat Bölümü'nden Musaddık karşıtı resimler-karikatürler hazırlamasını istedi.

Raşidiyan Kardeşler'den biri İran'dan çıkış yapma izni elde edip SIS Görevlisi Norman Darbyshire ile buluştuğu ve önemli bilgiler aktardığı Cenova'ya gittiğinde toplantılara birkaç günlüğüne ara verildi. Kıbrıs'taki İngiliz SIS Merkezi, Tahran'daki Raşidiyan Kardeşlerle sık sık telsiz irtibatı kuruyor, bunu yaparken en iyi eğitimli telsiz operatörlerinden faydalanıyordu.

Operasyonel Planın Pekiştirilmesi

Operasyonun Amerikalı yöneticileri, 9 Haziran günü öğleden sonrasında Beyrut'a ulaştılar. Yakın Doğu Operasyon Şefi ve operasyon boyunca proje şefi olan Kermit Roosevelt Londra'dan uçakla Lübnan'a geldi. Tahran'daki CIA İstasyon Şefi Roger Goiran, Şam'dan arabasıyla geldi. Son olarak ajan Donald Wilber, Kahire'den hava yoluyla geldi.10 Haziran sabahında, görüşmeler başladı ve dört gün boyunca devam etti. Program, sabah erken başlayıp, saat 2'ye doğru görüşmelere ara vermek; ve ikindiye doğru yeniden toplanmaktı. Proğramın her sabahki ilk kısmı, CIA Tahran İstasyon Şefi Goiran'ın aldığı yeni ve kapsamlı bilgiler ışığında İran'daki politik sahnenin faktörleri ve unsurlarını yeniden inceleme, gözden geçirmekti. CIA Tahran İstasyon Şefi, Musaddık'ın devrilmesine yol açacak ikinci alternatif bir planın geliştirilmesi önerisinde bulundu. Bu, Çizme Operasyonu Planı'nın başarılı bir şekilde tamamlanmasına kadar Birimin elinde bulundurduğu bir alternatif proğram haline geldi.

Operasyonun Amerikalı yöneticileri, Cumartesi öğleden sonra son toplantısını yaptı. Ertesi gün sabahı, 14 Haziran'da , hava yoluyla muhtelif yerlere dağıldılar. Roosevelt ile Wilber 15 Haziran'da Londra'ya vardılar.

Londra toplantıları 54 Broadway'deki konferans odalarında yapıldı. Orada göze çarpan şey geniş, kırmızı harflerle yazılmış olan "Misafirlerinizin girmelerini engelleyiniz" yazısıydı. Toplantılara

SIS'I temsilen Komutan Maurice M. Firth ile Cenova (Asadullah Raşidiyan'ı, İran'a geçmeden önce ikinci defa gördüğü yer) yoluyla Kıbrıs'tan gelmiş olan Norman Darbyshire da katıldı. Görüşmelerin başlamasından kısa bir süre sonra, İngilizlerin, İran'daki son durum hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadığı ortaya çıktı. Ayrıca, görüşmeler üzerindeki yakın alakaları haricinde, İngilizlerin, operasyonun Beyrut versiyonu hakkında söyleyebilecekleri pek bir şey de yoktu. İnsiyatif ve operasyonun liderliği, Amerikalılara doğru kaymaktaydı. Kıbrıs'ta ortaya çıktığı gibi, Amerikalıların teskin edilmesi ve olayları istedikleri gibi yönlendirmelerine izin verilmesi gerekiyordu. İngilizler bu toplantıda, yıllardır besleyip büyüttükleri İranlı Raşidiyan Kardeşlere "CIA'nın Tahran Birimi'nin emirlerine harfiyen uymaları" nın emredileceğini açıkladılar. Bu, Londra'nın, Washington'un liderliğini kabul etmesi anlamına geliyordu. İngiliz istihbaratı, Raşidiyan Kardeşler'e gönderdiği notta, bundan böyle CIA ile çalışacaklarını bildirdi.

Son toplantıda, katılımcılar olayların gelecekteki muhtemel gelişimini gözden geçirdiler. İngiliz SIS görevlileri, planın onaylanması yada onaylanmaması konusunda hükümetlerinden kesin kararın çıkmasının zaman alacağını düşündüklerini bildirdiler. Roosevelt ile Wilber Londra'dan 17 Haziran'da ayrıldılar.

Yukarıdaki ayrıntıları kısmen açıklanan plan, Doğuluların uygulamasına sunulan Batı-Tipi bir planı temsil etmekteydi ama ülke ve halkı ile ile ilgili olarak yoğun bir bilgi birikimine sahip olan, tüm detayları İranlı bir bakış açısı ile ele alıp değerlendirmeye çalışan uzmanlar tarafından kaleme alınmıştı. İranlıların tümüyle mantıklı bir plan yapma ya da bir harekete girişmeleri konusundaki yetersizliklerinin bilindiği gerçeğini göz önünde bulundurulacak olursa, böyle bir planın Batılı personel planlarında olduğu gibi incelenerek yerel atmosfer içerisinde yeniden yürürlüğe konabileceği kesinlikle beklenmiyordu.

Fakat, algılandığı kadarıyla, plan ,yüzde yüz olmasa da kabul edilebilir bir başarı şansı yaratmak için yeteri kadar geniş ve kapsamlıydı. Tüm yerel unsurların müdahil olduğu bir ortamda güvenliğin sağlanması, Farslı karakterde doğal olarak bulunan ciddi bir zaaftı. Güvenliği ihlal eden hareketlerin Musaddık'ın baskıcı ön-

lemler almasıyla sonuçlanabilir olduğu gerçeği akılda tutulmalıydı. Yapılan bu operasyonun İran'ın son yıllarında gerçekleşmiş bir öncülü yoktu. Rıza Şah darbesi tümüyle farklı bir karakterde gerçekleşmişti. Yakın Doğu ülkelerinde o zamanlarda gerçekleştirilen darbeler çok daha kolay olmuştu. Çünkü, bu darbeler geniş çaplı komünist yanlısı bir muhalefet ile karmaşık bir hale gelmiş ya da güçlü halk desteğine sahip olan hükümet bir başkanı tarafından engellenmiş değillerdi.

A.- Darbenin başarısızlığa uğraması aşağıdaki sonuçları doğuracaktı:

1. ABD'ye karşı hükümet merkezli güçlü bir husumet dalgası oluşacak ve ABD'nin İran'dan kovulması söz konusu olabilecekti.

2. İngiltere'nin tek kaybı temel olarak Musaddık'ı devirmeyi amaçlayan grup tarafından temsil edilen operasyonel mekanizma olacaktı.

B. Varsayalım ki, darbeye teşebbüs edildi ve başarısız olundu ama ABD, İran'dan çıkarılmadı ve ardından Musaddık sonraki bir tarihte hükümetten düştü. Bu durumda ne İngiltere ne de ABD ortaya çıkan fırsatın avantajını kullanabilecekti. Çünkü İngiliz grubu ve belirli orandaki ABD varlığı darbe sırasında yok edilmiş olacaktı.

C. Darbe yapılamayacak olursa, ABD yine de İran'dan kovulabilir durumda olacaktı. Çünkü, mevcut Musaddık hükümeti zamanında ortaya çıkacak olan bir ekonomik çöküş, dahili kaosla sonuçlanabilir ardından SSCB kontrolündeki Tudeh yönetime el koyabilirdi.

D. Eğer darbe planı o anda reddedilecek olursa, ekonomik çöküş ve dahilî kaos sırasında devreye konulmak üzere başka bir plan hazırlanmalıydı.

Sonuç: Şah'ın desteğini almak zorunda olan bu planın temel özelliklerinin Zahidî tarafından kabul edilmesi, onun yapacağı değişikliklerin CTA ve SIS tarafından onaylanması ve belirlenen zaman çizelgesine uygun hareket edilecepğinin kesinleşmesi halinde, bu planın yazarları, söz konusu darbenin başarılı olacağına inanmaktaydılar.

Kararlar Alındı: Harekat Başlıyor

Beyrut ve Londra'daki toplantıların kısa sürmesi nedeniyle, Merkez Bürolarının Roosevelt'in ayrılışından dönüşüne kadar geçen arada yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Dışişleri Bakanlığı'yla özel ve yakın bağlantıya geçme anlamında ilerlemeler kaydedildi. Operasyonel planların yapılıyor olduğunu Dışişleri Bakanlığındaki çok az kişi biliyor, konu son derece gizli tutuluyordu. Güvenlik ve gizlilik, operasyonun gerçekleştirilme anına kadar en üst safhada tutuldu. Dışişleri Bakanlığı'nın Yunanistan-Türkiye-İran (Greece-Turkey-Iran—GIT) Ofisi, ddüşüncelerini iki rapor halinde CIA başkanlığına sundu: İlki, 6 Haziran 1953 tarihli, "İran'da hükümet değişikliği yapma teklifi" başlıklı olan çok gizli bir belge; diğeri ise tarihi belirtilmemiş, "çok gizli" bir başka belge olup, konu hakkındaki GTI Ofisi raporudur. Bu raporun başlığı: "Musaddık sonrası başa geçecek olan hükümete destek olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin alabileceği önlemler" idi.

CIA görevlileri ile 3 Haziran'da "danışma amaçlı" olarak Washington'a gelmiş olan Tahran Büyükelçisi Henderson arasındaki görüşmeler 8 Haziran'da başladı. Büyükelçi, önceki fikirlerine geri dönerek, Şah'ın işbirliği yapacağı fikrinin temelsiz olduğunu ve Meclis tarafından güvenoyu almadığı sürece, Zahedi adına ferman çıkarmayacağını söyledi. CIA ve Dışişleri Bakanlığı, Büyükelçi'den Avrupa'da uzun bir süre kalarak Tahran'a dönüşünü geciktirmesini istedi, o da kabul etti. Çünkü operasyonun başlamak üzere olduğu bir zamanda Büyükelçinin Tahran'da bulunması tehlikeli olabilirdi. İran Başbakanını devirme operasyonunun planını; İngiliz SIS Başkanı, ABD Dışişleri Bakanı ve Devlet Bakanlığı 1 Temmuz 1953'te, CIA Başkanı ve ABD Başkanı ise 11 Temmuz'da onayladı. CIA'nın Tahran İstasyonu, izin alınmış aktiviteleri, hedefin gerçekleştirilmesine doğru ilerletmekteydi. Nisan'da elde edilen, Zahedi'ye gizli destek sağlama yolunda 1 milyon Dolar harcama yetkisini sağlayan genel iznin yanı sıra; 20 Mayıs'ta da, Tahran İstasyonu'na, İran meclisi üyelerinin desteğini satın almak amacıyla haftada bir milyon riyal harcama izni verildi.

CIA'nın Tahran İstasyonu, 1953 yılının Temmuz ayının sonlarına doğru, yıllarca İngilizler tarafından desteklenip kullanılan İ-

ranlı Raşidiyan Kardeşler'le doğrudan irtibat kurdu. Onlara rolleri ve operasyonun gelişimindeki irtibatlarının nasıl olacağı hakkında eğitim verildi. 22 Temmuz'da, Merkezi bürolarda, Tahran İstasyonu'nun operasyon hazırlıklarına destek maksadıyla, Yakın Doğu/4 Şubesi'nde iki grup oluşturuldu. Haziran ortalarında Kıbrıs'tan dönen Carroll başkanlığındaki bir grubun görevi, Musaddık'ı devirme operasyonunun askeri niteliklerinin kapsamlı bir araştırma ve çalışmasını yürütmekti. Buradaki amaç, Zahedi tarafından seçilmiş ve CIA onaylı yardımcılarına, rolleri hakkında ayrıntılı eğitim vermekti. CIA'nın konuya ilişkin bir raporunda ifade edildiğine göre "Geveze ve oldukça da mantıksız olan İranlıların her birinin ne yapması gerektiğini bileceği bir pozisyona getirilmesi için her türlü çabanın gösterilmesi gerektiği hissediliyordu."

Bu hissin doğruluğunu İranlılar'ın güvenliği sağlama konusunda başarısızlığa uğramaları göstermişti. Wilber'in başkanlığını yaptığı diğer grup, planın psikolojik savaş safhalarına yönelik sorumluluğunu üstlendi. Bu grupların ve İstasyon Şefliği ile olan ilişkilerin idaresi, Yakın Doğu/4 Şubesi'nin Başkanı aynı zamanda CIA'nın İran Masası Şefi olan John Henry Waller'ın sorumluluğundaydı. CIA Sanat Grubu'nda, Musaddık'la alay eden, onu küçük gören karikatürler ve broşürler hazırlanıyor ve bir taraftan da Musaddık karşıtı makaleler yazılıyordu.Yazılı ve görsel malzemeler hızla bir araya getirildi, 19 Temmuz'da bir kurye bunların tümünü Tahran'a götürdü. Bu malzemelere ne olduğunu ilerideki sayfalarda bulacaksınız.

Operasyona müdahil bulunan tüm birimlerden "harekete geçin" komutu geldiğinde, Yakın Doğu Özel Operasyonlar Bölümü, operasyonda görev alacak nitelikli isimlere görevlerini çoktan bildirmişti. Bay Roosevelt'in -Şef- Tahran'da Alan Komutanı olmasına; John H. Leavitt'in Kıbrıs'a gitmesi ve SIS birimiyle irtibat ve işbirliği içinde olması ve daha önce kurulmuş olan gizli 3 yönlü (three- way) telsiz irtibatını sürdürmesi; Yarbay Stephen Jaohnson Meade'in Şah'ın enerji dolu ikiz kardeşi Prenses Eşref ile Pariste yapılacak olan görüşmelerde CIA'yı temsil etmesi; Bay Joseph C. Goodwin'nin –Tahran'daki Birim Şefi- çalışanlara şef olarak Çizme Operasyonu içinde hareket etmesi; Bay George Carroll'a- Tahran FBI

Şefi- önce Washington'da, sonra da Tahran'da askeri planlama sorumluluğunun verilmesi kararlaştırıldı. Dr. Donald Wilber'a ise, operasyon süresince planın propaganda yönünün sorumluluğu verildi. Wilber ayrıca, propaganda malzemelerinin hazırlanmasında CIA Sanat Grubuyla birlikte çalıştı. Çizme Operasyonu'un son tamamlanma sürecinde İran'da bulunmayan Bay Roger Goiran –Tahran Biriminin önceki şefi- Tahran'daki operasyonun ilk safhalarını ve öncelikli adımlarını yönetti.

Şah'a Baskı Yapılması

Mevcut Başbakan için en uygun halef olarak Musaddık kabinesinin eski üyelerinden General Fazlullah Zahidî düşünülmüştü. Çünkü Zahidî, Musaddık'ın inatçı bir muhalifi ve önemli taraftar kitlesine sahip olduğu düşünülen bir kişi olarak, bu iş için gerekli prestije sahip tek isimdi. CIA tarafından Zahidî'ye ulaşılacak ve kendisine yapılacak operasyon ve bu operasyonun onu başbakanlığa getirmeyi amaçladığı ile ilgili bilgi verilecekti. Zahidî bir askeri kadro belirleyecek ve CIA bu kadro ile detaylı bir operasyon planına şon şeklini verecekti.

İran Şahı

CIA, Musaddık'ın yerine başbakan seçiminde, General Zahidi'nin kişisel dosyasındaki şu bilgilere dikkatle baktı: O daha öncede benzeri az görülen bir cesaret sergilemişti. 25 yaşında bir asker olarak Bolşeviklere karşı mücadelede gösterdiği liderlikten dolayı Tuğgeneralliğe terfi etmişti. Onun hayatı, kaburga kemiklerinden dördünü alan bir Amerikan doktor tarafından kurtarılmıştı. Amerikan yanlısı olarak biliniyordu ve oğlu Ardeşir'in altı yıllığına ABD'de okumasına izin vermişti. Kıdemli bir Tümgeneraldi ve kıdemli-kıdemsiz pek çok subay tarafından sevilip sayılmaktaydı.

Aşağıdakiler ise onun olumsuz nitelikleriydi: Yıllarca ordudan uzak kalmıştı ve kıdemsiz genç subayların çoğunu tanımıyordu. Ki-

mi çevreler tarafından rüşvet yiyen bir kişi olarak tanınıyordu. Bir darbe yönetebilme kapasitesinin olup olmadığı bilinmiyordu; her zaman için, askerî planlama yardımcısı olarak değil, bir komutan olarak sivrilmişti. Dostlarının çoğunluğu sivil çevrelerden seçilmişti. Çok az asker kökenli dostu vardı.

Başlangıçta, Şah ile işbirliği, planın ana bölümlerinden biri olarak düşünülmüştü. Şah ile yapılacak olan işbirliği, Tahran askerî garnizonları için gerekli aksiyonu güvence altına almak ve yeni başbakanın iktidara getirilmesini yasallaştırmak için gerekliydi. Şah'ın kararsız bir kişiliğe sahip olduğu bilindiği için, işbirliğine yanaşması için ona uygulanacak baskı aşağıdaki şekillerde olacaktı: Şahın dinamik ve güçlü ikiz kız kardeşi, İran'dan sınırdışı edilmiş Prenses Eşref Pehlevî, Şah'ın Musaddık'ı görevden alması için baskı yapması amacıyla Avrupa'dan İran'a getirilecekti. Prenses, Şah'a, kendisinin Musaddık'ı görevden almasını rica eden ABD'li Ve İngiltereli yetkililerle görüştüğünü söyleyecekti. Şah'ın saygı gösterdiği ve sevdiği İran'da görev yapmış eski General H. Norman Schwarzkopf'un Şah'ı ziyaret etmesi için gerekli hazırlıklar yapılmıştı. Schwarzkopf hazırlanan planı Şah'a anlatacak ve ona Musaddık'ı görevden aldığına, yerine Zahidî'yi atadığına dair ve orduyu Hükümdarlığa karşı sadâkate davet eden fermanlar çıkarttıracaktı. Şah'ın güvenini kazanmış olan yerli İngiliz ajanı şefi, Schwarzkopf'un mesajını teyit edecek ve bunun bir ABD-İngiltere ortak operasyonu olduğu konusunda ona güvence verecekti.

Yukarıdaki girişimlerin sonuçsuz kalması halinde, Mr. Roosevelt, ABD Başkanı adına İran'a gelip Şah'ı söz konusu fermanları imzalamaya zorlayacaktı. Fermanlar alınınca, CIA tarafından operasyona dahil edilmesine karar verildiği gün, fermanlar General Zahidî'ye ulaştırılacaktı. Fermanları eline almış olan Zâhidî, Şah'ın tavrını değiştirmesini engellemek ve hayatına yönelik her hangi bir tehlikeyi önlemek amacıyla, onun Tahran dışında olduğu bir sırada iktidarı ele geçirecekti. CIA, Tahran ordusundaki ajanlar aracılığıyla, Şah'ın tayin ettiği hükümeti desteklemek üzere, ordunun, mümkün olan en üst düzeyde, işbirliği yapmasını sağlayacaktı.

Aşağıda yer alan gelişmeler, İran ve Musaddık üzerinde büyük bir etki yaratmış ve Musaddık'ın düşürülmesine yardımcı olmuştu.

Bu gelişmeler şunlardı:

29 Haziran 1953'te, ABD Başkanı Eisenhower'ın Başbakan Musaddık'a gönderdiği ve artırılmış ABD yardımının İran'a gönderilmeyeceğini açıkça ortaya koyan mektubun bilinçli olarak basına sızdırılması... ABD Dışişleri Bakanı'nın 28 Temmuz 1953'te yaptığı basın toplantısında "İran'daki yasadışı Komünist Parti'nin faaliyetlerini artırması ve İran hükümetinin bu faaliyetlere tolerans göstermesi hükümetimiz için ciddi bir endişe kaynağıdır. Bu gelişmeler İran'a yardım yapmamızı daha da zor bir hale getirmektedir" biçiminde açıklama yapması ve ABD Başkanı'nın Seattle'da yapılan Valiler Kongresi'nde yaptığı, Asya ülkelerinin Demir Perde gerisine düşmesi durumunda ABD'nin oturup bu duruma seyirci kalamayacağı yönünde yaptığı açıklamalar... CIA'nın, Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği halinde, Amerikan gazete ve dergilerinde yayınlattığı özenle kaleme alınmış çeşitli makaleler de, İran'da yeniden yayınlandığında istenilen psikolojik etkiyi yaratmış ve Musaddık'a karşı yürütülen sinir savaşına büyük bir katkı yapmıştı.

Operasyon Başlangıç Planı
1 haziran 1953'te Lefkoşe'den Merkez'e gönderilen telgraf
SIS ve CIA Temsicileri Tarafından Kıbrıs-Lefkoşe'de Hazırlanan Operasyon Giriş Planı'nın Özeti

-Hazırlık Hareketi

-Muhalefetin Geçici Finansmanı

-CIA Zahidî'ye 25.000 dolar sağlayacak.

-SIS Zahidî'ye 25.000 dolar sağlayacak.

-SIS'in İranda bulunan kanalları yukarıdaki paraları Zâhidî'ye ulaştırmak için kullanılacak.

-Eğer gerekiyorsa CIA kilit konumda bulunan askerî liderleri sübvanse etme girişiminde bulunacak.

-Şah'ın İşbirliğinin Kazanılması

-Aşama 1: İngiltere'nin ve ABD'nin ortak bir amacı olduğu konusunda Şah'ın ikna edilmesi ve İngiltere'nin entrika düzenleyeceğine dair Şah'taki mevcut patolojik korkusunun giderilmesi...

Büyükelçi Henderson'ın, ABD-İngiliz ortak yardımı konusunda

ve İngiltere'nin Musaddık'ı değil Şah'ı desteklediğine dair güvence vermek üzere Şah'a gönderilmesi...

Henderson'ın Şah'a ABD-İngiltere ortak planını sunmak üzere yeni temsilcinin kendisi ile tanıştırılacağını söylemesi...

-Aşama 2: ABD özel temsilcisi Şah'a çıkıp aşağıdakileri sunacak:

-Şah'a sunum:

Her iki hükümet petrolü ikincil bir mesele olarak görüyor

Temel amaç İran'ın bağımsızlığını korumak ve onu Komünist Sovyet etkisinden uzak tutmak. Bunun gerçekleştirilebilmesi için Musaddık uzaklaştırılmalı

Mevcut hanedan İran milli hakimiyeti için en güvenilir dayanak...

Musaddık iktidarda olduğu sürece yardım yok...

Musaddık gitmeli...

İngiltere-ABD ortak yardımı [Musaddık hükümetine] halef olan hükümete verilecek...

-Şah'tan talep edilecek olanlar:

Musaddık'ın alaşağı edilmesi için liderliği üstlenmelisiniz.

Eğer bunu yapmayacak olursanız, ülkenin çöküşü ile ilgili sorumluluk size ait olacaktır.

Eğer bunu yapmayacak olursanız, Şah hanedanı çöker ve arkanızdaki İngiltere-ABD desteği yok olur

Müzakere değil uyarı yaklaşımı...

Zahidî ile operasyon planı sizinle müzakere edilecek...

Zahidî ile hazırlık/anlaşma

Şah ile yukarıdaki minval üzere anlaşma yapıldıktan sonra, General Zahidî'ye kendisinin bundan sonraki İngiltere-ABD destekli hükümetin başı olarak seçildiğine dair bilgi verilmesi...

Operasyon ve operasyonun zaman planlaması için özel bir plan üzerinde çalışma yapılması...

Zahidî'yi göreve getirmenin iki yolu var:

Yarı-yasal. Bir şahlık fermanı ile Şah'ın Zahidî'yi Başbakan olarak ataması.

-Asker darbe

Öncelikle yarı-yasal yol denenmelidir. (...) Eğer başarısız olursa birkaç saat içerisinde askerî darbe devreye sokulacak.

-Meclis İle İlişkiler

Yarı-yasal girişim için önemli. Böyle bir girişime hazırlık için milletvekilleri satın alınmalı.

Temel amaç Musaddık aleyhine 41 oyun garanti altına alınması ve yarı-yasal girişim için yetersayıya ulaşılabilmesi için 53 milletvekiline ulaşılabilmesidir. (SIS şu an için kontrol dışında olan yirmi milletvekilinin satın alınması gerektiğini düşünmektedir.)

Milletvekillerine erişim SIS'ın yerli ajanlar gurubu aracılığı ile sağlanacaktır. CIA, milletvekillerinin caymasını engellemek için onları baskı altında tutacak ve [gerekli] rüşvet paralarının bir kısmını karşılayacaktır.

-Dinî liderlerle olan ilişkiler

Dini liderler:

Musaddık'ı onaylamadıklarını herkese duyurmalıdırlar.

Gerekirse, din kisvesi altında gösteriler düzenlemelidirler.

Şah'a verdikleri desteği güçlendirmelidirler

Radyo aracılığı ile ve camilerde (kurulacak) yeni hükümetin İslamî ilkelere bağlı olduğunu duyurmalıdırlar.

Din adamlarının bu yaptıklarına bir karşılık olmak üzere önde gelen din adamalarından Borujerdi'ye önemsiz bir bakanlık teklif edilmeli, ya da, yasamanın dine uygunluğunun beş molladan oluşan bir heyet tarafından denetlenmesine dair göz ardı edilmekte olan anayasa maddesinin uygulamaya geçirilmesi.

(Din adamlarının) Musaddık yanlısı milletvekillerini tehdit etmek üzere cesaretlendirilmeleri...

-Esnaf ile ilişkiler

Esnaf bağlantıları hükümet aleyhine ortaya atılan dedikoduların yayılması için kullanılmalı, eğer mümkünse işyerleri hükümet aleyhine bir protesto olarak kapatılmalıdır.

-Tudeh

Zahidî (Komünist Parti) Tudeh'ten şiddetli bir tepkinin gelebileceğini bilmeli ve daha ağır düzeyde bir şiddetle karşılık vermek üzere hazırlıklı olmalıdır.

Parti'den ve Cephe Grubu liderlerinden en az yüz kişi tutuklanacak.

Güney Tahran, Tudeh'li göstericilerin girişine kapanmalı ve burada gösteri yapmaları engellenmeli.

Tudeh üyelerine gönderilen broşürlerle onların her hangi bir gösteriye katılmamaları sağlanmalıdır.

-Basın ve propaganda programı

Darbeden önce Musaddık aleyhine propaganda yoğunlaştırılacak

Zahidî aşağıdakilerin yerine getirilmesi amacıyla derhal bir hükümet basın ve propaganda şefi atamalıdır:

Bütün yabancı basını tarayıp özetlemek

ABD ve İngiltere tarafından yapılan resmi açıklamaları duyurmak

Tahran Radyosunu maksimum düzeyde kullanmak

-Aşiretlerle ilişkiler

Darbe, Bakhtiyarî, Lurlar, Kürtler, Belücîler, Zülfikârîler, Mamassaniler, Boer Ahmedî ve Khamseh gibi aşiret gruplarından gelecek her hangi bir hareketi proveke etmemelidir

Temel mesele (Türkmen) Kaşka'i aşiret liderlerinin nötralize edilmesidir.

Yarı-yasal iktidar değişim mekanizması

Bu noktada, en favori olanı " plan" adlı seçenektir. Dinî liderlere ulaşabilen unsurlar pazar esnafı tarafından sağlananlara katılmalıdır. 4.000'e yakını SIS kontrolünde olan grup tarafından, ilave unsurlar ise CIA tarafından sağlanacaktır.

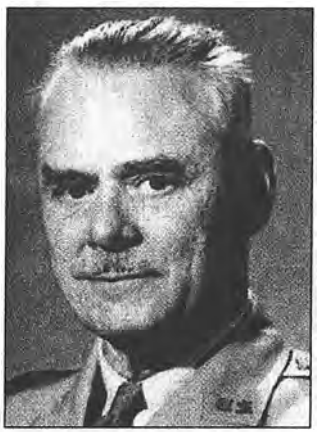
Halka, bu bahane hareketin Musaddık hükümetine karşı aşağıda belirtilen iki popüler memnuniyetsizlik zemini üzerinde yükseldiği ilan edilecektir:

Birinci bahane Musaddık Hükümeti'nin temelde din karşıtı olmasıdır. Musaddık ile Tudeh arasındaki ve Musaddık ile SSCB arasındaki bağlantılar bunu açıkça ortaya koymaktadır. Hareketin he-

men öncesinde CIA Musaddık ile Tudeh arasındaki gizli anlaşmayı kanıtlamak için uydurulan sahte bütün belgeleri olabildiğince geniş bir biçimde yayacak.

İkinci bahane ise Musaddık'ın, halden anlamaz diktatörlüğü ile, ülkeyi tümüyle bir ekonomik çöküşe doğru götürmekte olmasıdır. Hareketin hemen öncesinde, CIA illegal olarak basılıp piyasaya sürülen kağıt parayı olabildiğince geniş çevrelere duyurmalıdır. CIA, bu mesaj ile haddinden fazla basılacak olan sahte parayı çok miktarda ve mükemmel biçimde basma kabiliyetine sahip olmalıdır.

Dinî refüj darbe günü şafak vakti gerçekleştirilecektir. Hemen ardından Meclis'in hükümeti eleştiren bir tezkere geçirmesi için faaliyete geçilecektir. Ardından Musaddık görevden indirilip yerine Zahidî getirilecektir. Darbe o gün öğleyin erken saatlerde tamamlanmış olursa operasyon başarılı demektir. Başarısızlık halinde, aynı günün akşamı askeri darbe organize edilecektir.

General Schwarzkoph

Ta en başından beri İran Şahı'nın, Musaddık'ın devrilmesine bir fiil destek olmaya isteksiz olsa bile, özel bir rol oynamaya zorlanmasının gerektiği CIA tarafından biliniyordu. Temmuz'un 23'ünde, Şah'a gönderilmek üzere tüm mesajlar, yazılı dokümanları kapsayan bir çizelge merkez bürolarda hazırlandı. Tüm bu adımların gerçekleştirilmesi planlandığı gibi gitti.

İlk görev, o anda Paris'te olduğu düşünülen Prenses Eşref'e bilgi vermekti. Onunla 10 Temmuz'da Paris'te görüşülmesi ve 20 Temmuz'da Şah'la görüşmesi için Tahran'a götürülmesi planlanmıştı. O günlerde Cenova'da bulunan Esedullah Raşidiyan'ın öncelikle onu çağırması, SIS ve CIA ajanlarının ortak ziyaretleri için hazırlaması bekleniyordu. Ajan Meade 10 Temmuz'da hava yoluyla Londra'ya ulaştı ve Darbyshire ile önce Paris'e geçti. Ancak, beklenmedik bir gecikme meydana geldi. Prenses Eşref, Paris'te değildi; Riviera'ya yerleştirilmiş; ve Esedullah Raşidiyan tarafından ziya-

ret edilmişti. Kendisine önerilen rolü konusunda hiç de isteklilik göstermediğini bildirdi, Raşidiyan. Yine de, ertesi gün "resmi" görevliler prensesle birlikte iki toplantı yaptılar. Bu toplantıda yapılan görüşmelerden sonra Prenses, kendisinden yapması istenen her şeyi yapmayı kabul etti. İran'a geri dönüşünün Musaddık yanlısı basında güçlü bir tepki oluşturacağını söyleyerek, "Karşı tepkinizi koyacağınızı umuyorum" dedi.

Prenses Eşref, Tahran'a ticari bir uçakla bir yolcu olarak gitti. Beklendiği gibi, onun İran'a izinsiz geri dönüşü gerçek manada bir fırtınaya yol açtı. Ne Şah'ın kendisinden ne de Musaddık Hükümeti'nden geri dönüş için izin talebinde bulunulmamıştı. Hem Şah ve hem de Musaddık çok öfkelenmişti. Şah, Prenses Eşref'le görüşmeyi reddetti ancak X'ın aracılığıyla kendisine getirilen bir mektubu kabul etti. Bu X şahıs, saray ailesinden biri olmuş, etkili bir şekilde fedakar bir tavır takınmıştı. Bu mektubun içinde, Prensen Eşref'ınkine benzer bir amaçla Amerikan Generali Schwarzkopf'un Şah'ı görmeye geliyor olduğu haberi yazıyordu. Şah, bu haberi memnuniyetle karşıladı ve 29 Temmuz günü akşamı da kızkardeşi Eşref'i kabul etti. Aralarındaki görüşme fırtınalı bir şekilde başladı ama barışma notuyla bitti. Ertesi gün, Prenses Eşref Avrupa'ya dönmek için uçakla Tahran'dan ayrıldı. Prenses'in İran'a izinsiz dönüşüne çok sert tepki veren Musaddık yanlısı basın rahatlamıştı. Oysa herşey önceden planlandığı gibi yürüyordu.

İngiliz istihbaratından her ay 10 bin Pound maaş alan Esadullah Raşidiyan'ın yanına ikinci bir özel görevli daha geldi. Bu kimse çok önemli bir İngiliz SIS ajanıydı. Plana göre, Esadullah'ın temel görevi Şah'ı, kendisinin Musaddık'ın devrilmesi operasyonunda İngiltere hükümetinin resmi sözcüsü olduğuna inandırmaktı. İleriki plan, yani Şah'ın BBC'de (British Broadcasting Company) belirli tarihlerde İran Dili'nde programlarında yayımlanmak üzere bir kilit ifade seçmesini sağlama planı izlendi. Londra'da bu kilit cümleyi BBC'ye göndermek için gerekli hazırlıklar Darbyshire tarafından yapıldı. Temmuz'un 30'unda ve tekrar 31'inde Şah, Esadullah Rashidian'la görüştü. Şah, yayınlanmasını istediği ifadeyi BBC radyosunun gece haberleri programında işitmişti; ancak, durumu değerlendirebilmesi için vakit talebinde bulundu. Ayrıca E-

İran'da yapılan darbenin başajanı Kermit Roosevelt'in çocukluğu...

sadullah, Şah'ı Amerikan özel görevlisi General Schwarzkopf'un ziyaretine hazırladı.

General Schwarzkoph, operasyon planının baş mimarı CIA tarafından seçilmişti. Schwarzkoph'u tercihin nedeni ise 1942'den 1948'e kadar olan yıllar içinde resmi görevli bir asker olarak İran'da bulunmuş ve bu dönemde Şah'ın dostluğunu, saygısını ve güvenini kazanmış olmasıydı. Kendisine 29 Haziran 1953 günü, Yakın Doğu Operasyon/4 Şefi John Waller tarafından ulaşıldı. Yapılan görüşmelerden sonra, Schwarzkopf görevini severek üstlendi. Kendisi, Şah'a başkalarının gizlediği gerçekleri söylediğini ifade etti ve ayrıca Şah'la gereken işbirliğinin yapılabileceğini belirtti. Schwazkopf'a içinde Lübnan, Pakistan ve Mısır'a gidiş planının olduğu gizli bir görev verildi. Böylece Tahran'a yapacağı ziyaret esas gideceği yer doğrultusunda uğradığı uğrak yeri olarak görünecek, esas amaç anlaşılmayacaktı. Schwarzkopf hava yoluyla 21 Temmuz'da Beyrut'a gitmek için ayrıldı.

Schwarzkopf'un gizli görevi, operasyon planında uzun uzun anlatılan üç belgeyi Şah'tan elde etmekti. Bunlar: Zahedi'yi Başbakan olarak atayan bir ferman, Zahedi'nin Şah adına ordu görevlileri toplamada kullanabileceği, Şah'ın Zahedi'ye olan güvenini belirten bir mektup ve Ordu'nun tüm komutanlarını ve alt birimlerini, yasal başbakan Zahedi'ye destek vermeye çağıracak bir ferman.... Amerika tarafında hakim olan genel düşünce, Şah'a Musaddık'ı doğrudan saf dışı bırakacak bir ferman yayınlatmaktan ziyade böyle ifadelerin yerlacağı bir fermanı imzalatmanın daha kolay olacağı yönündeydi. Ayrıca, Musaddık'ın yerini doldurma hareketinin Meclis yoluyla sağlanabileceği inancı hakimdi.

Merkez Bürolarının hazırladıkları propaganda malzemeleri birim tarafından Esadullah Raşidiyan'a üzerinde düşünmesi için gönderildi. Aynı günlerde Şah yanlısı, Musaddık karşıtı, özel planlanmış kampanyalar Azerbaycan'da da devam etmekteydi. CIA'nın Tahran İstasyon'u, Zahedi'yle doğrudan temasa geçti. Birçok görüşme ve toplantıdan sonra, Birim Şefi Goiran ile Goodwin, Zahedi'nin motivasyon, enerji ve somut planlar yönünden eksik olduğunu gördüler. Onlara göre, Zahedi'ye yol gösterilmesi ve onun için özel planların hazırlanması gerekiyordu. 26 Temmuz günü bir

dizi kilit ajan, çeşitli yerlerde önemli görevlerin başındaydılar. Roosevelt ile Schwarzkopf Tahran'daydı, Leavitt ise birkaç gündür Kıbrıs'ta bulunuyordu. Ayrıca, Büyükelçi Henderson da dinlenmeye Sarzburg'a gelmişti. Orada gelecek ik hafta boyunca endişeli ama yakın takipçi bir şekilde kalması gerekiyordu. Kıbrıs'taki Leavitt, kendilerine yeterince bilginin ulaşmadığından yakınan İngiliz SIS ajanlarını oyalamakla meşgul oldu. Bu SIS memurları, İran ana telefon santralinin çalışma düzenini bozma planı üzerinde çalışıyorlardı.

19 Temmuz'da Roeesevelt'in Tahran'a dönüşüyle mevcut durum tekrar gözden geçirildi. Musaddık'a karşı psikolojik savaşın bir parçası olarak, yüksek rütbeli Amerikan görevlileri ile Musaddık hükümeti görevlilerinin arasındaki yakın irtibatları azaltmanın gerekliliği üzerinde duruldu. İran'daki Teknik Kooperasyon (TCI) Yöneticisi William E. Warne'den hükümetle olan olağan irtibatlarını azaltması; bunun yanında, Iran'daki Amerikan Askeri Misyonu Şefi General Fran McClure'den Musaddık'a tam destek veren sivil memurlar ve subaylara karşı daha mesafeli davranması istendi. Bu gümlerde Şah tarafından imzalanacak olan belgelerin içeriğinin ve sayılarının değiştirilmesi gerektiği kararına varıldı. Bu belgelerin yalnızca , Zahedi'yi Başbakan olarak atayan bir Ferman ile Meclis'in feshi konusunun hükümet tabanlı olarak referanduma sunumunun yasal bir işlem olmadığını öne süren bir mektubu içermesi gerekiyordu.

CIA İşbirlikçisi Alb. Nasıri

Temmuz ayı sona ererken, propaganda kampanyasında görevli istasyon ajanları, Musaddık yanlısı bazı siyasetçilerin şimdilerde Musaddık karşıtı etkili faaliyetlerini rapor etti. CIA tarafından ustalıkla hazırlanmış Musaddık karşıtı haberler, İrandaki muhalif basına ve Amerikan basınına dağıtıldı.

1 Ağustos'ta, Prenses Eşref'in İran'dan ayrılmasından ve Esedul-

lah Raşidiyan'ın kendisinin İngiltere Hükümetinin bir sözcüsü olduğuna inandırmaya yönelik BBC mesajını Şah'ın işitmesinden iki gün sonra, Schwarzkopf Şah'la kapsamlı bir toplantı yaptı. Şah, gizli dinlenme endişesiyle, generali büyük bir balo salonuna götürdü, odanın tam ortasına küçük bir masa çektiler, ikisi de masaya oturdu. Şah önce kendisinden imzalaması istenen belgeleri imzalamayı reddetti. Bunu yaparken Ordu'nun kendisine sadakatinden tam emin olmadığını, girişimin olası başarı yada başarısızlığına dair kendi tahminleri ve kararlarını almak için zamana ihtiyacı olduğunu söyledi. Diğer bir taraftan eğer Musaddık referandumu gerçekleştirir, Meclisi dağıtırsa, o zaman kendisinin Musaddık'ı tahtından devirmek ve yine kendisinin seçeceği başbakanı atamak için, anayasaya dayanarak, eline tam güç geçeceğini söyledi. Roosevelt ile Şah arasında yapılan toplantıların yanısıra, Raşidiyan ile Şah arasında yapılan toplantılarda, Şah'ın tereddütlü ve kararsızlık tutumlarının üstesinden gelmek için inanılmaz çaba ve baskılar uygulandı. 2 Ağustos'ta uzun zamandan beri birimin tecrübeli ve değerli Şefi Roger Goiran Tahran'dan ayrılıp Merkez Bürolarındaki görevine döndü. Bilgisi, Çizme Operasyonu'nun ilk hazırlık basamaklarında paha biçilmez bir değer taşıyorken, bu seferki ayrılışı, Musaddık'a karşı psikolojik savaşta ve muhalefeti harekete geçirme çabalarında önemli bir etken olacaktı. Bu dönem içinde, Musaddık her zaman olduğu gibi dikkatle inisiyatifini sürdürmeye ve gittikçe büyüyen muhalif sesleri bastırmaya çalışıyordu. Muhaliflerin daha da zorlayıcı olan ilgisi Meclis'e yönelmişti. Musaddık, hükümeti destekleyen milletvekillerinin istifa etmelerini istedi. Birçok tarafsız, yada gizlice Musaddık karşıtı olan milletvekilleri süregiden 28 istifa olayının hemen ardından onlar da istifa ettiler. CIA, Musaddık karşıtı milletvekillerini, görevlerine devam etmeleri ve meclisteki yerlerinin almaları konusunda onları uyardı. CIA'nın amacı, Meclisten istifa etmemiş olanlarla yasal bir parlementer grup kurmaktı. Ağustos'un başlarında ülke çapında düzenlenen referandumda, iki milyon kişinin meclisin dağıtılmasına; geri kalan bir kaç yüz kişinin de, dağıtılmamasına oy verdiği açıklandı. Musaddık'ın umduğu ve tahmin ettiği gibi tatminkar olmamıştı referandum. Bu durum, CIA/SIS 'in parasal olarak desteklediği mu-

CIA İşbirlikçisi Albay Nasıri, İran Şahı'na imzalattıkları fermânla...

halefet basınınca Musaddık'ın üzerine sürekli gidebileceği, saldırabileceği bir ortamı da yaratmıştı. Bunun haricinde, bu faaliyet halkın daha güvenilir ve köklü unsurlarının da alarma geçmelerine neden oldu.

Tahran'da Şah'la yapılan toplantılar devam etmekteydi. Esedullah Raşidiyan, operasyonun izleyeceği biçimle ilgili özel detayları 2 Ağusto günü Şah'a sundu. Ayrıca, Şah'ın Musaddık'ı görevinden alıp, yerine Zahedi'yi hem başbakan hem de başkomutan yardımcısı olrak ataması gerektiğini bildirdi. Şah, bunun yanısıra, General Vosuq'u Genelkurmay Başkanı olarak atamayı kabul etti. 3 Ağustos'ta, Roosevelt Şah'la uzun ve sonuçsuz görüşmelerde bulundu. Şah, kendisinin bir maceracı olmadığını, bu nedenle riske girmek istemediğini belirtti. Roosevelt ise, hükümetin değiştirilebileceği başka bir yolun olmadığını ve sınavın Musaddık ve gücü ile Şah ve halen kendisini destekleyen –ancak yakında kendisinden kopacak olan- İran ordusu arasında olduğunu belirtti. Roosevelt, son olarak, olumlu bir karar beklentisi içinde kendisinin birkaç gün daha oralarda bulunacağını ve sonrasında ülkeyi terk edeceğini; ikincisinin (ülkeden ayrılma durumunda) Şah'ın faaliyete geçmeme durumunun yalnızca Komünist İran yada ikinci bir Kore ortaya çıkaracağını fark etmesi gerektiğini söyledi. Roosevelt, konuşmasını, Amerikan hükümetinin bu olasılıkları kabul etmeye hazır olmadığını; ancak başka bir planın yürütülebileceğini söyleyerek tamamladı.

Şah'la yapılan sonraki bir görüşmede Şah, Musaddık'ı devirmede kendisinin inisiyatif sahibi olmasını gerektirecek teminatları Bay Roosevelt'in Başbakan Eisenhower'dan rica etmesini istedi. Bay Roosevelt ise, bu ricayı Başbakan'a ileteceğini; fakat Başabakan'ın Şah'ın kendisine Amerika'dan isteklerini açıkça belirtmesini isteyeceğinden emin olduğunu söyledi. Tamamen mükemmel bir tesadüf ve şans eseri olarak ABD Başkanı, 4 Ağustos günü Seattle'da konuşurken, elindeki notlara bağlı kalmadan, Amerika'nın boş boş oturup, İran'ın Demir Perde arkasına düşmesini izlemeyeceğini imayla belirtti. Roosevelt Başbakan'ın ifadelerini iyi bir şekilde yorumladı ve Şah'a Başkan Eisenhower'in Musaddık'a karşı bazı teminatların gereksiz olduğu kanısında olduğunu belirtti.

Son olarak, Şah bu meseleyi Rashidian'la birlikte yaniden görüşeceğini söyledi. Bu görüşmeyi bildiren bir telgrafta Roosevelt, Şah olmaksızın ilerlemeye çalışmanın faydasız olacağını ve önlerindeki iki- üç gün içinde nihaî baskının uygulanıp uygulanmamasına ya da sonunda Şah'ın ikna edileceği on günlük bir gecikmeyi kabul edip etmemeye karar verilmesi gerektiğini belirtti.

7 Ağustos günü Raşidiyan, 10 ya da 11 Ağustos gecesinde harekete geçilmesini kabul eden Şah'la yeniden görüştü. 8 Ağustos'ta Roosevelt Şah'la yeniden görüştü ve inatçı bir kararsızlıkla mücadele etti. Bu kararsızlık öyle bir hale geldi ki, Şah operasyonda yer alacak olan ordu subaylarına yalnızca sözlü olarak cesaret vermeyi kabul etti. Sonrasında, Ramsar'a gideceğini ve ordunun kendisine resmi olarak bildirilmeden hareket etmesine izin vereceğini; bunun yanı sıra eğer operasyon başarılı olursa, Zahedi'yi Başbakan olarak atayacağını bildirdi. 9 Ağustos'ta Raşidiyan görüşmeyi üstlendi ve Şah'ın ayın 12'sinde İran'ın yazlık kenti Ramsar'a gitmek için yola çıkacağını; bununla beraber, ayrılışından önce Zahedi ve kilit subaylarla görüşeceğini; yeni hükümetin başkanının Zahedi olacağını sözlü olarak ilan edeceğini CIA'ya rapor etti. 10 Ağustos'ta Albay Nasıri, Şah'la görüştü ve Şah'tan gelecek emirler doğrultusunda harekete geçmeye hazır olan ordu subaylarının isimlerini Şah'a sundu. Şah, harekete geçme planını onaylarken, yine de hiçbir kağıdı imzalamayacağını dile getirdi. Albay Nasıri, bu kararı protesto etti. Bununla birlikte Şah tüm bu önemli noktaları tartışmak için Raşidiyan'ı çağırdı. Raşidiyan görüşme esnasında, Roosevelt'ten gelen bir mesajı iletti Şah'a. Mesajda, Şah'ın birkaç gün içinde harekete geçmemesi halinde Roosevelt'in bezginlik, bıkkınlık içinde ayrılacağından behsediliyordu. Görüşmenin sonunda, Şah kağıtları imzalayacağını, Zahediyle görüşeceğini sonrasında da Ramsar'a gideceğini bildirdi. Şah, ertesi gün Zahedi'yle görüştü, Ramsar'a gitmek için Tahran'dan ayrıldı; ancak Raşidiyanların verdikleri sözün aksine kağıtlar imzalanması için henüz hazır değildi. Bu nedenle Şah kağıtları Ramsar'a gönderdikleri takdirde imzalayacağına dair söz verdi.

Roosevelt ile Raşidiyan arasındaki görüşmeden sonra, Çizme Operasyonu'nun orjinal Londra taslağına daha yakın olan bir kara-

ra geri dönüldü. İki kafadar, Şah'ın elinden iki ferman alınmasına karar verdiler.Bunlardan biri Musaddık'ı tahtından edecek; diğeri ise Zahedi'yi Başbakan olarak atayacak olan kararları içermeliydi. Esadullah Raşidiyan ile son derece önemli bir İngiliz ajanı belgeleri birlikte hazırladılar ve 12 Ağustos akşamında onları özel bir uçakla Şah'ın bulunduğu Ramsar kentine götürdüler. Bunlar olurken, Musaddık'a karşı yürütülen psikolojik savaş en doruk seviyesine ulaşmıştı. CIA tarafından kontrol altına alınmış bazı İran gazeteleri, Musaddık'ı hedef almıştı. CIA ajanları, Komünist Tudeh Partisi görevlisi görüntüsü altında kara propaganda yürüterek Tahran'daki dini liderleri alarma geçirmeye çalışıyorlardı. Bu liderleri, Musaddık'a karşı çıktıkları takdirde şiddetli bir şekidle cezalandırmakla tehdit ediyorlardı. Ayrıca onlara tehdit telefonları da açıldı, yine Tudeh Partisi mensubu görüntüsü altında bazı dini liderlerin evleri bombalandı.

Şah'ın Musaddık'ı devirme darbesine destek verdiği iddiası, CIA ajanları vasıtasıyla hızla İran'a yayıldı. Zahedi, CIA Tahran İstasyonu'nun en önemli ajanı Albay Nasıri ile bir görüşme yaptı ve onu Amerikalılar'la kendi aralarında bir irtibat subayı olarak belirledi. 13 Ağustos akşamında Albay Nasıri, Şah'ın imzalamış ve Zahedi'ye göndermiş olduğu fermanlarla Tahran'a döndü. Anlattıklarına göre -ki, hiç bir zaman onaylanmamıştır- Şah'ı fermanları imzalamaya ikna eden kişi eşi Kraliçe Süreyya idi. Bu doğruysa eğer, açıkça anşılaşılıyor ki, hiç umulmadık bir taraftan bir yardımcı çıkmıştı.

14 Ağustos'ta İstasyon, - ülkenin boş hazinesini göz önünde bulundurarak- operasyonun tamamlanması halinde Gneral Zahedi yönetiminin acil ödeneklere ihtiyacı olacağını telgrafla Washington'a bildirdi. Toplam 5 milyon dolar istendi. 14 Ağustos günü Tahran'a başka haber ulaşmadı; artık operasyonun başlamasını beklemekten başka ne Merkez bürolarının ne de Birimin yapacağı pek bir şey kalmamıştı.

İlk Deneme

15 Ağustos 1953 gecesi İran'da meydana gelen olayların kesin sırası detaylarıyla henüz öğrenilemedi. Operasyonda görev almış ajanların aktardıkları bilgiler, karanlık bir gecede gerçeğin izinin

sürülmesini imkânsız kılacak kadar farklılık gösteriyor. Ne var ki, iki temel gerçekle bağlantılı olduğundan, ilk başarısız denemenin taslağı belli. Bu gerçekler: İran ordusundan operasyona destek veren subaylardan birinin düşüncesiz hareketleriyle plana ihanet etmesi CIA'nın planını bozdu. Bu ilk denemenin başarısız olmasının bir başka sebebi ise, CIA'ye ait ilgili bir belgede ifade edildiği üzere "Çok kilit bir noktada katılımcıların karar vermedeki beceriksizlikleri ve eksiklikleri olmasaydı plan başarılı olabilirdi."

Ogünkü durumun ayrıntıları şöyleydi: Nihayet Şah 15 Ağustos 1953'te, Prenses Eşref'ten ve Schwarzkopf'tan gelen kayda değer baskının ve Mr. Roosevelt ile yaptığı birkaç görüşmenin ardından gerekli fermanları imzaladı. Operasyon 16 Ağustos'ta başlatıldı. Ne var ki, İran ordusunda bulunan güvenlik kaçağı (security leak) nedeniyle, Musaddık'ı tutuklamakla görevli olan ve iki kamyon dolusu Şah-yanlısı asker tarafından desteklenen Şah'ın muhafız alay komutanı, kendisinden daha güçlü olan ve halâ Musaddık'a olan sadakatini sürdürmekte olan ordu güçlerine yenildi. Bu nedenle, askeri planın dengesi o gün için hüsrana uğradı. Planın amacına ulaşamadığını duyan Şah, Bağdat'a kaçtı. Bu bir ihtiyat hareketiydi ve en azından kısmen planın dahilinde ön görülen bir durumdu. İşbirlikçi General Zahidî, CIA'nın gizli evinde saklanmaya devam etti. Kendisine bağlı anahtar görevliler sayesinde, Musaddık'ın, ana muhalif unsurları yakalamaya çalışan güvenlik güçlerini atlatmayı başardı.

17 Ağustos öğleden sonra ilk saatlerde Büyükelçi Henderson, Tahran'a döndü. Zahidî, CIA tarafından hazırlanan gizli bir basın toplantısı ile ve yine CIA'nın gizli matbaa olanaklarıyla kendisinin yasal başbakan olduğunu, Musaddık'ın kendisine karşı darbe düzenlediğini duyurdu. CIA ajanları, Musaddık'ın görevden alınıp yerine Zahidî'nin getirildiği ile ilgili fermanlardan çekilen fotoğrafları bol miktarda çoğaltıp her tarafa dağıttılar. Bu, Musaddık'ın hareketiyle Şah'ın İran'ı terk etmek zorunda kaldığını fark etmekten dolayı galeyana gelmiş olan Tahran halkı üzerinde büyük bir etki yarattı. Irak'ın başkenti Bağdat'taki ABD Büyükelçisi Burton Y. Berry, Şah ile bağlantı kurup ona, o anki kötü duruma rağmen Şah'ın İran'a geri döneceğinden emin olduğunu söyledi.

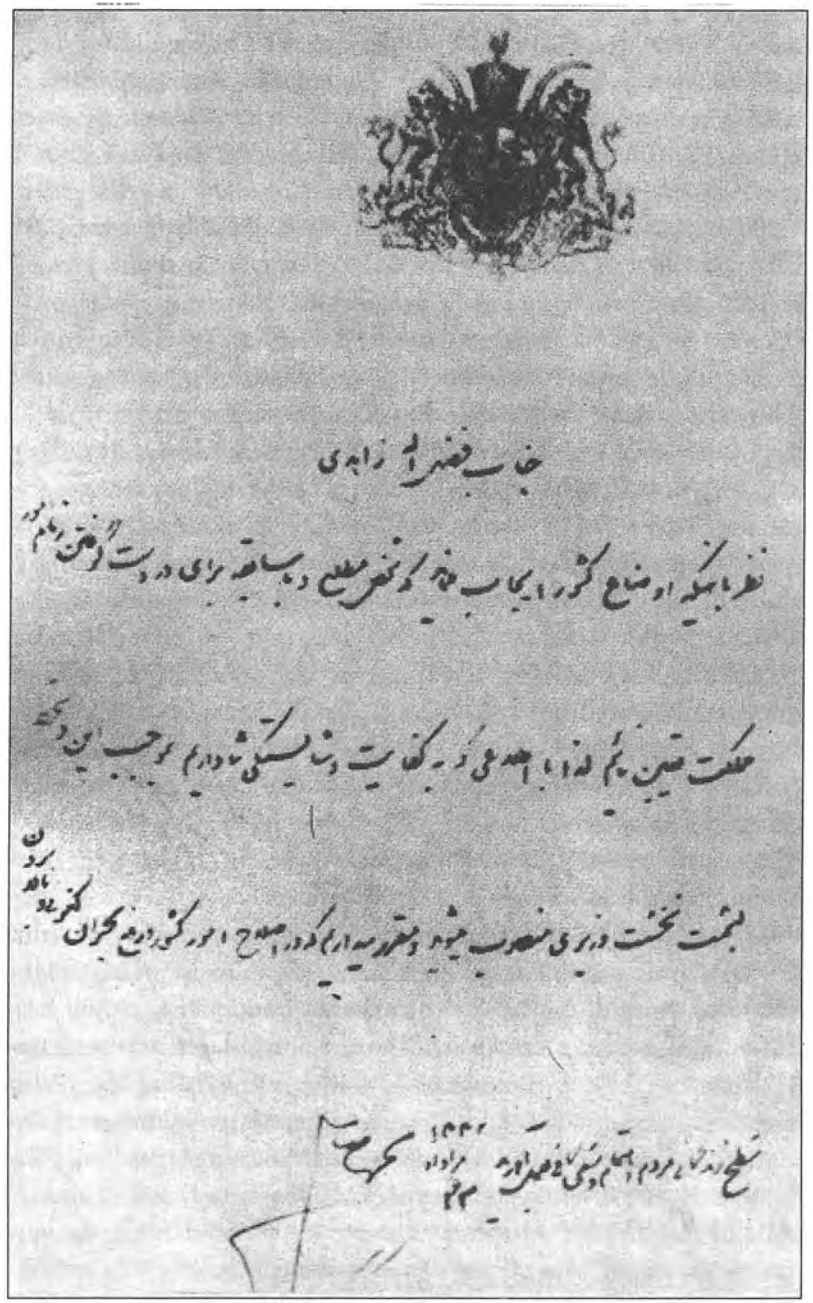
Şah Bağdat'tan Roma'ya uçtuktan sonra da bağlantı sürdürüldü. Mr. Roosevelt ve CIA Tahran İstasyonu, sürekli olarak Musaddık'ın başarısının yanıltıcı olduğunu, aslında ordunun Şah'a bağlılığının sürdüğü yönünde somut kanıtların bulunduğunu, durumun istenilen yönde değişmesinin mümkün olduğunu rapor ediyorlardı. İstasyon, ABD ve İngiltere'nin dışişleri bakanlıklarını, ordunun ve halkının Zahidî'nin başbakanlığını destekleyip Musaddık'ı reddetmelerini sağlamak için Şah'ı basın açıklamaları yapmaya zorlamak amacıyla daha fazla gayret sarf edilmesi yönünde ikna etmeye çalışıyordu.

İlk Denemenin Ayrıntıları

14 Ağustos akşamı CIA'nın Tahran'daki Özel Karargah personeline operasyonun bir dahaki geceye kadar iptal edildiği haberi geldi. Karargahın baş istihbaratcısı olan albayın operasyonla bağı kopmuş ve genelkurmay başkanı olarak atanmış generale gerekli yönlendirmeler yapılamıyordu.

Musaddık'ın genelkurmay başkanı olan Taghi Riahi'nin beyanatına göre kendisi, 15 Ağustos öğleden sonra saat 5'de bütün planla ilgili tüm ayrıntılardan haberdar edilmişti. Fakat işin garibi yine kendi açıklamasına göre Ulusal Cepheci Zirakzadeh ve Hakşinaz'ın kaldığı Şimran'daki evinden saat 20.00'da ayrılıp Tahran'daki personel karargahına gitmişti. Riahi buna karşın 1.Zırhlı Tugay komutanına birliği saat 23.00'e kadar hazır hale getirmesini emretti. Saat 23.00'de Riahi vekili General Kiani'yi Tahran'ın batısında Şahın muhafızlarınında konuşlandığı Bag-i-Şah'a gönderdi. Kiani kendisinden önce destekçi subaylarıyla oraya gelen albay tarafından tutuklandı.

Aynı zamanda kamyonlar dolusu Şah yandaşı askerler önceden belirli adreslerde tutuklamalarda bulunuyorlardı. Bu gurup 23.30 sıralarında Shimran'daki Riyahi'nin evinde onu yakalayarak Zirakzadeh ve Hakşinaz'ı tutukladılar. Ayrıca aynı sıralarda birkaç subay ve hatırı sayılır sayıda asker, Musaddık'ın Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatemi'nin evine baskın yapıp ayakkabılarını bile giymesine fırsat vermeden onu götürdüler. Tutuklanan kişiler Şimran'daki İmpa-

İran Şahı'nın Musaddık'ın yerine General Zahedi'yi atama fermanı

ratorluk Sarayının (Sadabad) muhafızlar evine hapsedildiler.

Riahi'nin uyarıldığının farkına varan subaylar hiçbirşey yapmazken diğerleri görevlerine devam ettiler. Gece 23.30'dan biraz evvel telefon santralına planlı bir saldırı düzenlendi. Dışişleri bakanı Hüseyin Fatemi'nin evine ve diğer tutuklanacakların evine giden kablolar ile Genel Kurmay Karargahı ile Bagh-i-Shah arasındaki kablolar kesildi. İşbirlikçi Albay Nasıri de küçük bir silahlı kuvvetle Tahran pazarındaki santrali işgal etti.

Riyahi, Bagh-i Şah'a giden General Kiani'den haber alamayınca 2. Dağ Tugay'ından Albay Mümtaz ve 1. Zırhlı Tugay'dan Albay Şahroh'u arayarak birliklerini Bag-i Şah'a yöneltmelerini söyledi. Aynı zamanda 1.Dağ Tugay'ından Albay Parsa, askeri vali ve 3. Dağ Tugay Komutanı Albay Aşrefi, 2.Zırhlı Tugay'dan albay Novzari dahil olmak üzere diğer subayları da alarm durumuna geçirdi. Buna rağmen operasyona dahil olan Zahidi'nin adamlarına göre Mümtaz ve Şahroh, Bagh-i-Şah'da tutuklanıp Kiani'yle beraber bir süre orada tutuldu.

Hükümet kaynaklarının açıklamaları, operasyonda CIA ve SIS'in en önemli ikinci işbirlikçisi Şah'ın Muhafız Birliği'nin komutanı Albay Nimetullah Nasıri'nin, Musaddık'a kendisini görevden alan Şah'ın fermanını ilettiği sırada neler olduğu konusunda ayrışıyor. Musaddık hükümetinin resmi açıklamasına göre Albay Nasıri 16 Ağustos gecesi, saat 01.00'dan önce 4 kamyon asker, 2 jip ve bir zırhlı araba ile Musaddık'ın evinin önünde ortaya çıktı. Başbakan Musaddık'a ileteceği bir mektup olduğunu söyledi ama başbakanlık muhafızlarınca derhal tutuklandı. Farzanegan'ın ise, albayın Musaddık'ın konutunda 23.50'de tutuklandığını iddia ediyor. Bir başka iddiaya göre ise, Musaddık'ın evine kamyonlarca askerin 2 dakika gecikmeyle ulaşması planın suya düşmesine, Albay Nasıri'nin tutuklanmasına neden oldu. Riyahi, müfrezelerce askeri geceyarısından önce saldırıya açık stratejik noktalara konuşlandırmıştı. Riyahi ve diğer Musadık yanlılarının Zahedi yandaşlarını nasıl durdukları ve bunların sebepleri tam olarak hala bilinmiyor. Bilinen tek şey ise Zahedi'nin cesareti kırılmış, korkmuş, sonra da ortalıktan kaybolmuştu. En hassas bir anda operasyonun en önemli ikinci adamı Albay Nasıri'nin tutuklanması morallerin bozulmasına

neden olmuştu. Bir başka bilgiye göre ise; Albay Nasıri, genelkurmay ofisine ayın 16'sında saat 01.00'de gitti ve general kurmay karargahına orayı ele geçirme niyetiyle yaklaşmıştı. Fakat tankları ve birlikleri ateşe hazır halde görünce korkuya kapıldı. Daha sonra Zahedi'ye gitti ve ona kaçmasını söyledi. Bu sırada Zahedi ona gülüyordu. Tutsaklarla dolu kamyonlar Saadabad'dan getirtilmişti fakat son durum karşısında onlar da zorda kaldılar ve gün ağarırken tutsakları serbest bıraktılar. Tahran'daki Amerikan Büyükelçilik'inde yuvalanmış CIA istasyon personeli ve yerli işbirlikçileri, sinir bozucu saatler geçirmekteydi. Telsiz ekipmanlı askeri jip, araziye ulaşma planının başarısız olduğunu bildirdi ve şehirde neler olduğuna dair hiçbir haber alınamıyordu.

16 Ağustos 1953 sabahı saat 05.45'de Tahran Radyosu başarısız darbe girişiminin gece sona erdiğini belirten hükümet bildirisini yayıyordu İran semalarına. Saat 06.00'da Musaddık, kabinesini toplayarak durumla ilgili istihbarat raporlarını ele aldı. Hükümet binalarındaki ve diğer önemli noktalardaki güvenliği arttırmak için neler yapılacağı kararlaştırıldı ve 07.30 da bildiri tekrar yayınlandı. CIA Özel Harekat personeli tedirgin ve uykusuz bir gece geçirdi. Askeri plan dahilindeki başarısızlıklar ortaya çıkmaya başlayıp telsizli jip geri dönmeyince, üstüne üstlük telefon hatları faaliyete devam edince birşeylerin veya herşeyin yanlış gittiği ortaya çıktı. 05.00'da sokağa çıkma yasağı kaldırılır kaldırılmaz Carrol şehirde turladı ve Musaddık'ın konutu önünde birçok tank ve birliğin olduğunu rapor etti. Daha sonra albay ofisi arayarak herşeyin kötü gittiğini, sığınmak için büyükelçiliğe gideceğini söyledi. Albay, saat 06.00'da hükümet bildirisine benzer bir durum özeti verdi ve daha sonra kayıplara karıştı. Harekat birden toptan başarısızlıkla karşı karşıyaydı ve uzun vadeli etkisi olacak kararlar hemen alındı.

İlk yapılması gereken general Zahedi'nin oğlu Ardeşiir Zahedi'yle bağlantı kurabilmekti. Roosevelt, saat 08.00'de harekat merkezine haber gönderdi, Ardeşir ve babasına hala umudun olduğunu gösterebilmek için Tahran'ın kuzeyindeki yazlık mekanı Şimran'a gitti. O anda İran halkının Zahedi'nin hükümetin yasal lideri olduğu ve Musaddık'ın darbeyle başa geçmiş bir zorba olduğu konusunda derhal ikna edilmesi gerektiği kararlaştırıldı. Bu faali-

yetler karargah merkezinden Amerikan Associated Press haber ajansına (AP) şu mesajın geçilmesiyle başladı:

"Mevcut resmi olmayan bilgilere göre operasyon liderleri, biri Musaddık'ı devirmek, diğeri yerine General Zahedi'yi geçirmek olan Şah'ın iki fermanına sahipler"

Sınırlı sayıda dağıtılmak üzere resmi bir bildiri alabilmek için, istasyon merkezi, Amerikan Askeri Misyonu'nun başı general Mc Clure'yi Şah'a yollayıp, fermanların geçerliliğini soruşturmak istedi. Fakat gün ilerledikçe Şah'ın firar ettiği ortaya çıktı.

09.30'da şehir sakin, dükkanlar açılmakta ve insanlar normal işlerine gitmekteydiler. Fakat tanklar, ekstra askerler ve polis, kraliyet sarayları dahil olmak üzere önemli noktaların giriş ve çıkışlarını kontrol ediyordu. İran istihbarat ajanları, başarısız darbeye katılanları topluyordu. Dedikodular yayılmaya başladı. İlk olarak sözde darbenin Musaddık'ın Şah üzerine gitmesini sağlayacak bir bahane olarak hükümet tarafından yaptırıldığı sonucuna varılmıştı. Bu sırada Roosevelt, Amerikan elçiliğindeki askeri ateşe general Robert McClure'dan Musaddık'ın Genel Kurmay Başkanı Riyahi'yle görüşerek ona Amerikan Ordu Birlikleri'nin resmi olarak Musaddık'ı mı yoksa başka birilerini mi tanıyacağını, ayrıca Zahedi'nin bir imparatorluk fermanıyla başbakan olarak atanıp atanmadığını sormasını istedi.

Riyahi bu fermanın gerçek olmadığını belirterek "İran ve halkı, Şah veya ya da herhangi bir yönetimden daha önemli olduğunu" söyledi ve ordunun bu halkın malı olup onu destekleyeceğini söyledi. Bu görüşmeden birkaç saat sonra yapılan toplantıda McClure, Roosevelt'e, Riyahi'yle iyi geçinilmesi gerektiğini çünkü gelecekte onun Musaddık'ı devirebilme ihtimali olduğunu söyledi.

Sabah olmuş ve gazeteler çıkmaya başlamıştı. Komünist Tudeh gazetesi Shojat'ın yerine çıkmaya başlayan Besuye Ayandeh,13 Ağustos'tan beri bir darbe yapılabileceğini tahmin ediyordu. Gazeteye göre "Artık açıktı ki iddia edilen darbe 9 Ağustos'ta Şah ve ABD'li General Schwarzkopf arasında yapılan bir görüşme ile planlanmış fakat Musaddık 14 Ağustos'ta bundan haberdar edilmişti." Bu da gösteriyordu ki Tudeh Partisi, en az hükümet kadar darbeye hazırlıklıydı. Harekat merkezindeki ajanların binbir titiz-

likle, sözde darbenin Şahı devirme niyetiyle yaptırıldığını içeren özel bildiriler hazırlamışlardı. Mellat-i-Ma gazetesi, bu hikayeyi aynen yazdı. Aynı zamanda yüksek tiraja sahip Keyhan gazetesi de Zahedi'ye ithaf edilen fermanı iç sayfalarında yayınladı.

Saat 10.00 da daha öncekine birkaç ekleme yapılan başka bir bildiri yayınlandı. Bu sıralarda şehrin birçok bölgesinde Tudeh Partisi'ne üye küçük gruplar mitingler yapmakta ve Musaddık taraftarları milliyetçiler de sokaklardaydı. Halk arasında darbe planının olduğu ancak başarısız olacağı anlaşıldığından Musaddık'ın sahte bir darbe senaryosu çizdiğine dair dedikodular dolaşmaktaydı.

11.00'de Associated Press ajansı ve New York Times gazetesinin iki muhabiri, Şimran'a, Harekat Merkezi tarafından Zahedi'yi görmeleri için götürüldü. Ancak O'nun yerine oğlu Ardeşir'i gördüler. Ardeşir onlara Zahedi'yi başbakan yapan fermanın orijinalini göstererek , kopyalarını verdi. Bu kopyalar planın İranlı işbirlikçileri tarafından çıkartılmıştı. Bunu izleyen süreçte Harekat Merkezi fermanın orjinalinin güvenliğinin sorumluluğunu alarak onu kendi bünyelerinde son zaferlerine kadar kilit altında sakladılar. Öğlen vakti Tahran Radyosu, Dr. Muhammed Musaddık tarafından imzalanan bir beyanat (başbakanlık ünvanı kullanılmadan) yayınladı. Buna göre halkın referandum isteği üzerine 17. meclis dağıtıldı ve 18. dönem seçimleri yapılacaktı. Bu beyanatın yanısıra Dışişleri Bakanı Fatemi'nin Şah karşıtı şiddetli açıklamaları ayrıca Tudeh Partisi'nin açıkça yaptığı cumhuriyet propagandaları halka göstermiştiki, Musaddık monarşiyi elimine etmenin eşiğindeydi.

14.00'de Dışişleri Bakanı Fatemi bir basın açıklaması yaptı. Fatimi'ye göre "uzun zamandır Musaddık Hükümeti, Şah muhafızları tarafından yapılacak bir darbe bekliyordu ve buna karşı önlemler alınmıştı." Fatimi, bir soru üzerine Saraylardan sorumlu bakan Abul Kasım Amini'nin komplonun bir parçası olması sebebiyle tutuklandığını söyledi. Fatimi, sözlerine kendi görüşlerinin Bakhtar Emruz'daki başmakalede görülebileceğini ekledi. Bu makale saat 17.30'da Tahran Radyosu'nda okunduğunda Şahlık ve Şah Rıza'ya karşı uzun ve şiddetli bir saldırı içerdiği anlaşıldı. Şah hala toplumun büyük bir kesiminden saygı ve itibar gören bir kişiydi. İşte böyle hassas bi dönemde yayınlanan bu yazının Musaddık hükü-

metine karşı büyük bir dargınlık yarattığı sö ·lenebilir.

Öğleden sonra, Harekat Merkezi, general Zahedi'nin oğlu Ardeşir Zahedi, Raşidiyan Kardeşler ve Albay Nasıri tarafından bizzat hazırlanmış halk açıklaması üzerinde çalışıyorlardı. Açıklama hazır olduğunda yapılan müzakerede ajanlar, hükümet tarafından izlenmeyen bir yayıncı bulamadılar. Bu sebeple Raşidiyan Kardeşler'den biri, açıklamayı daktiloda 10 adet kopya hazırladı. Daha sonra bunlar general Zahedi'nin imzasıyla yabancı muhabirlere, yerel yayıncılara ve 2 kilit ordu subayına verildi.

Harekat Merkezi gün boyunca kilit isimleri korumakta ve onları güvenli bölgelere göndermekteydi. Bazıları Harekat Merkez katibinin büyükelçilik içerisindeki evinde, bazıları da Amerikan personelinin evlerinde saklandılar. Bu sebeple Ardeşir Zahedi, Ağustos'un 16'sının sabahından, General Zahedi 17'sinin sabahından, Raşidi kardeşler 18'i hariç 16'sının sabahından, albay ve general ise 16'sının sabahında itibaren Harekat Merkezi'nde gizlendiler. Kilit isimler, buralarda gizlenmekle tutuklanmamanın yanısıra Amerikalılar tarafından kolayca ulaşılabilir olmuşlardı.

O akşam 19.30 civarlarında kalabalıklar Meclis meydanında miting ve Tahran Radyosu'ndan yapılan açıklamalar için toplandı. Konuşmacılar Musaddık yanlısı eski milletvekilleri Musavi, Dr. Seyyid Ali Shayegan, mühendis Zirakzadeh, Razavi ve Dışişleri Bakanı Fatemi'ydi. Tüm konuşmacılar Şah'a saldırdı ve tahttan inmesini istedi. Bu konuşmalar sırasında halk, ilk defa Şah'ın Bağdat'a kaçtığını öğrendi. CIA İstasyon Merkezi ise bunu birkaç saat öncesinden biliyordu. Saat 16.00 suları.. 2 önemli Amerikan Büyükelçilik görevlisi umudunu kesmiş bu sırada Roosevelt ise "Şah, Bağdat radyosunu kullanır, Zahedi de daha agresif bir tavır takınırsa başarının kaçınılmaz olduğunu" düşünüyordu.

Tudehliler Dövülmeseydi Darbe'nin Kaderini Değiştirdi

Karargah, 7 saat farkı da gözeterek Ağustos'un 16'sının 01.30'unda Harekat Merkezi'nden darbenin başarısızlığına dair ilk mesajı aldı ve bundan birkaç saat sonra Şah'ın Bağdat'tan yayın yapabilmesi konusunda çalışmaya başladı. İş günü bittiğinde Harekat Merkezi'ne Dışişleri Bakanlığı'nın Şah'la bağlantı kurulmasına

kesin olarak karşı olduğunu ve İngilizlere de bu yolda telkinler yapıldığını içeren bir rapor sunuldu. İngiliz Gizli Servisi SIS, Londra'dan, Leavitt ve Darbyshire'in Raf jet uçaklarıyla Şaha baskı yapmak için Bağdat'a uçmalarına izni istedi. Ancak Londra bunu reddetti. 2. Uykusuz geçen geceden sonra istasyon personeli, önceki gece Tudehli grupların askerler tarafından dövüldüğünü ve 'çok yaşa Şah!' demeye zorlandıklarını duyunca yeniden umutlandılar. General Zahedi, Raşidiyan Kardeşler ve Albay Nasıri harekete geçmeye kararlıydılar ve darbe personeli planın tam olarak ölmediğine inanmaya başladı.

17 Ağustos sabahı sokaklarda yine bildiriler dağıtıldı. Niruye Sevum'un bildirdiğine göre "Schwarzkopf planı Şah'la beraber hazırladı ve onu bir koz olarak kullanıyor"du. Keyhan gazetesi, Londra Radyosu'ndan alıntı yaparak Zahedi'nin Şah tarafından imzalanmış bir ferman aldığını ve Şah'ın can güvenliği olmadığı için ülkeyi terk ettiğini yayınladı. Sabah boyunca İranlılar dış ülke radyolarından Şahın Bağdat'ta yaptığı açıklamaları dinleme imkanı buldular. İran'da olanların gerçek bir darbe olmadığını söyleyen Şah, anayasanın kendisine verdiği yetkilerle, Musaddık'ın görevinden alınmasını ve yerine general Zahedi'nin atanmasını emrettiğini açıkladı. Bağdat'tan konuşan Şah, ayrıca tahtı bırakmadığını ve İran halkının hala kendisine sadık olduğu konusunda güveninin tam olduğunu söyledi. Özel Harekat Merkezi ve Bağdat gazeteleri, İran'da çok daha acı verici ve kanlı olayların olabileceğini düşünüyorlardı. Merkez, Bağdat'taki dini lider Agha Khan'ın Şah'a moral destek vermesi için görevlendirmeyi önerdi. Bu sırada karargah hala Dışişleri Bakanlığı'nın talimatlarına uyarak Şah ile direkt bağlantıya girmiyordu ve Amerika'nın Irak Büyükelçisi Burton Berry 16' sında Şah ile bir görüşme yaptı.

17 Ağustos sabah saat 10.00 sıralarında hükümet İran'da her şeyin kontrol altında olduğunu düşündüğünden, şehirdeki tüm askerlerini kışlalarına geri çekti. Saat 10.30 da Tahran Radyosu, General Zahedi'ye çağrı yaparak teslim olmasını istedi ve daha sonra darbeye katılan tüm kişilerin listesini yayınladı.

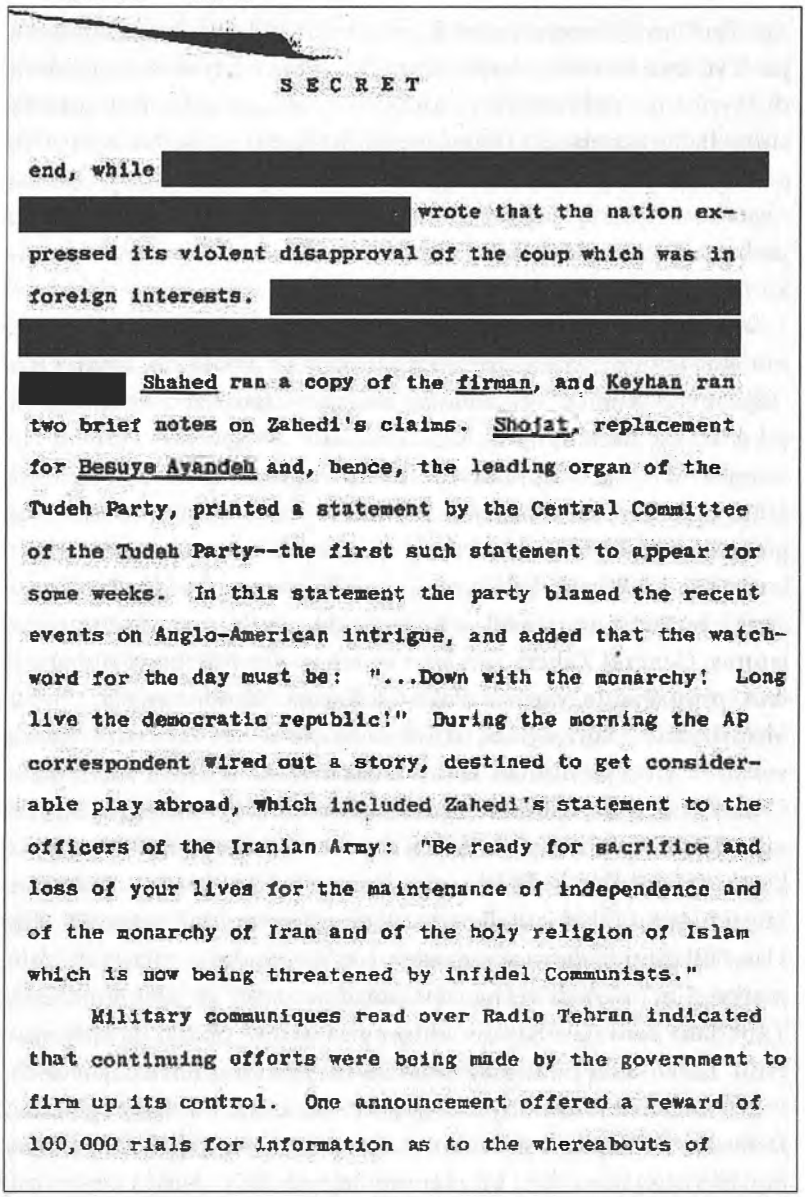
Dedikodulara göre teslim olmayıp tutuklanan subaylar asılacaktı. Tahran garnizonu, polis, jandarma ve subaylar konuyu görüş-

mek üzere toplandılar. Bazıları arkadaşlarını kurtarmak için girişimlerde bulundu. İstasyon, gün içinde fermanın kopyalarını özellikle ordu içerisinde yayabilmek ve basının konuya daha fazla yer vermesini sağlamak için büyük çaba harcadı. Bir yandanda daha fazla ferman basımı için uğraşıyorlardı. Artık açıktı ki halkın içinde fermanın etkisi yeni yeni görülmeye başlanmıştı. Herkes, Şah'ın ferman verdiği haberinin doğruluğunu birbirine soruyor ve Musaddık'ın halkı kandırdığı ihtimali üzerine konuşuyordu.

Saat 13:25 de Fatemi, Şah'ın Irak'a kaçmasıyla ilgili bir basın açıklaması yaptı ve Saraylardan sorumlu bakan Amini'nin af dileyen mektubunu okuyup 14 subayın da tutuklandığını bildirdi. Bakhtar Emruz'da Hüseyin Fatemi imzasıyla yayınlanan yazıda şu ifadeler geçmekteydi: "Hain Şah, utanmaz insan, sen ki, Pehlevi hükümranlığının kanlı tarihini tamamladın. Hal seni tahtından darağacına sürüklemek istiyor."

Öğleden sonra Büyükelçi Henderson, Beyrut'tan Tahran'a geldi. Onu karşılamaya gelen elçilik çalışanları Rıza Şah Meydanı'ndaki bronz heykelinin önünden geçtiler. Heykelin sadece çizmeleri duruyordu. Bir kamyon, Sepah Meydanı'nda duran bir benzeri heykelle beraber ikisini de götürüyordu. Bu olaya katılıp destek veren kalabalıkta Tudeh üyeleri başı çekiyordu.

Henderson hükümet adına Başbakanın oğlu Dr. Gholam Hüseyin Musaddık ve Çalışma Bakanı Dr. Alemi tarafından karşılandı. 16.30 da İstasyon Merkezi, Musaddık'ın ilerleyen haftalarda durumunu daha da kuvvetlendirme olasılığının yüksek olduğunu, bu nedenle ona karşı muhalefetin devam ettirileceğini içeren bir telgraf yolladı. Hükümet akşama doğru Tahran Radyosu'ndan dini lider Sadr Balaghi'nin sesiyle Şah'a yapılan karşı bir konuşma yayınlandı. Akşam ise merkez için en hareketli zamandı. Baş ajanlara ulaşılmış ve talimatlar veriliyordu. Elçilikte ise Roosevelt ve Carrol ekibiyle beraber uzun süreli bir görüşme yaptı.General Zahedi, Ardeşir Zahedi, general X, Raşidiyan kardeşler ve albay Nasıri gerek duyulduğunda kapalı araçlarla gizlice elçiliğe getiriliyorlardı. Darbe Konseyi toğlantısı 4 saat sürdü ve sonunda ayın 19'unda, yani Çarşamba günü harekete geçilmesine karar verildi. Hazırlık olarak belli başlı birkaç faaliyet gerçekleştirilmeliydi. Siyasi alanda Tah-

SECRET

end, while [redacted] wrote that the nation expressed its violent disapproval of the coup which was in foreign interests. [redacted]

[redacted] Shahed ran a copy of the firman, and Keyhan ran two brief notes on Zahedi's claims. Shojat, replacement for Besuye Ayandeh and, hence, the leading organ of the Tudeh Party, printed a statement by the Central Committee of the Tudeh Party--the first such statement to appear for some weeks. In this statement the party blamed the recent events on Anglo-American intrigue, and added that the watchword for the day must be: "...Down with the monarchy! Long live the democratic republic!" During the morning the AP correspondent wired out a story, destined to get considerable play abroad, which included Zahedi's statement to the officers of the Iranian Army: "Be ready for sacrifice and loss of your lives for the maintenance of independence and of the monarchy of Iran and of the holy religion of Islam which is now being threatened by infidel Communists."

Military communiques read over Radio Tehran indicated that continuing efforts were being made by the government to firm up its control. One announcement offered a reward of 100,000 rials for information as to the whereabouts of

Amerikan işbirlikçisi General Zahedi'nin ağzından yazılmış CIA uydurması açıklama şöyleydi: "İran Krallığı'nın özgürlüğünün devamı ve sadakatsiz Komünistlerce tehdit edilen Kutsal İslam Dini için fedakarlığa ve hayatlarınızı kaybetme riskine karşı hazır olun."

ran Vaizi'nin Şiilerce önemli Kum şehrine giderek Ayetullah Burujerdi'yi ikna etmesi ve komunizme karşı bir fetva vermesi planlandı. Ayrıca paralelinde Çarşamba günü ordu subaylarının, askerlerin ve halkın katılacağı İslam'a ve Şahlık Tahtı'na destek amaçlı bir gösterinin tertiplenmesi proğramlandı. Askeri olarak ise "Tahran dışından destek", "olmazsa olmaz"lardan biriydi. Albay merkez ajanlarından Gerald Towne, Şah adına açıklama yapıp garnizonun kumandan albayını ikna etmeye gönderildi.

Zahedi'de Carrol ile beraber aynı görevle Tugay komutanı generali ikna için sevkedildi. Merkezin imkanları sayesinde, ajanlar için "diplomatik kimlik" ve "dolaşım belgeleri" hazırlanarak arama yapılması engellenmiş oldu. Ayrıca hepsine sokağa çıkma yasağı kapsamının dışında olduklarını belirten kağıtlar verildi. 17 Ağustos günü öğleden sonra İstasyon'a yollanan bir telgrafta Roosevelt'in güvenlik sebebiyle orayı hemen terketmesi isteniyordu. Aynı saatlerde Bağdat Büyükelçisi Berry'e, Şah'la görüşme yapmaları konusunda bir emir-mesaj yollandı. Usta CIA ajanları tarafından hazırlanmış, General Zahedi'nin İran'ın tek meşru hükümeti olduğuna dair propaganda yazıları Pakistan-Karaçi, Hindistan-Yeni Delhi, Mısır-Kahire, Suriye-Şam, Türkiye-İstanbul ve Lübnan-Beyrut'a yollandı. Geceyarısından sonra Paris'teki bir istasyon memuruna Güney Fransa'da bulunan Ağa Han'la kontak kurması için bir mesaj çekildi. Aynı zamanda Şah'a da moral desteği açısından bir ikinci mesaj yollandı. Daha sonra karargah Ağa Han'la bağlantının kurulduğunu fakat istenilen sonucun alınamadığını öğrendi. Ağa Han "ülkesini ve tahtını terkeden bir hükümdarın asla geri dönemeyeceğini" söyledi ve bu açıklamadan sonra çabalar sona erdi. Tabi daha sonraları Şah'ın tahtını geri almasından o da memnun oldu. Lefkoşa'da ise İngiliz Gizli Servisi SIS umudunu kaybetmedi ve Londra'daki ofisleriyle Dışişleri Bakanlığı'na karşı geldiler. Darbyshir, Bağdat'a gidebilmek için izin alma çabalarına devam etti. SIS istasyonundaki bu inat ve gözle görülür inanç Londra'nın takdirine şayandı.Ayrıca bir başarızlık karşısında da kaybedecek bişeyleri kalmamıştı.

Ağustos'un 18'i projeden haberdar tüm ülkelerdeki her görevli için en zor gündü. Saat 07.30 da Şah, BOAC ticari uçağıyla Bağ-

dat'tan Roma'ya uçtu. Bir kaç saat içinde bu haber Tahran'a ulaştığı saatlerde sokaklarda gruplar gösteri yapmaya başlamıştı. Tudehliler Meclis Meydanı yakınındaki Pan-İranist Parti genel merkezini yağmalamış ve daha sonra onlarla 3. Kuvvet (bir Marksist,Tudeh muhalifi grup) arasında küçük çatışmalar çıkmıştı.

Sabah gazeteleri herzamanki gibi çıkmış, buna karşın muhalif olanlar, gizli polisin baskısıyla piyasada olağandan çok daha azdı. Musaddık'ı destekleyen gazeteler, Pehlevi Hanedanlığı'nın sonunun geldiğini duyuruyorlardı. Shahed gazetesi, fermanin kopyasını ve Keyhan Gazetesi, Zahedi'nin kısa açıklamalarını yayınladı. Tudeh'in yayın organı Shojat, parti genel merkezi adına bir bildiri yayınladı. Bildiride son olayların bir Anglo-Amerikan entrikası olduğu ve artık monarşinin son bulup cumhuriyetin gelmesi gerektiği coşkulu sözlerle ifade edildi. Sabah boyunca Amerikan AP muhabiri tüm dünyaya, General Zahedi'nin İran subaylarına monarşinin ve kafir komunistlere karşı kutsal İslam dinininin savununulması gerektiği yolunda yaptığı açıklamaları geçti. CIA uydurması bu açıklama şöyleydi:

"İran Krallığının özgürlüğünün devamı ve sadakatsiz Komünistlerce tehdit edilen Kutsal İslam Dini için fedakarlığa ve hayatlarınızı kaybetme riskine karşı hazır olun."

Bu açıklamayı yabancı radylolardan duyan İran halkınının kafası karışmıştı. Tahran Radyosu'ndan yayınlanan bildirilerde, hükümet tarafından herşeyin kontrol altında olduğuna dair açıklamalar yapıldı. General Zahedi'nin yerini bildirenlere 100,000 Riyal ödül verileceği ayrıca tüm gösterilerin hükümetçe yasaklandığı duyuruldu. Saat 10.30'da General Riyahi askeri okulun konferans salonunda yüksek rütbeli subaylarla toplantı yaptı ve onlara muhalif grubun hükümete karşı saygılı olmasının gerekliliğini anlattı.

Tahran İstasyon Merkezi'ndeki personel, ayın 16'sında verilen kararları yerine getirmeye çalışırken ayrıca ilerisi için de planlar yapmaktaydı. 15 kişiye kadar olabilecek bir eleman azaltımı bile gündemdeydi. Lefkoşa başlangıçtaki başarısızlığın acısını paylaşırken, Londra'yı ikna için gayret sarf ettiğini ve istasyonun arkasında olduğunu vurguluyordu. Bu mesajı takiben Şah'ın Bağdat'tan bir açıklaması geldi. Öğleden sonra gelen haberler, faaliyetlerden

çok değişik kaynaklardan yapılan açıklamaları kapsıyordu. Dışişleri Bakanı Hüseyin Fatımi Bağdat'ta ciddi Şah karşıtı ayaklanmalar olduğunu iddia etse de bunlar tamamiyle yalandı. Saat 15.00'de Şah, Roma'ya vardı ve basına destekçilerinin umutlarını kırmayan fakat aynı zamanda onları hareketlendirmeyen açıklamalar yaptı. Ayrıca öğleden sonra Moskova Radyosu, Tudeh Partisi'nin sabah gazetesi Shojat'ta yayınlanan bildirisini yayınladı.

Akşam, Tahran sokaklarında şiddet patlak verdi. İnsanları harekete geçiren şeyin ne olduğunu söylemek imkansızdı ama rahatsızlığın arkasındaki sebepleri belirlemek mümkündü. Birincisi; Şah'ın dramatik kaçışı, Musaddık gidene kadar insanları öfkeli bir Şah yanlısı yaptı. İkincisi ise; Tudeh Partisi kendi mevcut gücünü olduğundan daha büyük tahmin etti. Bu yanılgı Sovyet bağlantılarından, Tudeh liderlerinden ve önemli mevkideki üyelerinden kaynaklanabilir. Parti monarşi heykellerini yıktığı gün belli noktalara kendi bayraklarını dikti. Parti üyeleri ayrıca Pehlevi hanedanlığının sembollerini tahrip edip, Şah Rıza saltanatında olan olayların ismini popülerleriyle değiştirdiler. Parti ayrıca halka demokrasi getirmek için tüm gücünü vermeye hazır gözükürken Musaddık'ın kendileriyle mücadeleye girişmeyeceğini ve onunla sokaklarda savaşabileceğine inanıyordu.Üçüncüsü; Musaddık Hükümeti en sonunda ilk defa olarak Tudeh'le yaptığı ittifaktan endişe duymaya başlamıştı. Pan-İranistler kızgındılar ve 3.Kuvvet'ler de durumdan memnun değillerdi. Dördüncü olarak ise; iddia edilen Tudeh terörizminin doruk noktası artık yaklaşmaktaydı.Akşama doğru tüm bu faktörler biraraya geldi. Güvenlik güçlerine sokakların temizlenmesi emredildi ve ciddi çatışmalar çıktı. CIA İşbirlikçisi Nimetullah Albay Nasıri'nin polis teşkilatındaki yönetici dostları, Tudehlileri çok sert bir şekilde dövdürüyor ve onları "Çok Yaşa Şah" demeye zorluyorlardı. Tudeh gizli bir oyunun sahnelendiğini idrak etmiş görünüyordu ama üyeleri polisle çatışacak kadar güçlü değildi. CIA Karargahı sıkıntı ve umutsuzluğun hakim olduğu bir gün geçirmişti. Projenin hızı, ani bir şekilde şube ve birimler tarafından en üst seviyeye çıkarıldı. Sabahın sonuna doğru bir elin parmakları kadar insan, operasyonun sonlandırılmasına dair hazırlanan taslak bir mesaj üzerinde çalışıyorlardı. Mesaj, Dışişleri Ba-

kanlığı'nın isteği üzerine Washington'a yollandı ve başarısızlık kabul edildi. İngilizler de mücadel enin daha fazla sürdürülemeyeceğini belirterek, Roosevelt ve Henderson'un aksine Musaddık'a karşı girişilen operasyonun daha fazla sürdürülemeyeceğini bildirdi.

Muzaffer Şah

Ayın 18'inde Zahedi adına yayınlanan fermandan sonra, ertesi gün şehir uyandığında Setareh İslam, Asim Javanan, Aram, Mard-i Asya, Mellat-i-Ma ve Tahran gazetelerinde fermanın kopyalarını görebildiler. Bunların ilk dördüne ek olarak Shahed ve Dad gazetelerinde Zahedi'yle yapıldığı iddia edilen ve hükümetinin o sıradaki tek legal güç olduğunu vurgulayan bir görüşmeye yer verildi. Bu görüşme gerçek dışıydı. Nasıl olduğu anlaşılmayan bir şekilde bundan bir süre sonra fermanın kopyalarıyla Zahedi'nin konuşma metinleri sokaklarda görülmeye başlandı. Gazeteler izin verilen sınırlı sayıda basıldığı halde, haberler ağızdan ağıza bütün şehre sabah saat 09.00 da pazar alanındaki Şah yandaşlarının toplanmasından evvel yayıldı. Öfkeli kalabalıklar, Musaddık ve Şah arasındaki seçimlerini yapmalarının dışında, geçen gün Tudeh üyelerinin yaptıklarına çok öfkelenmiş ve kavgaya hazırdılar.Tek ihtiyaçları liderlik yapacak bir isimdi.

Daha gün ağarmadan Dini lider Ayetullah Borujerdi tarafından yapılmış Şah yanlısı bir beyanat gelmesi bekleniyordu ve CIA bundan nasıl istifade edeceğinin hazırlıkları içindeydi. İki faal ajan ise jip ve kamyonlarla Kazvin'e doğru yola çıkmak için hazır bulunmaktaydılar. Planları Tahran'ın 85 mil batısındaki bu şehirde bildiriler yayınlayarak Musaddık hükümetinin basın üzerinde uyguladığı kontrolden kurtulmaktı.

Şah yandaşlarının birleştiği anlaşılınca onlara bir lider bulunması gerektiği anlaşıldı. Ateşli bir grup gösterici, meclise doğru ilerlerken Bakhtar-i Emruz'un ofislerini ateşe vermeleri için ajanlar tarafından kışkırtıldı. Bu gazete, Dışişleri Bakanı Hüseyin fatemiye ait olan yarı resmi bir gazeteydi. Bu sıralarda başka bir grup Tudeh gazeteleri olan Şahbaz, Bezuye Ayendah ve Javanan-i-Demokrat'a doğru yürüdüler ve buralar da yağmalandı.

Endişe verici olaylar tüm şehirde büyük bir hızla yayıldı. Olaylar-

dan bi-haber olan Musaddık o sırada kabine üyeleriyle toplantıdaydı. Saat 9.00 da bu haberler alınırken, saat 10.00 da Bakhtar-i-Emruz ve İran Parti Genel Merkezi'nin yağmalandığı haberi geldi. Bu sıralarda mutluluktan uçan Raşidiyan kardeşlerle irtibat sağlandı. CIA'nın şimdiki talimatı, güvenlik güçlerini göstericilerin yanına kaydırarak Tahran Radyosunu ele geçirmelerine rehberlik yapmaktı. Albay Nasıri, 2.Zırhlı Tugayı'nın 2. Taburu'ndan bir yarbay arkadaşı vasıtasıyla edindiği tankla, sabah saatlerinde Meclis'in önünde göründü. Bu sırada daha önceden dağıtılan Şah muhafızları kamyonları ele geçirmiş sokaklarda geziniyorlardı. Saat 10.15'de tüm meydanlar Şah yandaşlarının kamyonlarıyla doluydu.

09.30 da, Tahran dışından gelen küçük gruplar şehre kuzeyden girerken büyük gruplar güneyden taş ve sopalarla ilerlediler. Sepah Meydanı'nda buluşuldu. Burada ordu birlikleri silahlarını kalabalığa doğrultmuş bir şekilde bekliyorlardı fakat açıktı ki hiçbiri ateş etmek istemiyordu. Sonuç olarak kalabalık tüm anahtar noktaları ele geçirdi. Lalezar üzerindeki ana çarşı ve Tudeh Partisi tarafından desteklenen Saadi Tiyatrosu kundaklandı. Kalabalıklar "Muzaffer Şah-Shah piruz ast" diye çoluk çocuk, kadın erkek demeden bağırıyorlardı. Üzerlerinde dış baskı olmadan kendi istekleri doğrultusunda hareket ediyor görünümündeydiler. Kalabalık daha öncekilerde olduğu gibi serserilerden değil çoğu iyi giyimli olmak üzere her sınıftan insandan oluşuyordu. Kamyonlar ve otobüsler dolusu coşkulu insan toplanmıştı ve öğlene doğru onlara 5 tank ile 20 kamyon dolusu asker katılınca, hareket değişik bir görünüm aldı. Tabiatıyla haberler bir şimşek gibi tüm şehre yayıldı ve Şah resimleri sokaklarda gözükmeye başladı. Göstericiler, Şah'a olan sadakatlarını somut olarak belirtmek için araçlarının farlarını yakıyorlardı.

Saat 10:30 gibi General Riyahi, Musaddık'a orduyu artık kontrol altında tutamadığını söyledi ve kaçmak için izin istedi. Musaddık ise onun konutunu ziyaret etti ve sakin olmasını ve duruşunu korumasını söyledi. Albay Mümtaz, Musaddık'ın konutunu korumak için sadece 1 tabur asker toplayabilmişti.

Öğle vaktine doğru kalabalığı oluşturan farklı gruplar ordu ve polisin doğrudan önderliğinde hareket etmeye başladılar. CIA-SIS

arafından askeri operasyonlar için daha önceden haberdar edilen subaylar da artık kendi başlarına faaliyet içerisindeydiler. Saat 13:00' de Sepah Meydanı'daki telgraf binası Şah taraftarlarının eline geçti. Amerikan AP Ajansı görevlisi o sırada çatışmalar hakkında haber geçiyordu, Washington'a . Daha sonra çatışmalar biraz ilerideki polis merkezine ve Dışişleri Bakanlığı binasının önüne kaydı. Polis merkezini savunanlar saat 16.00'ya kadar dayanabildiler. Baş ajan Roosevelt öğlen vakti General Zahedi'nin saklandığı eve gitti. Zahedi olaylardan haberdardı ve talimatları beklemesi istenmişti. Öğleden sonraya kadar şehrin merkezindeki basın ve propaganda ofisleri gibi birçok önemli yer Şah yandaşlarının eline geçti. Önemli tesislerin ele geçmesiyle diğer eyaletlerde de Şah'a olan desteği arttırabilmek mümkün olmuştu.Ağustos'un ortasında Tahran'da insan beyninin fokurdadığı günün en sıcak anlarında bile faaliyetlerde herhangi bir yavaşlama olmamıştı. Sokaklardan sorumlu ajan hala işinin başında-ortalıkta ve Firdevsi Meydanı'ndaki kalabalıkları askeri polis merkezine yöneltip darbe yanlısı bir albay ve generalin serbest bırakılmasına uğraşıyordu. Herşey istedikleri gibi oldu ve hiçbir direnişle karşılaşılmadı. Bu sırada bir işbirlikçi general şehiri turluyor ve daha sonra Musaddık'ın evine yapılan saldırıda görev alacak olan Şah muhafızlarını toparlıyordu. Öğleden sonra kalabalıklar Musaddık'ın evi önünde toplanmıştı ama o, orayı çoktan terketmişti.

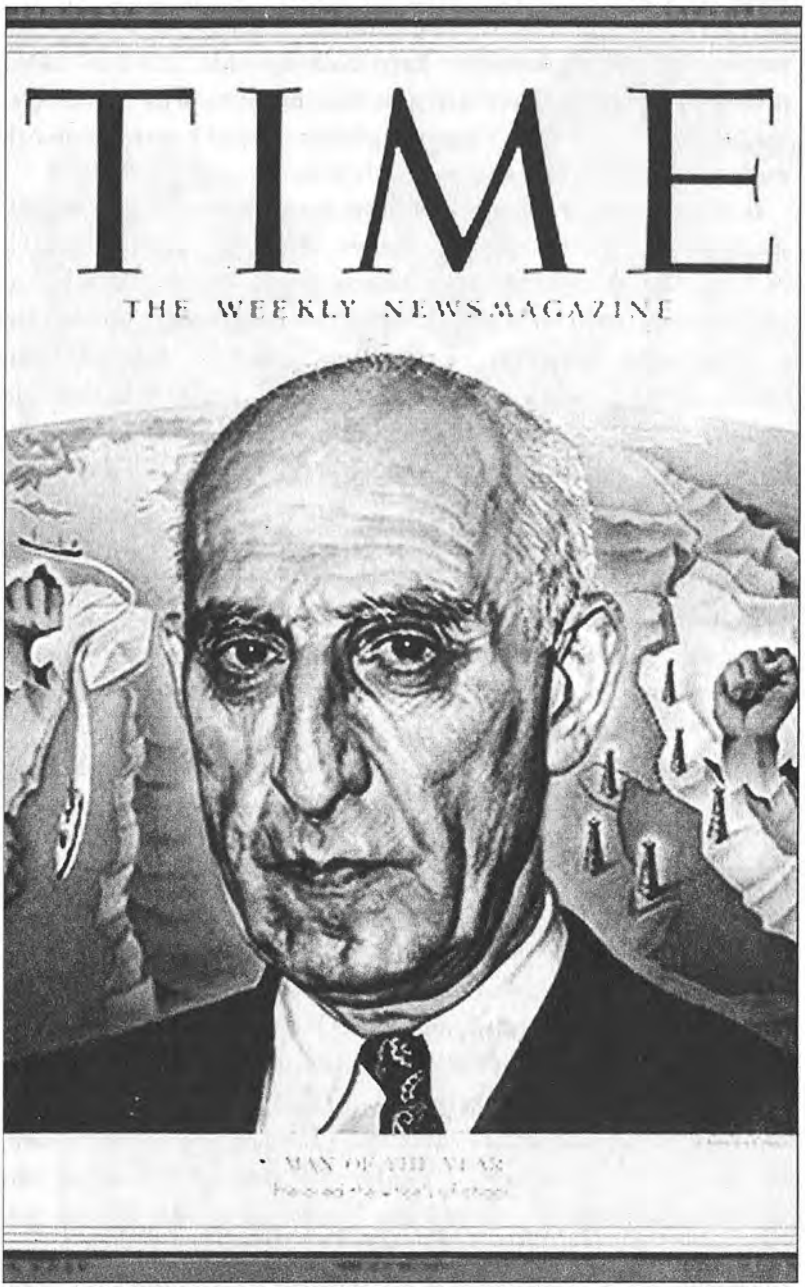
Tahran Radyosu'nun ele geçirilmesi sadece başkentteki başarı için değil ayrıca diğer eyaletleri de yeni hükümetin arkasına almak için çok önemliydi. Olaylar sırasında radyo, pamuk fiyatları hakkında sönük tartışmalar yayınlıyordu. Sonrada müzik yayınına geçti. Zaten 10'30 da normal yayınında kesinti olmuştu.Öğleden sonra kalabalık bir grup, güvenliği sağlayan 3 kişinin öldüğü bir çatışma sonucunda radyoyu saat 14:12'de ele geçirdiler. 8 Dakika sonra radyo Şah yanlılarının başarısını duyurdu ve General Zahedi'yi başbakan olarak atayan ferman okundu. Birçok değişik kişi mikrofona koştu. Bazıları operasyonda bizzat göev alanlardı bazıları ise bilinmeyen kimselerdi. Albay Ali Pehlivan ve Vali Husand Mirzadian'ın konuşanlar arasında olması CIA-SIS planı olmadan ordunun Şah adı altında birleşebilmesinin imkansızlığının bir göstergesiydi.

Büyükelçilikteki harekat personeli Tahran Radyosu'nun yayınlarını takip ediyor ve Şah yandaşlarının eline aniden geçmesine çok seviniyorlardı. Baş ajan Roosevelt 16.00 da bir kez daha değerli arkadaşlarının saklanma yerlerine doğru yola çıktı. Roosevelt, CIA'nın gizli evine vardığında General Fazlullah Zahidi, bodrumda iç çamaşırlarıyla oturuyordu. Roosevelt, O ve arkadaşlarının artık aktif olarak görev almalarının vaktinin geldiğini söyledi ve hemen giyindiler. Planlandığı üzere general Zahedi, CIA'nın evlerinden birinde saklanan general Gulenşah ile 16.30'da bir tankla belirlenen yerde buluşacaktı ve Tahran Radyosu'na gidip halka hitaben bir konuşma yapacaktı.

General Gulenşah, bir işbirlikçi binbaşı tarafından bir jiple saklandığı CIA evinden alındı ve bundan sonra herşey palnalandığı gibi gitti. Saat 17:25'de Zahedi Tahran Radyosu'nda konuştu

Tahran'da ise son düzenli direnişler de bastırılmıştı. Öğleden sonra İran Genelkurmay Başkanlığı direnişe son verdi ve 19.00 dan önce Musaddık'ın evi ele geçirilerek savaş alanına çevrildi. Eşyaları sokaklarda sürüklendi ve yoldan geçenlere satıldı. Eyaletlerden gelen tepkiler de heyecan vericiydi. Saat 14.50'de CIA'nın Sanandaj bölgesel istasyonuyla irtibat aniden kesildi. 15:55'de Tebriz Radyosu, istasyonun Şah'a bağlı güçler tarafından ele geçirildiğini ve tüm Azerbaycan'ın ordunun hakimiyetine geçtiğini bildirdi. Yayın devam ettikçe Tebriz'deki olaylarda istasyonun ajanlarından birinin çok önemli rol oynadığı anlaşıldı. 18.00'de İsfahan İstasyonu'na Şah ve Zahedi adına el konuldu. 20.00'da Kerman Radyosu yeni hükümete sadakatlerini bildirdi. Meşhed Radyosu fazla dinlenemesede dindar olan bu şehir Tahran Radyosundan haberleri alınca hemen Şah'a bağlılığını ilan etti.. Bilinen Tudehlilerin peşine düşüldü ve sempatizanların dükkanları yağmalandı. Albay Nasıri, General Zahedi ve Carrol'ın talimatlarına uyarak operasyonu tamamladı. Operasyonun destekçisi askerler, Tahran garnizonunun komuta birimlerine yerleştirilerek önemli askeri hedefleri ele geçirdiler. Tutuklanması gerekenlerin infazına başlandı.

Akşam olduğunda Tahran Radyosu'nun yayını oturmuştu. 18.00'den itibaren kısa kısa hükümet atamaları duyuruldu. 18.45'de Associated Press ve New York Times temsilcileri olayla il-

İran Başbakanı Musaddık 7 Ocak 1951'de yılın adamı seçilmişti.

gili kısa açıklamaları duyurdular dünyaya. Sokağa çıkma yasağı duyurusu yapıldı ve gösterilere karşı halk uyarıldı. 22.00'de radyo programı sona erdi. Hareketli gün sona ermiş ve artık sokağa çıkma yasağı yürürlükteydi. Güvenlik güçleri herşeyi kontrol altına almışlar ve karşı bir saldırıya hazırlıklıydılar.

Ya olayların diğer aktörleri bu heyecanlı gün hakkında neler düşünüyorlardı? Birisi çok acı duyuyor olmalıydı. Bu SSCB ve İran'daki adamlarıydı. Moskova Radyosu diğer ülkelere nazaran haberi vermede gecikmişti ve 23.00'e kadar olaylarla ilgili bir özet haber bile geçmedi. Gün içerisinde "İran'daki Amerikan Macerasının Başarızlığı" başlığı altında Rus Pravda gazetesinde bir makale yayınlanmıştı. Bu makale, dinleyenlerce artık geçerli olmadığı bilindiği halde, akşam İngilizce, Arapça, Bulgarca, Almanca, Flemenkçe, İtalyanca, Portekizce ve Türkçe'ye çevrilerek yayınlandı.

Diğer aktörler ise çok mutlu ve rahatlamışlardı. Şah da Roma'da halkının monarşiye bağlılığından duyduğu mutluluğu belirterek komünizme karşı verilen savaşı kazandıklarını açıkladı. Şah şunları söyledi: "Kraliyetime olan sadakatlerini gösterenler benim insanlarımdır. Ayrıca iki buçuk yıllık yalan propaganda yeterli olmadı ve tekrar ülkem Komünistleri istemedi."

Evet, CIA-SIS, son kozunu iyi kullanmıştı ve Şah galipti, Musaddık mağlup olmuştu.

Londra'ya Rapor

Baş ajan Roosevelt 25 Ağustos günü öğleden sonra sessizce Londra'ya ulaştı. Tahran'dan Deniz ataşesi Eric Pollard'ın uçağıyla çıkartıldı ve Bahreyn'den Amerikan Askeri Hava Nakliye Servisi tarafından alındı. Uçağın pilotu kimi taşıdığını bilmiyordu. Roosevelt Londra'da Firth tarafından karşılandı ve General J. Alexander Sinclair ile ve diğer SIS personeliyle görüştürülmeye götürüldü. SIS yöneticileri, şükranlarını sunarak, bu operasyonun SIS'in ününü pekiştirdiği ve müttefikleriyle bundan sonra da işbirliğini sürdürmek istediklerini vurguladılar. Buna karşılık olarak o da destekleri için teşekkür etti ve Tahran'dan yetersiz bilgi temini nedeniyle Londra ve Washington'ın haklı olarak umutsuzluğa düştüğünü söyledi. Roosevelt daha sonra yetersiz bilgi aktarımının sebep-

İran Şahı, kaçtığı İtalya'dan, darbeden sonra ülkesine dönüyor.

lerini anlattı. Londra ve Washington'a yapılanları iletselerdi onların çıldırdığı düşünülecek ve operasyon engellenecekti. Eğer neden böyle hareket ettiklerini bildirselerdi operasyon için zaman kalmayacaktı ve bu sebepten 3. yolu seçtiler; doğrudan harekete geçip pratikte hiçbirşey bildirmemek... Mantık şuydu; kaybedecek birşeyleri kalmamıştı ama başarılı olurlarsa herşey onlarındı. Saatler geçtikçe başarı umutları arttı ancak hala kanıt sunmak ve hazırlamak için zamanları, enerjiler yoktu. Sinclair ve personeli onu "çok iyi anladıklarını ve bu kararı almalarından memnun olduklarını" söylediler. Ancak şunu biliyoruz ki aksi bir başarızlıkta çok farklı bir tavır takınılırdı. Sinclair ayrıca ondan bu konuşmayı Dışişleri Bakanlığı'ndaki basın açıklamasında da yapmasını rica etti. İlerleyen günlerde Roosevelt istenileni yaptı ve Churchill'den Lord Salisbury'ye tüm kabine Tahran'da alınan kararı desteklediler. 26 Ağustos'ta Roosevelt, SIS'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki temsilcilerinin hepsiyle görüştü. İlk olarak Sir James Bowker ve 2 personeliyle görüşüp İran'daki durum hakkında fazla operasyonel detay vermeden anlattı. SIS'ın Dışişleri'ne karşı büyük bir avantaj kazandığı izlenimini edindi. Daha sonra sabah saatlerinde Dışişleri Bakan vekili Lord Salisbury ile görüştü. Sinclair'ın ricası üzerine Salisbury'e tüm olanları anlattı ve o da oldukça şaşırdı. Bowker'dan çok daha rahat ve ilerici gözüküyordu. Yeni İran hükümetine yardım konusunda istekliydi ve İngiltere'nin bu hükümete karşı tutumundaki sorunlardan haberdardı. Kısa vadeli ekonomik yardımın gerekli olduğunu ancak uzun vadeli yardımın petrol çıkarımı ile olabileceğini belirtti.

Roosevelt, Salisbury'e Bowker'a yaptığı gibi Şah ve Zahedi adına garanti verdi. Salisbury'de İngiltere'nin İran hükümetiyle derhal bir petrol anlaşması yapılması gerektiğinin farkında olduğunu vurguladı. Saat 14.00 da Roosevelt, Downing Street'de başbakan tarafından kabul edildi. Başbakan fiziksel olarak iyi görünmüyordu. İşitmede, konuşmada ve sol tarafını görmede zorluk çekiyordu. Buna karşın operasyon hakkında daha nazik ve coşkulu olamazdı. Roosevelt'in rolünü çok kıskandığını ve onun komutasında çalışabilmek için biraz daha genç olmayı ne çok istediğini söyledi. Sinclair'e yaptığı açıklamayı tekrarlayarak, eğer operasyonun başarısı ka-

lıcı olursa, bu, savaşın sona ermesinden beri gerçekleşmiş en iyi operasyon olacaktı. Başbakan, yni hükümete ellerinden gelen tüm yardımların yapılacağını vurguladı. İran'a ekonomik yardım, yapılacak bir petrol anlaşmasını beklememeliydi. Ayrıca dahada ileri giderek gerekirse diplomatik ilişki kurulmadan önce bile ekonomik yardım yapılabilirdi. Anglo-İran Petrol Şirketi'nin daha önceden başarısız olduğunu ve bundan sonra buna izin vermeyecekleri konusunda kararlı olduklarını söyledi."Operasyonumuz bize Ortadoğu'daki görünümü değiştirmek için mükemmel ve beklenmeyen bir fırsat vermiştir." dedi. Konuşması sona ererken Roosevelt'e kendisini daha iyi hissettiğini ve başkana dayanabildiği kadar dayanacağını söylemesini rica etti. Ayrıca bağlantıyı koparmamalarınıda istedi..

Başbakan tüm samimiyetiyle SIS'den kendi servisi olarak bahsetti. Belkide mevcut fiziksel durumu sebebiyle MI-5 ve MI-6 arasındaki ayırıma karşı net değildi. Ayrıca Sinclair ve Amerikan operasyonuna karşı da öleydi. Başlangıçta CIA'yi onun için bir hiçti fakat şundan emindiki Roosevelt bir şekilde eski arkadaşı Bedell Smith'le ilişkiye girmeliydi.

Başlangıçta Sinclair, Roosevelt diğer HMG üyelerine rapor verirken o veya başka servis üyeleri orda bulunmazsa, bu iyi bir izlenim yaratabilirdi. Buna rağmen Roosevelt'in Başbakan ve Dışişleri Bakanı'yla görüşeceğini bildiği halde bu prosedüre bir istisna getirmeyi önerdi. Roosevelt'e Dışişleri Bakanı Sir William Strang'le görüşmesi sırasında kendisininde orada bulunmasında bir sakınca görüp görmeyeceğini sordu. Strang'in kendisinin politik rehberi olduğunu, bunun Dışişleri tarafından istendiğini ve bu brifingin bazı bölümlerinin Strang üzerindeki etkilerinden endişeli olduğunu söyledi. Konuşma sırasında iyice anlaşıldı ki Sinclair'in korktuğu bölüm 15-19 Ağusto arası Tahran'da olanların neden rapor edilmediğiydi. Roosevelt bunun sebebini Strang'e anlatırken Sinclair kıpkırmızı kesilmişti. Strang'in ofisinden çıktıklarında, Sinclair'in kırmızı kurdeleli ve balmumu mühürlü bir dosya taşıyan elemanı neşeyle ona doğru yöneldi. Sinclair Roosevelt'e bunun daha önceden reddedilen bir projenin İran'da başarı kazanmasının geri dönüşünü temsil ettiğini söyledi.

Operasyondan Alınan Dersler

Operasyonu yönlendiren iki unsur, görevin hızla ve başarıyla tamamlanması gereksinimini yeterince karşılayamadı. Bunlar, İletişim ve Pskolojik savaştı. Merkez Büroların, Kıbrıs ve Tahran'daki birçok iletişim görevlisi, geceli gündüzlü çalıştılar.14 Mayıs'la 1 Eylül tarihleri arasında toplam olarak 990 Çizme Operasyonu mesajı Merkez bürolara girip çıktı.Yavaş giden şeyler de oldu, örneğin Tahran tarafı bir mesaj gönderdiğinde, bu mesajın Merkez bürolar tarafından deşifre edilmesi; ve bunun şube masasına ulaştırılması üç ila dört saate mal oluyordu.

Temmuzda, CIA'nın Psikolojik Savaş biriminden destek istendi. İran gazete ve degilerinde yayımlanacak olan, haber ve yorumlar burada hazırlandı. Bu konudaki en güzel tarihi örnek, ABD Dış İşleri Bakanlığı'nın İran Masası'nın, Newsweek'e bir CIA çalışmasını yayınlatması oldu.

Operasyon süresi boyunca, CIA elemanları, SIS'in Washington, Kıbrıs, Londra ve Kahire'deki üyeleriyle bağlantı halindeydi. SIS işbirliğiyle birlikte CIA tarafından hazırlanan operasyon planı bir dizi temel varsayımlardan büyüyüp gelişti. Kısaca gözden geçirmek gerekirse, bu temel varsayımlar şöyleydi:

Eğer tüm gerekli baskılar uygulanabilirse, Şah arzu edilen harekete geçirilebilir. Zahedi'ye verilecek olan, Şah'ın desteğinin kendisiyle olacağı teminatı, onun harekete geçmesini ve kilit noktadaki birçok subayın desteğini kazanmasına neden olabilirdi. Şah'ın yada Musaddık'ın emirlerine boyun eğmek arasında seçim yapmak zorunda kalacak olan ordudaki rütbeli subaylar, Şah'a uyacaklardı.

Bu varsayımlar-böyle bir operasyonel planda sunulmuş olsa da, yada hali hazırdaki durumun araştırılmasında tartışılmış olsa da-bir şekilde zorluklarla karşılaştı. Amerika Büyük Elçişi ve Dış İşleri İran Masa Şefi gibi Devletin GTI ofisi şefi de bir numaralı varsayımı geçersiz olduğu kanısında ısrar etti. Büyük Elçi Henderson Şah'ın işbirliği halinde ortak hareket edeceği öncülünün tamamen safsata, yanlış olduğunu belirtti. Yalnızca temel varsayımlar etkili olmadı; ayrıca, CIA tarafından yapılan, İranlıların detaylı psikolojik analizleri de planın başarıya ulaşmasında etkili rol oyna-

dı. Temmuz ve Ağustos'un başlarında, CIA ve SIS'in birlikte çalıştığı, işbirliği yaptığı basının her bir parçası Musaddık'a kazan kaldırmıştı. 16 Ağustos'u takip eden günlerde, halkın tepkisinin şiddetinin ortaya çıkardığı üzere, bu kampanyanın büyük bir izleyici kitlesine ulaşmış ve onların düşünce tarzlarını olumlu yönde etkilemiş olduğuna dair herhangi bir şüpheye yer kalmadı.

Operasyon, Amerikalı önemli ajanlar ve göz ardı edilemez çaba göstermiş olan istasyon ajanları için bir sınav süreci oldu. Tüm bu ajanlar muhteşem bir iş çıkardılar. Onların böyle güzel bir iş çıkarmalarının nedenini; yalnızca emirleri almak değil; bunun yanında, bu işe gönüllerini koymalarıdır diyebiliriz kolaylıkla. Evet, bu doğru ancak gerçeği de yadsımamak gerekir. Gerçek şu ki; CIA İstasyonu bu bireyleri bu operasyona belirli bir zaman süresi içinde alırken, ideolojileri İran ve Rusya'ya yönelik Amerikan'nın güttüğü politikayla aynı olan insanları seçti.

Ajanların yüksek kalibresinin performanslarına yansımış olduğu da unutulmamalıdır. En kritik süreçlerin bazılarında önemli birim ajanları Washingtonla bağlantılı değillerdi; ancak kendi insiyatifleri, birimin kendilerinden istediği, onları görevlendirdiği şekilde eyleme geçtiler. Operasyondan sonra CIA İstasyonu'nun geliştirilmesini talep ettiği diğer uzun vadeli planların arasında, bağımsız basım ve kopyalama olanaklarıydı. İstasyona göre kurumlar Elçiliğin bünyesinde olmalıydı.

Operasyonel planın yürütülmesindeki esas görevi Amerikan ajanları üstlendi. Yine de bu, operasyonun İngiltere'nin ve aktiflerinin esaslı işbirliği ve desteği olmadan başarıyla yürütülebileceği anlamına gelmemektedir. İlk olarak, Şah eğer arkasında kendisini destekleyen Amerika ve İngiltere'nin olduğuna inandırılmasaydı, kendisinden istenen hareketi yapmayacaktı. İkinci olarak, İngiltere'nin aktifleri operasyonda yetersiz kalsaydı, öğrendikleri herhangi bir şeyi hükümete bildirmekten geri durmayacaklardı; ya da operasyonun başarısız olduğunu görmek için beklemeye duracaklardı. İşte burada, alınması gereken ders açıktı:

Daha geniş dünya açıyla , Amerikan-İngiliz çıkarlarının ve faaliyetlerinin işbirliği içinde olması gerektiği ortadaydı. Her iki taraf da amaçlarının hedeflerinin benzer olduğunu fark ettikten sonra,

büyük kazançlar her ikisinin de faaliyetlerinin özel alanlarında doğrudan koordinasyon içine kazanılacaktı. Operasyon üzerindeki Amerikan- İngiliz ortaklığı yalnızca sınırlı sayıdaki kimselere bildirilmişti. Yine de, gelecekte de benzer büyüklük ve hassasiyete sahip bir operasyon gerçekleştirilmesi durumunda, daha programın başlangıcında özel bir güvenlik memurunun göreve getirilmesi ve proje hakkında bilgisi olanları takibe alma sorumluluğunun ona verilmesi kararı alındı. Bu darbe, Amerika'nın yurtdışındaki ilk büyük operasyonuydu. Bu operasyonu, latin Amerika ülkelerinde peşpeşe yapılan CIA organizasyonu darbeler izledi.

7. BÖLÜM
ÇİZME OPERASYONU'NUN ASKERİ KRİTİĞİ

Çizme Operasyonu'ndan Çıkarılan Dersler

İlgi: Darbenin Askerî Planlama Yönleri

I. Personel Değerlendirme Problemi

A. Eğer CIA askerî güçleri kullanarak bir hükümeti devirmek isterse, bu durumda CIA dost güçleri belirlemeli, onlarla bağlantı kurmalı ve onları başarılı bir biçimde kullanmalıdır.

B. Askerî darbeye teşebbüs etmeden önce, öncelikle potansiyel olarak kullanıma elverişli olan güçlerin varlığı belirlenmeli ardından darbe kararı verilmelidir. 'Şikayetçiler' ile 'hareketçiler' arasında durum tahmini yaparken ayrımın iyi yapılmasına dikkat edilmelidir. Potansiyel varlığı tahmin etmeye teşebbüs edildiğinde, deneyimler göstermiştir ki; problemi sırtlanması ihtimali olan askerî personel ile ilgili olarak mümkün olduğu kadar çok detaylı biyografik bilgi toplanılmalıdır. Bu noktada dostlar kadar muhtemel düşmanlar da önemlidir.

C. Biyografik bilginin kısa bir zaman dilimi içerisinde toplanılması imkansızdır. Bu tür bilgi süreklilik temeli üzerine rapor edilmelidir ve ne kadar önemsiz olursa olsun, her bir görevli ile ilgili tüm bilgiler toplanılmalıdır. Askerî ateşeler bu tür bilgilerin toplanması için normal kanallardır. Fakat, Askerî İstişare Yardım Grupları, nerede bulunuyorlarsa, bu tür bilginin en iyi kaynağıdır-

lar. Çünkü bunlar yabancı subaylarla birlikte çalışırlar ve eğlencelere katılırlar. Deneyimlerimiz göstermektedir ki, bu gereklilik üzerine yeterli vurgu yapılmamaktadır. Subay dosyalarının hemen tümü yalnızca tayin, terfi, madalya gibi konularda kısa referanslar içermekte ama bir subayın gerçekten nasıl bir kişi olduğuna, onun bu göreve gelmesini sağlayanların kim olduğuna ve arkadaşlarının kim olduğuna vb. dair bilgiler atlanmaktadır.

D. Silahlı kuvvetler içinde de bulunan CIA ajanları üzerindeki biyografik dosyalar daha eksiksizdir ama bu ajanlar genelde, birlik komutanları arasında değil, G-2 seksiyonlarında ve diğer personel arasında bulunurlar.

E. Askerî personelin biyografisi ve motivasyonları ile ilgili olarak elimizde yeterli düzeyde enformasyon bulunduğunu varsaydığımızda, bundan sonra yapılacak olan iş, inceleme altına alınan her askerî personelin karakterinin belirlenmesidir. Subayların niteliği belirlenirken yerli servisin gelenekleri akılda tutulmalıdır. Bir İranlı subay genellikle kararsızdır ve aşağılık kompleksini beylik laflarla ve göğsünü döverek kapatmaya çalışır. Dolayısıyla, başa geçmeye ve ölmeye gönüllü olan liderlerin tesbit edilmesi tehlikeli bir iştir. Belki de Şah tipik bir İranlı subayın en iyi örneklerinden biridir; onun zaafı kendisine bağlı olan subaylar topluluğunca yansıtılmaktadır. Öte yandan, orduda bulunan gerçek bir liderin değeri, ağırlığınca altın demektir. Çünkü böyle bir lider, yiğitliğin bir gelenek olduğu İran'da diğer ülkelerden daha muteberdir.

F. Subaylarla ilgili kişisel değerlendirmeler tamamlandıktan sonra, CIA tüm hiziplerde ya da gruplarda bulunan iyi ya da kötü subayları bulmuş olacaktır. Bu noktada siyasi motivasyonlar kadar vatanseverlik motivasyonu da olabildiğince iyi değerlendirilmelidir. Siyasi ortam, subayların değerlendirilmesi konusunda yardımcı olacaktır. Askerî olmayan operasyonlar (KUGOVN), motivasyonları yoğunlaştıran ya da zayıflatan koşullar yaratmak üzere baskın gelebilir ve değerlendirme anında ortada bulunmayan yeni potansiyel varlık yaratabilir.

G. "Özgür dünya", "beyaz kolonicilik", "Birleşik Devletler" vb. gibi kavramlar çerçevesinde oluşan dostluklar bütün ülkelerde bulunacaktır. CIA'in İran'daki bulgularına göre, subaylar genellikle "Şah-yanlısı", "Musaddık-yanlısı" ya da "mavi boncuk gösterenler" biçiminde gruplanmışlardır. Kişisel siyasi motivasyonların yoğunluğu, her olayda farklıdır ve hırs, kıskançlık, genç subayların yaşlı subaylara gücenmesi, ya da tersi gibi kişisel motivasyonlardan daha önemsizdir. Askerî devrim geleneği yoktur ama, Rıza Şah askerî pozisyonu atlama tahtası olarak kullanarak hükümet kontrolünü ele geçirmiştir. Dolayısıyla, subayların siyasi motivasyonu ile siyasi ortamdaki kişisel motivasyonları, askerî personelin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken faktörlerdendir.

H. İran'da ise, aynı zamanda başkomutan ve devlet başkanı olan Şah'ın durumunun değerlendirilmesi eşit düzeyde önemlidir. Askerî açıdan bakıldığında, Şah hakkındaki değerlendirmeler onun etki derinliği, komuta yeteneği, ateş altında cesareti de dahil olmak üzere bir başkomutan olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Onun hangi askerî personeli ya da grubu odak noktası ya da bağlantı noktası olarak kullandığı da ayrıca değerlendirilmelidir.

Gerekçelerini açıklamaksızın belirtecek olursak, onun şu alanlarda kullanışlılığı konusundaki görüşümüz olumludur:

1. Devlet Başkanı olarak hasım hükümeti görevden alması.

2. Moral sembolü olarak Başkomutan.

Şu alanlarda ise bizim değerlendirmemiz olumsuzdur:

1. Planlamacı ve askerî harekat katılımcısı olarak başkomutan

I. Şah ile ilgili değerlendirmemizi bir tarafa bıkacak olursak, bize göre, bir sembol olarak Şah, önemli askerî personel hesabına hareket başlatma amacıyla kullanılabilir.

K. *(silinmiş)*

L. Tahran garnizonunda görev yapan hudut komutanlarının *(li-*

ne commanders) özel değerlendirmeleri, istihbarat yönergeleri alan istasyonunun eline geçene dek Washington'a iletilememişti..... Örneğin, Merkez Büro Tahran'da bulunan Tugay Komutanlarının isimlerini bilmediği gibi, hepimizde şaşkınlık uyandıracak biçimde, G-2 Seksiyonu, Pentagon dahi bilmiyordu. İran cephesindeki durumla ilgili olarak ne Merkez Büro'nun ne de G-2 Seksiyonu, Pentagon'un her hangi bir fikri vardı. Dolayısıyla, hudut komutanları özel bir değerlendirme yapmadan önce, Tahran İstasyonu askeri ateşeler tarafından gün be gün toplanan bilgileri Merkez Büro'ya rapor etmek zorundaydılar.

M. Subayların kişisel olarak değerlendirilmeleri Merkez Büro tarafından yapılırken, Musaddık'ı devirmek için gerekli olan bütün aktüel kararlar dışişleri bakanlığı tarafından alınıyordu. Bu karaların yürürlüğe konulması bizi İran'daki askerî durumun pek de açık olmayan bir resmi ile karşı karşıya bıraktı. Elimizde subayları ve görevlerini belirten bir liste olmadığı gibi, komuta pozisyonundaki subaylar arasında bulunan operasyonel varlık ile ilgili bir bilgi de yoktu. Dolayısıyla, şu nokta iyi anlaşılmalıdır: Girişeceğimiz bir askerî hareketin tüm aşamalarında daha çabuk davranmamız gerekmektedir. Öyle ki, yapılan değerlendirmeler ve alınan kararlar normal süreçtekilerden daha az güvenlikli bir zemine oturtulmak zorunda kalınabilir.

N. Musaddık'ın Genelkurmay Başkanı Tuğgeneral Taghi Riahi ile ilgili değerlendirmemiz titizlikle yapılmıştır. Biz onu, birlikte yaşadığı kişilerin, görevden uzaklaştırdığı kişilerin, göreve getirdiği, genelkurmayda topladığı, ve siyasi olarak bağlantı kurduğu kişilerin incelenmesi gibi, kişisel çevresiyle ilgili tüm bilgiler ışığında inceledik. Siyasi açıdan bakıldığında, Musaddık son derece iyi bir genelkurmay başkanı seçimi yapmıştı. Algıladığımız kadarıyla, Riahi her hangi bir tartışmada Şah'ı değil Musaddık'ı izleyecekti. Askerî açıdan bakıldığında ise, Tuğgeneral Riahi'nin bir takım zaafları bulunuyordu. Çok da emin değiliz, ama bir akerî güç testine girmesi halinde Riahi'nin komuta ve mücadele deneyiminin olmamasının önemli olduğunu düşünmemiz için haklı nedenlerimiz vardı. Onun kişisel cesaretini ve bütünlüğünü sorgulamadık. Biz o-

S E C R E T

MILITARY CRITIQUE/TPAJAX

Lessons Learned from TPAJAX

Re: Military Planning Aspects of Coup d'etat

The Problem of Personnel Assessment

A. If CIA desires to overthrow a hostile government by employing armed forces against that government, then CIA must identify friendly forces, make contact with them, and successfully employ them.

B. The decision to attempt a military coup d'etat should only be made after it has been determined that potentially useful forces do exist. Distinction must be made in making this estimate of the situation between "grousers" and "activists." When attempting to estimate potential assets, experience has shown that it is vital to have as detailed biographical information as possible on all military personnel whose presence might bear upon the problem, including possible enemies as well as friends.

C. Biographical information cannot be collected in a short period of time. It must be reported on a basis of continuity and must include everything known about individual officers, no matter how trivial. Military

S E C R E T

Çizme Operasyonu'nun ABD İstihbaratı tarafından yapılan kritiği

nun, Musaddık-yanlısı İran Partisi'nin önde gelen üç ismi ile düşüp kalktığını ve Ordu içerisindeki Musaddık-yanlısı hizibi yönlendirdiğini öğrendik. O ve maiyetinin büyük çoğunluğu Fransız eğitimi almış, takım çalışması konusunda mükemmel, alanda ise son derece toy olan kişilerden oluşuyordu.

O. Alan [istasyonu] Tahran'da ve İran'ın diğer bölgelerinde bulunan tugay komutanları, tugay komutan yardımcıları, alay ve tabur komutanları ile ilgili kişisel bilgiler göndermeye başlayınca, daha açık bir durum değerlendirmesi yapmaya muktedir hale geldik. Tugay komutanlarının çoğunun tutuklanması ya da görevden uzaklaştırılması gerektiği açıkça görülüyordu. Daha sonra bu değerlendirmenin doğruluğu kanıtlanmıştır ve bu değerlendirme bize daha fazla zaman kazandırmış; daha çok zarara uğramaktan bizi korumuştur. Geniş çaplı ve çok sıkı güvenlik önlemleri alma zorunluluğu nedeniyle, işin başında yalnızca kendileri başarıya ulaşma şansımız çok yüksek olan kişilere ulaşmanın ve bu yönde genişlemenin zorunlu olduğunu gördük.

P. Yukarıda verilen tüm bilgilerden açıkça görülmektedir ki, geniş ölçekli askerî personel kullanımı gerektiren bir operasyonun başarılı olabilmesi için, geniş kapsamlı bir biyografik enformasyon son derece önemlidir. Bir subay hakkındaki yanlış değerlendirme sonucu başarısızlığa uğranılması kaçınılmazdır. Zafer de bu değerlendirmenin iyi yapılmasına bağlıdır.

A. Hasım Hükümetleri Devirme Amaçlı Harekete Temel Oluşturmak Üzere Askerî İstihbarat

1. Bir savaş haritası, devrimci hareketin gerçekleştirilmesi gereken her istasyonda paramiliter görevlilerce tutulmalıdır. Haritalar muhtemel kullanımın her ölçeği için ayrı ayrı düzenlenmelidir. Mücadele düzeni bütünüyle, güncel bir enformasyon üzerine oturtulmalıdır. Mühimmat, benzin, petrol, giysi ve ekipman gibi şeylerin sağlanma durumu dikkatle takip edilmelidir. Kişi başına altışar atışlık cephane düşen bir tugayı hasım hükümete karşı harekete geçirmenin hiçbir faydası olmayabilir.

2. Hasım hükümetler tarafından alınan savunma önlemleri dikkatlice izlenmelidir. Musaddık hükümeti motorlu taşımacılığı tek motor havuzunda toplamış; tankları yalnızca bir saat çalıştıracak kadar petrole izin vermiş; cephane sevkıyatını en düşük düzeye indirmiş idi. Cephane atıkları titizlikle geri alınıyordu. *İran Ordusu'nun sinyal kodu*, Musaddık'ın devrilmesinden yalnızca üç hafta önce değiştirilmişti. Genelkurmay Başkanı General Rihai krtik zamanlarda tüm subayları Tahran Garnizonu'nda topluyor, onlara vatanseverlikle ilgili ateşli konuşmalar yapıyor ve bu konuşmalarda vatanseverliği Musaddık Hükümeti'ni desteklemekle eşit tutuyordu. Taşıtlar üzerindeki ruhsat plakalarının bir listesi Rihai tarafından toplatılmıştı ve kimi durumlarda subaylar izleniyordu. Ayrıca, geceyi evinden başka bir yerde geçiren subayların öğrenilebilmesi için rastgele telefon kontrolleri yapılıyordu.

B. Ele geçirilmesi ya da korunması gereken tesislerin inceleme altına alınması da zorunludur. Bu amaçla, önemli merkezlerin, önemli iletişim birimlerinin vb. detaylı krokilerinin çizilmesi zorunludur. Çizme Operasyonu' nun başlangıcında bu konuda, birkaç sivil tesisle ilgili sabotaj çalışması dışında, her hangi bir bilgi sahibi değildik.

D. Bu tür operasyonların gerçekleştirilmesi sırasında sivil personelin ve sivil tesislerin de ele geçirilmesine özen gösterilmelidir. Siyasi isimlerin değerlendirilmesi ile pek çok enformasyon kaynağı gözden geçirilmelidir. Kesnlikle dikkat edilmelidir ki, telefon santrallerinin, radyo istasyonlarının, hava alanlarının vb. fiziki özellikleri ile ilgili enformasyon yalnızca, ne aradığını anlayan ve bilen paramiliter görevlilerce toplanılırsa bir işe yarar.

E. Hava koşulları da başarıya ulaşılabilmesi için hayati önem taşımaktadır ve süreç içerisinde dikkatlice izlenmelidir. Örneğin, bir sis durumunda personel planlamasındaki zaman ve mesafe faktörleri tümüyle kafa karıştırıcı bir hale gelebilir. Yağmur ve fırtına da aynı etkiyi gösterebilir. Operasyona gündüz mü, yoksa gecemi başlanılacağı konusunda karar vermek hayati önem arz etmektedir ve bu konuda verilecek bir karar haklı gerekçelere dayandırılmalıdır.

Sokağa çıkma yasağı uygulanan yerlerdeki koşullar bu yasaktan dolayı hızla değişebilir. Bazı bölgelerde, halkların alışkanlıkları askerî açıdan hayatî önem arz edebilir. Örneğin, öğle uykusu alışkanlığı sırasında bütün dükkanların ve iş yerlerinin kapatılması askerî planları altüst edebilir. Yine hafta içerisinde dinî olarak nitelenen günlerin ve bayramların da kullanılabilirlik bakımından incelenmesi gerekir. Muhalefeti nötralize eden ya da nötralize etme eğilimi taşıyan günler de dikkatlice incelenmelidir. Örneğin, askerî eğitimin belirli zaman aralıklarıyla yapıldığı bazı bölgelere, hareketin yapılması ihtimali olan günde hasım birlikler gönderilebilir.

E-. G-1 seksiyonunun ilgi alanına giren enformasyon çok yarayışlı olabilir. Bazı durumlarda bizim açımızdan yanlış bir pozisyonda olan subayların değiştirilmesi için girişimlerde bulunulması gerekebilir. Doğru adamın doğru zamanda doğru noktaya yerleştirilmesi tabi ki tüm askerî operasyonlar için önemli bir faktördür ve bu tür operasyonlarda zaten göz ardı edilmemesi gerekir.

F. Size karşı gerçekleştirilen bir hareket dikkatli olarak takip edilmeli, ve karşı taraf etkin olmadan önce gerekli tedbirler alınmalıdır. G-2 seksiyonlarının da farklı şekillerde kullanılabileceği iyice anlaşılacaktır. Aslkerî komplo gruplarının bulunduğu önünde sizin tarafınızdan beslenen ve dikkatleri başka tarafa çeken enformasyon söz konusu olduğunda G-2 seksiyonları hasım kamplarda panik yaratma amacıyla başarılı bir biçimde kullanılabilir. İran'da, bir çok subayın darbe yapmasından kuşkulanılıyor olması, bize ciddi biçimde yardımcı olmuştur. Gerilim yükseldikçe, bu tür raporlar da artmıştır. Her ne kadar bunlar hasım hükümetin alarma geçmesine neden olmuşsa da, yine bunlar bizim hareketimizin ve dostlarımızın faaliyetlerinin duman altı olmasına da yardımcı olmuştur. Bu sorun bütünüyle yerel koşulların incelenmesi sorunudur ama yaşadığımız deneyimler aynı koşulların ortaya çıktığı diğer yerlerde bize yardımcı olacaktır.

G. Diğer askerî grupların da hasım hükümete karşı çatışmak üzere hazırlanıyor olmaları tamamen mümkündür. Bu durumda, bizim bunların kim olduklarını ve ne yapmayı amaçladıklarını bil-

memiz zorunludur. Bu grupları dağıtmamız ya da bizim yapacağımız hareket içinde eritmemiz gerekebilir. Her iki durumda da, bizim hareketimiz çok iyi toplanılmış bir enformasyon üzerine şekillenmelidir. Provakasyon fırsatları dikkatlice takip edilmeli, düzeltici adımlar planlanmalı ve dostlarımızdan biri oltadaki yemi kemirirken *(nibble at the bait)* harekete geçilmelidir.

H. Kendi dostlarımızla ilgili enformasyon belki de en önemli [bilgi] toplama alanıdır. Kendi güvenlik durumuzun sürekli bir zemin üzerinde değerlendiriliyor olması, güncel karar alma sırasında üzerinde durulması gereken en önemli noktadır. Biz İran'da pek çok genç albayı, çok hızlı bir değerlendirmeden sonra, aldığımız riskin tümüyle farkında olarak, olgunlaştırıp *(we developed)* göreve getirdik. Ama aynı zamanda yeni tayin ettiğimiz bu kişilerin durumunu anlamak üzere sondaj ve araştırma girişimlerinde de bulunduk.

I. Eğer dostlarımızın hareketlerini takip edebilecek elemanları gizlice yetiştirmemiz mümkünse, bu tür elemanlara sahip olmak bizim için çok faydalı olacaktır. Çünkü askerî durumların son derece akışkan olduğu durumlarla karşılaşılabilir. Dostlarımız arasında yaralanan, tutuklanan, tuzağa düşürülen vb. kimselerin durumunun bilinmesi hayati öneme sahiptir. Güvenlik ihlali karşısında erken uyarı sistemine sahip olunmalı, diğer elemanlara ulaşılıp onların da uyarılmaları sağlanmalıdır. Özellikle hareket aşamasında bu çok önemlidir.

J. Güvenlik kontrolleri günden güne değişebileceğinden böylesi durumlarda biz tüm alanla ilgili bilgi sahibi olmalıyız. Örneğin, son derece akışkan olan askerî bir ortamda, bizim görevlilerimizden ya da baş ajanlarımızdan birinin sokağa çıkma yasağı uygulaması başladıktan sonra, başkente sekiz on saat uzaklıkta bulunan bölgelere acil yolculuklar yapması gerekmiştir. Onların misyonlarını başarıyla yerine getirebilmeleri için zorunluluğu kesin olan bir takım sahte belgeleri hazırlayabilmiştik.

K. Erişilebilen telsiz/radyo ve telgraf şebekesi ile ilgili enformas-

yon hayati öneme sahiptir. İran'da Hava Kuvvetleri'nin, jandarmanın, Ordu'nun, tren yollarının birer telsiz şebekesi ve petrol şirketinin telgraf şebekesi bulunmaktadır. Her hangi bir ülkede bulunan telefon şebekelerinin sayısı ve yayıldıkları alan şaşırtıcı olabilir ve dolayısıyla, açıkça bilinen nedenlerden dolayı, dikkatlice incelenmelidirler. Çizme Operasyonu'nun bir aşamasında biz, operasyonel anlam *(over-writing)* için bir takım basit deyimler kullanarak, hükümete ait ve gizli olmayan telgraf sistemini kullandık. Telefon sistemleri hem hasım güçler hem de dost güçler için kolay iletişim aracıdırlar. Merkezî kaçak dinleme servisleri bulunabildiği ölçüde [bunlar arcılığıyla] gerekli enformasyon toplanılmalı ve, eğer mümkünse, gizli dinlemeye alınacak olan hedefler belirlenmelidir. İran'da Tudeh'in hükümete ait olan iletişim sistemine nüfuz ettiği biliniyordu.

Buna rağmen biz yine de bu sisteme dayanmak zorunda kaldık. Çünkü bir noktada bütün diğer iletişim araçları devre dışı kalmıştı. Bu uygulamanın güvenli olmadığının farkına varılmıştı ama günün koşulları altına bunu kabul etmekten başka çare yoktu. Genel kurmay merkezindeki sinyal ofisinde, ya da Genelkurmay Başkanı tarafından kullanılan sinyal merkezinde en önemli iletişim üssü düşman muhaliflerin elindeydi. Bu merkeze nüfuz edilemese de, nötralize edilmeli ve dost güçlerce kullanılabilecek alternatif iletim araçları devreye konulmalıydı.

L. Enformasyon toplama işi, "hareket için bahane" uydurma zorunluluğu yaratan kimi durumlarda işe yarayabilir. Hasım hükümetin içine iyi bir biçimde sızılması, hasım hükümetin o ana dek kamuoyuna mal olmamış bulunan hareketlerini su yüzüne çıkarabilir. Sizin hesabınıza çalışacak olan personeli yerleştirme girişiminde bulunurken, her zaman için onları harekete provoke etmek zorunludur. Çünkü, onların motivasyonları kendi enerjileri çerçevesinde onları harekete geçirmek için yeterli olmayabilir.

III. Askerî Darbeye Temel Oluşturan Bir Unsur Olarak Askerî Planlama

A. Askerî Planlama bilimi çok derindir ve bu bilimin bu çalışma içerisinde anlatılamayacak kadar geniş kapsamlı olduğu iyi bilinen bir durumdur. Söylemeye gerek yok, askerî planlamadan sorumlu görevliler, bu işe tayin edilmeden önce silahlı kuvvetler içerisinde nitelikli deneyime sahip olan kişiler arasından seçilmelidir.

B. Askeri planlama konusunda bir arka plana sahip olmanın yanında, görevliler gizli operasyonlar konusunda da deneyimli olmalıdırlar. Askerî darbenin temeli, bizim operasyonel olarak şaşkınlık yaratacak bir uygulamayı gerçekleştirmemize izin veren güvenlik ortamıdır. Güvenliğin temeli ise, yalnızca deneyim yoluyla elde edilebilen bir takım becerilerdir.

C. Yerli memurlardan/subaylardan oluşan bir askeri büronun, ister hedef ülke içinden olsun ister dışarıdan olsun, spesifik bir yerel planlama için elverişli olduğu varsayılabilir. Bu askerî büro yalnızca güncel ve eksiksiz bir istihbarata sahip olduğunda işlerlik kazanabilir.

D. Askerî büro dost hükümetin lideri tarafından dizayn edilebileceği gibi, liderden bağımsız kişiler tarafından da oluşturulabilir. Her iki durumda da, gizli operasyon yapma yeteneği hayati bir zorunluluktur.

E. Bir CIA görevlisinin bu büro tarafından tanınması ya da tanınmaması gerektiği yerel koşullara bağlıdır. Biz İran'da CIA planlamacısının operasyona yerli planlamacılarla eşit koşullarda bizzat katılmasını zorunlu gördük. Açıktır ki, bu uygulama ilave bir güvenlik riski demektir ve bu tür uygulamalardan mümkün oldukça uzak durulmalıdır.

F. Siyasi tutuklular listesi CIA görevlisi [tarafından] hazırlanmalıdır. Bu listenin gereğini yerine getirecek olanların belirlenmesi işini yapacak olan da CIA görevlisidir. Dost güçler tarafından nötralize edilmesi ya da ele geçirilmesi gereken askerî ve sivil hedefler de, CIA yetkilisi ve askerî büro tarafından belirlenmelidir.

G. Eğer mümkünse, darbe için CIA alan görevlimiz ile askerî bü-

royu birbirine bağlayan ve CIA'ya ait bir telsiz şebekesi kurulmalıdır. Bu şebeke merkez ve dost güçlerin komuta birimi ile de bağlantılı olmalıdır. Bu uygulamanın uygun olamdığı yerde ise, diğer iletişim araçlarına öncelik verilmelidir. Ama her halükarda, bu araçlardan biri öncelikli olarak belirlenmeli, diğerleri ise alternatif olarak hazır bulundurulmalıdır.

H. Dost güçler arasında bulunan kimi güçler yakayı ele verecektir. Bizim ilkemiz bu durumda bile operasyon yeteneğimizin çöküntüye uğramaması olmalıdır. Dolayısıyla, kimin ya da hangi birimin hasım hükümete yakayı ele verdiğine bağlı olarak bir aşamadan diğerine otomatik olarak geçiş yapmamızı sağlayacak tehlike sinyali algılaması sağlanmalıdır. İran'a gelince, hükümet değişikliğinden önce gelen tehlike sinyalleri, dışardan bakan bir kimse için çöküntüyle uğraması kaçınılmaz gözüken operasyonun başarıya ulaşmasını sağlayan araç olduğuna inanmamız için haklı nedenlerimiz vardır.

I. Sivil savaş ihtimali de askerî planlamacılarımız tarafından göz önünde bulundurulmalı ve bu olasılığa karşı önlemler alınmalıdır. Böyle bir olasılık muhtemelen, dost hükümet için bir güvenlik üssü oluşturma zorunluluğunu da içerecektir. Sivil savaştan kaynaklanan olabilirlikler ve olasılıklar yalnızca, yerel koşulların tek tek incelenmesinden sonra görülebilir. Ama bunların tahmin edilmesi zor değildir. Dolayısıyla, planlamada bunlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

J. Operasyonel bağlantılar için güvenliev üsleri *(safehouse bases)* yaratılması için planlama yapılmalı ve bu plan dost güçlerin faaliyetlerinin ilerleyen aşamalarında başarıyla uygulanmalıdır. Güvenli evlerimizin birkaçının ortaya çıkması halinde dost unsurlar ile olan bağlantının sürdürülebilmesi için birden fazla güvenlikevi ya da güvenliküssü bulunmalıdır. Tüm CIA görevlilerinin bir elçilik binasına yerleştiği durumlarda, operasyonel koşullar güvenlikevi ve güvenliküssü kurulmasını gerektirir. İdeal olarak, bu güvenlikevlerinde yerel koşullara bağlı olarak telsiz, bağımsız telefon, ve ya diğer iletişim araçları bulunmalıdır. Para, mühimmat, silah, giy-

si, gıda ve belge saklamayı zorunlu kılan durumlarda güvenlikevlerinde bu araç gereci güvenli bir biçimde koruyabilecek kişiler bulunmalıdır.

K. Otomobil, taksi ve diğerlerinden oluşan destek araçları tedarik edilmeli ve operasyon süreci içerisinde steril tutulmalıdır.

L. Dost güçleri oluşturan personel mümkün olduğu kadar bölümlere ayrılmalıdır. Operasyonumuzun bir bölümünün ortaya çıkması halinde yapılacak bir sorgulama tüm varlığımızı ortaya çıkarmamalıdır.

M. Askeri büro üyeleri ne olursa olsun operasyona aktif olarak katılınamalıdırlar. Çünkü bunlar soruşturma anında haddinden fazla açık verecek bir pozisyonda bulunmaktadırlar.

N. Askeri komite hem personel/kurmay görevlilerini *(staff officiers)* hem de hudut görevlilerini *(line officiers)* ve yerel koşulların gerekli kıldığı ölçüde çok sayıda işlevsel uzmanı içermelidir. İletişimi sağlayan bir personel görevlisi çok faydalı olacaktır.

O. Bu tür operasyonlara katılan CIA elemanları her zaman için Amerika'ya karşı bir geri tepme *(blowback)* ihtimalini akıllarında bulunmalıdırlar. Böyle bir patlama noktasına yakın olan çok az operasyon vardır. Bu gerçek, bu tür operasyonlar için en eğitimli ve en deneyimli görevlilerin atanmasının hayati önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

P. Askerî planlama tamamen başarısız olunabileceğini, dolayısıyla, CIA elemanlarının ve açığa çıkan yerli personelin kurtarılması planını da de hesaba katmalıdır. Amerikan askerî ateşelerinin uçakları, kurtulma ve kaçma şebekeleri ve diğer operasyonel varlıkların tümünün kullanılması gerekebilir. Eğer bu varlıkların hiçbiri bulunmuyorsa, bu durumda operasyon süresince tamamen steril kalacak saklanma yerleri yaratılmalıdır.

Q. Dost kişilere verilen sözler, onları memnun edecek biçimde yeririne getirilmelidir. Biz İran'da rüşvete dayanmadık, çünkü rüş-

vet alan kişilerin aşırı zorluk karşısında, örneğin işkence vb, operasyona ihanet etmesinden emin olamadık. Biz İran'da subayların/memurların satın alınması için bir tek cent ödemedik

R. Dostumuz olan görevlilerin eşlerinin ve ailelerinin kollanıp korunması işi önceden düşünülmelidir.

S. Amerikan silahlarının yerli kullanımda olmadığı bölgelerde yabancı yapımı silahların kullanılma olasılığı akılda tutulmalıdır.

X. Söylemeye gerek yok, her hangi bir karışıklığa neden olmamak için, yeni orduya tayin edilen subayların tümünü kapsayan bir liste süreç içerisinde çıkarılmalıdır.

Y. Mümkün olan yerlerde, yerli ordu destek sisteminin kullanılması yeni bir gizli ordu yaratmaktan daha iyidir. Aynı şekilde, herhangi bir operasyonu ülke içerisinde başlatmak, sınır ötesi operasyonlara girişmekten çok daha iyidir. Yine, CIA görevlilerinin ülkede bulunduğu bir sırada operasyon yürütmek, onlar dışarıda iken yürütmekten çok daha kolaydır. Geri tepmelerin önlenmesi için mümkün oldukça derin gizlilik içerisinde olan görevliler kullanılmalıdır.

Darbeden Sonra İran'da ne Oldu?

Rusya İran'daki ihtilâli kendi menfaat leri için tehlikeli olarak yorumladığı takdirde 1921 Sovyet -İran andlaşması gereğince askerî birliklerini Tahran'a doğru harekete geçebilecekti. Adı geçen andlaşma Rusyaya aşağıdaki şartların tahakkuku halinde "Müdafaası için askerî harekâta baş vurmak maksadıyla birliklerini İrana sevketmek" yetkisini vermekteydi: Bir üçüncü taraf, İran'da silâhlı bir müdahaleyle tahtı ele geçirmek istiyorsa, her hangi bir devlet, İran topraklarında Sovyetlere karşı bir üs tesis et mek istiyorsa, Yabancı bir devlet Rusyanın müt tefiklerinin hudutlarını tehdit ediyorsa... Fakat bu andlaşmaya rağmen İran'da yapılan darebeye karşı Moskova bir tepki göstermedi ve sa dece Pravda gazetesi Şah'ın

memleke tinden kaçmasını "Amerikanın İran'da atıldığı maceranın ve Şahın entrikala rının sonu" olarak tavsif etti. Fakat şimdi durum tamamiyle aksine dönmüştü. Ancak Rusya'dan hiç bir hareket gelmedi. Darbeden hemen sonra Amerika'nın Tahran Büyükelçisi Loy Henderson'a Washington'dan, General Zahidi Hükümeti ile temasa geçmesi ve İran'ın başlıca ikti sadi meselesi hakkında bu alınan du rumu tetkik etmesi yolunda talimat verildi. Diğer gelişmeler gün gün şöyle:

4 Ekim 1953: Tahran : Eski Başvekil Musaddık hakkında hazırlanıp dün askerî mahkemeye ve rilen ve bugün açıklanan, iddianame, Dr. Musaddik, 16 Ağustos günü malûm şartlar dahilinde kendisine tebliğ edilmiş olan 13 Ağustos tarihli fermana itaat etmemek ve bu sebepten iktidarı gayri kanunî olarak elinde bulundurmakla suçlanmaktadır. İddiaya göre, Musaddık'm gayesi, Tudeh Partisi'nin yardımı ile kraliyeti yıkarak, kendi menfaati için cumhuriyet ilân etmekti. İddianamede Musaddık "hiç bir tenkide tahammül edemiyen bir müstebit" ola rak tarif edilmektedir. Bunu müteakip Musaddık'ın dört sorgusunun hü lâsası yapılmaktadır. İddiaya göre Musaddık hüviyeti hakkında kendisine sorulan suallere, "Başbakan" sıfatıyla cevap vermiştir. Bu cevap, Şah'ın fer manına aykırı hareketinin yeni bir delili olarak zapta geçirilmiştir.

İkinci sorgusunda eski Başvekil, fermanın kendisine tebliği şartlarını anlatmış tır. Buna göre Musaddık fermanın hakikiliği hususunda şüpheye düştü günü söylemiş ve 13 Ağustos tarihini taşıyan bu vesikanın 16 Ağustos'ta tebliğ edildiğini ve bunun tetkikinden kâğıdın önce Şah tarafından imza lanıp sonradan doldurulmuş olduğunun anlaşıldığını söylemiştir. Bunu müteakip anayasaya temas eden Musaddık, her ne kadar Şah anayasa ge reğince vekilleri tayin ve azletmek, harp ilân etmek, barış imzalamak yet kilerini hâiz ise de bunun protokol icabı yetkiler olduğunu ve önceden parlâmentonun tasdiki şartına bağlı olduğunu iddia etmiştir.

Eski Başvekil üçüncü sorgusunda, evine gelerek Şah'ın tahttan indirilme sini tavsiye edenlerin, ileri sürdüğü fikre muhalif olduğunu beyan etmiş tir. Bu iddia da sanık aleyhinde bir delil olarak

zapta geçirilmiştir. Çünkü eski başvekilin böyle bir teklifte bulunanları derhal ihbar etmesi gere kirdi. Bundan başka İddianamede, Musaddık'ın, Şah'ın Avrupa'ya hareke tinden sonra, İran'a dönüşü veya tahttan feragati için kendisine mühlet tayin eden bir "ültimatom" göndermeğe karar verdiğini kabul ettiği be yan edilmektedir. Bu mühlet sonunda Musaddık, nizam ve asayişin bozul masını önlemek için gereken tedbirlerin alındığını söylemiştir. Dördüncü sorgu eski ve yeni Şah'ın heykellerinin sökülmesi hakkındadır. Eski Başvekil çoğunluk partilerinden, bu heykellerin sökülmesini istedi ğini kabul etmekle beraber, bu işin tatbik mevkiine konduğu zaman ken disine haber verilmediğini söylemiş ve bunu yapanların müfrit solcu parmasını önlemek için gereken tedbirlerin alındığını söylemiştir. Tudeh Partisi'nin sokaklarda gösteriler tertiplemesine müsaade etmek yolundaki suçlamayı cevaplandıran Musaddık şöyle demiştir : "Eğer halkın sokaklarda gösteriler yapmasına göz yumulursa, bir kısmı na verilen müsaade diğerlerinden esirgenemez."

Nihayet, 19 Ağustos akşam üstü hangi şartlar dahilinde evinden kaçtığını anlatan eski Başvekil, birçok kimse tarafından kaçarken görüldüğünü, bu nunla beraber ihbar edilmediğini ve bunun da kendisinin halk arasında topladığı büyük sevgiyi muhafaza ettiğinin bir delili olduğunu belirt miştir.

İddianame nihayet şu neticeye varmaktadır "Kendisini Cumhurbaşkanı seçtirmek veya Kral ilân ettirmek için kraliye ti devirmek istediği kanaatine varılan Musaddık hakkında, ceza kanunu nun 317. maddesi gereğince, idama hükmedilmelidir."

7 Kasım 1953 - Tahran: Eski Başbakan Muhamned Musaddık hakkında açılan davaya bugün de devam edildi. Sanık, çok bitkin bir halde yerine oturdu ve bir kaç dakika kendisine gelemedi. Hakimler heyeti, Dr. Musaddık'a alaycı şekilde bakmakta idiler, Mu saddık notlarını karıştırmakla meşguldü. Maznun avukatı ile şakalaştı ve evraklarını karıştırmış olmakla eğlendi. Sonra konuşmaya başladı. "Hakkımda vereceğiniz karardan korkmuyorum ve eğer Şah beni affetmeye kalkarsa bunu kabul etmiyeceğim. Zira hükümdarın affı ancak vatan hainleri içindir, halbuki ben yabancı müdahalesinin kurbanıyım."

11 Kasım 1953-Tahran: Dr. Musaddık'ın muhakemesinin dün kü celsesi oldukça dramatik bir şekil de cereyan etti. Sabık Başvekil mahkeme salonuna her zamankinden fazla sendeliyerek girdi. Mahkeme Başkanı sözü Musaddık'ın müdafii Albay Bozorgmer'e verince, Dr. Musad dık pürhiddet yerinden fırladı ve "müdafaamı kendim yapmak isterim, avukatım birşey bilmiyor, esasen onu ben seçmedim, onu bana zorla siz ka bul ettirdiniz" diye gürlemiştir. Bu de fa müdafiine dönen eski başvekil; çok ağır hakaretler savurarak "seni tanımıyoorum benim avukatım değilsin" dedi.

Daha sonra "böyle bir mahkeme dünya nın hiçbir yerinde görülmemiştir" di yerek sandalyesinin üstüne çöken eski devlet adamı, başını ellerinin arasında al mış ve daha sonraki sözleri, anlaşılamıyan bir inilti halini almıştır. Musaddık ikinci celsede, İngiltere'nin İran işlerine 50 yıldır müdahalede bulunduğunu, Rıza Şah'ı tahta geçirenlerin de İngîlizler olduğunu ifade etmiştir.

12 Kasım 1953: Tahran'da Musaddık lehinde aylardır devamedegelen gösterilerde bugün iki kişi öldü ve 40 kişi yaralandı. Askerî birlikler göstericiler üzerine ateş ederek bunlara dağılmalarını ihtar etti fakat Musaddık taraftar ları dinelemedi. Komünistler ve Musaddık taraftarları nın muhtemel bir ayaklanmalarını ön lemek için bugün polis devriye kuv vetleri ve muhafızları arttırıldı. Tahran Kız Lisesi'nde Musaddık lehin de tezahürat yapan 20 kadar kız tale be, polisin müdahalesiyle susturuldu.

13 Kasım 1953-Tahran: İran askerî mahkemesi, eski başvekil Dr. Muhammed Musaddık'ı vatana iha net suçundan muhakemeye selâhiyet li olduğuna bugün karar vermiştir.

16 Kasım 1953-Tahran: Musaddık'ın muhakemesinde iddia ma kamı eski Başvekilin idam edilmesini talep etti. Müddeiumumi Hüseyin Azimüddin, as kerî mahkemede "mahkemenin ölüm cezası vermesi hususunda ısrar ediyo rum" dedi. Müddeiumumi, Musaddık'ın askerî iş lerini yürüten General Riahi'nin de idamını istedi ve Şah memleketten ayrıldıktan sonra Tahran'daki bütün heykellerinin alaşağı edilmesi için Ge neral Rîahinin emir verdiğini söyle di. Bunun üzerine Musaddık, mahkeme heyetine şöyle bağırdı: "General Riahi, benim emrimde bulu nuyordu. Binaenaleyh mesul değildir. Bu emirleri kendisine ben verdim."

6 Aralık 1953-Londra: İngiltere ile İran arasında siyasî münasebetlerin yeniden başlaması üzerine iki hükümetin müştereken yayınladıkları tebliğde şöyle denilmektedir: "İngiliz Kraliyet hükümeti ve İran hükümeti aralarında diplomatik münasebetlerin yeniden başlıyacağını ve çok yakında karşılıklı büyükelçilerin teati olunacağını ilân etmişlerdir."

İngiltere ile İran arasında siyasî münasebetlerin tekrar tesisine karar ve rilmesi üzerine bu konuyu yorumlayan Amerikan Dışişleri Bakanlığı sözcüsü söyle demiştir: "Dışişleri Bakanlığımız, İngiltere ile İran arasında varılan bu anlaşmayı memnuniyetle karşılar. Bu hâdise bütün hür dünyayı ilgilendirir mahiyettedir. Zira bilindiği gibi Amerikan siyasetinin başlıca prensiplerinden biri de bütün hür dünya memleketleri arasında dostane münasebetlerin tesis ve idamesidir."

İngiltere ile siyasî münasebetlerin kurulmasını protesto maksadı ile bugün Tahran meydanında yapılan gösteriyi bastırmak üzere askerî birlikler gönderilmiştir. Matem işareti olarak kollarına siyah kurdeleler bağlamış olan dinî lider Kâşhani'nin yandaşlarından on kişi, "İngiltere ile birlikte kahrolun" diye bağırırken, askerî hükümet tarafından gönderilen inzibatlar tarafından yakalanmıştır. İngiltere Büyükelçiliği'ni muhafaza için polis birlikleri gönderilmiş ve şehirde gösterileri önlemek üzere tertibat alınmıştır. Diğer taraftan, İran eski Başvekil yar dımcısı ve İran millî petrol sanayii başkanı Hüseyin Mekki, Başvekil Zahidiye yazdığı bir mektupta, İngiltere ile münasebet tesis etmek için meclisin karar almadığını bu nedenle millete hesap vermek zorunda kalacağını bildirmiş tir.

3 Aralık 1953-Tahran: Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı yardımcısı Richard Nixon, üç gün sürecek bir ziyarette bulunmak üzere bugün İran'a geldi. Nixon ile eşini hava meydanında Başvekil Fazlullah Zahidi, Dışişleri Vekili Nasrullah İntizam ve diğer İranlı ve Amerikalı resmî şahsiyetler karşı ladılar. Hava meydanındaki kısa konuşmasında Nixon şunları söyledi: "Şurasını beyan etmek isterim ki, İra n'a yapılan bütün Amerikan yardımı, memleketin tamamyle bağımsız olabilmesi içindir. Bu yardımlarda herhangi bir maksat, kayıd yoktur."

19 Aralık 1953-Londra: Önde gelen dünya petrol şirketleri, İngi-

liz - İran ihtilâfı halledilip petrol üretimine yeniden başlanması hu susunda yol açılınca İran petrolünün piyasaya arzı işinde muvakkat bir anlaşmaya varmışlardır. Bu hafta başında burada toplanan İngiliz, Amerikan, Hollanda ve Fransız dünya petrol şirketleri temsilcileri dün müzakerelerini bitirmişlerdir. Temsilciler, İran petrol sanayiinin işletilmesi ve mutabık kalınan müşterek gayretler esası dahilinde İran petrolünü dünya piyasalarına sürmek için gereken yol ve imkânları araştırmışlardır. Bu plânların teferruatı hakkında âzami gizlilik kararı vardır. Anglo-İranian Petrol Şirketi'nin, Eşel petrol kumpanyası, Newjersey Standard Oil, California Standard Oil, Socony, Gulf Oil, Texas ve Compagnie Francaise de petrol kumpanyaları nın da dahil bulunacakları sanılan bu teşkilâtta e-peyce hissesi olacaktır.

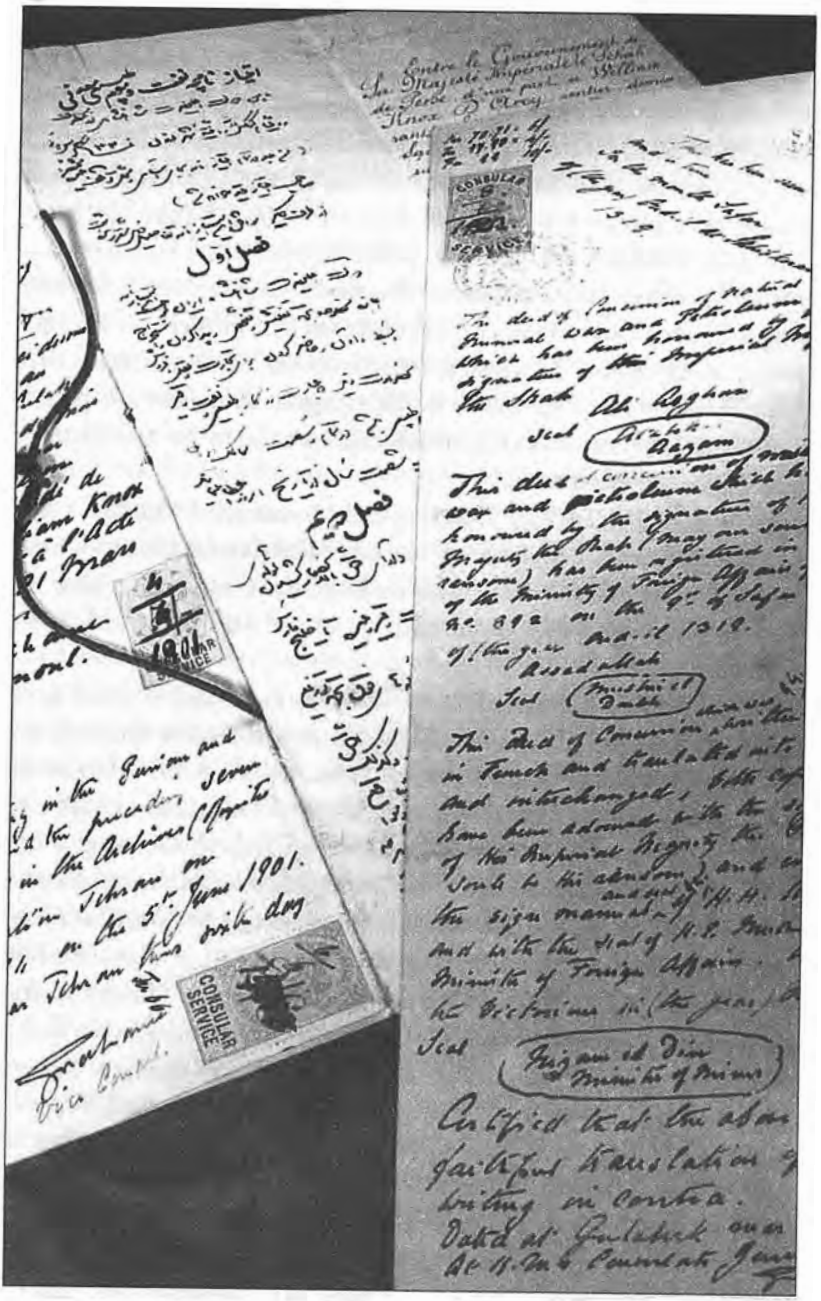
19 Aralık 1953-Tahran: Eski Başvekil Muhammed Musaddık bugünkü mahkemede gözyaşları arasında müdafaasını bitirerek hakkında verilecek karar hakkında "bir hapishane köşesinde ölüp gideceğim" kehanetinde bulunmuştur. Musaddık hıçkırarak şöyle demiştir:

"Sevgili milletim, uğrundaki bu enerji ve gayretimi boğacaklar."

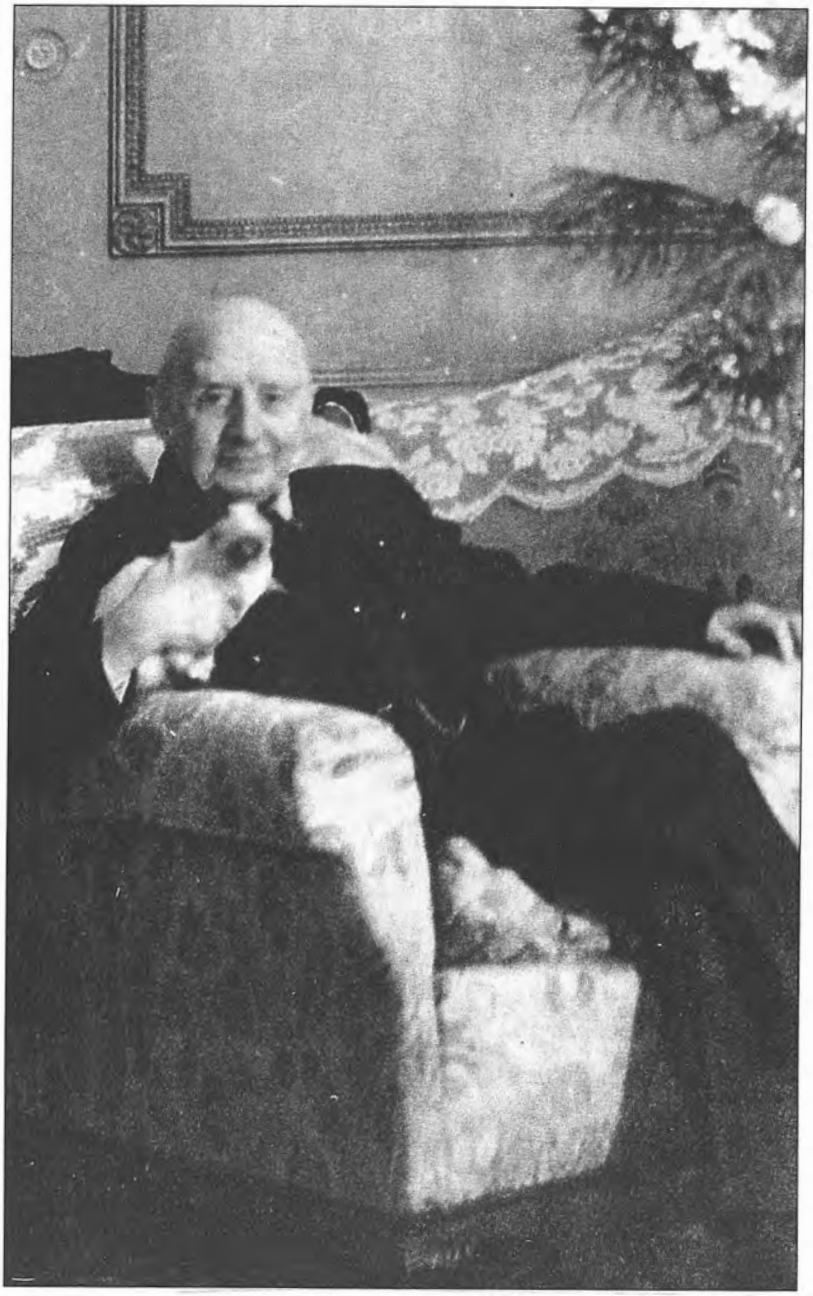
21 Aralık 1953-Tahran: İran Şahı, Dr. Musaddık'ı ve General Riahi'yi yargılamakta olan mahkeme başkanlığına gönderdiği mektupta, iktidara geçtiği zaman zarfında memleketi namına gayet iyi çalışmış olan sabık Başvekile karşı hiçbir kininin bulunmadığın beyan etmiştir. Buna karşılık sabık Başvekil ayağa kalkarak kendisinin de Şah'a karşı düşmanlık beslemediğini, fakat hiçbir lütufkabul etmek istemediğini ifade ederek mahkemeden kanun muvacehesin de kendisine düşen vazifeyi yapmasını talebetmiştir. Bunun üzerine mahkeme müzakereye çekilmiştir. Musaddık'ı yargılayan askerî mahkeme eski Başvekili üç sene hapse mahkûm etmiştir. Genelkurmay Başkanı General Riahi de iki sene hapse hüküm giymiştir. Başbakan Musaddık'ın cezası daha sonra ev hapsine çevrildi.

***

Üzerinde üç yıl çalıştığım bu araştırmanın, yapılmış darbeleri ve bundan sonra yapılacakları ve yabancı istihbarat örgütlerinin oyunlarını daha kolay anlamak açısından faydalı olması ümidiyle...

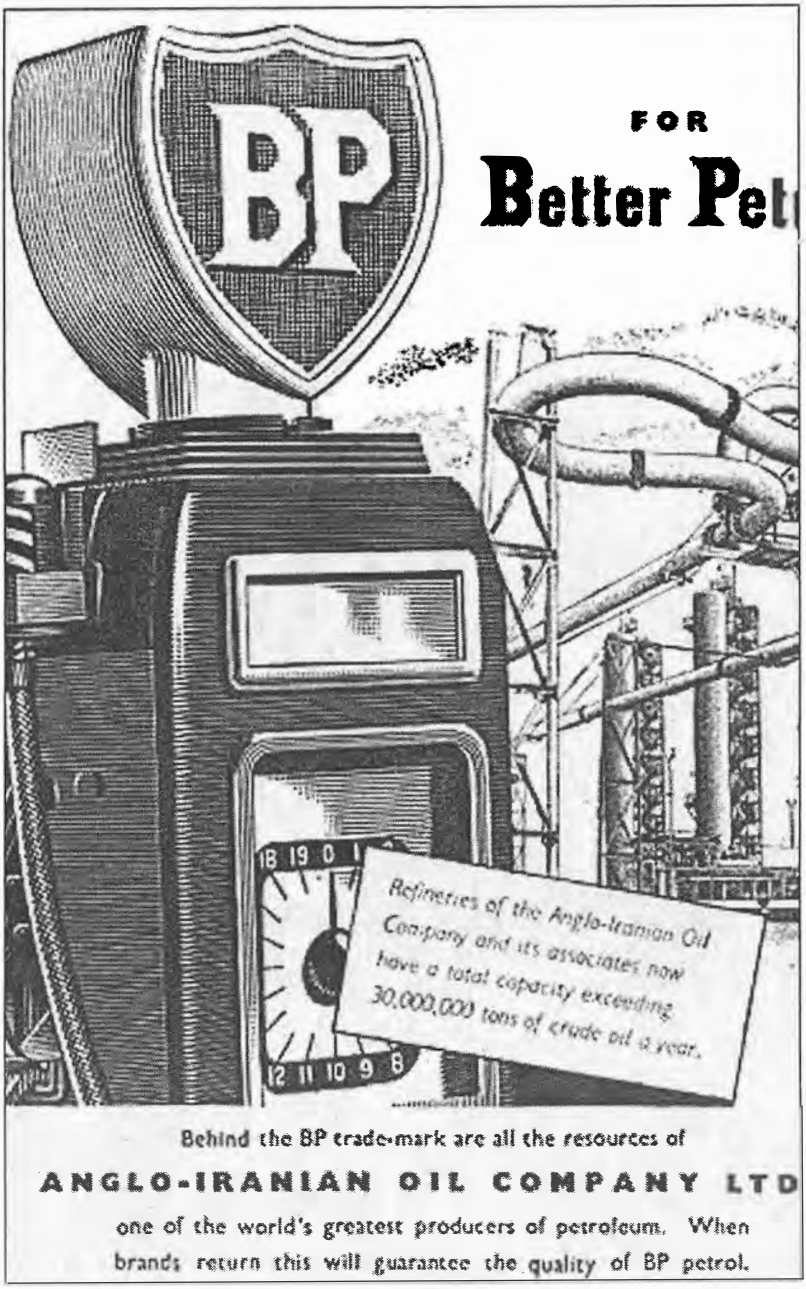
1901 Tarihli Anglo-İranian Petrol Şirketi Sözleşmesi'nin belgeleri...

İran Petrol Şirketi'nin ortaklarından Ermeni asıllı Gulbenkyan...

İran halkı meseleyi İslam-Komünizm kavgası olarak bildi.

Yıl 1950.. Anglo-İranian Petrol Şirketi'nin bir reklamı

Yıl 1954.. Anglo-İranian Petrol Şirketi ismini değiştiriyor

Başbakan Dr. Muhammed Musaddık, darbe öncesi bir mitingte...

İran halkı CIA ve SIS ajanları tarafından kullanıldığını bilmiyordu

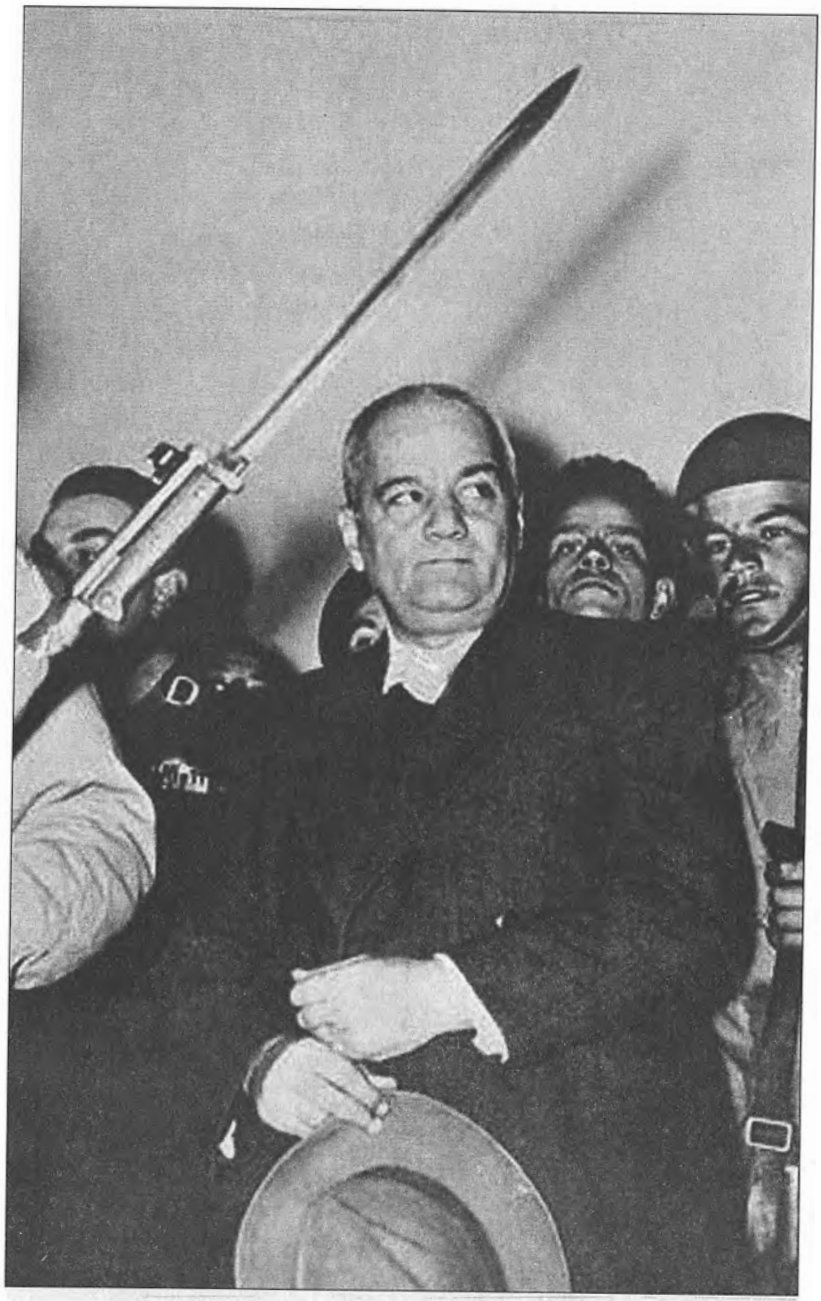
İngiliz ajanları iki kişilik cep denizaltı içinde görülüyor

İngiliz Gizli Servisi'nin amblemi, Luzifer'in Gözü'ne çok benziyor

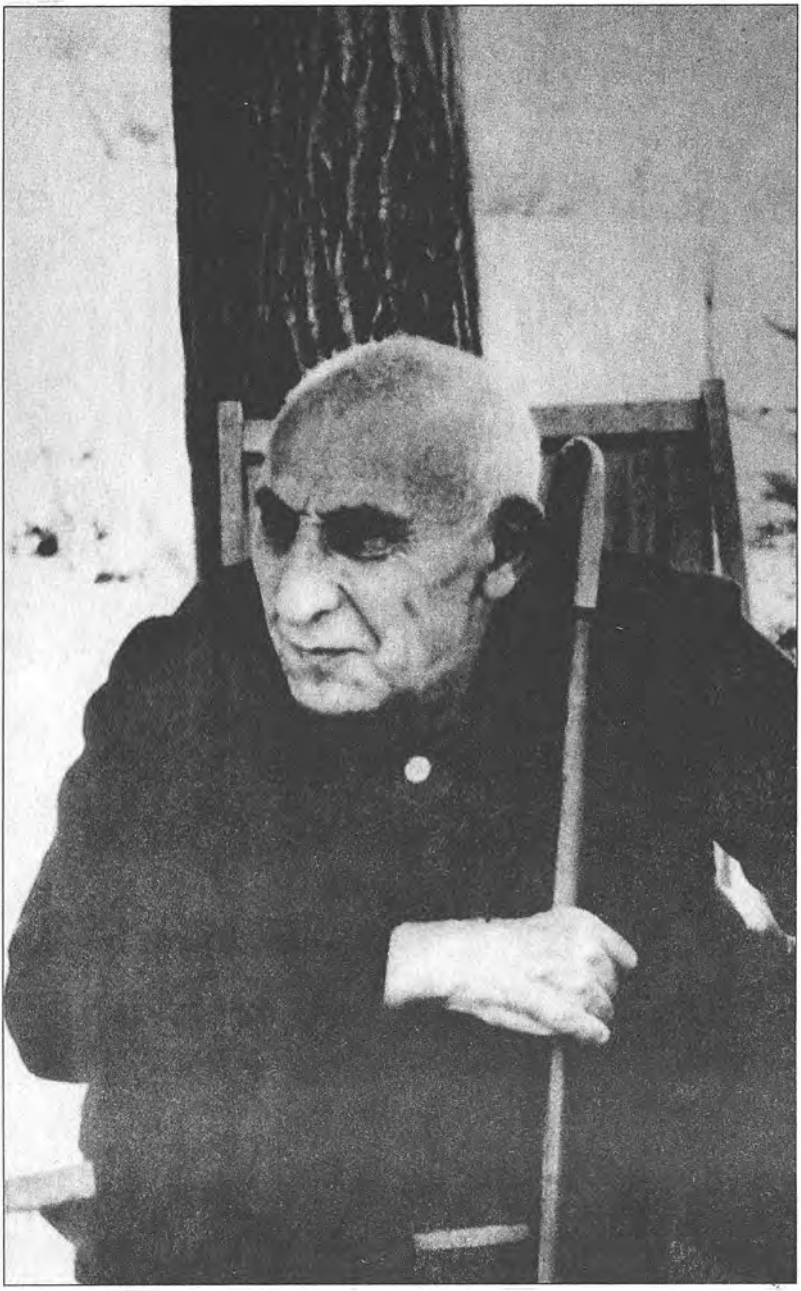
Fedayan-ı İslam Örgütü Lideri Navab Safavi'nin tutuklanması...

Komünist Tudeh Partisi Lideri Dr. Yazdi'nin tutuklanması...

Darbenin mimari CIA Başkanı Allen Dulles, 1961'de Kennedy ile..

İran'ın darbeyle devrilen Başbakanı Musaddık, ev hapsindeyken...

ABD Eski Başkanı Truman ile Musaddık arasında iyi bir dostluk vardı.

Darbeciler, Musaddık'ın evini yağmaladı, evrak kasasını parçaladı.

İran başbakanı Musaddık dini lider Molla Kaşani ile birlikte...

بپایان بجناب آقای دکتر محمد مصدق
بازگشت ناجی ایران آقای دکتر محمد مصدق را
از نفرات بعموم تبریک عرض مینمائیم
اصناف خیابان برق
۳۶۸۱

Ömer ÖZKAYA

PENTAGON'UN İRAN OPERASYONU

Ortadoğu'nun Kaderini Değiştiren Darbe

Pentagon'un İran Operasyonunun Perde Arkası...

- CIA, darbe sırasında Newsweek Dergisi'ni ve Amerikan AP ajansını nasıl kullandı?
- CIA'ya bağlı karikatüristler, "**Kızıl Domuz**" olarak kimi çizdi?
- CIA, darbe için İran'da kimlere ne kadar rüşvet verdi?
- İran'da yapılan darbede merkezi üs olarak neden Kıbrıs seçildi?
- İran'daki hangi aşiretin 4 adamına CIA tarafından telsizle haberleşme eğitimi verildi?
- ABD, darbeden önce İran'ın hangi bölgelerine silah, para ve altın gömdü?
- Başbakan Musaddık, darbeden birkaç gün önce, milletvekillerine neyi itiraf etti?
- İngilizler'in işlettiği İran petrolü, darbeden sonra kimlere, nasıl pay edildi?
- Amerikan istihbarat birimlerinin diğer devletlere sızma teknikleri nelerdir?
- Amerikan ajanları, 1950 yılında Kuzey Irak dağlarında, sırtlarındaki teyplerle ne arıyorlardı?
- CIA ajanları, hemen yanıbaşımızda askeri bir darbe yaparken, Türkiye'nin ABD'den gelecek askeri yardım katır ve eşeklerini beklediği doğru mu?
- Türkiye, CIA'nın askeri bir darbeyle devirdiği Türk asıllı İran Başbakanı Dr. Musaddık'a neden sahip çıkmadı?
- İran, 1940 lardan beri Rusya'daki 12 ton altınını neden hala alamıyor?
- CIA'nın ilk yurtdışı operasyonu olan bu darbeden Pentagon'un çıkardığı dersler nelerdir?
- Pentagon'un İran Operasyonu'nun bugüne yansımaları nelerdir?

www.pegasusyayinlari.com
ISBN 9944-326-23-2

PENTAGON'UN İRAN OPERASYONU

Ömer ÖZKAYA

PEGASUS